ACADEMIA
DE ŞTIINŢE
SOCIALE
ŞI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

6
TOMUL 29 1976
IUNIE

EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

Preţul unui abonament este de 120 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.
Revistele se mai pot procura (direct sau prin poştă) şi prin ,,PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI", Calea Victoriei nr. 125, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona prin ILEXIM serviciul export-import presă — Calea Griviţei nr. 64 — 66, P.O.B. 2001 telex 011226 Bucureşti.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb, precum şi orice corespondenţă, se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei ,,REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

Adresa redacţiei
B-dul Aviatorilor, nr. 1
Bucureşti, tel. 50.72.41

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 29, Nr. 6
iunie 1976

S U M A R

CONGRESUL EDUCAŢIEI POLITICE ŞI AL CULTURII SOCIALISTE — EVENIMENT DE ÎNSEMNĂTATE MAJORĂ ÎN VIAŢA SPIRITUALĂ A ROMÂNIEI

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, nr. 6, p. 805—976, 1976

ÎNSEMNĂRI

REVISTA DE ISTORIE

TOME 29, N° 6

juin, 1976

SOMMAIRE

LE CONGRÈS DE L'ÉDUCATION POLITIQUE ET DE LA CULTURE SOCIALISTE — ÉVÉNEMENT DE PORTÉE MAJEURE DANS LA VIE SPIRITUELLE DE LA ROUMANIE

LE BI-CENTENAIRE DE L'INDÉPENDANCE DES ÉTATS-UNIS D'AMÉRIQUE

PROBLÈMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ÉTUDES DOCUMENTAIRES)

LA VIE SCIENTIFIQUE

COMPTES RENDUS

NOTES

CONGRESUL EDUCAȚIEI POLITICE ȘI AL CULTURII SOCIALISTE — EVENIMENT DE ÎNSEMNĂTATE MAJORĂ ÎN VIAȚA SPIRITUALĂ A ROMÂNIEI

Istoria viitoare a patriei va consemna la loc de frunte această amplă manifestare a Frontului Unității Socialiste care a făcut bilanțul activității politico-ideologice și cultural-educative desfășurate de la plenara din noiembrie 1971 pînă în prezent, jalonînd totodată obiectivele fundamentale pentru ridicarea la un nivel superior a întregii munci dedicate formării omului nou, înfloririi științei, literaturii și artelor. Primul Congres al educației politice și al culturii socialiste va da un nou impuls creator eforturilor depuse pentru creșterea conștiinței socialiste a maselor populare, de modelare a personalității, de formare a omului nou cu o pregătire multilaterală.

Prin multitudinea problematicilor abordate, prin profunzimea viziunii teoretice, a mijloacelor și modalităților de rezolvare a sarcinilor ample și complexe care se vor ridica, Congresul educației va găsi o adîncă și prelungită rezonanță în conștiința poporului român. El va relata generațiilor viitoare despre locul și preponderența pe care problemele educației și ale culturii le-au ocupat în actuala etapă istorică a țării noastre, a societății socialiste multilateral dezvoltate.

Dezvoltînd și îmbogățind într-o viziune de largă cuprindere ideile programatice ale Plenarei din noiembrie 1971 și ale Congresului al XI-lea al partidului, marele forum al celor peste 6.500 de participanți reuniți la începutul lunii iunie în Palatul Sporturilor și Culturii a confirmat o dată în plus că în concepția Partidului Comunist Român menirea istorică a socialismului este nu numai eliberarea omului de exploatare, asigurarea bunăstării și prosperității materiale, ci și făurirea unei civilizații spirituale superioare, a cărei realizare este condiționată de formarea omului nou, cu o înaltă conștiință și o pregătire culturală și profesională, cu un profil social-politic înaintat.

Semnificația Congresului educației politice și al culturii socialiste a fost marcată în chip covîrșitor de impresionanta expunere a secretarului general al partidului nostru, tovarășul Nicolae Ceaușescu, model de abordare științifică, profund ancorată în realitățile țării noastre, strălucită sinteză a gîndirii și creației românești, analiză originală a unor probleme fundamentale ale lumii contemporane. Întemeiată riguros pe cunoașterea fizionomiei spirituale, culturale și a tradițiilor naționale ale poporului român, a legităților orînduirii socialiste privite în interacțiunea dialectică între general și particular, expunerea secretarului general al partidului deschide noi orizonturi de concepție și acțiune în procesul formării și dezvoltării conștiinței socialiste a poporului român, afirmării depline a personalității umane.

În magistrala expunere a tovarăşului Nicolae Ceauşescu a răsunat cu adîncă rezonanţă glasul ţării, purtînd ecoul vitejiei şi demnităţii poporului nostru, nestinsa lui iubire de adevăr şi dreptate, dîrzenia şi neînfricarea în lupta desfăşurată de secole pentru libertate, unitate şi independenţă. Aşa putem înţelege de ce în *Expunerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu cu privire la activitatea politico-ideologică şi cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conştient şi devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al comunismului în România* ca şi cu alte prilejuri un amplu şi prim capitol se intitulează „Lupta poporului român pentru afirmarea fiinţei sale naţionale, pentru libertate, neatîrnare şi progres, pentru prietenie şi colaborare cu celelalte popoare".

Pornind de la concepţia materialismului dialectic şi istoric, de la adevărul confirmat de evoluţia istorică a umanităţii potrivit căruia dezvoltarea forţelor de producţie, condiţiile existenţei materiale determină caracterul relaţiilor de producţie, întregul mod de producţie, deci şi concepţiile politice şi filozofice, nivelul gîndirii şi conştiinţei oamenilor, în expunere se subliniază că ridicarea nivelului politic şi cultural al oamenilor exercită la rîndul său o puternică influenţă dinamizatoare asupra progresului forţelor de producţie, asupra bunăstării materiale a oamenilor. Nivelul cunoaşterii şi culturii, ideile, gradul de dezvoltare a conştiinţei se manifestă astfel ca o puternică forţă materială în transformarea revoluţionară a societăţii, în asigurarea progresului general al poporului conform tezei lui Marx că : „teoria devine o forţă materială de îndată ce cuprinde masele". De aici şi necesitatea dezbaterii la nivelul întregii naţiuni a problemelor educaţiei politice a maselor populare şi creşterii conştiinţei lor socialiste, a înrîuririi şi modelării omului nou, constructor activ şi conştient al orînduirii socialiste şi comuniste.

Oprindu-se cu precădere asupra specificului şi particularităţilor istoriei poporului nostru, asupra trăsăturilor şi fizionomiei sale, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arată : „De la formarea de către Burebista, în secolul I înaintea erei noastre, a statului dacic centralizat, de la epoca înfloritoarei societăţi dacice a lui Decebal, şi apoi de-a lungul a două milenii de existenţă, pînă în ziua de azi, poporul nostru a trebuit să ducă lupte grele pentru a-şi constitui şi apăra fiinţa proprie, entitatea naţională" [1].

În amplul şi documentatul expozeu pe care expunerea îl face istoriei vechi, medii şi moderne a patriei sînt relevate locul de cinste pe care îl ocupă în măreaţa epopee a luptei pentru menţinerea şi dezvoltarea fiinţei naţionale, eroicele războaie purtate sub conducerea lui Mircea cel Bătrîn, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul, precum şi a altor voievozi. Este omagiat în chip special rolul esenţial şi importanţa pe care principala forţă a poporului nostru, ţărănimea, a jucat-o în toată epoca medievală, atît în luptele pentru dreptate naţională şi socială, pentru independenţă, în producerea bunurilor materiale ale societăţii cît şi în conservarea limbii şi îmbogăţirea permanentă a culturii româneşti.

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *Cu privire la activitatea politico-ideologică şi cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conştient şi devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al comunismului în România*, în „Scînteia", anul XLV, nr. 10504 din 3 iunie 1976.

Menţionînd că în perioada migraţiilor şi apoi în epoca închegării formaţiunilor statale feudale între autohtoni şi populaţiile migratoare care s-au perindat pe la noi şi s-au aşezat alături de români, precum şi între poporul român şi popoarele vecine a avut loc un proces de influenţare reciprocă şi de apropiere, se arată că acest proces, dealtfel cu un caracter mai general în Europa, a contribuit la cristalizarea şi delimitarea trăsăturilor distincte ale poporului român.

Referindu-se la procesul complex şi îndelungat de formare a popoarelor şi naţiunilor în Europa de sud-est unde s-au răspîndit populaţii de origină etnică diferită iar împreună cu poporul român au rămas să convieţuiască populaţii de naţionalitate maghiară, germană, sîrbă ş.a., tovarăşul Nicolae Ceauşescu releva că : „Totodată în Ungaria, Serbia, Bulgaria, Rusia şi, într-o măsură mai mare sau mai mică, şi în alte ţări a rămas să convieţuiască cu popoarele respective şi populaţie de naţionalitate română. Această realitate istorică poate şi trebuie să constituie un factor de apropiere şi dezvoltare a colaborării prieteneşti între popoare, cu atît mai mult cu cît, în statele la care m-am referit, oamenii muncii au răsturnat vechea orînduire bazată pe inegalitate socială şi naţională, pe exploatare şi asuprire şi edifică cu succes societatea socialistă şi comunistă"[2].

O trăsătură distinctă a formării statelor feudale şi, mai tîrziu, a naţiunii române o constituie împrejurarea că ea a avut loc în condiţiile vecinătăţii poporului român cu cele trei mari imperii ale vremii, otoman, ţarist şi habsburgic ceea ce a făcut ca timp de peste patru secole poporul nostru să fie obiectul unei politici de dominaţie străină, fapt ce a adus mari daune şi a frînat pentru mult timp dezvoltarea forţelor de producţie, a progresului economic şi social. Desfăşurînd concomitent lupte grele pentru libertate şi apărarea pămîntului străbun, reuşind să-şi păstreze autonomia şi să constituie un puternic sprijin pentru celelalte popoare din Balcani în lupta lor de eliberare naţională, poporul român a întreţinut de-a lungul timpului raporturi de prietenie şi colaborare cu popoarele imperiilor vecine, relaţii de întrajutorare împotriva politicii claselor dominante.

În decursul secolelor s-a dezvoltat conştiinţa originii comune a românilor, iar ulterior cronicarii şi învăţaţii poporului nostru au fundamentat ştiinţific ideea unităţii de neam, de origină etnică şi limbă a românilor din toate cele trei provincii, pentru ca odată cu accelerarea progresului forţelor de producţie, cu apariţia şi dezvoltarea capitalismului lupta pentru unitate naţională să ia un avînt şi mai mare.

Înfăptuirea statului naţional modern la 1859, dobîndirea independenţei de stat a României, încununate de desăvîrşirea statului naţional unitar în 1918 au constituit momente cruciale în viaţa economică şi social-politică, tot atîtea trepte pe calea progresului şi totodată de intensificare a luptelor maselor populare pentru transformarea democratică a societăţii prin maturizarea şi creşterea rolului clasei muncitoare, împotriva penetraţiei marilor monopoluri în economie, împotriva exploatării şi asupririi.

În acelaşi timp în domeniul suprastructurii pe bună dreptate sublinia secretarul general al partidului că : „Un rol primordial în supravie-

---

[2] Nicolae Ceauşescu, *idem*.

ţuirea şi dezvoltarea neîntreruptă a poporului nostru pe multiple planuri au avut conservarea şi îmbogăţirea limbii, precum şi creaţia artistică populară care a cizelat continuu graiul strămoşesc, a cultivat virtuţile poporului, tradiţiile înaintate şi obiceiurile sale, i-au lărgit permanent orizontul de cultură. Baladele, doinele, cîntecele haiduceşti, poezia şi basmul, arta ceramică, sculptura în lemn şi piatră, ţesăturile şi portul naţional alcătuiesc un inestimabil patrimoniu spiritual care oglindesc în modul cel mai elocvent forţa creatoare şi geniul poporului nostru, nestinsa sa dragoste de frumos, spiritul umanist, setea lui de adevăr şi dreptate" [3].

După făurirea statului naţional unitar şi mai cu seamă după 1921, partidul comunist s-a afirmat ca o forţă capabilă să mobilizeze şi să organizeze lupta poporului nostru pentru drepturi şi libertăţi democratice, împotriva fascismului, pentru salvgardarea intereselor maselor largi populare, a independenţei şi integrităţii teritoriale. În această perioadă au luat avînt şi s-au dezvoltat gîndirea ştiinţifică şi creaţia artistică oglindind geniul, talentul şi inventivitatea poporului iar personalităţile proeminente ale ştiinţei şi culturii din ţara noastră, savanţi, scriitori, artişti români şi din rîndul naţionalităţilor conlocuitoare şi-au pus capacitatea, cunoştinţele şi puterea de creaţie în serviciul poporului.

Înfăptuirea de către masele populare conduse de partid a insurecţiei naţionale armate, antifasciste şi antiimperialiste din 1944 a inaugurat o eră nouă în istoria milenară a patriei noastre, a marcat începutul unor profunde transformări revoluţionare şi prefaceri înnoitoare, a deschis calea eliberării definitive a ţării de sub dominaţia imperialistă şi a realizării năzuinţelor poporului român de a fi liber pe bogăţiile şi pe munca sa, pe propriul său destin. Marele act istoric din august 1944 a creat condiţiile pentru trecerea la construcţia noii orînduiri sociale şi în consecinţă la înfăptuirea procesului de industrializare, de cooperativizare a micii producţii ţărăneşti, a asigurării triumfului socialismului la oraşe şi sate.

După Congreul al IX-lea al partidului a început cea mai fertilă şi dinamică perioadă în istoria României, iar Congresele al X-lea şi al XI-lea au elaborat obiectivele şi programul trecerii ţării într-o etapă superioară, a făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintării spre comunism în care pe temelia dezvoltării puternice a bazei tehnico-materiale s-a creat o nouă suprastructură corespunzătoare forţelor şi relaţiilor de producţie socialiste.

În expunerea prezentată Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste cît şi în dezbaterile care au avut loc în plen şi în secţiuni s-a subliniat, în spiritul criticii şi autocriticii revoluţionare, al unui dezvoltat simţ al responsabilităţii partinice că edificarea societăţii socialiste, înfăptuirea revoluţiei culturale au dus la înflorirea artei şi literaturii, la succese remarcabile în formarea omului nou, partidul şi statul acordînd o atenţie deosebită dezvoltării învăţămîntului, ştiinţei şi culturii. Dezvoltarea şi perfecţionarea reţelei de instrucţie publică, numărul elevilor şi studenţilor, a persoanelor încadrate în sectorul cercetării ştiinţifice, bogata activitate artistică concretizată în numărul şi calitatea instituţiilor teatrale şi muzi-

---

[3] Nicolae Ceauşescu, *idem*.

cale, vastul sistem de aşezăminte culturale (biblioteci, muzee, cămine culturale, cluburi, universităţi populare), larga mişcare artistică de amatori, creaţia literară, artistică şi publicistică concretizate în tirajele mari de lucrări, ziare şi reviste, emisiunile de radio şi televiziune, apărute şi difuzate în limba română şi a naţionalităţilor conlocuitoare vorbesc de la sine de vasta şi complexa activitate de educaţie politică a maselor largi populare.

Relevînd rolul important pe care l-a avut plenara Comitetului Central din 3—5 noiembrie 1971 în munca politico-ideologică şi cultural--artistică prin elaborarea programului ideologic al partidului, prin stabilirea sarcinilor organelor şi organizaţiilor de partid, ale organizaţiilor de masă şi obşteşti, ale organismelor cu caracter educativ în activitatea de ridicare a conştiinţei socialiste a maselor, s-au menţionat concomitent lipsurile şi greşelile săvîrşite în acest amplu proces instructiv-educativ.

Pornindu-se de la faptul că prezentarea deschisă a carenţelor şi neîmplinirilor constituie nu o dovadă de slăbiciune, ci o dovadă a tăriei şi forţei partidului şi garanţia că vor fi luate toate măsurile pentru a îmbunătăţi activitatea în toate domeniile, s-a arătat că în munca de propagandă s-au înfăţişat uneori în mod dogmatic, rupte de realităţi, diferite teze ale marxism-leninismului, neluîndu-se întotdeauna în consideraţie realităţile ţării noastre, transformările adînci produse pe plan internaţional. Neajunsuri s-au manifestat în organizarea învăţămîntului şi a vieţii culturale unde nu s-a ţinut suficient seama de experienţă şi tradiţiile înaintate ale ţării noastre, o perioadă de timp s-a ignorat necesitatea integrării şcolii cu ştiinţa şi producţia, s-a manifestat o atitudine de subapreciere a capacităţii gîndirii creatoare româneşti, a dezvoltării cercetării noastre ştiinţifice, s-a orientat greşit creaţia literar-artistică ; lipsuri au avut loc în activitatea presei şi a radioteleviziunii. Ele se datoresc faptului că lucrătorii pe tărîmul muncii ideologice nu au studiat temeinic şi profund pe baza concepţiei materialismului dialectic şi istoric fenomenele şi problemele ridicate de întreaga dezvoltare socială pentru a trage concluziile juste în activitatea teoretică şi practică.

„Greşeli serioase — sublinia în expunere tovarăşul Nicolae Ceauşescu — s-au produs în interpretarea istoriei ţării noastre, a formării poporului, a limbii şi a însăşi naţiunii române. În activitatea de propagandă şi educaţie politică au fost subapreciate momente importante ale luptei de eliberare naţională şi socială, ale istoriei mişcării revoluţionare, muncitoreşti din ţara noastră, ale activităţii Partidului Comunist Român, precum şi rolul clasei muncitoare, al ţărănimii, al maselor largi populare. Nu s-a evidenţiat în suficientă măsură lupta comună a poporului român şi naţionalităţilor conlocuitoare, în general rolul poporului ca adevărat făuritor al istoriei patriei" [4]. Relevînd cu îndreptăţită mîndrie realizările obţinute din punct de vedere al creaţiei ştiinţifice în domeniul istoriei în ultimii cinci ani : apariţia unor monografii şi lucrări de valoare cu largă documentare şi un bogat conţinut de idei, a organizării unor sesiuni de comunicări de înaltă ţinută, contribuţia cercetării istorice româneşti la manifestările internaţionale din ţară şi de peste hotare, îmbogăţirea tezaurului naţional

---

[4] Nicolae Ceauşescu, *idem.*

prin publicarea unor noi volume de documente, publicarea unor preţioase studii şi articole în revistele de specialitate ş.a.m.d. se impun evidenţiate şi părţile negative care s-au manifestat în munca noastră.

În perioada la care ne referim ca urmare a unei intense munci de investigaţie în arhive şi biblioteci, istoriografia marxistă românească s-a îmbogăţit cu lucrări de certă valoare ştiinţifică, aducînd contribuţii meritorii la cunoaşterea unor momente cardinale din istoria contemporană, ca de exemplu asupra vieţii politice din anii 1918—1921 de transformare a partidului socialist în P.C.R., asupra desfăşurării bătăliilor de clasă din perioada crizei economice din 1929—1933 care au culminat cu greva petroliştilor şi ceferiştilor, asupra amplei mişcări a maselor împotriva ascensiunii fascismului, a numeroaselor organizaţii şi organe de presă create şi conduse de partid. S-au scris pe lîngă studii şi comunicări în periodice, monografii care tratează politica internă şi externă a patriei în anii 1938—1940, lucrări de bază care elucidează aspecte majore ale premiselor, desfăşurării şi consecinţelor insurecţiei naţionale armate, antifasciste şi antiimperialiste, etapa revoluţiei democrat populare în România.

În lumina obiectivelor trasate de Secţia de istorie şi arheologie a Academiei de ştiinţe sociale şi politice, planurile de cercetare ale institutelor de istorie şi al catedrelor de istorie de la marile universităţi din ţară au fost periodic îmbunătăţite, căutînd să se orienteze cercetarea spre temele prioritare care se ridicau într-o etapă sau alta. S-au adus unele completări şi clarificări în problemele de bază ale istoriei vechi, medii şi moderne a ţării. Începînd cu tema fundamentală a formării limbii şi poporului român la care s-au adus noi argumente în lumina săpăturilor arheologice din ultima perioadă, asupra unităţii şi continuităţii sale pe ambele versante ale Carpaţilor, a formaţiunilor prestatale din epoca feudalismului timpuriu, s-au conturat mai precis particularităţile feudalismului românesc, tratîndu-se anumite perioade din lupta ţărănimii sub conducerea unor comandanţi de oşti pentru menţinerea autonomiei, împotriva dominaţiei străine.

Prin apariţia unor studii şi culegeri tematice s-au elucidat aspecte şi domenii importante asupra revoluţiei conduse de Tudor Vladimirescu, asupra anului revoluţionar 1848, a vieţii politice de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea, a apariţiei şi dezvoltării proletariatului, a creării P.S.D.M.R. în 1893 şi rolul acestuia în viaţa social-politică a ţării a desăvîrşirii unităţii naţional statale din 1918.

Ne lipsesc însă lucrări fundamentale, de referinţă pe o bază documentară nouă cu o interpretare corespunzătoare asupra problemelor cardinale ale istoriei patriei : o monografie amplă şi substanţial argumentată asupra formării limbii şi poporului român, o carte de largă respiraţie asupra istoriei agriculturii româneşti ; sinteze asupra claselor sociale, o istorie a ţărănimii, a boierimii, a burgheziei de la începuturi pînă la 1944. Se impune ca în spiritul programului partidului, a recomandărilor congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste întregul front al istoriografiei marxiste din ţara noastră să-şi unească eforturile pentru a elabora lucrări referitoare la istoria dezvoltării forţelor de producţie, a ştiinţei şi tehnicii, a căilor de comunicaţie, a instituţiilor, a vieţii parlamentare de la noi, a facţiunilor boiereşti şi a partidelor politice din ţara noastră, asupra istoriei naţionali-

tăților conlocuitoare. Considerăm că a sosit momentul, avînd în vedere stadiul la care se află cercetarea istorică să trecem la scrierea unor monografii științifice privind marile figuri de domni ai țărilor române, Mircea cel Bătrîn, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul și altora, consemnînd doar faptul că s-au realizat pînă acum studii sau cărți de popularizare.

Referindu-ne la modul în care „Revista de istorie" ca principală publicație reprezentativă de specialitate din țară și-a structurat și îmbunătățit planul tematic în lumina programului ideologic elaborat la plenara din noiembrie 1971 putem remarca incontestabile succese în raport cu perioada precedentă, dar totodată și unele carențe la care s-a referit critica îndreptățită la adresa frontului istoric din Expunerea prezentată Congresului educației politice și al culturii socialiste. Tematica publicației și liniile directoare de orientare discutate în ședințele Comitetului de redacție au pornit de la obiectivele fundamentale stabilite științelor sociale și istoriei îndeosebi de documentele plenarei din 1971, conferința națională din iulie 1972, recomandărilor Congresului al XI-lea al P.C.R., ideilor și tezelor Programului Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism. În acest spirit concepînd numere variate cu un bogat fond de idei, colectivul redacțional s-a străduit să-și sporească exigența științifică și ideologică în privința selecționării materialelor care urmau să vadă lumina tiparului pentru ca studiile comunicările și recenziile apărute să corespundă nivelului actualei etape de dezvoltare a istoriografiei românești, să contribuie prin conținutul lor la dezvoltarea patriotismului, a muncii cultural-educative în lumina programului ideologic al partidului.

Domeniile privitoare spre care revista și-a îndreptat atenția au fost acelea ale publicării unor materiale cu pronunțat caracter politic-ideologic, de îndrumare și orientare a frontului istoriografiei românești, de valorificare a tradițiilor înaintate ale istoriei naționale, a tot ceea ce constituie contribuții autentice în domeniul nostru de specialitate, de a aniversa sau comemora momente hotărîtoare sau personalități proeminente ale istoriei, științei și culturii românești, iar în ultima perioadă de a răspunde unor erori sau denaturări care își mai fac loc în lucrările sau publicațiile de peste hotare, referitor la istoria României.

Oprindu-se cu precădere asupra nivelului teoretic al studiilor publicate, al posibilităților de generalizare, redacția a depus eforturi susținute pentru a reține și valorifica materialele ce aduceau în circuitul științific elemente inedite, priveau epoca sau tema tratată din unghiuri noi de vedere chiar și în studiile aniversative.

Participînd mai prompt la activitatea ideologică și de propagandă la orientarea cercetării istoriografice românești de pe pozițiile materialismului dialectic și istoric am oferit un spațiu mai mare problemelor de actualitate referitor la dezvoltarea spiritului militant în știința istorică, la rolul istoriei în lumina sarcinilor ideologice în diferite etape, la respectarea adevărului ca îndatorire primordială a științei istorice sau la faptul că obiectivul central al activității de cercetare, scriere și difuzare a cunoștințelor de istorie să se facă de pe pozițiile partidului nostru.

Pe linia valorificării în mod critic a istoriografiei mai vechi „Revista de istorie'' a publicat studii de pe poziția materialismului istoric, analizînd activitatea istoriografică a lui Lucrețiu Pătrășcanu, Ioan Ursu, Constantin Giurescu, Eudoxiu Hurmuzaki, Grigore Tocilescu ș.a. cît și atitudinea acestora față de evenimente de răscruce din istoria patriei.

În ceea ce privește publicarea unor teme de metodă și teorie a istoriei, revista a tratat despre progres și legitate istorică în lumina concepției marxist-leniniste, despre istorismul marxist sau despre materialismul istoric și istoriografia românească anterioară anului 1944, iar referitor la unele contribuții ale istoricilor noștri, unele studii s-au ocupat cu concepția istorică a lui Nicolae Iorga și filozofia istorică a lui B. P. Hașdeu.

Aniversarea momentelor de cotitură din istoria națională și universală, a conducătorilor de oști, personalităților proeminente ale culturii și științei românești și mondiale s-a concretizat în paginile publicației noastre prin studii, rubrici și numere speciale dedicate împlinirii a 25 de ani de la proclamarea Republicii, 30 de ani de la insurecția națională armată, antifascistă și antiimperialistă, trei decenii de la instaurarea guvernului dr. Petru Groza, 500 de ani de la bătălia lui Ștefan cel Mare la Vaslui, 400 de ani de la luptele lui Ioan Vodă cu turcii, 375 de ani de la cea dintîi unire politică a țărilor române sub Mihai Viteazul pentru a ne referi doar la cele mai importante.

Referitor la personalități, revista a consacrat un număr aniversării tricentenarului nașterii marelui cărturar, savant și domnitor român Dimitrie Cantemir, o rubrică centenarului nașterii lui Alexandru Ioan Cuza, alta lui Avram Iancu, un studiu centenarului nașterii militantului social-politic și patriot Traian Vuia.

În domeniul istoriei universale s-au publicat materiale cu prilejul aniversării și comemorării lui Karl Marx, Friedrich Engels, V. I. Lenin, a lui Thomas Muntzer, centenarului morții istoricului francez Jules Michelet, împlinirii a 30 de ani de la victoria asupra fascismului, sărbătoririi a trei decenii de la crearea O.N.U., 50 de ani de la insurecția din Bulgaria, 450 ani de la războiul țărănesc german pentru a le enumera pe cele mai deosebite.

„Revista de istorie'' a inserat în fascicolele sale în ultima perioadă, studii și comunicări abordînd probleme fundamentale ale istoriei patriei, ca făurirea națiunii romîne, formarea poporului român în lumina cercetărilor arheologice recente, independența statală în gîndirea și practica politică a anilor 1859—1877, istoriografia războiului de neatîrnare ș.a.

Intensificînd dialogul cu istoriografia străină pentru combaterea unor afirmații neconforme realității, susținute peste hotare, în ce privește unele probleme majore ale istoriei noastre, în ultimul timp au apărut un număr sporit de studii, recenzii, studii documentare, vizînd realități demografice de pe teritoriul Transilvaniei în sec. VIII—X, semnificația denumirii statelor istorice române, situația internațională a țărilor române în 1812, manifestarea conștiinței naționale a românilor din Dobrogea, poziția țării noastre în contextul contradicțiilor internaționale din 1938, rolul forțelor politice interne în restabilirea independenței și suveranității naționale în preajma insurecției naționale armate, antifasciste și antiimperialiste ș.a. Pe baza unei bogate și variate documentări restabilind adevărul asupra unor momente hotărîtoare din istoria României, principala

revistă de specialitate a căutat să argumenteze științific și politic prezența noastră de milenii pe aceste meleaguri, unitatea și continuitatea poporului român în spațiul carpato-dunărean, a înfățișat noi aspecte și laturi ale luptei desfășurate de secole pentru libertate și independență.

Cu toate acestea dorim să arătăm că nu s-au publicat mai multe studii și comunicări alcătuite pe baza îndeosebi a unei documentări noi sau sensibil lărgite ținînd mai cu seamă atenția îndreptată asupra rezultatelor cercetărilor arheologice privind formarea limbii și a poporului român, asupra continuității și unității sale materiale și spirituale pe întreg teritoriul patriei; sporadic au apărut materiale substanțiale în lumina noilor investigații asupra istoriei țărănimii, a cărui rol și importanță pentru menținerea autonomiei, a trăsăturilor proprii în toată perioada medievală și după aceea a fost subliniată și în Programul partidului. Se impunea publicarea unor studii de sinteză asupra formării și dezvoltării națiunii române moderne și a celei socialiste, asupra mișcării muncitorești, revoluționare și democratice din țara noastră și activității Partidului Comunist Român în mobilizarea, organizarea și conducerea maselor pentru cucerirea puterii politice și apoi construirea noii orînduiri; ar fi fost de dorit valorificarea unor studii care să trateze lupta comună a poporului român și naționalităților conlocuitoare de-a lungul veacurilor, mai multe materiale de teorie și metodă a istoriei.

Ample capitole din expunerea tovarășului Nicolae Ceaușescu prezentată Congresului educației politice și culturii socialiste referitoare la „Perspectivele dezvoltării economico-sociale a României în noul cincinal", „Liniile directoare ale activității de educație revoluționară, socialistă a oamenilor muncii", „Programul Partidului — la baza activității ideologice și politico-educative din România" se ocupă de modalitățile de a mobiliza toți factorii educativi pentru a crea condițiile cele mai propice pentru ca omul să se poată manifesta plenar în toate domeniile vieții sociale, fiecare cu capacitatea, personalitatea și felul său de a fi, de a lucra împreună cu semenii săi pentru fericirea proprie și a întregii societăți. Atît în Expunere, în dezbateri cît și în Rezoluția adoptată se subliniază că la baza întregii activități educative trebuie să stea concepția revoluționară despre lume și viață a partidului, materialismul dialectic și istoric, Programul partidului, Carta teoretică, ideologică și politică a comuniștilor români, expresia marxism-leninismului creator în România.

Formarea omului nou trebuie să pornească de la faptul că munca, activitatea socială constituie factorul determinat în modelarea conștiinței socialiste, în educația morală și politică a maselor populare și de aceea este necesar să se pună pe prim plan educarea oamenilor muncii, îndeosebi a tineretului, prin muncă și pentru muncă.

Congresul a relevat însemnătatea deosebită pentru actuala etapă, a generalizării în viața socială a principiilor eticii și echității socialiste, a aplicării în toate domeniile a acestor principii, caracterizate prin egalitate și dreptate socială, care trebuie să stea la baza raporturilor dintre oameni Avînd în vedere rolul și răspunderea deosebită a școlii, a dezvoltării-

științei și tehnicii în accelerarea progresului social, congresul a subliniat necesitatea continuării eforturilor de legare mai strînsă a învățămîntului cu cercetarea și producția. Învățătorii și profesorii au datoria să asigure pregătirea tineretului pentru muncă și viață, însușirea celor mai noi cunoștințe teoretico-științifice și culturale, să dezvolte la tineri respectul și pasiunea pentru munca producătoare de valori materiale și spirituale. Un rol important în dezvoltarea societății noastre în condițiile revoluției științifice și tehnice moderne are progresul științei și tehnicii românești, iar activitatea ideologică, politico-educativă are datoria să cultive spiritul de creație proprie, dorința de a aduce o contribuție originală prețioasă la progresul economico-social al țării.

Contribuții de o inestimabilă valoare teoretică și practică care îmbogățesc tactica și strategia mișcării comuniste și muncitorești a adus tovarășul Nicolae Ceaușescu în definirea caracteristicilor de bază ale patriotismului revoluționar, abordarea marxist-leninistă a problemei națiunii și a naționalităților conlocuitoare, în perfecționarea statului și dezvoltarea democrației socialiste. Congresul apreciază că o sarcină permanentă a muncii ideologice și culturale o constituie educarea tuturor oamenilor muncii fără deosebire de naționalitate în spiritul dragostei de țară, față de interesele ei supreme, cultivarea recunoștinței și prețuirii față de strămoși, care cu sacrificii și jertfe au apărat ființa națională, respectarea sentimentelor naționale ale altor popoare, libertatea și independența lor. „În acest înțeles — se arată în expunere — patriotismul nu poate fi în niciun fel caracterizat drept naționalism îngust, nu poate fi opus solidarității și prieteniei între popoare”[5].

Pornind de la faptul că în perioada construcției socialiste și a trecerii spre comunism, națiunea, statul național vor avea un rol de mare însemnătate, congresul consideră că fiecare cetățean trebuie să cunoască și să-și însușească politica partidului nostru în problema națională, modul ei de rezolvare teoretică și practică pentru asigurarea deplinei egalități în drepturi a oamenilor muncii aparținînd naționalităților conlocuitoare, să acționeze pentru prietenia și colaborarea dintre toți oamenii muncii români, maghiari, germani și de alte naționalități. Menționînd de asemenea că în perioada următoare activitatea statului se amplifică și se perfecționează, avînd o importanță tot mai mare în conducerea unitară a tuturor domeniilor vieții economico-sociale, că are loc o democratizare a organelor sale, o extindere a democrației socialiste în statul nostru în care nu mai există exploatare și asuprire, unde toată avuția aparține poporului, repartiția venitului național se realizează după principiul „de la fiecare după capacitate, fiecăruia după muncă”.

Avînd în vedere că dispunem de o puternică bază materială pentru activitatea politică și cultural-educativă de masă, în perioada următoare va trebui să se intensifice munca cultural-artistică în rîndul oamenilor muncii de la orașe și sate, să se impulsioneze creația literară și artistică, factor activ în transformarea revoluționară a societății și a omului în slu-

---

[5] Nicolae Ceaușescu, *idem*.

jirea cauzei progresului social în întreaga lume. Propunînd Congresului constituirea consiliilor unitare de educație și cultură la nivelul întreprinderilor și instituțiilor, al orașelor și comunelor în scopul conducerii unitare a întregii activități educative de masă la care să conlucreze toate organismele, U.G.S.R., U.T.C., C.N.F., uniunile de creație, cele cooperatiste, F.U.S. ș.a., sub conducerea directă a organelor și organizațiilor de partid, s-a subliniat necesitatea ca toate aceste organizații de masă și obștești să acționeze pentru unirea tuturor forțelor și energiilor în acțiunea de răspîndire a științei, de educație politică și cultural-artistică a maselor. Cu același prilej s-a arătat importanța editării și popularizării cărții politice, științifice și literare, organizarea servirii unitare a populației de către bibliotecile din cadrul așezămintelor de cultură și al școlilor, rolul instituțiilor teatrale, al celorlalte formațiuni artistice, al cinematografiei și artei, presei și radioteleviziunii care să redea veridic realitatea, să fie pătrunse de un puternic suflu mobilizator, să contribuie la perfecționarea societății și a omului.

Referindu-se la faptul că partidul și poporul român luptă pentru promovarea artei militante, angajate în bătălia forțelor înaintate ale lumii contemporane, al artei care să se ridice împotriva reacțiunii, a neofascismului, a rasismului, a politicii de dominație și dictat, care să slujească aspirațiile de libertate ale tuturor popoarelor, cauza păcii și prieteniei între națiuni, în expunere se sublinia : „În acest spirit, promovăm dezvoltarea largă a schimburilor și contactelor cultural-științifice internaționale, pornind de la necesitatea îmbogățirii vieții spirituale a poporului nostru cu tot ce creează mai valoros celelalte popoare, a sporirii contribuției noastre la patrimoniul cultural-științific mondial și totodată, de la rolul deosebit pe care îl joacă cultura în mai buna cunoaștere și apropiere între popoare, în dezvoltarea colaborării și păcii în întreaga lume"[6].

Lucrările Congresului educației și culturii au demonstrat din plin rolul conducător al partidului, faptul că — așa cum subliniază și Programul partidului — atît în etapa actuală cît și în viitor în societatea comunistă partidul va continua să constituie forța politică conducătoare a clasei muncitoare, a poporului, să unească eforturile națiunii în întreaga activitate economico-socială, ceea ce impune întărirea continuă a unității și capacității sale organizatorice.

Apreciind înalta valoare ideologică, teoretică și politică a expunerii tovarășului Nicolae Ceaușescu care prezintă marile transformări revoluționare petrecute în structura societății românești și în educația maselor, Congresul hotărăște să adopte această expunere drept Program al întregii activități viitoare a partidului și statului, a întregului popor în lupta pentru înfăptuirea hotărîrilor Congresului al XI-lea, a liniei politicii generale a Partidului Comunist Român.

Pentru analiza periodică a activității politico-ideologice și cultural-educative s-a hotărît de asemenea, organizarea la fiecare cinci ani, după

[6] Nicolae Ceaușescu, *idem.*

fiecare congres al partidului, a unei largi dezbateri, reprezentative asupra problemelor ideologice și culturale.

Partidul care va constitui statul major al societății socialiste, forța de avangardă în edificarea socialismului și comunismului va trebui să cunoască și să tragă învățăminte și din documentele teoretice ale altor partide, din experiența luptei revoluționare pentru libertate și progres social, dar studiul tezaurului teoretic al marxism-leninismului, studiul experienței propriului nostru partid ca și a altor partide trebuie făcut de pe poziții critice, pentru aplicarea creatoare la condițiile concrete și realitățile specifice ale țării noastre a concluziilor desprinse, realizînd în felul acesta unitatea dialectică a politicii de edificare a noii orînduiri, în care generalul și particularul se condiționează reciproc.

Ampla și complexa muncă de pregătire a Congresului, de analiză exigentă și adoptarea planurilor de măsuri pentru îmbunătățirea activității educative, la nivelul organizațiilor de bază, al comitetelor de partid din întreprinderi, instituții, la nivelul organizațiilor comunale, orășenești, județene atestă capacitatea organizatorică, rezultatele obținute în înrîurirea conștiințelor, a dezvoltării convingerilor comuniste, afirmarea principiilor noastre în toate sectoarele vieții, dar mai cu seamă rolul de conducător al partidului, afirmarea democrației socialiste în toată amploarea ei.

Obiectivul central al propagandei — se arată în Expunere — urmărește promovarea umanismului revoluționar, educarea materialistă a maselor, explicarea argumentată și convingătoare a prevederilor programului partidului, a noilor cuceriri ale cunoașterii științifice care confirmă materialitatea și infinitatea universului, a materiei, dezvoltarea dialectică a națiunii și societății. Esența umanismului revoluționar constă în situarea omului în centrul întregii preocupări și activități a societății și în același timp în stabilirea unor relații armonioase, organice între individ și colectivitate.

Menționînd că o sarcină însemnată a muncii ideologice este intensificarea studierii și analizării pe baza dialecticii materialiste a fenomenelor și schimbărilor ce se produc atît în societatea socialistă românească cît și în dezvoltarea lumii contemporane Rezoluția Congresului arată că: „Academiei de științe sociale și politice, tuturor institutelor și cadrelor de cercetare în domeniul științelor sociale le revine îndatorirea de a aborda cu mai multă îndrăzneală, în mod mai competent și aprofundat, problemele teoretice actuale și de perspectivă ale vieții economico-sociale din patria noastră și pe plan mondial"[7].

În urma sarcinilor stabilite de Congres trebuie asigurată perfecționarea învățămîntului de partid din punct de vedere organizatoric, stabilind o desfășurare în timp, pe etape distincte a studiului, cît și din punct

---

[7] *Rezoluția Congresului educației politice și al culturii socialiste* în „Scînteia", anul XLV, nr. 10.513 din 9 iunie 1976.

de vedere al conţinutului, acţionînd pentru dezvoltarea capacităţii de gîndire şi înţelegere a cursanţilor, pentru îmbunătăţirea activităţii lectorilor şi propagandiştilor, a cabinetelor de partid, pentru ridicarea rolului lor în întreaga activitate ideologico-educativă a partidului. Va trebui desfăşurată o amplă muncă de răspîndire a cunoştinţelor ştiinţifice în mase, de lărgire a orizontului de cunoaştere a oamenilor muncii în pas cu descoperirile noi ce se obţin în toate domeniile gîndirii şi cercetării, combaterea fermă a superstiţiilor, misticismului, curentelor de gîndire idealistă. În acest sens casele de cultură, cluburile, căminele culturale, toate aşezămintele de cultură şi artă, muzeele de istorie, ale ştiinţelor naturii şi tehnicii, universităţile populare, trebuie să-şi extindă şi diversifiee activitatea pentru a deveni cu adevărat instrumente de educare ştiinţifică şi culturală a maselor, adevărate focare de lumină şi cunoaştere ale poporului. Pe această linie comuniştilor din domeniul istoriei, lectori şi propagandişti, de la nivelul seetoarelor şi municipiului Bucureşti, a celor de la centrele de pregătire politico-ideologică a judeţelor şi oraşelor vor trebui să-şi intensifice munca în sensul popularizării temelor fundamentale din istoria patriei, a partidului, a mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale, de răspîndire a cunoştinţelor de istorie în masele largi populare, pentru educarea lor în spiritul tradiţiilor glorioase de luptă ale poporului român şi naţionalităţilor conlocuitoare.

Ultimele două capitole din impresionantul raport se referă la „Politica României socialiste consacrată păcii şi colaborării internaţionale, soluţionării democratice a marilor probleme ce confruntă omenirea contemporană, făuririi unei lumi mai bune şi mai drepte" şi la „Tradiţiile solidarităţii de clasă ale proletariatului român, politica consecvent internaţionalistă a partidului nostru, eforturile sale pentru întărirea unităţii mişcării comuniste şi muncitoreşti, a forţelor progresiste, antiimperialiste din întreaga lume".

Dînd o înaltă apreciere politicii externe a partidului şi statului care corespunde intereselor şi năzuinţelor poporului nostru, cauzei socialismului şi păcii în lume, Congresul a relevat că întreaga muncă de propagandă şi educaţie, presa, radioteleviziunea trebuie să explice maselor populare politica externă a P.C.R., a R.S.R., sensul fenomenelor şi evenimentelor vieţii internaţionale, schimbările petrecute pe plan mondial, contribuţia României la promovarea unei politici active şi dinamice, de pace şi colaborare între popoare, de făurire a unei lumi mai drepte şi mai bune. Activitatea de popularizare a politicii noastre externe care are la bază binecunoscutele principii ale deplinei egalităţi în drepturi, respectului independenţei şi suveranităţii naţionale, neamestecului în treburile interne, avantajului reciproc, renunţării la forţă şi la ameninţarea cu folosirea forţei în relaţiile internaţionale trebuie să pună pe primul plan preocuparea consecventă a colaborării cu toate ţările socialiste, de amplificare şi diversificare a raporturilor de prietenie, solidaritate şi conlucrare multilaterală cu acestea, pentru a oferi lumii un model de relaţii noi, echitabile bazate pe respect reciproc şi deplină egalitate în drepturi. Arătînd că ţara noastră dezvoltă relaţii de colaborare şi cooperare cu ţările în curs de dezvoltare, cu ţările dezvoltate se demonstrează totodată că intensificarea

schimburilor culturale trebuie să servească apropierii şi prieteniei între popoare, să nu admită nimic din ceea ce poate învrăjbi naţiunile.

Avînd în vedere că problemele educării omului nou au o importanţă generală, preocupînd în mare măsură întreaga omenire şi mai cu seamă creşterea tinerei generaţii, deci vizează viitorul civilizaţiei umane, Congresul a înfăţişat necesitatea ca oamenii de ştiinţă şi cultură să discute aceste probleme cu cercetătorii şi savanţii din alte ţări pentru a găsi împreună mijloacele de a acţiona în vederea creării unei civilizaţii noi, a formării unui om cu adevărat superior care să nu poată fi manevrat la întîmplare de cei care duc o politică de dominaţie şi asuprire, ceea ce relevă importanţa internaţională a înaltului forum democratic din România.

Pornind de la realităţile lumii contemporane, că odată cu creşterea rolului maselor populare în dezvoltarea istorică pe arena vieţii politicii interne şi internaţionale sporeşte permanent, în cadrul fiecărei ţări şi pe plan mondial, influenţa organizaţiilor politice şi profesionale, a partidelor revoluţionare şi democratice, P.C.R. desfăşoară o politică dinamică de colaborare şi solidaritate cu partidele comuniste şi muncitoreşti, cu partidele socialiste şi social-democrate, cu partidele de guvernămînt din tinerele state independente, cu toate forţele democratice şi progresiste, în lupta pentru o nouă ordine economică şi politică pe planeta noastră. Propaganda şi activitatea politico-educativă trebuie să contribuie la educaţia internaţionalistă a oamenilor muncii, la dezvoltarea spiritului de colaborare şi prietenie între naţiuni, avînd în vedere tradiţiile înaintate de solidaritate ale clasei muncitoare din ţara noastră, tradiţii care demonstrează că întotdeauna revoluţionarii români şi-au făcut cu cinste datoria, atît faţă de propriul popor, cît şi faţă de cauza generală a luptei pentru progres şi pace pe pămînt.

Aducînd completări de substanţă în privinţa definirii şi explicării noţiunii de internaţionalism, expunerea secretarului general arată că înţelegem internaţionalismul ca o noţiune amplă şi cuprinzătoare care presupune, în contextul actual al vieţii internaţionale, participarea activă la rezolvarea democratică, potrivit intereselor fiecărui popor, a tuturor problemelor complexe ale lumii de astăzi, ca şi întărirea solidarităţii cu toate forţele progresiste antiimperialiste. „Apărarea intereselor propriului popor, sintetizează Rezoluţia congresului, dezvoltarea cuceririlor sale revoluţionare, asigurarea victoriei socialismului în fiecare ţară constituie criteriul fundamental al internaţionalismului. Nu poate fi revoluţionar şi internaţionalist adevărat acela care nu luptă pentru apărarea intereselor propriei clase muncitoare, ale propriului popor. Noţiunea de internaţionalism presupune existenţa statelor naţionale, a partidelor şi organizaţiilor revoluţionare şi democratice independente. Tocmai pe această bază se stabilesc relaţii de colaborare şi solidaritate în lupta comună" [8].

În condiţiile mondiale actuale cînd solidaritatea cu ţările rămase în urmă pune pe primul plan lupta pentru lichidarea subdezvoltării, pentru făurirea noii ordini economice şi politice internaţionale, pentru dezarmare

---

[8] *Ibidem.*

şi eliberarea omenirii de coşmarul unor noi războaie, elemente ce constituie laturi însemnate ale internaţionalismului, sacrificarea intereselor nici unui popor în numele unor aşa-zise interese generale sau speciale nu poate fi sinonim cu internaţionalismul, cu solidaritatea muncitorească. În concepţia partidului nostru, internaţionalismul presupune apărarea intereselor fiecărei naţiuni, a fiecărui popor care poate şi trebuie să se dezvolte liber, să fie stăpîn pe propriul său destin, să-şi făurească o viaţă de bunăstare materială şi spirituală într-o lume a păcii şi colaborării.

Paragrafe consistente din Expunerea prezentată Congresului se referă la modul în care trebuie studiată şi interpretată istoria în lumina concepţiei dialecticii materialiste iar în ce privesc sarcinile în domeniul activităţii teoretice, al ştiinţelor sociale în general sînt prezentate obiectivele de perspectivă ale întregului front al istoriografiei marxiste româneşti contemporane.

În mod pregnant sînt subliniate rolul şi importanţa istoriei în educaţia politică a cetăţenilor patriei noastre, însemnătatea primordială a domeniului căruia i-am consacrat munca, talentul şi energia noastră pentru a demonstra legătura poporului nostru cu acest pămînt, simbioza dintre om şi natură în spaţiul carpato-dunărean de-a lungul mileniilor. Pe bună dreptate sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu că: „În educarea socialistă a maselor, cunoaşterea istoriei proprii constituie un factor important al dezvoltării conştiinţei de sine a poporului, al cunoaşterii a ceea ce a fost înaintat, cu adevărat revoluţionar în trecutul său, precum şi a ceea ce a fost retrograd şi trebuie combătut" [9].

Apelînd la istorie ca la un valoros instrument de educaţie patriotică şi internaţionalistă, cunoscînd tradiţiile progresiste, oamenii şi popoarele îşi sporesc încrederea în propriile lor forţe, preţuind şi mai mult libertatea, dreptatea, independenţa şi suveranitatea, dobîndită prin lupte grele şi cu jertfe eroice, contribuie mai mult la apropierea şi colaborarea dintre naţiuni. „Totodată, se arată în expunere, studierea istoriei permite cunoaşterea legăturilor tradiţionale care au existat de-a lungul secolelor între popoare, în special între popoarele vecine, a relaţiilor lor de solidaritate şi întrajutorare în lupta pentru cauza libertăţii şi independenţei, precum şi a aspectelor legate de vechea politică de dominaţie şi asuprire promovată de marile imperii din trecut, de învrăjbire între popoare cultivată de clasele exploatatoare" [10].

Beneficiind de recomandările şi aprecierile preţioase, de ordin teoretico-metodologic date frontului istoric de conducerea partidului, de secretarul său general cu prilejul congreselor al IX-lea, al X-lea, al XI-lea, cu ocazia aniversării a 45 de ani de la crearea P.C.R., la plenara C.C. al partidului din noiembrie 1971, la Conferinţa Naţională a P.C.R. din iulie 1972, la consfătuirea pe ţară a cadrelor didactice care predau ştiinţele sociale în învăţămîntul superior din noiembrie 1972, la aniversarea a 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România şi în

---

[9] Nicolae Ceauşescu, *idem*.
[10] Nicolae Ceauşescu, *idem*.

atîtea alte împrejurări şi de această dată Expunerea prezentată aduce noi elemente teoretice şi metodologice de un real folos pentru cercetarea istorică. „Iată de ce înfăţişarea profund obiectivă şi interpretarea justă, corectă, principială a datelor şi faptelor istorice au o importanţă esenţială pentru lichidarea surselor de neîncredere şi animozitate create de-a lungul timpului între popoare. Tendinţele de denaturare a datelor istorice, interpretarea lor subiectivă, eronată, în funcţie de anumite conjuncturi sau potrivit unor interese unilaterale, nu slujesc cauzei prieteniei între popoare. Asemenea practici sînt străine principiilor materialismului dialectic şi istoric — concepţia ştiinţifică despre lume a proletariatului — spiritului de dreptate şi adevăr al clasei muncitoare, poziţiei critice juste în valorificarea moştenirii trecutului" [11].

Cercetătorii şi cadrele didactice din învăţămîntul de toate gradele care predau istoria, instituţiile care se ocupă cu difuzarea largă în mase a cunoştinţelor domeniului nostru, publicaţiile periodice de specialitate şi aferente trebuie să acţioneze mai prompt şi eficient pentru înfăţişarea obiectivă şi cuprinzătoare a trecutului zbuciumat şi eroic al poporului nostru, a luptei pline de abnegaţie şi sacrificiu a clasei muncitoare şi partidului comunist.

Alcătuind o adevărată istorie a patriei, înfăţişînd veridic viaţa, munca şi lupta poporului român pe aceste meleaguri în decursul celor două milenii, popularizînd cu pasiune şi ardoare în diferite moduri trecutul glorios de lupte, cultivînd în măsura şi felul cuvenit aceste tradiţii constituie actualmente o sarcină stringentă de mare cinste. Înţelegînd acest imperativ cadrele didactice şi cercetătorii facultăţii de istorie din Bucureşti au organizat în preajma Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste două dezbateri, una referitoare la „Funcţia politică şi educativă a istoriei. Locul acestei discipline în planurile şi programele de învăţămînt" şi a doua cu tema „General şi particular în problema formaţiunilor social-economice" discuţii cu caracter teoretic şi metodologic menite să reliefeze importanţa majoră a istoriei, cît şi ponderea ei actuală în planurile de învăţămînt. Dorind să valorificăm aceste dezbateri în coloanele „Revistei de istorie", prima în întregime, a doua sub forma unei prezentări mai ample la rubrica „Viaţa ştiinţifică", urmărim să contribuim la o mai bună înţelegere a căilor şi modalităţilor prin care istoria urmează să-şi îndeplinească funcţia sa educativ-civică în societatea noastră, să ne aducem aportul la educarea patriotică a tinerelor generaţii, să dezvoltăm sentimentele de răspundere faţă de soarta naţiunii noastre socialiste. Vorbind de faptul că istoria trebuie să devină o armă puternică a prieteniei şi solidarităţii între popoare, în lupta pentru socialism, pentru colaborare şi pace internaţională tovarăşul Nicolae Ceauşescu sublinia: „Nu se poate pune problema de a aprecia popoarele în funcţie de data la care s-au stabilit pe un anumit teritoriu, de a face discriminări de drepturi între ele pe această bază ci, pornind de la realităţile istorice, care nu mai pot fi modificate de nimeni, de a se aplica în mod consecvent o politică de deplină egalitate şi respect reciproc între popoare, între naţiuni şi naţionalităţi, de a se respecta entitatea naţională a fiecăruia, asigurînd conlucrarea armonioasă, frăţia şi solidaritatea în

---

[11] Nicolae Ceauşescu, *idem*.

lupta comună pentru cauza libertăţii şi dreptăţii sociale şi naţionale, a progresului şi prosperităţii fiecărui popor, a convieţuirii şi colaborării paşnice, a tuturor naţiunilor" [12].

Un amplu program de perspectivă a fost trasat de Congresul culturii domeniului ştiinţelor sociale, activităţii teoretice subliniindu-se că este necesară intensificarea studierii diferitelor fenomene şi transformări ce se produc în societatea socialistă românească şi în dezvoltarea lumii contemporane. În lumina concepţiei noastre revoluţionare, materialismul dialectic şi istoric este necesar să se abordeze mai profund schimbările ce se produc în structura socială a ţării noastre, în relaţiile de producţie sociale, rolul claselor în societatea socialistă şi procesul apropierii treptate dintre ele, tendinţa omogenizării sociale şi a formării în perspectivă a societăţii unice a oamenilor muncii. Se impun studiate şi tratate problemele conducerii ştiinţifice a societăţii, analizarea mai temeinică a procesului de dezvoltare a democraţiei socialiste, acţiunea legităţilor obiective generale cît şi a celor proprii societăţii socialiste din care să se tragă concluzii teoretice şi practice necesare activităţii de conducere a partidului şi statului nostru.

Un vast şi bogat program de activitate urmează să desfăşoare frontul unit al istoricilor din ţara noastră pentru realizarea unor lucrări de mare amplitudine şi complexitate care să devină opere de referinţă în domeniul propagandei, al muncii ideologice şi al ştiinţelor economico-sociale. „În cursul actualului cincinal — sublinia expunerea — va trebui finalizată elaborarea unor lucrări teoretice fundamentale, trecîndu-se, totodată, la realizarea altora noi, de mare importanţă pentru viaţa noastră ideologică şi politică. Am în vedere în primul rînd, Istoria Partidului Comunist Român — lucrare începută de multă vreme şi care se impune a fi definitivată în timpul cel mai scurt, pentru a oferi cadrelor noastre, tuturor comuniştilor, întregului popor o imagine obiectivă, cu adevărat ştiinţifică, a drumului complex parcurs de mişcarea progresistă revoluţionară din patria noastră" [13].

În acest scop vor fi adîncite cercetările referitoare la intrarea pe arena vieţii politice româneşti a proletariatului industrial şi a organizării mişcării muncitoreşti şi socialiste, purtătoarea idealurilor revoluţionare ale dezvoltării patriei pe calea progresului, concretizate în studii şi lucrări. Perioada creării Partidului Comunist Român, a luptei clasei muncitoare pentru libertate socială, progres şi democraţie, pentru apărarea independenţei naţionale în perioada interbelică cît şi în epoca mai nouă, de cucerire a puterii politice, de instaurare a forţelor revoluţionare şi răsturnarea claselor dominante, înfăptuirea revoluţiei socialiste şi edificarea noii orînduiri, vor fi analizate şi în lumina noilor cercetări, a publicării unor voluminoase tomuri de documente din istoria mişcării muncitoreşti, a presei revoluţionare şi democratice. Dealtfel întreaga această laborioasă activitate de editare a unor volume de documente cît şi a noilor lucrări ce vor fi publicate vor fi de un real folos în elaborarea viitorului tratat de istorie a patriei noastre.

„În conformitate cu hotărîrile de partid, va trebui să trecem la elaborarea Istoriei României, cuprinzînd toate etapele formării şi dezvoltării poporului nostru, luptele sale milenare pentru libertate, dreptate şi nea-

---

[12] Nicolae Ceauşescu, *idem*.
[13] Nicolae Ceauşescu, *idem*.

tîrnare, în lumina celor mai noi descoperiri arheologice, a izvoarelor şi mărturiilor naţionale şi universale, interpretate în spiritul principiilor ştiinţifice ale materialismului dialectic şi istoric, ale adevărului obiectiv"[14].

Continuînd cu asiduitate editarea corpusului naţional de izvoare şi documente ale istoriei poporului român la baza căruia stau colecţiile „Fontes Historiae Daco-Romaniae", „Documenta Romaniae Historica" şi seria nouă din „Colecţia Hurmuzaki" volume ce cuprind mărturii documentare inedite, izvoare istorice, epigrafice şi numismatice cu privire la istoria noastră milenară, istoricii vor să îmbunătăţească argumentarea ştiinţifică a noului tratat. Celelalte instrumente de lucru auxiliare, care se vor edita în perioada următoare, repertoriul arheologic al României, repertoriul arhivistic şi bibliografic al documentelor moldoveneşti, inscripţiile medievale ale României, repertoriul monumentelor medievale din Transilvania, bibliografia istorică a României şi alte dicţionare, inscripţii, cataloage, teme de demografie istorică şi de structură demografică vor da un ajutor preţios specialiştilor care vor lucra la epopeea poporului nostru.

De un sprijin deosebit în munca tratatului vor fi şi volumele de documente, studiile şi monografiile ce vor apare cu prilejul sărbătoririi momentelor şi personalităţilor care vor avea loc în perioada 1976—1980. Aniversarea centenarului independenţei de stat a României, 70 de ani de la răscoala ţăranilor din 1907, împlinirea a trei decenii de la proclamarea Republicii, 500 de ani de la moartea lui Vlad Ţepeş, 450 de ani de la urcarea pe tron a lui Petru Rareş, răscoala secuilor din 1596 ş.a.

O atenţie sporită se va acorda studierii particularităţilor specifice care şi-au pus amprenta asupra întregii evoluţii sociale a ţărilor române în evul mediu, marcînd importanţa luptelor purtate de masele populare pentru libertate şi dreptate socială, pentru progres şi civilizaţie, acţiunilor revoluţionare din prima jumătate a sec. al XIX-lea, momentelor de răscruce în formarea şi desăvîrşirea statului naţional român.

Se vor depune eforturi susţinute în evidenţierea rolului şi locului ţărilor române şi apoi al României în relaţiile internaţionale în perioada medie, modernă şi contemporană pînă la conferinţa de pace de la Paris din 1946, politica ei cu ţările vecine, subliniindu-se poziţia marilor imperii europene în diferite etape istorice faţă de Ţările Române.

Probabil că în elaborarea celorlalte lucrări fundamentale de istoria literaturii şi a limbii române, istoria învăţămîntului, istoria creaţiei ştiinţifice din ţara noastră — la care se referă Expunerea — aportul specialiştilor în istorie să constituie un sprijin de nădejde atît în munca de pregătire cît şi în perioada de definitivare a lor.

„Este, de asemenea, necesară — arată tovarăşul Nicolae Ceauşescu — elaborarea unei istorii a mişcării revoluţionare şi muncitoreşti internaţionale, precum şi a istoriei mişcărilor de eliberare naţională, antiimperialiste... Este necesar să întreprindem, de asemenea, eforturi pentru întocmirea unei lucrări proprii de istorie universală"[15]. Se impune astfel abordarea şi adîncirea cu mai multă insistenţă a cercetărilor de istorie generală, atît sub aspectul istoriei economice, sociale, politice, militare şi diplomatice cît şi sub cel al istoriei mişcării muncitoreşti şi revoluţionare.

---

[14] Nicolae Ceauşescu, *idem*.
[15] Nicolae Ceauşescu, *idem*.

Pentru început sînt prevăzute în planurile de cercetare două sinteze privind istoria unor țări vecine care vor trata și legăturile politice, economice și culturale dintre poporul român și aceste popoare. Mai sînt în pregătire lucrări referitoare la gîndirea social politică sud-est europeană, ideea de creștere și decădere în istoriografia occidentală privitoare la imperiul otoman, terminologia meșteșugurilor în sud-estul Europei, și alte opere de bază care se referă la lupta de eliberare a popoarelor din colonii, la mișcarea socialistă la unele țări din Asia și America Latină, la mișcarea de rezistență din Africa în timpul celui de-al doilea război mondial ș.a.m.d.

În această activitate susținută de pregătire și elaborare, de către întregul front al istoriografiei marxiste românești a unor mari capitole de istorie românească și universală, concretizate în monografii, manuale, tratate de proporții, un rol deosebit revine și „Revistei de istorie" care trebuie să-și pună coloanele la dispoziția unor studii de sinteză valoroase, să reflecte pe etape, amplele dezbateri ce se vor organiza de Academia de științe sociale și politice, de alte institute de cercetări și centre universitare. Aducînd la cunoștința specialiștilor, a publicului cititor problemele de stringentă actualitate ale istoriografiei noastre vom face ca munca politico-ideologică și cultural educativă, propaganda noastră să contribuie într-o măsură tot mai însemnată la dezvoltarea conștiinței socialiste a maselor, la lărgirea orizontului lor de cunoaștere și înțelegere, la îmbogățirea vieții spirituale a întregii noastre națiuni.

CERCETĂRILE TRACOLOGICE ÎN ROMÂNIA (I)

DE

RADU VULPE

IDEILE GENERALE ALE EVULUI MEDIU DESPRE GETO-DACI

Preocupările de tracologie în România au rădăcini foarte adînci. Ca şi în opinia generală despre originile sale, în conştiinţa naţională a poporului român, ideea latină, fireşte precumpănitoare, n-a şters de tot amintirea vechilor geţi şi daci, adică a tracilor carpato-dunăreni. Dimpotrivă, tocmai evocînd latinitatea românilor actuali, implicit ne gîndim la viteazul neam dac pe care împăratul Traian a trebuit să-l învingă şi să-l supună înainte de a întemeia în Dacia acel focar de viaţă romană al cărui moştenitor este poporul român.

Este adevărat că în timpul secolelor obscure, cînd acest popor, cotropit de valurile succesive ale migraţiilor, era împiedicat de a lua parte la dezvoltarea culturii superioare europene şi era lipsit chiar de suveranitate politică, deci era ignorat de izvoarele istorice, nu putea păstra decît foarte puţine amintiri despre obîrşia sa, care nu-i era evocată, în afară de limbă, decît prin numele de „român" *(Român — Romanus)*, pe care el însuşi şi l-a dat totdeauna. Această romanitate îi era perfect confirmată şi prin numele de „Vlah" poreclă dată de străini şi în special de populaţiile germanice şi slave, care numeau astfel pe toţi locuitorii latini din vechiul imperiu al Romei. Printre reminiscenţele populare din antichitate persistă, cu o impresionantă perseverenţă, la români şi prin intermediul lor şi la slavii vecini, numele de Traian, sub forma provincială *Troian*, atestată chiar pe vremea acestui împărat, dar semnificaţia sa în folclor, referindu-se arareori şi vag la originea sa imperială, este adesea deformată, fie că este atribuit simbolic unui ţăran bogat şi vrednic, îndestulat de recolte minunate, fie că este transformat în cuvînt c mun, însemnînd orice lucrare de pămînt (dig, şosea, cetate, val, movilă) din timpuri străvechi, închipuită ca aparţinînd romanilor [1]. Prin derivaţie, tradiţia dă

---

[1] Cf. raportul meu *Les valla de la Valachie, de la Basse-Moldavie et du Boudjak*, în *Actes du IX-e Congrès international d'Etudes sur les Frontières romaines*, Mamaia 6—13 septembre 1972, Bucureşti — Köln — Wien, 1974, p. 267, nota 1. Originea provincial romană a transformării lui *a* latin clasic în *o* *(Traianus — Troianus — Troian)* a fost susţinută acum mai bine de un secol şi de către B. P. Hasdeu (*Scrieri istorice*, reeditate de A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1973, II, p. 183—193). Cf. şi V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice*, Cluj, 1971, p. 79—94.

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, nr. 6, p. 809—840, 1976

numele de „drumul lui Traian" pînă şi Căii Lactee. Cît despre daci, urmele amintiriilor în folclor se lasă mai greu descoperite [2].

Totuşi, românii n-au rămas într-o totală ignoranţă despre strămoşii lor autohtoni. Justele cunoştinţe ale intelectualilor bizantini din evul mediu despre originea acestui popor latin, căruia îi dădeau şi ei, sub influenţa slavilor balcanici, numele de „Vlahi" (*Vlakhi*, Βλάχοι) şi pe care îi prezentau drept coborîtori din vechii daci şi moesi (geţi balcano-dunăreni) romanizaţi, au fost răspîndite devreme în ţările române, datorită clerului bisericii ortodoxe [3]. Nu este de mirare, aşadar, că italianului Francesco della Valle, călătorind în 1562 prin Ţara Românească, i se povestea de către călugării români de la Mănăstirea Dealului, de lîngă Tîrgovişte, istoria neamului lor ale cărui origini urcau pînă în timpul lui Traian. Dealtfel, diplomatul padovan trebuie să fi avut deja o idee despre această obîrşie, căci umaniştii din Italia, cu vechi tradiţii de studiere a izvoarelor antice şi-au manifestat încă din sec. XII erudiţia privitoare la daci şi la geţi, cît şi la Tracia balcanică. În secolele XV — XVI, în plină Renaştere, reprezentanţii lor cei mai de seamă se interesau special de originea românilor, căutînd să o explice în legătură cu cuceririle romanilor asupra geţilor şi dacilor [4]. În această chestiune, o menţiune se cuvine spaniolului Alphonso Chácon (Ciaconus), primul exeget al Columnei Traiane, care, în 1576, vorbind despre vechii daci, îi recunoştea ca strămoşi ai românilor din Transilvania, din Ţara Românească şi din Moldova [5]. Un secol mai tîrziu, acelaşi monument de la Roma va fi obiectul comentariilor lui R. Fabretti, care, în lucrarea respectivă va insista şi asupra antichităţilor dace [6].

Din Italia aceste preocupări au trecut la umaniştii altor ţări catolice şi în deosebi la cei din Ungaria şi Polonia, care, în aceeaşi epocă, în virtutea legăturilor lor asidue cu românii, manifestau un interes şi mai viu pentru originea acestui popor latin din vecinătatea lor, pomenindu-i şi ei pe dacii supuşi de către romani. Printre ei era chiar un erudit de origine română :

---

[2] În ţinutul Maramureşului, la nord de fosta provincie romană Dacia, unde locuiseră aşa-zişii „Daci liberi", mi s-a vorbit despre expresia locală *mîndru ca Scorilă*, care aminteşte în chip ciudat numele regelui dac *Scorilo*, tatăl lui Decebal. O recomand atenţiei colegilor folclorişti şi lingvişti. Am fi ispitiţi să atribuim o origine străveche, ca un reflex al numelui de *Dacia* şi personajului folcloric *Dochia*, o bătrînă despre care una din variantele legendei spune că a fost pietrificată de ger, pentru că fiind amăgită de o primăvară prematură de la începutul lunii martie şi-a părăsit prea curînd hainele de iarnă, dar aici e vorba mai curînd de prescurtarea numelui grec al Sfintei Evdochia (Εὐδοχία), sărbătorită tocmai la 1 martie. Totuşi, indiferent de numele eroinei, se pare că legenda în sine are origini antice. Se întîlneşte la toate popoarele balcanice, ceea ce l-a determinat pe B. P. Hasdeu (*Etymologicum Magnum Romaniae*, III, Bucureşti, 1893, v. *Babele*, col. 2279—2282) să o atribuie unui fond general trac.

[3] Cf. D. Onciul, *Teoria lui Roesler*, passim (*Scrieri istorice*, reeditate de A. Sacerdoţeanu, Bucureşti, 1968, I, p. 131—260); A. Armbruster, *Romanitatea românilor: istoria unei idei*, Bucureşti, 1972, p. 12—28.

[4] Cf. Al. Marcu, *Riflessi di storia rumena in opere italiane dei secoli XIV e XV*, Ephemeris Dacoromana, I, 1923, p. 343—386.

[5] A. Ciaconus, *Historia utriusque belli Dacici a Traiano Caesare gesti ex simulcris quae in columna eiusdem Romae visuntur collecta*, Roma, 1576.

[6] R. Fabretti, *De Columna Traiana syntagma*, Roma, 1683.

episcopul Nicolaus Olahus [7], prieten cu Erasmus şi la un moment regent al tronului ungar. Descendent al unei familii de boieri din Ţara Românească, care, trecînd în Transilvania, a îmbrăţişat catolicismul, el era înrudit cu regele Matei Corvin, celebrul mecenat din Renaştere, care, fiind fiul vestitului general Iancu de Hunedoara, se trăgea şi el dintr-o veche familie de nobili români. Un alt umanist renumit care a trăit la curtea acestui rege, italianul Antonio Bonfini, s-a interesat de asemenea de provenienţa daco-romană a poporului român.

Originea românilor a preocupat şi mai mult pe umaniştii minorităţilor săseşti şi maghiare din Transilvania, care, trăind chiar în mijlocul acestui popor, îi cunoşteau limba şi îşi dădeau seama direct de evidenta lui latinitate [8]. Interesul lor pentru obîrşia românilor a sporit în secolele XVII – XVIII, cînd eruditi saşi ca David Hermann, J. Tröster, L. Toppeltin, A. Teutsch, G. Soterius, şi maghiari ca P. Liszhyai Kovács şi M. Szentiványi, continuînd strădaniile înaintaşilor lor din secolul XVI, de pildă J. Lebel, S. Münster, episcopul Verancsics, căutau să dovedească şi să explice această latinitate.

Nici dacii nu lipseau din consideraţiile lor, dar cel ce a acordat acestor autohtoni o atenţie cu totul specială a fost clericul Soterius, care, în marea sa lucrare *Historia Daciae antiquae*, scrisă în secolul al XVII-lea şi rămasă inedită, a reconstituit trecutul geţilor şi al dacilor dinainte de cucerirea romană. Atacînd problema caracterului lor etnic şi obsedat de frecvenţa elementelor slave din limba română, pe care le lua drept reminiscenţe dacice, el s-a lăsat amăgit de ideea greşită că dacii şi geţii ar fi de provenienţă slavă. Dar aceasta era pe atunci o greşeală destul de comună, menită să obsedeze multe minţi, chiar în plin secol al XIX-lea (ca de exemplu Katancsics, Drinov, Schafarik etc.) [9], pînă cînd progresele ştiinţei lingvistice au ajuns să dovedească deosebirea categorică dintre geto-daci, aparţinînd familiei popoarelor trace şi slavii, care depind de un alt grup indo-european.

Originea dacilor a făcut dealtfel obiectul a diferite alte interpretări greşite în cursul îndelungatelor secole ale evului mediu şi ale epocii moderne. Printre diferitele conjecturi imaginate cu privire la acest subiect, aceea despre caracterul lor germanic s-a bucurat de o circulaţie mai întinsă şi mai persistentă. Ea s-a născut din confuzia naivă, veche din secolul IV, între numele goţilor *(Gothi)* şi al geţilor *(Getae)*, care l-a determinat pe episcopul got Iordanes, din secolul al VI-lea, să adune în lucrarea sa *De rebus Geticis*, consacrată neamului său germanic, toate informaţiile antice privitoare la geţi şi la bunii lor fraţi, dacii [10]. Pornind de la această

---

[7] St. Bezdeki, *Nicolaus Olachus, primul umanist de origine română*, Aninoasa-Gorj 1933; I. S. Firu – C. Albu, *Umanistul Nicolaus Olahus (Nicolaie Românul) (1493–1568), Texte alese*, Bucureşti, 1968, cu un studiu introductiv la p. 14–111.

[8] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 83 sqq.

[9] Cf. Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, Bucureşti, 1880, p. 534–542, care respinge această teză.

[10] Această confuzie se regăseşte la contemporanii săi Cassiodor, Procopiu, Isidor din Sevilla şi chiar la unii autori anteriori din secolele IV–V, de pildă la Ausonius, Claudian, Sparţian (în *Historia Augusta*), Ieronim, Orosius, Rutilius Namatianus etc.

confuzie s-a ajuns apoi la alta, foarte răspîndită în cursul evului mediu timpuriu care, tot din cauza falselor asemănări de nume, îi identifica pe daci *(Daci)* cu danezii *(Dani)* [11].

La rîndul ei, această eroare va da naştere teoriei unor anumiţi erudiţi saşi din secolele XVI—XVII, că neamul lor germanic ar fi autohton în Transilvania, ca urmaş al vechilor daci, care nu s-ar fi romanizat. Cu atît mai mult ei susţineau caracterul pur latin al românilor, care, descinzînd numai din romanii aduşi *ex toto orbe Romano* (Eutropiu) şi colonizaţi în Dacia, n-ar fi avut nimic de a face cu dacii. Această ciudată construcţie, de factură mai degrabă populară, a fost adoptată mai întîi de pastorul protestant D. Hermann, apoi dezvoltată de Tröster, de M. Miles, de Toppeltin, pentru ca apoi să se spulbere sub loviturile date de eruditul sas V. Franck von Franckenstein, care, într-o lucrare critică, apărută în 1696, a demonstrat, cu documente absolut convingătoare, că în realitate neamul său imigrase în Transilvania venind din regiunile renane ale Germaniei în secolul al XII-lea. Demonstraţia sa justă a fost continuată de A. Teutsch [12]. Totuşi, ideea originii germanice a geto-dacilor în general, tot atît de absurdă ca şi aceea a provenienţei lor slave, va persista, asemenea acesteia, la unii savanţi, pînă în secolul XIX, acceptîndu-se totuşi contribuţia acestor autohtoni, alături de romani, la formarea poporului român. Pe de altă parte, pornind de la o confuzie între vechii germani şi celţi, concepută încă din antichitate [13] şi adesea afirmată în secolele Renaşterii, o nouă eroare privind pe daci şi-a făcut apariţia în Occident, anume despre apartenenţa acestui popor carpato-dunărean la neamurile celtice [14], susţinută mai ales în secolele XVIII — XIX şi continuînd chiar şi după falimentul bazei sale germanice.

AFIRMAREA ELEMENTULUI GETO-DAC ÎN CONŞTIINŢA NAŢIONALĂ A ROMÂNILOR

Cît despre poporul român, atît în Transilvania, unde era subjugat de o aristocraţie străină, cît şi în Moldova şi Ţara Românească, unde, începînd din secolele XIII — XIV, beneficia de o individualitate politică, el era necontenit în curent cu discuţiile umaniştilor occidentali despre o problemă care îl privea în cel mai înalt grad. În diferite feluri, fie în Transilvania prin contactul zilnic cu intelectualii saşi şi maghiari, fie în Principate prin boierii care îşi făcuseră studiile în străinătate, românii luaseră din plin cunoştinţă despre opiniile care circulau în lume despre originile lor romane. Consecinţa a fost deşteptarea conştiinţei lor naţionale în ample proporţii, stimulată tocmai de mîndria unei descendenţe atît de nobile urcînd înapoi pînă la venerabila civilizaţie antică, de toţi adorată, dar contrastînd cu modesta poziţie politică şi socială din prezent a moştenitorilor ei carpato-dună-

[11] Cf. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 515—516, care respinge această enormitate mai ales împotriva principalului ei susţinător J. Grimm, *Ueber Jornandes und die Geten*, Berlin, 1846 şi *Geschichte der deutschen Sprache*, Leipzig, 1853.

[12] A. Armbruster, *op. cit.*, p. 176—182 şi 216—221.

[13] Cf. G. Dottin, *Les anciens peuples de l'Europe*, Paris, 1916, p. 220—222; W. Capelle, *Das alte Germanien*, Iena, 1929, p. 14—15; 473, nota 3; 475, nota 14; H. Hubert, *Les Germains*, Paris, 1952, p. 24—25.

[14] Cf. Gr. Tocilescu, *op. cit.*, p. 522—534, combătînd această părere.

reni. De acum înainte, ideea latină va deveni pentru români o forţă activă, stînd la baza renaşterii lor culturale şi politice şi a tuturor progreselor lor din epoca modernă.

Evident, încă din secolul al XVI-lea, cînd domnul Despot-Vodă din Moldova, pe numele său Ion Iacob Heraclide, un grec pătruns de umanism, încearcă să întemeieze o şcoală superioară la Cotnari şi cînd un Petru Cercel, domnul Ţării Româneşti, frate cu Mihai Viteazul, se dovedea şi el un subtil umanist [15], avîntul cultural al ţărilor române a căpătat un ritm viu în secolele XVII şi XVIII, cînd cronicarii Grigore Ureche (1590—1647) şi Miron Costin (1633—1691) în Moldova, debitori ai umanismului polon şi Constantin Cantacuzino (1640—1716) în Ţara Românească, format în şcolile din Italia, au proclamat caracterul eminamente latin al neamului lor. Dar în afară de această idee romană, Miron Costin îi glorifica şi pe daci cu viteazul lor rege Decebal [16]. C. Cantacuzino, cu un spirit critic anunţînd de pe atunci timpurile moderne, a ştiut să aleagă dintre diferitele opinii din acea epocă privind originile române, pe acelea care se potriveau cel mai bine cu datele reale, cu bunul simţ şi cu concordanţa faptelor, văzînd în poporul român o sinteză dintre romanii colonizaţi de Traian şi dacii locali, subliniind însuşirile valoroase ale dacilor şi geţilor preromani şi susţinînd, cu argumente excelente, persistenţa dacă după cucerirea romană şi continuitatea daco-romană în Dacia după părăsirea acestei provincii de către împăratul Aurelian în secolul al III-lea [17]. El a dat contelui L. Marsigli informaţii despre ţările române pe care acest ofiţer austriac [18], originar din Bologna, le-a vizitat [19].

Atmosfera intelectuală din ţările române devenise între timp deosebit de prielnică preocupărilor despre antichitate. Încă mai bine de un secol povestea lui Alexandru *(Alixăndria)* în versiunea lui pseudo-Callistene, circula, tradusă în româneşte după modele greceşti şi sîrbeşti, atît în Principate cît şi în Transilvania [20]. Între altele, în această carte se găseau aluzii la ţările trace de pe ambele maluri ale Dunării. Pe de altă parte, în 1645, se traducea direct din greceşte opera lui Herodot, a cărei versiune românească, în manuscris, a fost descoperită în 1908 la mănăstirea Coşula din Moldova [21]. Cititorul român avea astfel posibilitatea de a-şi face o idee despre neamurile trace din Balcani, despre geţii de la Dunăre, despre agatirşii din Carpaţi. Cunoştinţele românilor cu privire la antichitatea

---

[15] C. Marinescu, *A propos d'une biographie de Jacques Basilicos l'Héraclide récemment découverte*, Mélanges d'Histoire générale, I, Cluj, 1938, p. 381—397; Şt. Pascu, *Petru Cercel şi Ţara Românească la sfîrşitul sec. XVI*, Sibiu 1944.

[16] Miron Costin. *Opere* , editate de P. P. Panaitescu, Bucureşti, 1958.

[17] C. Cantacuzino, *Istoria Ţării Româneşti*, în *Cronicari Munteni*, editaţi de M. Gregorian, Bucureşti, 1961, I, p. 5.

[18] L. F. de Marsigli, *Description du Danube*, II, La Haye, 1744; N. Iorga, *Operele lui Constantin Cantacuzino*, Bucureşti, 1902 p. 41—59; Al. Marcu, *Date ce ne privesc din autobiografia contelui Marsigli*, în *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 247—253.

[19] În aceeaşi vreme numismatul francez Felix Cary a scris *Histoire des rois de Thrace et de ceux du Bosphore Cimmérien, éclaircie par les médailles*, Paris, 1752.

[20] N. Cartojan, *Alexandria în literatura românească*, Bucureşti, 1922; N. Iorga, *Livres populaires dans le Sud-Est de l'Europe et surtout chez les Roumains*, BSH, XIV, 1928, p. 7—20; Dan Simonescu, prefaţă la *Alexandria*, Bucureşti, 1956.

[21] N. Iorga, *Herodot, traducere românească de la 1645*, Vălenii de Munte, 1909.

preromană a Daciei s-au îmbogăţit în chip considerabil prin contactul cu izvoarele de acest fel, dintre care unele, ca Alixăndria sau ca fabulele lui Esop, s-au bucurat de o largă răspîndire în mase.

În aceeaşi vreme, vestitul savant de talie europeană Dimitrie Cantemir (1673—1723), domnul Moldovei în 1693 şi în 1710—1711, împins de tendinţa de a atribui o latinitate pură românilor, a căror continuitate şi unitate în toate regiunile vechii Dacii o concepea just, s-a lăsat înşelat de afirmaţia lui Eutropiu (VIII, 6): *Dacia enim diuturno bello Decebali viris fuerat exhausta* („căci Dacia în îndelungatul război al lui Decebal, fusese secătuită de bărbaţi"), înţelegînd-o în sensul unei exterminări totale a populaţiei dace şi concluzînd că provincia, pasă-mi-te golită de locuitorii săi, n-ar fi fost repopulată decît de colonişti romani [22]. Această concluzie excesivă, întîlnindu-se cu teoria originii exclusiv romane a românilor emisă de către saşii din sec. XVII, care, pornind de la o eroare de altă natură, îşi rezervau numai pentru ei ascendenţa dacă, era tot atît de caducă, deoarece expresia *viris exhausta* a istoricului roman din sec. IV, departe de a permite o interpretare în sensul unei depopulări totale a ţării, nu se referă decît la pierderile suferite de forţele dacice în cursul războaielor împotriva lui Traian, desigur considerabile, dar nu exterminante, cît şi la golurile lăsate de către o parte dintre supravieţuitori, mai ales în clasa nobililor, emigraţi spre nord, dincolo de graniţele noii provincii romane. Dar în majoritatea sa, populaţia dacă, făcînd act de supunere încă dinainte de sfîrşitul ostilităţilor, a rămas pe loc şi pînă la urmă s-a romanizat. Pe de altă parte, cînd războiul s-a terminat, mulţi dintre fugari s-au întors la vetrele lor ca *dediticii* ai Imperiului.

Teza exclusivistă a lui Cantemir a fost îmbrăţişată cu entuziasm în secolul al XVIII-lea de către fruntaşii curentului latinist al românilor din Transilvania, care credeau că întăresc astfel revendicările lor naţionale şi sociale faţă de curtea de la Viena, rămase de altfel fără succes. Principalii reprezentanţi ai acestui curent, Samuel Micu numit şi Klein (1745—1806), Gheorghe Şincai (1754—1816), Petru Maior (1761—1821), mai ales acesta din urmă, s-au întrecut în a demonstra că romanii n-ar mai fi găsit daci în ţara pe care au cucerit-o, căci toţi ar fi fugit sau ar fi fost masacraţi [23]. Dar acest exclusivism înverşunat şi lipsit de temei n-a durat mult timp. Încă din introducerea sa la *Lexiconul* româno-german din 1818, remarcabilul scriitor român Ion Budai-Deleanu, cu toate că aparţinea şi el curentului latinist, exprima o anume rezervă cu privire la dispariţia dacilor, pe care îi considera ca un fel de traci amestecaţi cu cimmerieni. Tot el a întrevăzut, printre primii, ideea justă despre naşterea poporului român nu numai în Dacia, ci şi în provinciile Pannonia, Moesia, şi Thracia, prin asimilarea populaţiilor locale într-o unitate dialectală traco-romană (am spune azi iliro-traco-romană), formată încă înainte de

---

[22] D. Cantemir, *Hronicul vechimei a romano-moldo-vlahilor* în volumul *Operele principelului Dimitrie Cantemir*, Bucureşti, 1901 (Academia Română); P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, viaţa şi opera*, Bucureşti, 1958, pp. 227—228, 238—240.

[23] R. Munteanu, *Studiu introductiv* la *Şcoala ardeleană*, culegere critică din textele reprezentanţilor curentului latinist din Transilvania în 3 vol. întocmită de F. Fugariu, Bucureşti, 1970, I, p. 23—31; textele scriitorilor citaţi sînt reproduse la pp. 150—178 din vol. I, (S. Micu) şi în vol. II la pp. 138—155, 182—187 (G. Şincai) şi 189—198 (P. Maior). Cf. şi Şt. Pascu în *Istoria României*, III, 1964, p. 1092—1097; Maria Protase, *Petru Maior un ctitor de conştiinţe*, Bucureşti, 1973.

Traian şi întinsă apoi şi asupra Daciei [24]. O atitudine critică mult mai precisă a fost exprimată apoi împotriva tezei puriste de către un alt erudit transilvănean din acea vreme, doctorul şi folcloristul Vasilie Popp, care, respingînd cu totul teza exclusivismului latinist, a redat dacilor locul lor normal în formarea poporului român [25].

ÎNCEPUTURILE CERCETĂRILOR MODERNE ASUPRA DACILOR ŞI GEŢILOR

Era vremea cînd în toată Europa istoriografia făcea paşi decisivi în evoluţia sa spre un criticism matur. Atunci a emis ilustrul istoric german B. G. Niebuhr, primul, opinia foarte plauzibilă că agatirşii din Transilvania, prezentaţi de Herodot ca un popor înrudit cu sciţii, dar în fond trac, nu erau în realitate decît daci [26]. Alţi savanţi din ţările occidentale începură să producă studii privind pe daco-geţi şi celelalte popoare trace, sprijinindu-se pe informaţiile transmise de autorii antici. Este, de exemplu, cazul lui G. Mannert, cu a sa *Geographie der Griechen und Römer* al cărei volum VII, apărut în 1812, cuprinde consideraţii asupra ţărilor trace în general; al lui F. A. Ukert, cu lucrarea sa cu acelaşi titlu, din care un volum, apărut în 1846 (III 2), se cheamă *Skythien und das Land der Geten oder Daker*; al lui U. Becker şi al lui C. Müllenhoff, cu articolele lor *Dacia* şi *Geten* din Enciclopedia germană editată de Ersch şi Gruber (1834), al lui W. Bessell cu *De rebus Geticis* (1854), al lui F. G. Bergmann cu *Les Gètes ou la filiation généalogique des Scythes aux Gètes et des Gètes aux Germains et aux Scandinaves* (Strasbourg, 1859), în care susţine teza sa germanistă [27], al lui R. Roesler, care, în afară de faimoasa sa lucrare *Römische Studien*, unde, urmînd pe F. I. Sulzer şi J. L. Engel [28], a încercat să demonstreze teza absurdă despre evacuarea totală a Daciei de către Aurelian şi despre întoarcerea românilor în această ţară după un lung hiatus în evul mediu, publicase şi altele, mai serioase despre geţi şi daci [29].

Problemele daco-geţilor şi ale tuturor tracilor au găsit un loc important în lucrarea lui K. Zeuss despre vechii germani şi vecinii lor [30] şi în tratatele de geografie antică ale lui A. Forbiger (1842) şi A. Kiepert (1878) [31]. În aceeaşi vreme a apărut importanta monografie asupra Columnei Traiane a lui W. Froehner (1865), care a rămas mult timp o lucrare clasică

---

[24] *Şcoala Ardeleană* (F. Fugariu), III, p. 34—39 (Introducerea lui I. Budai-Deleanu la *Lexikon*).

[25] I. Muşlea, *Viaţa şi opera Doctorului Vasilie Popp (1789—1842)*, AIIN, V, 1928—1930, p. 86—157; A. Nicolescu, *Şcoala Ardeleană şi limba română*, Bucureşti, 1971, p. 179—181; *Istoria României*, III, p. 1104. Pentru discuţia problemei cf. şi I. I. Russu, *Daco-Geţii în Dacia romană*, în vol. *Contribuţii la cunoaşterea regiunii Hunedoara*, Deva 1956, p. 39—56.

[26] B. G. Niebuhr, *Untersuchungen über die Geschichte der Skythen, Geten und Sarmaten* in *Kleine historische und philologische Schriften*, I, Bonn, 1828.

[27] Cf. Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, p. 521, nota 77.

[28] J. Chr. Engel, *Geschichte des ungarischen Reiches und seiner Nebenländer*, I, Halle, 1797; Fr. J. Sulzer, *Geschichte des Transalpinischen Daciens*, 3 vol., Wien, 1781—1782.

[29] R. Roesler, *Romanische Studien*, Leipzig, 1871; idem, *Die Geten und ihre Nachbarn*, Wien, 1864; *Das vorrömische Dacien*, Wien, 1864; *Dacier und Romänen*, Wien, 1866.

[30] K. Zeuss, *Die Deutschen und ihre Nachbarstämme*, München, 1837.

[31] A. Forbiger, *Handbuch der alten Geographie*, III, Leipzig, 1842; H. Kiepert, *Lehrbuch der alten Geographie*, Berlin 1878.

pentru studiul acestui monument atît de bogat în informaţii privind pe daci. Ea a fost urmată de lucrările mai mici referitoare la acelaşi subiect ale lui J. H. Pollen (1874) şi S. Reinach (1886). Mai este de remarcat austriacul J. Jung pentru cartea sa despre romanizarea provinciilor dunărene, în care combate teoria lui Roesler, susţinînd continuitatea dacilor şi a daco-romanilor la nord de Dunăre [33]. Printre savanţii din ţările slave din secolul XIX, care s-au ocupat de geţi şi daci, trebuie să cităm pe polonul W. A. Maciejowski şi pe ruşii A. D. Čertkov şi T. Brun [34].

În prima jumătate şi la mijlocul secolului al XIX-lea progresele cercetărilor asupra dacilor sînt remarcabile şi în Transilvania, mai ales la învăţaţii saşi. Ca peste tot în Europa, în acea vreme, inscripţiile latine constituiau obiectul principal al cercetărilor lor, dar — fapt nou în evoluţia cercetărilor istorice — adesea curiozitatea lor era atrasă de resturile arheologice din timpurile preromane. Astfel avem de menţionat investigaţiile episcopului Fr. X. Hene, care s-a interesat de ruinele dace de la Grădiştea Muncelului şi a publicat o lucrare despre istoria Daciei (1836) [35], şi ale epigrafistului M. J. Ackner (1782—1862), care a făcut cercetări în cetăţile dace din munţii Orăştiei şi în special la Grădiştea Muncelului, unde încă din 1803 se descoperise întîmplător un mare tezaur de monede de aur de la Lisimah şi de la enigmaticul rege dac Koson [36]. În acelaşi timp, Fr. Müller (1828—1915) pentru întîia oară a relevat importanţa bronzurilor din Transilvania pentru istoria preromană a ţării [37]. El a făcut şi săpături la Caşolt într-o necropolă tumulară a dacilor din epoca romană [38]. Numismatul E. A. Bielz (1827—1898) a fost unul dintre primii care au remarcat factura dacă a monedelor locale imitate după tetradrahmele macedonene [39]. Dar personalitatea cea mai importantă din această serie

---

[32] W. Froehner, *La Colonne Trajane expliquée*, Paris, 1865; idem, *La Colonne Trajane d'après le surmoulage exécuté à Rome en 1861—1862*, I—IV, Paris, 1872—1874; J. Dierauer, *Beiträge zu einer kritischen Geschichte Trajans*, Leipzig, 1868; J. H. Pollen, *A Description of the Trajan Column*, London, 1874; C. De la Berge, *Essai sur le règne de Trajan*, Paris, 1877; S. Reinach, *Le Colonne Trajane au Musée de St. Germain-en-Laye*, Paris, 1886.

[33] J. Jung, *Roemer und Romanen in den Donaulaendern: historisch-ethnographische Studien*, Innsbruck, 1887.

[34] A. D. Čertkov, *O pereselenii frakijskih plemen za Dunaj*, etc. (Despre emigraţia populaţiilor trace dinspre sud peste Dunăre şi mai departe în nord spre Marea Baltică şi în Rusia), Moscova 1951 (în ,,Vremennik Moskovskogo Obščestva Istorii i Drevnostej Rossijskih", X); T. Brun, *O rodstvie Getov s Dakami* (Despre înrudirea geţilor cu dacii), Odessa 1868 (în ,,Zapiski Odesskago Obščestva Istorii Drev.", VII; W. A. Maciejowski, *Geto-Daki*, Varşovia, 1858.

[35] Fr. Xav. Hene, *Beiträge zur dakischen Geschichte*, Hermannstadt (Sibiu), 1836. Cf. C. Daicoviciu — Al. Ferenczi, *Aşezările dace din munţii Orăştiei*, Bucureşti, 1951, p. 69.

[36] M. J. Ackner, AVSL, I, 1843, p. 17—37 (de adăugat I. F. Neigebaur, consulul Prusiei la Bucureşti care a participat de asemenea la cercetările lui Ackner). Cf. C. Daicoviciu — Al. Ferenczi, *op. cit.*, p. 67—71; C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roşie*, Bucureşti, 1954, p. 23.

[37] Fr. Müller, *Die Bronzealterthümer, eine Quelle der älteren siebenbürgischen Geschichte*, AVSL, III, 1858.

[38] Cf. D. Protase, *Problema continuităţii în Dacia în lumina arheologiei şi numismaticii* Bucureşti, 1966, p. 22; idem, *Riturile funerare la daci şi daco-romani*, Bucureşti, 1971, p. 86—90;

[39] E. A. Bielz, *Die dakischen Tetradrachmen Siebenbürgens*, AVSL, XI, 1874, 3, p.454—468; cf. C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, Bucureşti, 1973, p. 14. Înainte de Bielz, această categorie monetară a fost deja atribuită dacilor de către numismatul transilvănean J. Kemény în 1852 şi de D. Lészay în 1861; cf. Iudita Winckler, Acta MN, XII, 1975, p. 96.

a fost Carl Gooss (1844—1881), profesor la Sibiu, care a făcut cercetări — de un înalt nivel ştiinţific — şi a publicat în 1874 o „schiţă" a Daciei Traiane şi o „Cronică" a descoperirilor arheologice, lucrări care, dînd o atenţie specială antichităţilor preromane, sînt încă şi azi de un real folos pentru subiectul nostru [40]. Printre cercetătorii unguri de atunci, care au avut contingenţe cu vestigiile dace, atenţia ne este atrasă de A. Fodor, care, în 1844, a efectuat săpături la Grădiştea Muncelului şi a militat pentru o explorare mai întinsă a acestei principale cetăţi a dacilor [41]; apoi Zsófia Torma (1840—1899), care, soră a eminentului epigrafist C. Torma, a făcut cercetări în aşezările preromane din regiunea Hunedoara, publicînd rezultatele şi creînd în acelaşi timp o colecţie bogată cu obiectele recoltate [42]; B. Orbán (1830—1890), căruia i se datoreşte o monografie a regiunii secuilor, conţinînd informaţii arheologice din toate epocile [43], precum şi mulţi alţi cercetători ai antichităţilor romane, care cîteodată s-au interesat şi de epocile anterioare [44]. Cît despre intelectualii români din Transilvania, au fost mulţi aceia care în această vreme s-au dedicat cercetărilor şi studiului antichităţii ţării lor, ca, de exemplu, preotul Niculae Stoica din Haţeg (1795—1832) [45], Timotei Cipariu (1805—1887) [46], preotul Ştefan Moldovan (1813—1900) [47], juristul Damaschin Bojincă (1801—1869), care, originar din Banat, a devenit profesor la Iaşi unde a publicat un bun studiu numismatic [48], sau ca P. Broşteanu care, în 1889, a scris un comentariu asupra segmentului din Tabula Peutingeriană privitor la Dacia, iar în 1897 a publicat o traducere în limba română a cărţii lui H. Francke (1837) *Zur Geschichte Trajan's und seiner Zeitgenossen* [49], ca şi generalul N. Cena (1844 1922), care a făcut săpături la Mehadia; dar în pasiunea lor latinistă aceştia nu s-au interesat decît de epoca romană, aproape fără să dea atenţie antichităţilor dace sau preistorice.

Numai în Principatele Ţării Româneşti şi Moldovei care, prin unirea lor de la 1859 au format statul României, erudiţii români, dintre care unii

---

[40] C. Goos, *Skizzen zur vorrömischen Kulturgeschichte der mittleren Donaugegenden*, AVSL, XIII XIV, 1876—1877; *Chronik der archäologischen Funde Siebenbürgens*, ibidem, XIII, 1876. Aceluiaşi autor se datoreşte remarcabilul studiu asupra topografiei Daciei romane, valabil şi pentru epoca anterioara: *Studien zur Geographie und Geschichte des Trajanischen Daciens*, Hermannstadt (Sibiu), 1874, (în *Programm des evanghelischen Gymnasiums in Schässburg* — Sighişoara — *zum Schluss des Schuljahres* 1873 4).

[41] Cf. C. Daicoviciu — Al. Ferenczi, *op. cit.*, p. 70—71.

[42] M. Roska, *Die Sammlung Zsófia von Torma*, Cluj, 1941, conţinînd aproape numai material neolitic din staţiunea Turdaş.

[43] B. Orbán, *A Székelyföld leirása* (Descrierea Ţării secuilor), Budapesta, 1868.

[44] De ex. L. Köváry (1820—1907); H. Finály (1825—1898) şi fiul său G. Finály care a făcut cercetări la Grădiştea Muncelului; T. Ortvay (1843—1916); K. Herepey (1817—1906); G. Téglás (1848—1916) şi fratele său István Téglás (1853—1915).

[45] Cf. *Istoria poporului român* (sub redacţia lui A. Oţetea), Bucureşti, 1970, p. 208 (ediţia italiană, *Storia del popolo romeno*, Roma 1971, p. 241).

[46] Cf. printre lucrările sale studiile publicate în *Archiv pentru istorie şi filologie*, Blaj, 1867—1870; *Columna Traiană*; *Claudiu Ptolemeu*; *Scriitorii vechi despre Dacia*.

[47] Cf. *Istoria României*, I, Bucureşti, 1960, p. XLVIII; I. I. Russu, *Aportul lui Ştefan Moldovan la epigrafia Daciei*, SCIV, XIV, 1963, 2, p. 441—450.

[48] C. Moisil, *Damaschin Bojincă*, CNA, XIII, 1938, nr. 110—111, p. 61—63; N. Bucşanu, Banatica, Reşiţa, I, 1971, p. 289—299.

[49] P. Broşteanu, *Zur Geschichtsforschung über die Romänen*, Reşiţa 1884; H. Franke, *Istoria împăratului Traian şi a contimporanilor săi*, traducere de P. Broşteanu, Timişoara, 1897.

au fost personalităţi de prestigiu european, au început să se ocupe mai intens de geţi şi de daci, de acum înainte consideraţi de toţi ca adevăraţi înaintaşi ai poporului român. La începutul secolului al XIX-lea apăruseră sintezele lui Daniil D. Philippide (1816) şi Dionisie Fotino (1818—1819) privind totalitatea ţărilor româneşti (inclusiv Transilvania)[50], pe care primul le-a întrunit în numele colectiv de *România* folosit pentru prima dată într-o lucrare istorică) sau de *Dacia* (chiar pentru epoca modernă)[51]. Aceste lucrări au fost scrise în greceşte, ca o consecinţă a renaşterii bizantine din acel timp în Principatele Române. Interesul general de pe atunci pentru arheologie s-a răspîndit şi în cercurile cultivate din Principate. Trecem peste colecţionarii din prima jumătate a secolului al XIX-lea, care au făcut cercetări arheologice privind epoca romană cu scopul numai de a-şi procura obiecte pentru colecţiile lor, şi menţionăm pe marele om de stat Mihail Kogălniceanu, colecţionar şi el, care a scris în 1854 o *Histoire de la Dacie*[52], cît şi pe filologul şi istoricul August Treboniu Laurian (1810—1881), care, între altele, a publicat *Istriana*, un raport despre o călătorie arheologică întreprinsă de el în 1845 de-a lungul Dunării de la Giurgiu la Celei şi continuată prin Oltenia, pe la Craiova, pînă la Turnu Severin şi Orşova, în căutarea localităţilor de interes arheologic dintre care unele datînd din epoca dacă[53].

Pe o porţiune din această călătorie el a fost însoţit de entuziastul poet şi publicist revoluţionar Cezar Bolliac (1813—1881), care, deşi diletant, avea să devină primul arheolog român consacrat special antichităţilor geto-dace. Colecţionar pasionat, preocupat şi de probleme ştiinţifice, el nu se mulţumea cu achiziţionarea obiectelor din comerţul de antichităţi, ci ţinea mai ales să şi le procure direct de pe teren, întreprinzînd lungi călătorii prin Muntenia şi procedînd chiar la săpături[54]. La început umbla şi el ca toţi contemporanii săi după aşezări romane, dar adesea în locul lor dădea peste staţiuni mai primitive, pe care în loc să le evite, ca ceilalţi, le privea cu interes. Mai întîi a fost atras de gîndul de a le atribui în bloc dacilor şi numai mai tîrziu a reuşit să deosebească resturile adevărat geto-dace de cele care aparţineau unor perioade mai vechi. El n-a fost numai primul cercetător român care a strîns cu grijă obiectele de acest fel, dar şi primul care a încercat să le explice, subliniind importanţa dacilor în originile neamului său. Caracterizînd inventarul dac, el vedea, în chip exagerat desigur, multe elemente celtice, socotind ca atare chiar forme care aveau să se dovedească ulterior perfect locale. Era dealtfel cucerit de teoria panceltistă din vremea lui, în al cărei cadru căuta să

---

[50] D. D. Philippide, Ἱστορία τῆς Ῥουμανίας, Leipzig, 1816. Înaintea lui numele de, „România" a fost întrebuinţat de sasul M. Felmer (1720—1767); cf. A. Armbruster, *op. cit.* p. 235—236.

[51] D. Fotino, Ἱστορία τῆς πάλαιας Δακίας etc., Viena, 1818, 3 vol., tradusă în româneşte: *Istoria generală a Daciei sau a Transilvaniei, Ţării Munteneşti şi a Moldovei*, de G. Sion, Bucureşti, 1859.

[52] M. Kogălniceanu, *Histoire de la Valachie et de la Moldavie*, Berlin 1837, reeditată în 1854 (tot la Berlin), cu titlul *Histoire de la Dacie, des Valaques Trans-Danubiens et de Valachie.*

[53] A. T. Laurian, *Istriana*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, II, 1846, p. 65 sqq.

[54] G. Potra, *Cesar Bolliac, numismat şi arheolog*, CNA, XVIII, 1944, nr. 130, p. 233—248; O. Papadima, *Cezar Boliac*, Bucureşti 1966, pp. 135—137, 189—191, 197—198, 209, 240—241 şi în special 314—348.

explice şi originea dacilor. În activitatea sa de pionier al arheologiei preromane în România, el a avut un emul în persoana lui D. Butculescu, un alt diletant instruit care s-a ocupat de antichităţile dace [55]. Aceşti doi promotori ai arheologiei dace începuseră săpături în toate staţiunile principale din epoca fierului, ca cele de la Zimnicea, Popeşti, Piscul Crăsanilor, Tinosul, Cetăţeni, care, explorate mai amplu şi mai sistematic în zilele noastre, au dat la lumină observaţii şi materiale constituind baza esenţială pentru studiul culturii gete din Muntenia.

EPOCA LUI B. P. HASDEU, A. ODOBESCU ŞI GR. TOCILESCU

Am putea opri aici expunerea noastră despre perioada preliminară a studiilor ştiinţifice privitoare la substratul geto-dac. De acum înainte, începînd încă din epoca lui Bolliac şi a lui Butculescu un mare salt calitativ se va produce în evoluţia ştiinţelor istorice din România, prin apariţia cîtorva personalităţi ilustre, a căror activitate este demnă de comparaţie cu aceea a cercurilor intelectuale cele mai înaintate din Europa. Este vorba în primul rînd de Bogdan P. Hasdeu (1838—1907), Alexandru I. Odobescu (1834—1895), Grigore G. Tocilescu (1850—1909), Alexandru D. Xenopol (1847—1920). Primul a fost un filolog, un istoric şi un scriitor de o valoare excepţională [56], căruia i se datorează, în afară de o mulţime de lucrări lingvistice şi literare, mai multe studii despre originea şi continuitatea dacilor şi o *Istorie critică a Românilor* în care discută cu mare erudiţie şi cu vederi originale chestiunile referitoare la primele populaţii ale Daciei cunoscute din izvoarele antice [57]. Examinînd problema originii geto-dacilor, el se pronunţă pentru caracterul lor fundamental trac, admiţînd totuşi un amestec cu elemente scite şi celte. Slavist de mare autoritate, el a respins cu totul teoria slavă a originii dacilor. Pe de altă parte, a luat o poziţie categoric potrivnică excluderii din originile poporului român a acestui element autohton a cărui ,exterminare'', susţinută cu atîta tenacitate de latiniştii de mai înainte, n-a existat decît „pe hîrtie''.

Inspirat cu deosebire din documentele lingvistice şi din autorii antici, Hasdeu nu dispreţuia nici arheologia, cu toate că în timpul lui aceasta era încă o ştiinţă în faşă. Dimpotrivă, a scris o caldă pledoarie în favoarea ei, prevăzîndu-i strălucitul viitor care o aştepta ca ştiinţă isto-

---

[55] *Ibidem*, p. 326; I. Andrieşescu, *Piscul Crăsani*, Bucureşti, 1924, p. 1—10.

[56] M. Eliade, *Contribuţii la bibliografia scrierilor lui Hasdeu*, Bucureşti, 1937; N. Iorga, *Oameni cari au fost*, I, Vălenii de Munte, 1911, p. 221—224; C. Poghirc, *B. P. Hasdeu, lingvist şi filolog*, Bucureşti, 1968; A. Sacerdoţeanu, prefaţa la B. P. Hasdeu, *Scrieri istorice*, reeditate, I, Bucureşti, 1973, p. V—XLI.

[57] B. P. Hasdeu, *Istoria critică a românilor*, I—III, Bucureşti, 1873 (ed. a 2-a 1873), tradusă în franţuzeşte de Fr. Damé ,,sub ochii autorului'': *Histoire critique des Roumains*, Bucureşti, 1878. Dintre lucrările sale privind în special antichitatea dacă menţionăm următoarele: *Perit-au dacii?*, 1860; *Cine au fost dacii?*, 1868; *Ovidiu la gurile Dunării*, 1872; *Muntenia la Ptolemeu, din punct de vedere al selecţiunii naturale*, 1873; *Alfabetul dacic*, 1873; *Viaţa de codru în Dacia*, 1873; *Studii gramaticale asupra limbii dacilor*, 1874; *Originile păstoriei la români; elemente dacice*, 1874; *Principii de filologie comparativă ario-europee cuprinzînd grupurile indo-perso-tracic, greco-italo-celtic şi leto-slavo-germanic*, 1875; *Dacia: notiţă critică*, despre ,,Dacia înainte de romani'' de Gr. Tocilescu, 1881; *Elementele dacice din limba română*, mss. 1896—1898; *Cine sînt albanesii?*, 1901. De asemenea *Etymologicum Magnum Romaniae*, I—IV, 1887—1898 (literele A—B, incomplet), passim.

rică[58]. Dar s-a oprit aici. În această direcţie rolul principal i-a revenit colegului său Alexandru Odobescu. Scriitor subtil, estet distins, creatorul unui stil literar elegant şi rafinat, el a fost şi un maestru în ştiinţele istorice şi mai ales un eminent teoretician al arheologiei[59]. El a întemeiat prima catedră universitară de această specialitate în România. Cu toate că, spre deosebire de Bolliac şi de Butculescu, el n-a făcut săpături, a compensat din plin această lacună printr-o înaltă erudiţie şi printr-o capacitate ştiinţifică de ordin superior, pe care cei doi amatori menţionaţi erau departe de a o poseda. Dealtfel, el a criticat cu severitate insuficienţele diletantismului, cît şi pasiunea zadarnică şi distrugătoare a unor anume colecţionari, care ignorînd semnificaţia ştiinţifică a obiectelor pe care le adună, scormoneau pămîntul fără metodă, cu simplul scop de a culege antichităţi. Şi astfel, el a exercitat o autoritate efectivă şi salutară asupra progresului activităţii arheologice din ţară. În acest domeniu i se datoreşte broşura „Notice sur les antiquités de la Roumanie" (1868), o memorabilă „Istorie a arheologiei" (1877)[60], o monografie monumentală despre faimosul tezaur visigot de la Pietroasa (1889—1900)[61] şi numeroase alte diferite studii. Apariţia în domeniul ştiinţelor despre antichitate a unei personalităţi atît de generos înzestrate, tocmai în momentul în care se decidea dezvoltarea lor în România, a fost o fericită coincidenţă. Cu toate că era adînc ancorat în problemele de arheologie clasică şi în studiul monumentelor de artă, el n-a rămas străin de noutăţile apărute în domeniul preistoriei. Dimpotrivă, deosebindu-se de majoritatea clasiciştilor europeni din vremea sa, el a înţeles vastele perspective ce se deschideau arheologiei în această direcţie. Mereu în curent cu progresul cercetărilor preistorice în Occident, şi-a îndreptat atenţia şi asupra vestigiilor preromane din ţara sa, interesîndu-se de rezultatul săpăturilor întreprinse de Bolliac, căruia i-a îndreptat unele interpretări hazardate[62]. El a conceput ideea unui repertoriu al localităţilor de interes arheologic din România, întocmind un *Chestionar*, pe care l-a distribuit, în 1871, prin intermediul Ministerului Instrucţiunii Publice, tuturor învăţătorilor din oraşe şi sate. Succesul acestei iniţiative a fost inegal şi incomplet; totuşi cele circa 1600 răspunsuri primite şi păstrate azi în manuscris la Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România constituie un fond mereu util. Iniţiatorul însuşi l-a folosit pentru a scrie studiile sale despre antichităţile din judeţele

---

[58] B. P. Hasdeu, *Arheologia: Conspectul studiilor arheologice în legătură cu istoria universală şi a românilor*, în „Din Moldova", I, 1862, p. 33—40 şi II, 1863, p. 33—37.

[59] D. Tudor, *Alexandru I. Odobescu arheolog*, introducere la noua ediţie a lui A. I. Odobescu, *Istoria Arheologiei*, Bucureşti, 1961, p. 7—51.

[60] A. I. Odobescu, *Notice sur les antiquités de la Roumanie*, Paris, 1868; *Istoria Arheologiei*, Bucureşti, 1877. (Pentru ultima ediţie publicată de D. Tudor, v. nota precedentă.)

[61] A. Odobesco, *Le trésor de Pétrossa*, I—III, Paris, 1889—1900.

[62] Cităm de exemplu celebra sa schiţă umoristică *Fumuri arheologice scornite din lulele preistorice de un om care nu fumează*, din „Columna lui Traian", IV, 1873, nr. 4, p. 49—51 (reeditată de T. Vianu în vol. II din Al. Odobescu, *Opere*, Bucureşti, 1955, p. 107—119). Este o critică glumeaţă şi inevitabil exagerată (ca toate produsele literare de acest fel) la adresa lui C. Bolliac, care scrisese un articol imprudent despre *Uzul fumatului în timpii preistorici*, în ziarul „Trompeta Carpaţilor", IX, 1873, nr. 1045, în legătură cu nişte tuburi din lut ars găsite în săpăturile sale din staţiunile neolitice şi în cetatea getică de la Piscul Crăsanilor, a căror formă şi dimensiuni erau departe de a justifica o asemănare cu adevăratele pipe. Cf. O. Papadima, *op. cit.*, p. 332—336; D. Tudor, *loc. cit.*, p. 21—25.

Dorohoi și Romanați[63], dar n-a putut realiza repertoriul întreg așa cum și-l propusese.

Odobescu n-a neglijat nici una din perioadele preistoriei, dar, ca și Bolliac, sub imboldul aceleiași necesități de a adînci problema originii poporului român pînă la substratul preroman, a căutat să stimuleze mai ales preocupările referitoare la daci și la vecinii lor. Pentru a se da un impuls cercetărilor din acest domeniu și a li se asigura o bază științifică superioară, era nevoie de o sinteză critică a tuturor datelor din izvoarele literare și lingvistice, cît și a tuturor descoperirilor arheologice produse pînă atunci în regiunile geto-dace. Odobescu, ocupat cu alte lucrări mari, n-avea timpul să întreprindă această operă meticuloasă și de durată. De aceea, în 1871, în calitatea sa de Membru al Societății Academice (devenită apoi Academia Română), a luat inițiativa de a institui un important premiu pentru cel mai bun memoriu „asupra popoarelor care au locuit țările române de-a stînga Dunării mai înainte de concuista acestor țări de către imperatorul Traian". Pentru a facilita cercetările concurenților, Odobescu a publicat, în afară de regulamentul concursului, și un Index bibliografic al scrierilor privitoare la vechii locuitori ai Daciei[64]. Lucrarea propusă era extrem de anevoioasă, iar subiectul său cu totul surprinzător pentru majoritatea intelectualilor din acea vreme, formați în clasicism. Nu este deci de mirare că multă vreme nu s-a prezentat nici un candidat. Publicarea premiului a fost repetată de mai multe ori fără rezultat. Abia în 1877 un amplu studiu cu titlul *Dacia înainte de romani* a fost prezentat de Grigore G. Tocilescu, un tînăr istoric, pe atunci de 27 de ani, fost elev al lui Hasdeu și al lui Odobescu, foarte inteligent și muncitor, care își dovedise capacitatea multilaterală în domeniul dreptului roman și al istoriei medievale românești[65]. Lucrarea a obținut premiul.

Dacia înainte de romani, publicată în 1880 și conținînd circa 600 pagini de format mare[66], „cea mai voluminoasă operă de erudiție alcătuită vreodată de un român", cum a fost caracaterizată[67], corespundea intenției cu care Odobescu instituise premiul.

Îndelung pregătită în biblioteci, mai ales la Viena și la Praga și prezentînd reale calități științifice, această lucrare cuprindea într-adevăr

---

[63] *Rămășițele antice din județul Dorohoi*, Monitorul oficial, 1871 (reeditat în *Opere complete*, III, ed. a II-a, București, 1908, p. 118—166); *Anticuitățile județului Romanați*, București, 1878 (reeditat în *Opere complete*, III, ed. a II-a p. 215—262). Alte articole ale lui Odobescu privind arheologia dacă: *Despre un vas de lut cu numele lui Decebal descoperit la Blain*, în „Columna lui Traian", III, nr. 34, p. 313—315 (este un fragment de *terra sigillata* reprezentînd gladiatori; cf. D. Tudor, *loc. cit.*, p. 13—14); *Artele din România în periodul preistoric*, în „Columna lui Traian", V, 1874, nr. 4, p. 73—82 și în *Opere*, II, 1955, p. 77—107.

[64] *Bibliographia Daciei: Indice de scrieri atingătoare, direct sau indirect, de vechii locuitori ai Daciei*, București, 1872.

[65] R. Vulpe, *Un pionnier des sciences archéologiques en Roumanie: Grigore G. Tocilescu (1850—1909)*, Dacia, III, 1959, p. 607—612; idem, *Grigorie G. Tocilescu, arheolog și istoric*, „Revista de Istorie", 28, 1975, nr. 10, p. 1547—1562.

[66] Gr. G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani: Cercetări asupra popoarelor care au locuit țările române de-a stînga Dunării mai înainte de concuista acestor țări de către imperatorul Traian*, București, 1880 (partea I: *Geografia antică a Daciei*; partea a II-a: *Etnografia Daciei*), p. 367—954, extras din Analele Societății Academice Române.

[67] N. Iorga, *Oameni cari au fost*, I, p. 17. Același autor scrisese o critică severă la adresa lui Tocilescu, în parte exagerată, în *Opinions sincères: la vie intellectuelle des Roumains en 1899*, București, 1899, passim.

o expunere clară şi completă a materialelor diverse (literare, lingvistice, antropologice, arheologice) privind etnologia, civilizaţia şi limba populaţiilor preromane din Dacia, precum şi o examinare critică a diverselor interpretări care li se dăduseră pînă atunci. Reprezentînd prima sinteză ştiinţifică de mari proporţii despre geţi şi daci, lucrarea constituie un document fidel al stadiului în care se aflau în acel moment cercetările referitoare la aceste populaţii. Ea atinge şi probleme relative la tracii balcanici şi la sciţi. Participarea originală a tînărului autor la discuţia problemelor prezentate era destul de redusă, dar nu lipsea, iar realismul spiritului său critic se dovedea remarcabil. Opinia la care aderă este aproape totdeauna cea mai justă. Astfel, de pildă, el respinge vechile teorii, care încă mai circulau pe vremea lui despre caracterizarea geţilor şi dacilor ca germani, ca celţi ori ca slavi, pentru a le opune în chip categoric ideea justă a apartenenţei acestui popor carpato-dunărean la marele trunchi trac. La rîndul său, însă, se înşală atribuind diferenţelor dintre geţi şi daci o altă valoare decît cea topografică, socotindu-i pe geţii din stînga Dunării ca veniţi din Balcani, dar aici e vorba de o greşeală minoră care nu l-a împiedicat totuşi de a concepe aceste elemente ca strîns legate într-un grup unitar.

Partea arheologică din carte, mai slabă decît restul, nu depăşeşte nivelul unui catalog conştiincios de obiecte şi de tipuri, inspirat din repertoriul publicat puţin mai înainte de C. Gooss în Transilvania [68] şi din informaţiile furnizate de descoperirile lui Bolliac, ale lui Butculescu şi ale altor diletanţi români din acea vreme. În general, *Dacia înainte de romani*, aşa cum se prezintă, ar fi putut să servească excelent ca bază pentru cercetări arheologice de un nivel mai ridicat. Dacă totuşi acest rezultat n-a fost atins, căci lucrarea a rămas fără o influenţă reală asupra activităţii arheologice ulterioare, cauza constă nu atît în imperfecţiunile sale, de fapt neesenţiale, ci în nestatornicia autorului, care, dispersat într-o mulţime de alte activităţi, a părăsit primul acest domeniu, la care nu se va mai întoarce.

Devenind director al Muzeului Naţional de Antichităţi din Bucureşti (întemeiat în 1864) [69] şi profesor de Istorie veche la Universitate, Tocilescu nu s-a mai gîndit să scrie, după cum promisese, un al doilea volum din lucrarea sa, tratînd despre *istoria* geto-dacilor şi nici măcar nu s-a îngrijit să stimuleze interesul elevilor săi în direcţia respectivă. Dimpotrivă, s-a lăsat total absorbit de pasiunea sa pentru epigrafie şi pentru problemele antichităţii clasice, fiind determinat la aceasta pe de o parte de obligaţiile sale universitare, şi pe de alta de colaborarea asiduă şi merituoasă la *Corpus inscriptionum Latinarum* de la Berlin şi de numeroasele descoperiri de monumente greco-romane produse mai ales în Dobrogea. Astfel, şi-a consacrat mulţi ani exploatării celebrului Monument de la Adamclisi, căruia i-a stabilit just caracterul de Trofeu, ridicat de Traian în 109, pentru comemorarea unei importante victorii a acestui împărat în cursul războaielor dacice. El şi-a publicat rezultatele într-o amplă monografie

[68] C. Gooss, *Chronik der arhäologischen Funde Siebenbürgens* şi *Skizzen zur vorrömischen Culturgeschichte der mittleren Donaugegenden*, v. mai sus, nota 40.

[69] R. Vulpe, *Centenarul Muzeului Naţional de Antichităţi*, StCl, VI, 1964, p. 369–372; idem, *Un secol de cercetări asupra epocii fierului*, „Historica”, Craiova, I, 1970, p. 9–29.

în 1895, în colaborare cu iluştrii arheologi vienezi Otto Benndorf şi Georg Niemann [70]. Cît despre diferitele neamuri reprezentate în sculpturile acestui Monument ca duşmani ai romanilor: daci, germani şi sarmaţi, el i-a considerat cu bună dreptate ca făcînd parte dintr-o coaliţie a aliaţilor lui Decebal. Studiile ulterioare au adus importante corectări interpretărilor sale în privinţa datei precise a bătăliei respective şi a împrejurărilor în care a avut loc.

Cele mai bune amendamente se datoresc colegului său mai tînăr Teohari Antonescu (1866—1910), profesor de arheologie la Universitatea din Iaşi. Acesta are meritul, între altele, de a fi contribuit decisiv la studiul istoric al Trofeului, fiind primul care a dat o explicaţie în general justă în legătură cu reliefele de pe Columna Traiană, precizînd că e vorba de o bătălie locală dată de Traian în anul 102 împotriva unei periculoase diversiuni a aliaţilor lui Decebal [71]. Tot el a fost primul care a recunoscut această bătălie din Dobrogea în textul lui Cassius Dio relativ la sîngeroasa ciocnire — localizată mai înainte greşit la Tapae în Dacia [72]—cînd Traian a trebuit să-şi rupă veştmintele pentru a procura bandaje numeroşilor răniţi romani. T. Antonescu a identificat foarte pozitiv şi altarul funerar (βωμός) care, după acelaşi autor antic, fusese ridicat din porunca împăratului, în memoria soldaţilor romani căzuţi în crîncena luptă, cu resturile unei construcţii din apropierea Trofeului, cuprinzînd fragmente dintr-o mare inscripţie cu numele acestor soldaţi [73]. Avem ocazia aici să menţionăm şi pe numismatul Mihail Sutzu (1841—1933), care cel dintîi, înainte de explorarea Trofeului de la Adamclisi de către Tocilescu, s-a pronunţat asupra acestui monument încă enigmatic pe atunci, într-un articol din „Revue arhéologique” de la Paris, exprimînd conjectura, infirmată, că ar fi vorba de o „fortificaţie” ridicată de regii odrişi [74]. După ce însă a cunoscut rezultatele săpăturilor, care au dovedit caracterul de trofeu roman al acestui monument, a renunţat la această ipoteză. M. Sutzu şi-a închinat restul îndelungatei sale activităţi studiilor numismatice. A scris între altele articole despre monedele regişorilor sciţi din Dobrogea [75]. El a întemeiat Societatea numismatică din România.

---

[70] Gr. G. Tocilescu — O. Benndorf — G. Niemann, *Das Monument von Adamklissi: Tropaeum Traiani*, Wien, 1895. A apărut şi în limba română.

[71] T. Antonescu, *Le Trophée d'Adamclissi, étude archéologique*, Iaşi, 1905, passim; idem, *Columna Traiană, studiată din punct de vedere arheologic, geografic şi artistic*, Iaşi, 1910, p. 123—180. În prefaţa acestei lucrări postume, A. D. Xenopol prezintă un portret al personalităţii autorului; cf. şi N. Iorga, *Oameni cari au fost*, I, p. 423—424; I. Andrieşescu, *Teohari Antonescu*, Buletinul Muzeului jud. Vlaşca, I, 1936, p. 57—62; Em. Diaconescu, Cerc. Ist., I, 1970, p. 21—27.

[72] Dion Cassius (Xiphilin), LXVIII, 8, 2, Cf. T. Antonescu, *Columna Traiană*, p. 173—174; R. Vulpe, *Dion Cassius et la campagne de Trajan en Mésie Inférieure*, StCl, VI, 1964, p. 216—223.

[73] Gr. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie (Communications faites à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres de Paris, 1892—1899)*, Bucureşti, 1900, p. 63—78; C. Cichorius, *Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha: ein Erklärungsversuch*, Berlin 1904, p. 19—41; T. Antonescu, *Columna Traiană*, p. 174—180. Cf. şi Emilia Doruţiu-Boilă, Dacia, V, 1961, p. 345—363; R. Vulpe, *loc. cit.*, p. 221—230.

[74] M. Soutzo, *Coup d'œil sur les monuments antiques d' la Dobroudja*, RA, Paris, XLII, 1881, 2, p. 288—293.

[75] C. Moisil, *Opera ştiinţifică a d-lui M. C. Sutzu*, BSNR, XVI, 1921, p. 101—107; idem, *Michel C. Soutzo: sa vie et son œuvre*, Balcania, IV, 1941, p. 479—502.

Contemporan cu Tocilescu, istoricul A. D. Xenopol (1847—1920), profesor de istoria românilor la Universitatea din Iaşi [76], s-a făcut celebru în Europa prin teoria sa asupra filozofiei istoriei, prin excelenta apărare a continuităţii daco-romane la nord de Dunăre, împotriva teoriei greşite a lui R. Roesler [77], precum şi prin magistrala sinteză „Istoria Românilor din Dacia Traiană" [78]. În aceste ultime lucrări el s-a ocupat şi de antichitatea îndepărtată a ţărilor române, cu deosebire de geto-daci. Cu toate că şi-a început „Istoria" pornind abia de la datele din Herodot, principial el nu dispreţuia izvoarele arheologice, cărora, chiar le recunoştea superioritatea ca materiale documentare, directe şi obiective în comparaţie cu relativitatea ştirilor literare, dar în vremea lui aceste materiale erau încă prea puţine. Pentru geto-daci şi-a luat multe informaţii din cartea lui Tocilescu. Consideraţiile sale în această privinţă comportă rareori obiecţii, dealtfel de importanţă secundară. În esenţă, ideile sale despre antichitatea Daciei se înscriu printre concluziile ştiinţifice trainice, ca de pildă interpretarea agatirşilor drept un popor trac sedentar intrat sub ocupaţia efemeră a unor elemente nomade din Sciţia, apoi persistenţa dacilor sub dominaţia romană şi romanizarea lor, continuitatea locală a daco-romanilor după părăsirea lor de către administraţia imperială sub Aurelian.

Alături de aceste figuri principale ale istoriografiei române, trebuie să punem şi pe istoricul Dimitrie Onciul (1856—1923) care, consacrîndu-şi activitatea în special problemelor originii românilor, a aruncat lumini şi asupra trecutului preroman [79]. El vedea formarea poporului român de ambele părţi ale Dunării, respingînd categoric ideea roesleriană despre evacuarea totală a populaţiei daco-romane sub Aurelian şi întoarcerea ei în Dacia în evul mediu. D. Onciul a fost reprezentantul cel mai sever al metodei critice în istorie [80]. Preocupările sale au intrat şi în acti-

---

[76] O. Botez, *Alexandru Xenopol teoretician şi filosof al istoriei* (studiu critic), Bucureşti, 1928; N. Iorga, *Oameni cari au fost*, III, Bucureşti, 1936, pp. 32—34, 37—39; N. Gogoneaţă — Z. Ornea, *A. D. Xenopol: concepţia socială şi filozofică*, Bucureşti, 1965; *A. D. Xenopol, Studii privitoare la viaţa şi opera sa*, volum colectiv coordonat de L. Boicu şi Al. Zub, Bucureşti, 1972; Al. Zub, *A. D. Xenopol; biobibliografie*, Bucureşti, 1973.

[77] A. D. Xenopol, *Teoria lui Roesler; Studii asupra stăruinţei românilor în Dacia Traiană*, Iaşi, 1884; reeditată la Paris, 1885, cu titlul *Une énigme historique: Les Roumains au Moyen Age*.

[78] *Istoria românilor din Dacia Traiană*, I—VI, Iaşi, 1888—1893; Bucureşti, 1914; ed. a 3-a (îngrijită de I. Vlădescu), I—XIV, Bucureşti, 1925—1930; *Histoire des Roumains, de la Dacie Trajane depuis les origines jusqu'à l'union des Principautés en 1859*, I—II, Paris, 1896. Dintre lucrările care se referă în special la antichitatea dacă cităm: *Herodot în raport cu istoria noastră*, „Convorbiri Literare", VIII, 1874—1875; IX, 1875—1876; *Strabon în raport cu istoria noastră*, ibidem, X, 1976—1977; *Les guerres daciques de l'empereur Trajan*, „Revue historique", Paris, XI, 1886, p. 291—312 (retipărită în vol. *Etudes historiques*, Iaşi, 1887, p. 9—46; tradusă în germană: *Die dacischen Kriege des Kaisers Trajan*, „Romänische Revue" Wien, 1890); Cf. R. Vulpe, *Istoria veche a României în opera lui A. D. Xenopol*, în vol. colectiv citat *supra*, nota 76.

[79] A. Sacerdoţeanu, *Viaţa şi opera lui Dimitrie Onciul*, introducere la opera lui D. Onciul, *Scrieri istorice*, I—II, Bucureşti 1968, p. 13—86 şi 455—464. Dintre studiile retipărite în această carte amintim ca avînd legătură cu antichitatea dacă: *Teoria lui Roesler* de la pp. 131—260 (un remarcabil comentariu al lucrării cu acest subiect a lui A. D. Xenopol, citat mai sus, nota 77) şi la pp. 438—493, vocile *Tracii, Geţii, Dacii, Dacia, Dacia Aureliană, Pannonia Ilirii, Iazigii, Iazigia* din *Enciclopedia Română* de C. Diaconovich, I—III, Sibiu, 1898—1904.

[80] V. Pârvan, *La mormîntul lui Dimitrie Onciul*, în *Memoriale*, Bucureşti, 1923, p. 81—90 (ed. 2-a, Cluj, 1973, p. 111—122).

vitatea filologului Alexandru Philippide (1859—1933), cu deosebire în voluminoasa sa sinteză *Originea Românilor*, în care, deşi susţine continuitatea romană în Dacia, admite şi o imigraţie a populaţiei romane din Balcani. În această lucrare face şi o analiză minuţoasă a dovezilor onomastice privitoare la vechii traci în general [81].

Tot în vremea acestor personalităţi trebuie amintită, dar în sens negativ, enorma eroare de concepţie şi de metodă reprezentată de masiva lucrare *Dacia preistorică* a istoricului transilvănean Nicolae Densuşianu (1846—1911), în care acesta a încercat să demonstreze ideea stranie că Dacia ar fi fost leagănul mitologiei şi al civilizaţiei elene, că ar fi fost locuită încă de la începutul preistoriei de Pelasgi, că aceştia, socotiţi arieni veniţi din Orient, ar fi adevăraţii strămoşi ai poporului român, că românii de azi ar vorbi o limbă pelasgică, a cărei latinitate n-ar fi decît o simplă aparenţă datorită faptului că într-o epocă istorică foarte îndepărtată, aceiaşi pelasgi ar fi imigrat în Italia [82]. După părerea sa romanii lui Traian n-ar fi dat nimic dacilor, deoarece limbile lor ar fi fost dintotdeauna asemănătoare. Acest roman preistoric, cu totul fantastic, n-ar merita un loc în prezenta expunere dacă n-ar fi fost scris de un adevărat erudit, care în propriul său domeniu—istoria medievală şi modernă—a dat contribuţii ştiinţiifice mult mai serioase şi chiar de o valoare remarcabilă [83]. Marea şi unica sa eroare a fost această „Dacie preistorică", explicabilă prin slăbiciunea surprinzătoare de a fi cedat unei idei preconcepute care îl cucerise din fragedă tinereţe şi căreia s-a înverşunat să-i caute argumente filolologice, folclorice, arheologice, prin interpretări specioase, total imaginare şi forţate, dispreţuind legile lingvisticii comparate şi metodele arheologiei, ştiinţe indispensabile pentru domeniul în care s-a avîntat. Nenumăratele etimologii şi analogiile onomastice, pe care se sprijină cea mai mare parte a lucrării, nu sînt decît alăturări puerile fără nici o concordanţă reală. E drept că pe vremea cînd N. Densuşianu concepuse ideea pelasgică, adică mult înainte de 1885, cînd a început redactarea lucrării, aceste discipline nu erau încă pe deplin constituite, iar pe urmă a fost prea tîrziu pentru a şi le asimila şi a se convinge de zădărnicia unei munci care l-a obsedat toată viaţa. Printre eforturile consacrate pregătirii acestei lucrări este demn de relevat, ca o acţiune pozitivă, *Chestionarul*, pe care, după exemplul lui Odobescu, l-a lansat în toate localităţile ţărilor române avînd ca obiect special culegerea legendelor locale cu fond istoric. Numeroasele răspunsuri primite, adunate în 21 de dosare, pe care le-a depus la Academia Română, constituie un important tezaur folcloric, încă utilizabil.

Folositoare pot fi, privite sub alt aspect, chiar materialele pe care N. Densuşianu le-a extras din aceste dosare spre a le specula atît de greşit

---

[81] Al. Philippide, *Originea românilor*, Iaşi, 1925, passim.

[82] N. Densuşianu, *Dacia preistorică*, Bucureşti, 1913, 1152 pp. (prefaţa editorului C. I. Istrati, *Nic. Densuşianu, viaţa şi opera sa*, la pp. I—CXIV).

[83] De ex.: *Istoria revoluţiunii lui Horia în Transilvania şi Ungaria 1784—1785, pe baza documentelor oficiale*; Bucureşti, 1884; *Documente privitoare la istoria românilor, 1199—1345*, vol. I—II (1887—1897) reprezentînd primele volume din marea culegere „Hurmuzaki"; *Monumente pentru istoria ţării Făgăraşului*, Bucureşti, 1885; *Originea şi importanţa istorică a cavaleriei române*, Bucureşti, 1901 („România militară") etc. Cf. N. Iorga, *op. cit.*, I, p. 483—485.

în lucrarea sa. Pe de altă parte, în contrast cu exasperantele defecte ale fondului ei ideologic, lucrarea denotă o bogată şi impresionantă erudiţie, cît şi darul unei argumentări cursive şi captivante caracteristice şi altor lucrări ale autorului. Astfel a reuşit lesne să surprindă vigilenţa critică a cititorilor profani ori insuficient iniţiaţi, aşa că influenţa sa se menţine încă puternică în cercurile diletanţilor pasionaţi. Editorul său, chimistul C. Istrati n-a fost decît prima dintre victimele de această categorie. Dimpotrivă oamenii de ştiinţă competenţi, istorici, arheologi, lingvişti, fără excepţie, au primit lucrarea cu totul defavorabil [84].

MATURITATEA IDEILOR DESPRE TRACI ÎN EUROPA

La sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea studiile istorice şi lingvistice despre traci în general luaseră o dezvoltare hotărîtoare. Filologul vienez W. Tomaschek publicase magistrala sa sinteză asupra tracilor [85], iar în faimoasa „Introducere la istoria limbii greceşti" a lui P. Kretschmer un important capitol era consacrat tracilor, inclusiv geto-dacilor, a căror apartenenţă la grupul indo-european de caracter *satem* nimeni n-o mai punea la îndoială[86]. Totuşi, datele arheologice din ţările trace nu făceau încă obiectul unor lucrări de mare întindere. Ele figurau în marile sinteze de preistorie scrise de un O. Montelius, de un M. Hoernes, de un J. Déchelette, dar în chip cu totul sporadic, pierdute în mulţimea tipurilor Europei apusene şi meridionale. Cît despre istorici, aproape nu le luau în seamă.

Abia în primele decenii ale secolului XX unii dintre savanţii formaţi în domeniul clasicismului au început să se consacre în special studiilor trace, în acelaşi timp filologice şi arheologice. E cazul cu Georges Seure, care a publicat în „Revue archéologique" de la Paris, o bogată serie de memorii despre „Arheologia tracă" [87] şi cu Gavril Kaţarov, maestru de autoritate pentru antichităţile Bulgariei, căruia i se datoreşte remarcabila lucrare „Contribuţii la istoria culturii tracilor" [88], referindu-se deo-

---

[84] A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, ed. a 2-a, Bucureşti, 1914, p. 47, nota 17; V. Pârvan, *Getica*, p. 1; N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, I, 1, Bucureşti, 1937, p. 17, nota 1.

[85] W. Tomaschek, *Die alten Thraker, eine ethnologische Untersuchung*, în Sitzungsberichte der philosophisch-historische Classe der Akademie von Wien, CXXVIII, 1893, p. 1—130; CXXX, 2, 1894, p. 1—70; CXXX, 1, 1894, p. 1—104.

[86] P. Kretschmer, *Einleitung in die Geschichte der griechischen Sprache*, Göttingen, 1896, p. 171—242.

[87] G. Seure, *Archéologie thrace: documents inédits ou peu connus*, I-e série, Paris, 1913 (retipărit după RA, 1911—1913; II-e série, 1-e partie, 1920 (=RA, 1914—1919); II-e s., 2-e p. 1925 (= RA, 1921—1925). Cf. şi Sonia Georgieva — V. Velkov, *Bibliographie de l'archéologie bulgare*, Sofia, 1974, passim.

[88] G. I. Kazarow, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker*, Sarajevo, 1916. Asupra personalităţii şi operii sale cf. volumul omagial oferit cu ocazia aniversării sale la 70 de ani, Sbornik G. Kaţarov — *Serta Kazaroviana*, I—II, Sofia, 1950—1955 (ţine de Izvestija-Bulletin, XVI şi XIX).

potrivă la problemele tracilor de sud şi la ale geto-dacilor. În lucrările sale ulterioare, el s-a ocupat mult de religiile din Tracia, producînd între altele principala sa monografie despre Cavalerul trac [89]. La aceste exemple trebuie să adăugăm lucrarea lui S. Casson despre Macedonia, Tracia şi Iliria, o sinteză asupra antichităţii preelenistice din Peninsula Balcanică [90], bazată în acelaşi timp pe izvoarele scrise şi pe datele arheologice, dar în care sînt avuţi în vedere numai tracii meridionali, nu şi geţii de pe malul stîng al Dunării. Foarte importante sînt lucrările lui E. H. Minns şi M. Rostovtzef despre iranienii din nordul Mării Negre, în care problemele generale trace sînt adesea atinse, cît şi vocile din *Real-Encyclopädie* a lui Pauly şi Wissowa, privind antichităţile daco-trace, de pildă cele despre *Dacien*, *Geter* datorite lui Brandis şi lui J. Weiss, sau despre *Thrake* scrisă cu contribuţia lui Oberhummer, Barbara Lenk, W. Premerstein, A. Betz, G. Kaţarov; de asemenea trebuie să amintim studiul lui C. Patsch despre Agatirşi [91].

În acelaşi interval, începînd de la sfîrşitul secolului XIX pînă în ajunul celui de-al doilea război mondial s-au înregistrat studii referitoare la războaiele dacice ale lui Traian, începînd cu lucrarea lui Gr. Tocilescu, O. Benndorf şi G. Niemann despre Monumentul de la Adamclisi (1895) şi cu magnifica monografie a lui C. Cichorius despre Columna Traiană [92] şi continuînd cu numeroasele comentarii scrise despre aceste două monumente în special de Teohari Antonescu, menţionat mai sus [93], de Eugen Petersen, Alfred v. Domaszewski, H. Stuart Jones, G. A. Davies, K. Lehmann-Hartleben [94]. Războaiele lui Decebal împotriva romanilor au fost comentate pe larg în teza de la Paris a cercetătoarei române Victoria Vaschide, în monografiile lui Stéphane Gsell şi Roberto Paribeni despre împăraţii Domiţian şi Traian, precum şi într-un studiu al lui Carl Patsch [95].

---

[89] G. I. Kazarow, *Die Denkmäler des Thrakischen Reitergottes in Bulgarien*, Budapest, 1938 (Dissertationes Pannonicae, seria II-a, 14).

[90] S. Casson, *Macedonia, Thrace and Illyria, their relations to Greece from the earliest times down to the time of Philip son of Amyntas*, Oxford, 1926.

[91] Ellis H. Minns, *Scythians and Greeks*, Cambridge, 1913; M. Rostovtzeff, *Iranians and Greeks in South Russia*, Oxford 1922; C. Patsch, *Die Völkerschaft der Agathyrsen*, Anzeiger d. Akademie d. Wissenschaft, Wien, 1925, XII, a, p. 69 sqq. De acelaşi autor sînt studiile: *Thrakische Spuren an der Adria*, Jahreshefte, X, 1907, p. 169—174; *Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa*, Sitzungsberichte d. Akad. d. Wiss. phil.-hist. Cl. 208, Wien, 1929; *Aus 500 Jahren vorrömischer und römischer Geschichte Südosteuropas*, 1. Teil: *Bis zur Festsetzung der Römer in Transdanuvien*, ibidem, 214, 1933.

[92] C. Cichorius, *Die Reliefs der Traianssäule*, I—II (II—III), Berlin, 1896—1900.

[93] V. mai sus, nota 71.

[94] E. Petersen, *Trajans dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt*, I—II, Leipzig 1899—1903; A.v. Domaszewski, *Die Dakerkriege Trajans auf dem Relief der Säule*, Philologus, LXV, 1906; H. Stuart Jones, *The historical interpretation of the Reliefs of Trajan's Column*, Papers of the British School at Rome, V, 1910; G. A. Davies, *Trajan's First Dacian War*, JRS, VII, 1917; K. Lehmann-Hartleben, *Die Trajanssäule: ein römisches Kunstwerk zum Beginn der Spätantike*, Berlin, 1926.

[95] St. Gsell, *Essai sur le règne de l'empereur Domitien*, Paris, 1894; Victoria Vaschide, *Histoire de la conquête romaine de la Dacie et des corps d'armée qui y ont pris part*, Paris, 1903; R. Paribeni, *Optimus Princeps: Saggio sulla storia e sui tempi dell'imperatore Traiano*, Messina 1926, I; C. Patsch *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan*, Sitzungsber. d. Akad. d. Wiss. Wien, phil.-hist. Cl., 1937.

CERCETĂRILE DESPRE DACI ÎN TRANSILVANIA LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

În Transilvania şi în celelalte regiuni româneşti care pînă în 1918 făceau încă parte din imperiul austro-ungar, cercetările referitoare la daci au fost conduse mai ales de arheologii de la Muzeul Transilvaniei (Erdély Múzeum) înfiinţat în 1859 şi unit cu Institutul de arheologie şi numismatică din Cluj, sub auspiciile statului ungar. Activitatea acestui institut a fost mai asiduă sub direcţia lui Béla Pósta (1860—1918), care, începînd din 1910, a publicat şi un buletin arheologic „Dolgozatok-Travaux" [96]. Printre colaboratorii institutului s-au distins în primul rînd Martin Roska, care în afară de numeroasele sale cercetări în paleolitic şi neolitic, a săpat în staţiunile Periam, Socodor, Otomani, privind epoca bronzului şi în cetatea dacă de la Pecica [97]. Mai tîrziu, în timpul celui de-al doilea război mondial, el avea să publice un preţios *Repertorium* arheologic al Transilvaniei, în limba maghiară, privind toate perioadele preromane, inclusiv toate localităţile cu antichităţi dace [98]. Trebuie menţionat şi colegul său Ştefan Kovács, care, între altele, a explorat necropola de la sfîrşitul neoliticului de la Decea Mureşului şi necropola celtică de la Apahida [99]. În aceeaşi vreme, antichităţile din Banat, în special cultura din epoca bronzului de la Vatina, au fost studiate de Felix Milleker, care a publicat rezultatele cercetărilor sale într-o serie de rapoarte [100]. Dintre învăţaţii maghiari de la Budapesta care s-au ocupat cu antichităţile din Transilvania, se cuvine să amintim pe G. Finaly, care în 1910 a publicat un raport asupra cetăţii dace de la Piatra Roşie şi pe L. de Márton, care, între altele a scris o lucrare de sinteză despre Latène-ul din Ungaria de atunci, cuprinzînd Transilvania [101]. În legătură cu activitatea arheologică din Transilvania din acel timp, mai trebuie menţionat sasul Carl Seraphin (1862—1951), care a săpat staţiunea din epoca bronzului şi a fierului de la Wietenberg, lîngă Sighişoara [102] şi românul Iuliu Marţian (1866—1937), care a redactat un „Repertoriu arheologic" al Transilvaniei, foarte concis [103].

---

[96] Dolgozatok. etc. — *Travaux de la Section numismatique et archéologique du Musée National de Transylvanie à Kolozsvár* (Cluj). După 1919, o revistă cu acelaşi nume a fost înfiinţată la Szeged, în Ungaria.

[97] M. Roska, *Repertorium*, s. vv. (v. la nota următoare): idem, *Les fouilles de Nágy-Sáncz* (Şanţul Mare), Dolg. Cl. III, 1912.

[98] M. Roska, *Erdély régészeti Repertóriuma — Thesaurus antiquitatum Transsilvanicarum*, I. *Praehistorica*, Cluj, 1942.

[99] István Kovács, *La station préhistorique et le cimetière de l'époque La-Tène d'Apahida*, Dolg Cl, II, 1911, 1; *Cimitirul eneolitic de la Decea Mureşului*, AISC, I, 1928—1932, p. 89—101.

[100] Bódog (Felix) Milleker, *Délmagyarország az öskorban* (Preistoria Ungariei meridionale), Verşeţ (Vršac), 1894; *Délmagyarország régiségleletei* (Antichităţile Ungariei meridionale) Verşeţ, I—III, 1897—1909; *A Vattinai östelep* (Aşezarea preistorică de la Vatina), Verşeţ, 1905,

[101] G. Finaly, AÉ, XXXVI, 1916, p. 11 sqq., rezumat german la p. 264 sqq; AA, 1911, p. 347—349; cf. C. Daicoviciu, *Cetatea dacică de la Piatra Roşie*, Bucureşti, 1954. — L. v. Márton, *Die Frühlatènezeit in Ungarn*, Budapest, 1933.

[102] K. Horedt şi C. Seraphin, *Die prähistorische Ansiedlung auf dem Wietenberg bei Sighişoara-Schäßburg*, Bonn, 1971 (o prezentare a personalităţii lui C. Seraphin, la p. 2—6).

[103] I. Marţian, *Archäologisch-prähistorisches Repertorium für Siebenbürgen*, Wien, 1909; *Repertoriu arheologic pentru Ardeal*, Bistriţa, 1920, Cf. I. I. Russu, ActaMN, XII, 1975, p. 193.

EPOCA LUI VASILE PÂRVAN În primele două decenii ale secolului nostru studiul ştiinţific al antichităţii daco-tracice în România dinainte de întregire a înregistrat un nou şi determinant avînt. După moartea lui Gr. Tocilescu, direcţia Muzeului Naţional de Antichităţi şi catedra de Istorie veche de la Universitatea din Bucureşti au fost încredinţate lui Vasile Pârvan, care întrunea nu numai calităţile predecesorilor săi : talentul, fineţea şi concepţia superioară a lui Odobescu, puterea de muncă şi multilateralitatea lui Tocilescu, dar venea în plus cu un spirit deosebit de pătrunzător, cu o gîndire puternică şi originală, cu o concepţie realistă şi critică despre fenomenele istorice, cu o formaţie ştiinţifică superioară şi severă şi cu o remarcabilă capacitate de organizator [104]. Deşi pornit de la istoria medievală a românilor, pentru a se specializa ulterior în studiul antichităţii, Pârvan şi-a dat seama de la început de necesitatea reluării problemelor preromane din Dacia, în legătură cu originile poporului român, rămase atîta timp în penumbră. În programul de cercetare despre Dacia romană, pe care îl preconizase încă din 1906, pe cînd se afla la studii în străinătate, el rezervase o parte importantă culturii autohtone [105].

La început, Pârvan a trebuit să-şi concentreze activitatea ca şi Tocilescu şi pentru motive identice, exclusiv cercetărilor privitoare la epoca greco-romană, întreprinzînd săpături la Ulmetum şi la Histria şi scriind cele mai multe dintre lucrările sale de istorie veche şi epigrafie, dar, în acelaşi timp a primit, cu o largă solicitudine, colaborarea lui Ion Andrieşescu, primul arheolog român specializat în noua ştiinţă a preistoriei, care în ţările occidentale se constituise ca o importantă disciplină istorică, avînd metodele ei proprii. Tînărul colaborator, elev al lui Teohari Antonescu de la Iaşi, studiase la Berlin cu Hubert Schmidt, exploratorul staţiunii de la Cucuteni şi îşi dăduse doctoratul în 1912 cu teza *Contribuţie la Dacia înainte de romani*, un merituos studiu despre neoliticul sud-est european [106]. De asemenea a făcut săpături în aşezarea neolitică de la Sălcuţa în Oltenia [107]. În teza sa, înclina să atribuie tracilor cultura ceramicii pictate de la Cucuteni, ca şi celelalte aspecte ale neoliticului din Europa sud-orientală [108]. Evoluţia ulterioară a cercetărilor nu a confirmat punctul său de vedere, totuşi el are meritul de a fi făcut din problema primei apariţii a tracilor obiectivul central al preocupărilor sale arheolo-

---

[104] Cf. H. Metaxa, *Vasile Pârvan: Note bio-bibliografice*, Arhiva pentru Ştiinţa şi Reforma socială, VII, 1928, nr. 3—4; I. Andrieşescu, *Vasile Pârvan*, Dacia, III—IV, 1927—1932, p. 1—7; R. Vulpe, *Vasile Pârvan (necrologio)*, Studi Rumeni, Roma, I, 1927, 2, p. 245—252; idem, *Activitatea ştiinţifică a istoricului Vasile Pârvan*, Studii X, 1957, 3, p. 7—39; A. Zub, *Vasile Pârvan: efigia cărturarului*, Iaşi, 1974; idem, *Vasile Pârvan, 1882—1927, bibliografie*, Bucureşti, 1975.

[105] V. Pârvan, *Cîteva cuvinte cu privire la organizaţia provinciei Dacia Traiană*, Bucureşti, 1906, (reimprimat după Convorbiri Literare, XI).

[106] I. Andrieşescu, *Contribuţii la Dacia înainte de romani*, Iaşi, 1912.

[107] I. Andrieşescu, *Din preistoria Olteniei, fragment de început*, în vol. *Lui Nicolae Iorga Omagiu 1871—1921*, Craiova 1921, p. 15—31. Cf. articolul nostru *Ion Andrieşescu*, cu lista lucrărilor în ,,Apulum'', II, 1943—1945, p. 432—435; Th. Sauciuc-Săveanu, *Le professeur Ion Andrieşescu, 1888—1944*, Dacia, IX—X, 1941—1944, p. 7—9; C. Mateescu, Archeologické rozhledy, Praga, XX, 1966, 3, p. 366.

[108] I. Andrieşescu, *Contribuţie, etc.*, p. 106—124.

gice. Folosind mai ales informaţii din autorii clasici, el a scris şi un studiu despre expansiunea neamurilor daco-trace spre nord, dincolo de Carpaţi [109].

Colaborarea lui Vasile Pârvan cu I. Andrieşescu şi-a dat roadele abia după primul război mondial. Noile condiţii create prin unirea tuturor ţărilor române într-un stat naţional corespunzînd Daciei de odinioară, au favorizat reluarea şi extinderea cercetărilor despre geto-daci, pe de o parte prin lărgirea cîmpului de activitate, pe de alta printr-o maturizare generală a conştiinţei naţionale, care nu se mai mulţumea cu simpla formulă romană, ci cerea o explicaţie realistă şi completă a originii poporului român în vechiul spaţiu geto-dac şi deci o adîncire a cercetării perioadelor anterioare cuceririi lui Traian. Ceea ce mai înainte fusese preconizat numai de cîteva personalităţi, acum era general simţit.

Din tinerele generaţii elemente noi se arătau dornice de a se consacra studiului antichităţii şi mai ales arheologiei. Entuziasmul lor avea să fie încurajat cu toată convingerea de Vasile Pârvan, care, spre deosebire de înaintaşii săi, Odobescu şi Tocilescu, rămaşi aproape izolaţi în activitatea lor ştiinţifică, a ştiut să-şi creeze o şcoală şi să asigure astfel arheologiei româneşti continuitatea şi amploarea necesare, organizînd munca în colectiv. Pe unii dintre elevii săi i-a îndemnat să profite de îndrumările lui I. Andrieşescu pentru a se dedica arheologiei preistorice. Astfel şi-a format o echipă de colaboratori cu care, începînd din 1922, a întreprins cercetări şi săpături sistematice în staţiunile getice de la Piscul Crăsanilor, Tinosul şi Zimnicea, sondate cu mai bine de un secol înainte, de Bolliac şi Butculescu [110]. Apoi a extins cîmpul cercetărilor, distribuind elevilor săi misiuni diverse în staţiunile neolitice de la Boian, Gumelniţa, Vădastra, Bonţeşti, Ruginoasa, Căscioarele, în cele din epoca bronzului de la Lechinţa, Băieşti-Aldeni şi Glina, precum şi în aşezările getice de la Coconi şi Mănăstirea [111]. Andrieşescu însuşi, după ce a publicat rezultatele săpăturilor de la Piscul Crăsanilor, a trecut la explorarea aşezărilor neolitice de la Sultana şi Fedeleşeni şi a cetăţuii din epoca bronzului de la Monteoru.

În acelaşi timp, în Transilvania, săparea sistematică a cetăţilor dace din munţii Orăştiei, mai ales a celor de la Grădiştea Muncelului şi Costeşti, a fost reluată de D. M. Teodorescu şi Al. Ferenczi, în cadrul activităţii Comisiunii Monumentelor Istorice şi a Institutului de Studii clasice de la Cluj [112].

În scopul de a completa raportul tehnic al lui Andrieşescu despre săpăturile de la Piscul Crăsanilor cu consideraţii istorice mai ample refe-

---

[109] I. Andrieşescu, *Asupra răspîndirii nord-vestice a tracilor la începuturile istoriei*, în *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 1—11.

[110] I. Andrieşescu, *Piscul Crăsani*, Bucureşti, 1924, ARMSI, seria III, tomul III, memoriul 1; R. şi Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Tinosul*, Dacia, I, 1924, p. 166—223. Săpăturile de la Zimnicea conduse de I. Andrieşescu sînt inedite.

[111] R. Vulpe, *Săpăturile de la Piscul Coconilor*, BCMI, XVII, 1924, p. 46—49; idem, *Harta arheologică Mostiştea-Călăraşi*, ibidem, p. 80—87, 97; Gh. Ştefan, *Fouilles de Mănăstirea*, Dacia II, 1925, p. 385—399. Pentru celelalte săpături menţionate, cf. Dacia, I, 1924, II, 1925; III—IV, 1927—1932; V—VI, 1935—1936.

[112] D. M. Teodorescu, *Cercetări arheologice în munţii Hunedoarei*, Publicaţiile Com. Mon. ist. Secţia p. Transilvania, II, 1923, p. 7—24; *Cetatea dacă de la Costeşti*, ACMITr, 1929, p. 265—298; *Cetatea dacă de la Grădiştea Muncelului*, ibidem, 1930—1931, p. 45—68. Despre personalitatea autorului cf. T. Naum, *D. M. Teodorescu*, AISC, V, 1944—1948, p. 349—351.

rîndu-se la toată cultura getică, Vasile Pârvan, al cărui avînt creator își găsise un teren prin excelență rodnic, a început să scrie un text care a ajuns la proporții mult mai mari decît își propusese.

Pornit pe acest drum, el n-a înțeles să se oprească, ci renunțînd la modesta intenție inițială, s-a hotărît să continue lucrul pînă la capăt. După patru ani de muncă intensă, a terminat ponderoasa protoistorie a Daciei, intitulată cu un plural latin *Getica* [113]. Pentru această sinteză istorică, arheologică și lingvistică a folosit tot materialul pe care îl strînsese încă din tinerețe în vederea unui asemenea studiu, punînd la contribuție toată întinsa sa cultură clasică, toată diversitatea competenței sale științifice, toată rigoarea metodei sale critice și rarele însușiri ale gîndirii sale clare. De asemenea, a studiat minuțios toată literatura arheologică europeană care se referea, chiar și indirect, la antichitatea dacă, din plină epocă a bronzului pînă în vremea romană.

Getica reprezintă a doua mare lucrare științifică despre geto-daci apărută după *Dacia înainte de romani* a lui Tocilescu. Mai bine de o jumătate de secol s-a scurs între aceste două realizări, dar diferența calitativă care le desparte este mult mai mare. Cu lucrarea sa, Tocilescu își începea abia cariera științifică. Dimpotrivă, cu *Getica*, Pârvan o termina pe a sa, o dată cu viața, în apogeul energiei sale creatoare. *Dacia înainte de romani* reflectă o triplă tinerețe : a unui autor sub 30 de ani, a unui stat care abia își cîștigase independența, a unei științe care încă își mai căuta drumul, pe cînd *Getica* este opera unei maturități în plină forță : a autorului care depășise 40 de ani, a statului român care se reîntregise și se consolida în frontierele sale naționale, a arheologiei care se impusese pe prima treaptă a științelor istorice. Lucrarea lui Tocilescu inventaria rezultatele de la sfîrșitul unei etape de cercetări științifice, fără a influența activitatea celei următoare, pe cînd cartea lui Pârvan răscolea adînc izvoarele, punînd probleme noi, trăgînd concluzii revelatoare, reînviind un întreg mileniu de istorie dacă și stimulînd interesul pentru noi cercetări. Influența acestei cărți a fost considerabilă, nu numai în domeniul științific, unde pînă azi continuă a servi ca lucrare de bază, dar și în cercurile largi, atrăgînd atenția generală asupra importanței istorice a substratului geto-dac al poporului român.

Nu poate fi vorba aici de a insista asupra conținutului *Geticelor*. Chiar o simplă enumerare a problemelor în care această operă a venit cu un nou punct de vedere ar necesita un spațiu foarte mare. Tot ce ne putem permite este să menționăm cîteva din principalele concluzii ale cărții. Astfel de pildă, Pârvan distinge primul deosebirile importante culturale și lingvistice care separă lumea tracă în două mari grupuri : *tracii de nord* cărora le aparțin geții și dacii și *tracii meridionali* cuprinzînd numeroasele triburi din Balcani și din colțul de nord-vest al Asiei Minore. Astăzi această diferențiere este susținută în chip și mai categoric, pe baza unei minuțioase

---

[113] V. Pârvan, *Getica: O protoistorie a Daciei*, București, 1926 (publicat întîi în ARMSI, III seria, tomul III, mem. 2, p. 113—851).

analize lingvistice, de către savantul bulgar Vladimir Georgiev[114]. Tot Pârvan a răsturnat cel dintîi problema provenienţei geţilor arătînd că aceşti fraţi dunăreni ai dacilor din Carpaţi, departe de a fi imigrat din Balcani, cum se presupunea altădată[115], s-au răspîndit dimpotrivă, din Carpaţi spre sud. Fără să ia atitudine faţă de ipoteza lui Andrieşescu, azi improbabilă, după care chiar populaţiile din plin neolitic al Daciei ar fi fost trace (ipoteză recent reînnoită în legătură cu Tracia meridională[116]), Pârvan admitea totuşi cu mai multă dreptate, că în epoca de bronz, cel puţin de prin secolul XV î.e.n. tracii de nord erau deja stăpînii regiunilor carpato-dunărene şi că frumoasa producţie metalurgică din a doua jumătate a epocii bronzului le aparţinea. Invaziile scitice de la începutul epocii fierului au tulburat profund evoluţia culturii tracilor carpatici, dar nu le-au dislocat triburile şi nici nu le-au modificat sensibil caracterul etnic. Dimpotrivă, enclavele scitice stabilite pentru un moment în cuprinsul ţărilor geto-dace au sfîrşit prin a dispărea, la fel cu agatirşii lui Herodot[117], în masa tracilor autohtoni.

Examinînd critic izvoarele literare privitoare la cultura geto-dacilor, Pârvan insistă în special asupra religiei acestui popor, pe care o defineşte ca henoteistă[118], idealistă, uraniană, aniconică, sensibil deosebită de credinţele tracilor meridionali, care, pornind de la acelaşi fond ideologic, se alteraseră sub influenţe chtoniene şi orgiasitice provenind din Asia Mică şi insulele egeene.

Analiza materialului arheologic i-a dat lui Pârvan posibilitatea de a discerne formele specifice ale culturii carpato-dunărene în epocile Hallstatt şi Latène, precum şi progresele realizate în evoluţia sa, iar pe de altă parte de a urmări orientările spirituale ale populaţiilor locale în raport cu influenţele exterioare. La sfîrşitul epocii bronzului, concomitent cu începuturile Hallstatt-ului din Alpi, ţinuturile noastre se găseau sub influenţa occidentală, atestată prin frecvente importuri şi afinităţi villanoviene şi venete. Dacă azi unele forme pe care Pârvan îşi sprijinea această părere s-au dovedit a proveni de fapt din regiunile central-danubiene, nu e mai puţin adevărat că autenticitatea multor importuri italice pe care le-a identificat rămîne

---

[114] Vl. Georgiev, *Trakijskijat ezik* (Limba tracă), Sofia, 1957, p. 70—74; idem, *Raporturile dintre limbile dacă, tracă şi frigiană*, StCl, II, 1960, p. 39—58; *La thracologie: état actuel*, Thracia, Sofia, II, 1974 (Întîiul Congres internaţional de Tracologie), p. 13—24. Cf. şi I. I. Russu, *Limba traco-dacilor*, Bucureşti, 1967, ed. a 2-a, p. 33—36.

[115] Cf. *e.g.*, Gr. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, p. 509—512.

[116] I. Andrieşescu, *Contribuţie, etc.*, p. 113—122; Vl. Georgiev, Thracia, II, 1974, p. 13—19; G. I. Georgiev, *Das Neolithikum und Chalkolithikum in der thrakischen Tiefebene (Südbulgarien): Probleme des heutigen Forschungstandes*, Thracia, I, 1972, p. 27 sqq.; P. Detev, *La céramique „à mamelons" en Thrace*, ibidem, p. 29—41.

[117] Herodot, IV, 48, 100, 104, 119, 125. Cf. Al. Vulpe, MemAntiq. II, 1970, p. 168—182, 204—212.

[118] V. Pârvan, *Getica*, p. 151—163. C. Daicoviciu, *Herodot şi pretinsul monoteism al geţilor*, în *Dacica*, Bucureşti 1970, p. 18 şi I. I. Russu, *Religia geto-dacilor*, AISC, V, 1944—1948, p. 70, nu au dreptate cînd îi atribuie lui Pârvan ideea unui „monoteism" al geto-dacilor, fiindcă ceea ce autorul *Geticelor* numeşte henoteism (după terminologia tehnică a istoriei religiilor a lui F. M. Müller) reprezintă cu totul altceva decît monoteismul propriu-zis. E mai degrabă o ierarhizare a politeismului. Vezi, în acest sens, R. Pettazzoni, *Il „monoteismo" dei Geti*, în omagiul *Studia in Honorem Acad. D. Dečev*, Sofia, 1958, p. 649—655; *Dicţionar enciclopedic român*, II, Bucureşti, 1964, p. 677 s.v.

indiscutabilă. Contactul cu Occidentul a fost întrerupt odată cu invaziile scitice. Caracterul izolat și efemer al pătrunderii scite în interiorul Daciei e confirmat prin constatarea că obiectele tipic scitice nu-și fac apariția decît amestecate cu formele locale, de tradiție hallstattiană, care se vor prelungi pînă în secolul IV î.e.n. și chiar mai tîrziu. Cît despre contactul geto-dacilor cu civilizația greacă, atestat încă din secolul VI î.e.n., este recunoscut în toată intensitatea sa, care va atinge apogeul în perioada elenistică, dar Pârvan nu se arată înclinat a-i atribui un rol determinant în avîntul culturii dace din epoca Latène, limitîndu-le la raporturi comerciale între medii mult prea diferite (unul urban și celălalt rustic) pentru ca să ajungă la o fuziune spirituală efectivă. Dimpotrivă, îi pare hotărîtoare în progresul culturii geto-dace atracția produsă de civilizația celtică, pe care tinde s-o exagereze aproape tot atît de mult ca Bolliac altădată. Argumentele aduse de Pârvan în sprijinul acestui punct de vedere sînt numeroase, dar nu toate pot fi acceptate astăzi. Trebuie să suprimăm din capul locului pe acelea care se bazează pe ideea greșită că ceramica cenușie lucrată la roată, atît de frecventă în așezările getice, ar fi datorită influenței celților. Cercetările efectuate de atunci încoace au dovedit că, departe de a avea ceva de origine celtică, această ceramică nu conține decît imitații după vasele grecești sau tipuri de tradiție locală transpuse într-o tehnică superioară. Apoi, observația lui Pârvan, justă în principiu, că geții ar fi asimilat mai ușor influențele superioare venite prin intermediul unui popor rustic, din același stadiu economic și social, decît direct de la civilizația urbană a grecilor, se aplică tot așa de bine tracilor balcanici, pe care în această privință el nu i-a avut în vedere, dar care foarte de timpuriu și mai intens intrați sub iradiația civilizației grecești, erau mai indicați decît celții (avînd în vedere înrudirea etnică și vechile lor legături tribale) să îndeplinească un asemenea rol de intermediari[119]. Această emendație la interpretarea lui Pârvan nu face decît să reducă la justele sale proporții influența celtică, care însă, chiar fiind subordonată factorului grec, a avut totuși unele reale efecte asupra evoluției culturii geto-dace, mai cu seamă în aria viitoarei provincii romane Dacia, adică în Transilvania, Banat, și Oltenia. În ce privește influența romană, Pârvan arată cu dreptate că a început să se producă în Dacia încă din secolul II î.e.n. Concluzia generală din *Getica*, punînd accentul pe această influență cît și pe celelalte penetrații occidentale care au precedat-o, își păstrează întreaga ei valoare pentru probl‹ma rădăcinilor străvechi ale poporului român : „Romanizarea Daciei — spune Pârvan — se anunțase antropogeografic încă de la 1000 a. Chr., cînd cultura villanoviană îmbrățișa și întreg masivul carpatic. Celții au mijlocit însă apoi și elementele materiale ale culturii greco-italice. Iar romanii au tras concluziile : atît etnografice cît și spirituale. Pentru a înțelege nașterea, dezvoltarea și persistența romanismului danubian, trebuie să cunoaștem înainte de orice protoistoria Europei centrale și carpato-balcanice în mileniul întîi a. Chr. "[120].

---

[119] I. Nestor, *Keltische Gräber bei Mediaș*, Dacia, VII—VIII, 1937—1940, p. 159—182; R. Vulpe, în *Istoria României*, I, p. 218—219.

[120] V. Pârvan, *Getica*, p. 724 și 804; idem, *Dacia: An Outline of the Early Civilizations of the Carpatho-Danubian countries*, Cambridge, 1928, p. 148.

Pe cînd scria această carte, Pârvan a găsit timpul necesar pentru a publica şi alte studii, mai mici, printre care unele privesc şi tracologia[121]. Ultima sa lucrare, *Dacia : An Outline of the Early civilizations of the Carpatho-Danubian countries*[122], apărută postum, este în mare parte un fel de rezumat al *Geticelor*.

La cîteva luni după ce *Getica* a ieşit de sub tipar, în 1927, Vasile Pârvan a fost doborît de o moarte prematură, la 45 de ani, cînd ar fi avut dreptul să spere încă în mulţi ani de muncă fecundă pe tărîmul ştiinţei. I-a urmat la direcţia Muzeului Naţional de Antichităţi I. Andrieşescu, devenit între timp titularul unei catedre speciale de Preistorie şi Antichităţi naţionale. Pînă în 1935, cînd a demisionat, a făcut tot ce i-a stat în putinţă ca să continue activitatea arheologică începută de ilustrul său predecesor. Dacă totuşi figura lui nu se înscrie în seria directorilor acestei instituţii tot atît de proeminent ca a unui Tocilescu ori a unui Pârvan, nu e din cauza unei calităţi mai slabe a lucrărilor sale, nici din cauza unui prestigiu mai redus al personalităţii sale, ci pentru că în evoluţia arheologiei române etapa personalităţilor care să predomine covîrşitor asupra celor din jurul lor, inevitabilă într-o anume epocă, era cu desăvîrşire perimată. Acum exista în această ştiinţă o şcoală românească, la nivel superior, atît la Bucureşti cît şi la Cluj, cu numeroşi cercetători care se afirmaseră prin săpături şi lucrări publicate.

Preocupările tracologice ale arheologilor şi istoricilor români nu mai erau limitate la geto-daci, ci începînd chiar cu exemplul dat de Pârvan însuşi, cuprindeau adesea întreaga lume tracă. Astfel, I. Andrieşescu publicase un studiu despre faimosul tezaur trac de la Vâlci-Trân, atribuindu-l epocii bronzului, cu o notă adăugată de Pârvan, care înclina să-l dateze în prima epocă a fierului[123]. Şi elevii acestuia s-au remarcat prin studii relative la totalitatea ţărilor trace. În special G. G. Mateescu (1897—1930) s-a distins în această direcţie prin importante lucrări despre traci, bazate precumpănitor pe datele onomastice[124]. Pe de altă parte, subsemnatul, în afară de lucrări privind pe iliri, a scris o monografie despre epoca fie-

---

[121] V. Pârvan, *Notes d'archéologie thrace* (relativ la inscripţia de pe inelul de la Ezerovo), Bullet. de l'Inst. pour l'étude de l'Europe sud-orientale, I, 1914, 6, p. 126—129; *Consideraţii asupra unor nume de rîuri daco-scite*, Bucureşti, 1923 (ARMSI, seria III-a, tomul I, mem. 1); *La pénétration hellénique et hellénistique dans la vallée du Danube*, Bucureşti, BSH, X, 1923, p. 23—47; *Note di geografia antica* (despre *Ordessos* la nord de Pontul Euxin la Pliniu, *N.H.* şi despre *Uscudama* = Adrianopole), Rivista di Filologia e di Istruzione classica, Torino, I, 1923, 3, p. 333—343; *Municipium Aurelium Durostorum* (între altele, consideraţii asupra zeului trac *Heros Suregetes*), ibidem, II, 1924, 3, p. 307—340; *Considérations sur les sépultures celtiques de Gruia*, Dacia, I, 1924, p. 35—50; *L'âge du dépôt de bronzes de Suseni*, ibidem, p. 359—362; *À propos du ,,basileus'' Cotys de Callatis*, ibidem, p. 363—367; *La ,,statue-menhir'' de Hamangia*, ibidem, II, 1925, p. 422—429; *Dacii la Troia*, Orpheus, II, 1926, 1; *La Dacie à l'époque celtique*, Paris, CRAI, 1926, p. 86 sqq.; *Observaţiune cu privire la analogia fortificaţiilor valahilor din Moravia (1643) cu ale dacilor*, AAR, Desb. XLVII, 1926, p. 33.

[122] v. mai sus, nota 120.

[123] I. Andrieşescu, *Consideraţii asupra tezaurului de la Vâlci-Trân*, ARMSI, seria III-a, tomul IV, mem. 2, Bucureşti, 1925, 42 pp. (Nota complimentară de V. Pârvan, p. 1—5).

[124] G. G. Mateescu, *Cercetări cu privire la traci: emendaţiuni la CIL*, BCMI, VIII, 1916, p. 29—42; *I Traci nelle epigrafi di Roma*, ED, I, 1923, p. 57—290; *Nomi traci nel territorio scito-sarmatico*, ibidem, II, 1924, p. 223—238; *Graniţa de apus a tracilor*, AIIN, III, 1924—1925, p. 377—491; *Iambadula*, în *Dizionario epigrafico* de De Ruggiero, IV, s.v.

rului din Tracia balcanică [125], iar Ecaterina Dunăreanu-Vulpe a publicat mai multe studii în legătură cu regiunile trace în epoca bronzului şi a fierului [126].

Prins în cercetările sale despre epoci mai vechi, Andrieşescu n-a mai revenit la problemele epocii fierului, de care se interesase atunci cînd săpase la Piscul Crăsanilor şi la Agighiol în Dobrogea, unde descoperise mormîntul tumular al unui principe geto-trac [127]. În acest domeniu cercetările aveau să fie duse mai departe numai de reprezentanţii generaţiilor mai tinere. A fost continuată explorarea cetăţii dace de la Costeşti în munţii Orăştiei, mai ales sub conducerea lui C. Daicoviciu [128], au fost înteţite săpăturile de la Poiana, importantă cetăţuie getică de pe Siret, pe care V. Pârvan o recunoscuse încă din 1913 [129] şi a cărei explorare o încredinţase în 1927, un moment înainte de năprasnica sa moarte, lui Radu şi Ecaterinei Vulpe, au fost întreprinse săpături în staţiunile de la Rugineşti şi Calu (Piatra Şoimului), s-au publicat rapoarte şi studii cu rezultatele acestor lucrări [130], cît şi despre diferite descoperiri de tezaure daco-getice, ca cele de la Mediaş, Herăstrău, Slimnic, Corlate, Răduleşti-Hunedoara, Sălaşul de Sus, Alungeni, Tulgheş, Poiana-Gorj, Merii-Goala

---

[125] R. Vulpe, *Gli Illiri dell'Italia imperiale romana*, ED, III, 1925, p. 129—258; *La civiltà del ferro in Illiria* (scrisă pentru ED, III, rămasă inedită; un rezumat al concluziilor, *Civilizaţia ilirică*, a fost publicat în RI, XIV, 1928, 7—9, p. 289—318); *Les haches albano-dalmates et le règne de Cadmos chez les Enchéléens*, Istros, I, 1934, 1, p. 44—59 (în româneşte în vol. *Închinare lui Nicolae Iorga*, Cluj, 1931, p. 420—430); *L'âge du fer dans les régions thraces de la Péninsule Balcanique*, Paris, 1930 (retipărită după MERF, 1929, 2, p. 344—507); *Prioritatea agnaţilor la succesiunea tronului în Macedonia şi Tracia*, în vol. *În Memoria lui Vasile Pârvan*, Bucureşti, 1934, p. 313—323 (reeditat şi completat în comunicarea de la I-ul Congres internaţional de tracologie, Sofia, 1972, cu titlul *La priorité des agnats dans la transmission de la royauté chez les Thraces, les Daces et leurs voisins* şi publicat în Thracia, II, 1974, p. 63—69); *La succession des rois odryses*, Istros, I, 1934, 2, p. 230—248.

[126] Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Chestiunea bastarnilor în legătură cu inscripţia de la Dragomirna*, BCMI, XVIII, 1924, p. 177—184; *L'espansione delle civiltà italiche verso l'Oriente danubiano nella prima età del ferro*, ED, III, 1925, p. 58—109; *Sull'origine e l'evoluzione delle scuri di rame carpato-danubiane*, ibidem, IV, 1930, p. 181—211; *Considérations sur certaines formes caractérisant l'âge du bronze de l'Europe sud-orientale*, Paris, 1930 (retipărită după MERF, 1929, 2, p. 509—566).

[127] I. Andrieşescu, RPAN, I, 1937, 1, pl. XIII—XXVII (ilustraţii fără text); D. Berciu, *Arta traco-getică*, Bucureşti, 1969, p. 33—76; idem, *Contribution à l'étude de l'art thraco-gète*, Bucureşti, 1974, p. 40—48. Cf. şi D. M. Pippidi—D. Berciu, *Din istoria Dobrogei*, I, p. 114—119; P. Alexandrescu, Dacia, XVIII, 1974, p. 273—281.

[128] C. Daicoviciu, *Die dakischen Burgen im Südwesten Siebenbürgens*, în omagiul *Serta Kazaroviana* (Sbornik G. Kaţarov) I, Sofia, 1950, p. 75—80; C. Daicoviciu — Al. Ferenczi, *Aşezările dace etc.* p. 9—19.

[129] V. Pârvan, *Castrul de la Poiana şi drumul roman prin Moldova de Jos*. Bucureşti 1913, AAR MSI, XXXVI, pp. 93—103 şi 124—126; R. et Ecaterina Vulpe, *Les fouilles de Poiana: Campagne de 1927*, Dacia III—IV, 1927—1932, p. 253—351; R. Vulpe, *Piroboridava: la station protohistorique et daco-romaine de Poiana dans la Moldavie inférieure*, RA, XXXIV, 2, 1931, p. 237—276; Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Un tezaur de denari romani găsit la Piroboridava*, în vol. *În Memoria lui Vasile Pârvan*, p. 125—133; idem, *La nécropole de l'âge du bronze de Poiana*, Dacia, V—VI, 1935—1936, p. 151—167; R. Vulpe, *Figurinele magice de la Poiana şi captivii de pe reliefele de la Adamclisi*, AD, XII, 1931, p. 257—262.

[130] Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, *Les restes préhistoriques de Rugineşti*, Dacia, VII—VIII, 1937—1940, p. 103—118; R. Vulpe, *Les fouilles de Calu*, ibidem, p. 13—67.

etc.[131] Toate aceste diferite manifestări ale activității arheologice dintre cele două războaie, privind antichitatea geto-dacă, au contribuit la completarea și la ajustarea concluziilor din *Getica*, ridicînd totodată noi probleme și lărgind cîmpul cercetărilor. Cele mai multe descoperiri au fost publicate în limba franceză în *Dacia*, revistă întemeiată de V. Pârvan în 1924, care apare și azi[132]. În același timp, și în alte periodice au apărut contribuții privitoare la problemele geto-dace și trace în general; e cazul cu „Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice" din București, cu „Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice, Secțiunea pentru Transilvania" din Cluj, cu „Anuarul Institutului de Studii clasice" tot din Cluj, cu „Arta și Arheologia" din Iași, întemeiată de O. Tafrali, „Analele Dobrogei" condusă de C. Brătescu la Constanța, apoi la Cernăuți, „Revista istorică română", „Revista istorică", „Revista de Preistorie și Antichități Naționale", „Buletinul Societății numismatice", „Cronica numismatică și arheologică", „Balcania", condusă de Victor Papacostea, profesor de Istoria popoarelor balcanice la Universitatea din București, „Istros" condusă de Scarlat Lambrino etc.[133]

Studii mai întinse, dintre care unele referindu-se la problemele daco-trace, au fost publicate de către Membrii Școalii Române din Roma (întemeiată de V. Pârvan în 1922), în anuarul în limba italiană al acestei instituții, *Ephemeris Dacoromana*. Aici au apărut unele dintre lucrările menționate mai sus ale lui G. G. Mateescu, R. Vulpe, Ecaterina Dunăreanu-Vulpe, precum și ale lui M. Macrea, D. Tudor, I. I. Russu, B. Mitrea[134]. Unele studii similare, deja citate mai sus au fost publicate în „Mélanges de l'Ecole Roumaine en France", organul unei instituții analoge celei de la Roma, întemeiată la Paris (Fontenay-aux-Roses) de N. Iorga.

În perioada dintre cele două războaie mondiale, problemele de tracologie și-au găsit loc și printre lucrările lui Constantin Moisil (1876—1958), care, între altele, s-a ocupat în special de monedele dace, precum și de medaliile împăratului Traian cu efigii inspirate de războaiele

---

[131] Dorin Popescu, Dacia, VII—VIII, 1937—1940, p. 183 202; IX X, 1941—1944, pp. 183—188, 349—357; XI—XII, 1945—1947, p. 35—69; Dacia, n.s., II, 1958, p. 157 206; idem, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, p. 447—453; idem, *Trésors daces en argent des collections de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie*, în *Inventaria Archaeologica: Roumanie*, fasc. 5, București, 1968; I. Nestor, Dacia, VII—VIII, 1937—1940, p. 159 182; C. S. Nicolăescu-Plopșor, ibidem, p. 203—216; XI—XII, 1945—1947, p. 17 35; O. Floca, ibidem, p. 71—104; Z. Székely, ibidem, p. 105—114; K. Horedt, ibidem, p. 265—267.

[132] Din vechea serie *Dacia: recherches et découvertes archéologiques en Roumanie* au apărut anii I—XII, 1924—1947. Noua serie: *Dacia, revue d'archéologie et d'histoire ancienne* începută cu vol. I, 1957 și apărută regulat, se află în prezent la al XX-lea volum (1976).

[133] Din *Istros: revue roumaine d'archéologie et d'histoire ancienne* au apărut numai fascicolele 1—2 din vol. I, 1934. Concomitent, directorul său, S. Lambrino, a publicat și o serie de monografii dintre care a III-a: Aurel Iordănescu, *Lusius Quietus*, București, 1941, vorbind despre generalul care a participat la războaiele dacice ale lui Traian, privește subiectul nostru.

[134] M. Macrea, *Un disegno inedito del Rinascimento relativo alla Colonna Traiana*, ED, VII, 1937, p. 77—116; D. Tudor, *I Cavalieri Danubiani*, ibidem, p. 189—356; *Nuove rappresentazioni dei Cavalieri Danubiani*, ibidem, VIII, 1938, p. 445—449; I. I. Russu, *Macedonica*, ibidem, p. 105—232; B. Mitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, ibidem, X, 1945, p. 3—154. Din anuarul *Ephemeris Dacoromana* au apărut zece volume, de la I, 1923 la X, 1945.

dacice [135]. Trebuie să amintim şi pe istoricul G. Popa-Lisseanu, care a publicat o culegere de pasaje extrase din autorii greci, latini şi bizantini, relative la Dacia [136].

Nu putem încheia prima parte a expunerii noastre despre evoluţia cercetărilor tracologice din prima jumătate a secolului XX fără a evoca prodigioasa activitate a istoricului Nicolae Iorga (1871—1940), [137] care, preocupat în special de evul mediu şi de epocile moderne, n-a neglijat nici antichitatea, căreia i-a consacrat mai multe lucrări, sclipind de idei originale [138]. În marile sale sinteze *Geschichte des rumänischen Volkes* (1905) [139] şi *Histoire des Roumains et de la romanité orientale* (1936—1938) [140], ca şi în numeroase alte produse ale spiritului său universal şi fecund, a acordat un loc important trecutului traco-dac. De asemenea a primit bucuros să publice studiile şi rapoartele specialiştilor referitoare la daci şi la traci în general, în numeroasele periodice pe care le conducea [141]. N-a încetat niciodată de a se ţine în curent cu progresele din domeniul arheologiei protoistorice din ţară. În 1913 a luat iniţiativa de a întemeia, în colaborare cu V. Pârvan şi cu geologul Gh. Murgoci, Institutul Sud-Est European,

---

[135] C. Moisil, *Privire asupra antichităţilor preistorice din România*, BCMI, III, 1910; IV, 1911; *Monetele dacilor*, BSNR, XV, 1920, 33—36, p. 58—78; *Părerile lui Pârvan despre monetele antice din Dacia*, ibidem, XXII, 1927, 61—64, p. 30—44; *Monetele împăratului Traian referitoare la războaiele cu dacii şi la cucerirea Daciei*, ibidem, XXIV, 1929, 69—72, p. 11—38; *Les tétradrachmes de Thasos et de la Macédoine I-ère et leur circulation en Dacie*, Balcania, VII, 1944, 1, p. 3—32; *Problema monetelor dace*, AR BulSt, C, I, 1, 1948, p. 19—27; Cf. I. Ţabrea, *Constantin Moisil, pionier al numismaticii româneşti*, Bucureşti, 1970, V. şi Suzana Dumitriu şi O. Iliescu, *About the issues of the Apollo-Amphipolis type and their role in the currency history of the Geto-Dacians*, Dacia, III, 1959, p. 259—310.

[136] G. Popa-Lisseanu, *Dacia în autorii clasici*: *I. Autorii latini clasici şi postclasici*, II, *Autorii greci şi bizantini*, Bucureşti, 1943, (AR, St. şi Cerc., LXI, LXV).

[137] Pentru biografia şi pentru valoarea sa ca istoric, cf., *e.g.*, N. Meteş, *Ce a scris N. Iorga, viaţa şi opera lui*, Bucureşti, 1913; idem, *Activitatea istorică a lui N. Iorga*, Bucureşti, 1921; idem, *Bibliografia operelor lui Nicolae Iorga*, în *Închinare lui Nicolae Iorga, cu prilejul împlinirii a 60 de ani*, Cluj, 1931, p. I—XXXVIII; Gh. I. Brătianu, *Nicolae Iorga istoric al Românilor*, AR, Disc. de rec., 1943; D. M. Pippidi, *Nicolas Iorga historien de l'Antiquité*, RHSE, XXII, 1945, p. 37—66; B. Theodorescu, *Nicolae Iorga*, Bucureşti, 1968, Imensa listă a scrierilor lui N. Iorga conţinînd nu mai puţin de 1250 cărţi şi 25 000 articole a fost alcătuită complet de B. Theodorescu.

[138] N. Iorga, *Observaţii ale unui nespecialist asupra istoriei antice*, Bucureşti, 1916, passim; *Le royaume dace et la civilisation romaine*, Lyon 1923 (Académie de Sciences, Belles-Lettres et Arts); *Le problème de l'abandon de la Dacie par l'empereur Aurélien*, RHSE, I, 1924, p. 37—58; *L'art préhistorique du Sud-Est de l'Europe et la Suède*, ibidem, III, 1926, p. 89—92; *Explicaţia Monumentului de la Adamclisi*, Bucureşti, 1936 (ARMSI, s. III, t. XVII), p. 201 sqq. Cf. şi comentarii de D. M. Pippidi, *loc. cit.*; idem, prefaţa volumului postum al lui N. Iorga, *Materiale pentru o istoriologie umană*, fragmente inedite publicate de Liliana N. Iorga, p. V—XV; C. Daicoviciu, *Dacica*, p. 115—120.

[139] N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes in Rahmen seiner Staatsbildungen*, I, Gotha, 1905, p. 8—33.

[140] N. Iorga, *Histoire des Roumains et de la romanité orientale*, I, 1, Bucureşti, 1937 (întregul volum este consacrat trecutului preroman al Daciei). V. şi *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, I, Paris, 1926, passim.

[141] *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, 1914, a continuat pînă în 1921, cînd a fost înlocuit cu *Revue historique pour l'étude de l'Europe sud-orientale*; *Revista istorică* (1919—1944); *Buletinul Comisiunii Monumentelor istorice* (1908—1946); *Bulletin de la Section historique de l'Académie Roumaine* (1914—1947); *Mélanges de l'Ecole roumaine en France* (1923—1939).

în al cărui program figurau şi studii de tracologie balcanică, în afară de cercetările despre daci. În cadrul acestui Institut, Pârvan a ţinut o serie de cursuri referitoare la originea şi civilizaţia tracilor meridionali[142].

Rezultatele studiilor despre geto-daci au fost adoptate în lucrările lor şi de către filologii Ovidiu Densuşianu, Vasile Bogrea, Alexandru Rosetti[143], de către geografii Simion Mehedinţi, Gheorghe Vâlsan, Constantin Brătescu, Vintilă Mihăilescu, Ion Conea[144]. Istoricul Const. C. Giurescu a rezervat acestor preocupări capitole importante din sintezele sale despre „Istoria Românilor"[145]. De asemenea, studiile în legătură cu tracologia s-au bucurat de o largă ospitalitate în „Revista istorică Română" pe care a condus-o între 1931 şi 1946. Cu atît mai mult, aceste probleme au fost tratate în sintezele privind direct antichitatea din diferite regiuni ale ţării, ca *La Transylvanie dans l'antiquité* de C. Daicoviciu (1945)[146], *Histoire ancienne de la Dobroudja* de R. Vulpe[147], *Arheologia preistorică a Olteniei* de D. Berciu[148]. Se cuvine să relevăm în special lucrarea lui I. Nestor din 1933 despre situaţia cercetărilor preistorice în România, o sinteză critică a rezultatelor strînse pînă la acea dată în domeniul arheologiei preistorice, în care capitolele referitoare la geto-daci conţin observaţii originale şi utile[149]. Adăugăm cartea lui Dorin Popescu despre epoca bronzului din Transilvania[150]. Credem de asemenea că e util să menţionăm săpăturile practicate de D. V. Rosetti în cartierul Tei din Bucureşti, la Snagov

---

[142] Cursuri speciale, inedite, ţinute pentru acest Institut la Facultatea de Litere de la Universitatea din Bucureşti, 1919—1921. În *Bulletin de l'Institut*, I, 1914, 6, p. 126—129, Pârvan a publicat *Notes d'archéologie thrace* (v. *supra*, nota 121).

[143] O. Densuşianu, *Opere*, II; *Histoire de la langue roumaine*, Bucureşti, 1975, p. 11—60; Al. Rosetti, *Istoria limbii române*, I, Bucureşti, 1964; passim; V. Bogrea, *Pagini istorico-filologice* (publicate de M. Borcilă şi I. Mării, cu o prefaţă de C. Daicoviciu), Cluj, 1971, passim. Vezi şi I. Valaori, *Elemente de linguistică indoeuropeană*, Bucureşti, 1924, în care se află un capitol despre limbile trace, p. 111—121.

[144] Cf. V. Mihăilescu, V. Tufescu, N. Orghidan, I. Conea, în vol. S. Mehedinţi, *Opere alese*, Bucureşti, 1967; G. Nimigeanu, în C. Brătescu, *Opere alese*, Bucureşti, 1967; T. Morariu, N. Popp, I. Conea etc., în vol. Gh. Vâlsan, *Opere alese*, Bucureşti, 1971; V. Tufescu, *A 80-a aniversare a prof. V. Mihăilescu*, SCG, s.G. XVII, 170, 1, p. 5—11; idem, *Retrospectivă a 85 de ani de viaţă şi 60 de activitate ştiinţifică*, ibidem, XXII, 1975, pp. 3—7, 70—75; V. Mihăilescu, *Mărturisiri despre Ion Conea*, ibidem, XIX, 1972, 1, p. 107—114; Dragoş Bugă, *Aspecte din viaţa şi opera prof. Ion Conea*, Terra, VI, (XXVI), 1974, 4, p. 76—77. Adăugăm şi pe etnologii R. Vuia, R. Vulcănescu, P. Petrescu etc.

[145] Const. C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, Bucureşti, 1935, p. 1—108; *Formarea poporului român*, Craiova, Edit. Scrisul românesc, 1973, passim; Const. C. Giurescu şi Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, I, Bucureşti, 1974, p. 9—83.

[146] C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'antiquité*, Bucureşti, 1938 (extras din vol. *La Transylvanie*, AR: Connaissance de la terre et de la pensée roumaines, II), p. 71—163; ed. a 2-a, Bucureşti 1945, apărută separat; versiunea italiană *La Transilvania nell'antichità*, Bucureşti, 1943.

[147] R. Vulpe, *Histoire ancienne de la Dobroudja*, Bucureşti, 1938 (extras din vol. *La Dobroudja*, AR: Connaissance de la terre et de la pensée roumaines, IV), p. 35—456; versiune engleză prescurtată *The Ancient History of Dobrogea*, Bucureşti, 1940 (AR: Rumanian Studies, IV), p. 35—180. De acelaşi autor: *Activitatea arheologică în România*, în vol. *Arheologia în România*, Bucureşti, 1938 (AR. *loc. cit.*, IX) p. 79—97.

[148] D. Berciu, *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 72—227.

[149] I. Nestor, *Der Stand der Vorgeschichtsforschung in Rumänien* extras din "22. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission für 1933" Frankfurt a. M., p. 11—181.

[150] Dorin Popescu, *Die frühe und mittlere Bronzezeit in Siebenbürgen*, Bucureşti, 1944 („Biblioteca Muzeului Naţional de Antichităţi", II).

şi la Popeşti pe Argeş [151], care au procurat materiale foarte importante pentru epoca bronzului şi pentru cultura getică. Astfel s-a constituit principalul fond cu care acest amator bine iniţiat în problemele şi metodele arheologiei ştiinţifice are meritul de a fi întemeiat actualul Muzeu de istorie al municipiului Bucureşti.

LES RECHERCHES THRACOLOGIQUES EN ROUMANIE (I)

RÉSUMÉ

Les préoccupations thracologiques sont inhérentes à la conscience nationale du peuple roumain, dont les Gètes et les Daces de l'antiquité, appartenant à la variante septentrionale du tronc thrace, représentent le substrat ethnique, modifié par la romanisation.

Les Roumains en ont eu connaissance dès le haut moyen âge grâce aux influences des deux grands foyers de continuité des souvenirs classiques : Byzance d'abord, par les clercs de l'église orthodoxe, l'Italie ensuite, comme patrie de la Renaissance. Les humanistes occidentaux et notamment ceux de Hongrie, de Pologne et de Transylvanie se sont constamment intéressés à l'origine latine des Roumains et par reflet à leur substrat autochtone. Il est vrai que les idées exprimées à ce temps sur les Gètes et les Daces étaient souvent erronées, car on essayait d'en faire des Germains, des Celtes ou des Slaves, mais au fur et à mesure des progrès du critici me scientifique, on finit par les reconnaître définitivement comme relevant du grand groupe des Thraces, ce qui va d'accord, d'ailleurs, aussi avec les témoignages des sources antiques les plus autorisées.

Les recherches archéologiques concernant les Géto-Daces commencèrent, d'une façon sommaire, dès le XVIIIe siècle, d'abord en Transylvanie, mais au cours du siècle suivant elles devinrent plus intensives dans la Valachie et la Moldavie, surtout après la formation de la Roumanie moderne par l'union de ces deux principautés. C'est alors que sont intervenues dans les études géto-daces d'illustres personnalités, comme le philologue B. P. Hasdeu, l'archéologue A. I. Odobescu, l'historien Gr. G. Tocilescu. L'ouvrage de ce dernier, *Dacia înainte de Romani* („La Dacie avant les Romains), paru en 1880, fut la première synthèse relative à ce domaine.

Au début du XXe siècle et notamment après l'union de tous les pays roumains, en 1918, dans l'espace tout entier de l'ancienne Dacie, on enregistra le grand essor des études et des recherches sur le fond géto-dace du peuple roumain, grâce à la personnalité exceptionnelle de Vasile Pârvan, auteur de la magistrale synthèse *Getica*, qui eut des conséquences considérables sur le développement ultérieur des préoccupations thracologiques

---

[151] D. V. Rosetti, *Din preistoria Bucureştilor*, CNA, 1929, p. 89—94; *Cîteva aşezări şi locuinţe preistorice din preajma Bucureştilor*, Bucureşti 1932; *Săpăturile arheologice de la Snagov*, Bucureşti 1935, Publicaţiile Muzeului Municipiului Bucureşti, 2; *Morminte de incineraţie din epoca fierului şi din epoca romană din regiunea Bucureşti* (*Cultura Tei*), Bucureşti, 1936.

en Roumanie. Pârvan sut se créer une nombreuse école archéologique, qui, après sa mort prématurée, en 1927, continua son œuvre, avec d'abord le concours du préhistorien Ion Andrieşescu. De nombreuses fouilles systématiques furent exécutées, parmi lesquelles une place importante fut réservée à l'exploration des sites géto-daces. Les progrès réalisés dans cette direction jusqu'à la veille de la seconde guerre mondiale furent remarquables, mais ce n'est qu'après le 23 Août 1944 que les recherches archéologiques et spécialement les études de thracologie allaient atteindre leur plus ample développement. À suivre dans le prochain fascicule de notre revue.

PARTICIPAREA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA LA REVOLUȚIA DE LA 1848 ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ

DE

MARIA TOTU

Revoluția română de la 1848 a avut un caracter unitar „atît prin faptul că peste tot ea a țintit la înlăturarea formațiunii social-economice feudale și la unirea națională a românilor într-un singur stat, cît și prin unitatea ei ideologică burghezo-democratică și națională, ca și prin continuele contacte dintre conducătorii ei : N. Bălcescu, V. Alecsandri, A. Tr. Laurian, Eftimie Murgu, M. Kogălniceanu, Avram Iancu, Costache Negri, Ioan Ghica ș.a." [1].

Articolul de față își propune să sublinieze contribuția românilor din Transilvania în revoluția de la 1848, în transformarea Bucureștilor în centrul politic al renașterii naționale.

Mulți dintre intelectualii transilvăneni erau lipsiți în Transilvania și în celelalte provincii românești aflate sub dominația imperiului habsburgic, de posibilitatea de a-și pune în valoare cunoștințele lor. Animați de un fierbinte patriotism, hotărîți să se pună în serviciul intereselor naționale, încă din primele decenii ale secolului al XIX-lea, ei au trecut Carpații, contribuind la ridicarea și dezvoltarea societății românești, la dezvoltarea învățămîntului și implicit a culturii naționale, la educarea patriotică, națională a poporului, la pregătirea și izbucnirea cu succes a revoluției [*].

Asuprirea economică, socială și națională, credința în realizarea dezideratului de unitate și independență în jurul Principatelor Române, prin lupta comună a tuturor românilor, au făcut ca an de an numărul transilvănenilor trecuți în Țara Românească să crească.

Veniți dintr-un alt Principat, și el străveche vatră în care românii formau majoritatea covîrșitoare a populației și a producătorilor de bunuri materiale, intelectualii români transilvăneni au găsit în Țara Românească posibilitatea difuzării ideilor și năzuințelor lor de libertate și democrație. Despărțiți de vitregia vremurilor de restul românimii și tinzînd spre unitate, nemaiputînd suporta asuprirea, îi vedem, ca urmare, prezenți în publicistica națională, revoluționară, în mișcările revoluționare premergătoare

---

[1] Vasile Maciu, *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în țările române*, în „Studii", București, 21, 1968, nr. 5, reprodus în volumul *De la Tudor Vladimirescu la răscoala din 1907*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1973, p. 114.

[*] Ștefan Meteș în *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, Edit. Științifică, București, 1971, subliniază prezența transilvănenilor în diversele sectoare din sud-estul Carpaților.

anului 1848. Amintim în acest sens pe Eftimie Murgu, August Treboniu Laurian, Aaron Florian, Ioan Axente, Constantin Roman, Ioan Maiorescu şi mulţi alţii.

Bănăţeanul Eftimie Murgu, fost profesor de filozofie şi logică la Iaşi apoi la Bucureşti, educator şi mentor al revoluţionarilor N. Bălcescu şi C. A. Rosetti, participant de seamă la mişcarea revoluţionară din 1840, milita pentru un stat românesc puternic, constituit din toate provinciile româneşti aflate sub ocupaţie străină[2].

Cu aceeaşi credinţă au participat la pregătirea revoluţiei, ca membri şi colaboratori ai societăţii secrete revoluţionare „Frăţia", A. Tr. Laurian, Aaron Florian şi Ioan Axente. Primul a fost unul din principalii colaboratori ai lui N. Bălcescu în activitatea ideologică revoluţionară anterioară anului 1848, editînd, împreună cu acesta, publicaţia istoriografică panromânească „Magazin istoric pentru Dacia".

Mobilizînd în activitatea revoluţionară pe profesorii transilvăneni prezenţi în Ţara Românească, A. Tr. Laurian se adresa la 5 aprilie s.v. 1848 şi fraţilor rămaşi în Transilvania, cu îndemnul de a acţiona cu hotărîre pentru îndeplinirea dezideratelor naţionale româneşti. Luptător hotărît pentru statul naţional unitar al tuturor românilor, A. Tr. Laurian socotea că pentru realizarea lui trebuia „Să se adune românii să se unească între sine". De aceea el îi îndemna pe cei de peste munţi ca în cadrul primei etape a luptei să revendice sobor universal român. „Cereţi independenţă naţională română — li se adresa el — deopotrivă cu cea ungurească, secuiască şi săsească" [3].

În acelaşi sens, în aprilie 1848, aprecia şi Ioan Axente că realizarea statului „Daciei" trebuia să fie obiectivul luptei tuturor românilor „din toate părţile, într-o înţelegere şi cu un scop" [4]. Om de acţiune, Ioan Axente participase în primăvara lui 1848 la Craiova, alături de Ioan Maiorescu, la constituirea unei organizaţii unioniste, în secretele căreia erau iniţiaţi şi alţi transilvăneni printre care N. Bălăşescu, G. Bariţiu, A. Tr. Laurian, S. Bărnuţiu şi alţii [5].

În ce-l priveşte pe Aaron Florian, şi el membru al „Frăţiei", sentimentele şi gîndurile sale de luptător pentru unitate naţională fuseseră ilustrate de multă vreme. El este iniţiatorul primului cotidian care apărea la Bucureşti, purtînd încă din 1838 titlul cu semnificaţie revoluţionară „România".

De pe poziţia intereselor majore naţionale româneşti au acţionat în preajma şi în timpul revoluţiei de la 1848 şi alţi numeroşi transilvăneni. Rolul lor în crearea ideologiei naţionale revoluţionare, în pregătirea declanşării luptei pentru înfăptuirea unei noi societăţi româneşti, eliberată de asuprirea naţională şi feudală îi situează pe românii transilvăneni printre primii care s-au îndreptat spre revoluţie. Pentru împlinirea idealului de unitate naţională şi independenţă într-un stat modern

---

[2] E. Murgu, *Scrieri*, editate de I. D. Suciu, Bucureşti, 1969, p. 47.

[3] S. Dragomir, *Din corespondenţa dascălilor ardeleni în anul 1848*, în *Omagiu lui I. Bianu*, Bucureşti, 1927, p. 157.

[4] *Ibidem*, p. 162.

[5] C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională 1834—1849*, Edit. Acad., Bucureşti 1967, p. 128.

burghez şi democrat al tuturor românilor, mulţi dintre ei erau gata să se jertfească. Printre aceştia se remarcă şi C. Roman. Alături de A. Treboniu Laurian, Ioan Axente, Ioan Maiorescu, el a participat activ la strîngerea legăturilor dintre românii de pe cele două versante ale Carpaţilor pentru cuprinderea tuturor într-un front unit revoluţionar.

Efervescenţa revoluţionară din ţările române, rolul transilvănenilor de propagandişti şi militanţi pentru revoluţia socială şi naţională a românimii a atras atenţia şi a oficialităţilor ţariste. Pavel Kiselev, înalt demnitar ţarist, cunoscător al Principatelor Române, se arăta îngrijorat în scrisoarea sa din 21 martie (s.v.) 1848 adresată lui Gh. Bibescu, Domnul Ţării Româneşti, în legătură cu posibila izbucnire a revoluţiei. El îl sfătuia pe domn, la 21 martie 1848, să urmărească cu atenţie evoluţia evenimentelor pentru a interveni la nevoie în vederea înlăturării pericolului revoluţionar. „Nădăjduiesc că acest troian ce trece peste Europa — scria el — şi care mai tîrziu sau mai devreme îşi va avea reacţiunea sa, nu se va atinge de frumoasa-vă ţară şi că supravegherea voastră principe, o va feri de ameţeala care a cuprins pe vecinii voştri" [6].

Pavel Kiselev socotea că izbucnirea revoluţiei putea fi preîntîmpinată printr-o politică abilă. Domnitorul Gheorghe Bibescu era îndemnat, ca urmare, să-şi asigure devotamentul miliţiei şi al comandanţilor ei, şi chiar „să fie ocrotiţi sătenii de abuzurile ce se făptuiesc în contra lor şi la nevoie să fie chiar revizuite diferitele dări la care au fost supuşi şi care se zice că sînt grele" ... Dar Pavel Kiselev credea că toate aceste măsuri nu ar fi fost suficiente dacă nu s-ar fi trecut în acelaşi timp la izolarea oamenilor purtători de idei „distrugătoare". Aceştia, fără nici un fel de menajamente, trebuiau închişi sau exilaţi. El îi avea în vedere în acest sens pe românii transilvăneni a căror activitate o califica „primejdioasă". De aceea demnitarul ţarist atrăgea atenţia lui Gh. Bibescu la 22 aprilie (s.v.) 1848 că „Lucrul de căpetenie după părerea mea — scria el — ar fi de a înlătura aceste dezordini de mai înainte, depărtînd din centrul populaţiunii pe oamenii care visează schimbări peste putinţă; — nu-i pace nici tranzacţiune de făcut cu iscoditorii de turburări şi nu trebuie să se crează cineva în făgăduinţele lor. Întemniţarea şi trimiterea peste graniţă ar fi, cred eu, mijlocul cel mai sigur de apărare în contra proiectelor lor supărătoare" [7]. Pentru mai mare siguranţă în acţiunea de preîntîmpinare a revoluţiei, demnitarul ţarist îi propunea lui Gh. Bibescu „să îngăduie la 2—3 regimente de cazaci să intre în ţară, ca s-o apere contra oricărei mişcări populare" [8].

Pavel Kiselev dezvăluia în corespondenţa cu Gheorghe Bibescu neliniştea autocratismului ţarist în faţa valului revoluţiei burgheze, neliniştea faţă de creşterea mişcării naţionale româneşti pentru unitate deplină şi independenţă. Extinderea cu succes a frontului revoluţionar şi în această parte a Europei nu numai că primejduia realizarea planurilor expansioniste la Dunăre dar ar fi ameninţat în mod evident stabilitatea şi existenţa marelui imperiu de la răsărit, autocratismul şi absolutismul

---

[6] Bibescu, Prinţul George, *Domnia lui Bibescu. Corespondenţă şi documente 1843—1856*, Bucureşti, 1893, vol. I, pag. 317.

[7] *Ibidem*, p. 321—322.

[8] *Ibidem*, vol. II, Paris 1894, p. 358.

ţarist. De aceea, ţarismul şi-a asumat rolul de jandarm al Europei fiind gata să folosească forţa pentru îngenunchierea popoarelor ridicate la luptă pentru libertatea naţională şi socială.

Pentru înăbuşirea revoluţiei române a fost concentrată în Basarabia o puternică armată. Stînd cu arma la picior ea era gata să intervină în cazul în care ordinea feudală, vechea stare de lucruri din Principate, ar fi fost răsturnată.

În legătură cu poziţia Rusiei ţariste faţă de posibila revoluţie românească, consulul englez de la Bucureşti, Colquhoun, consemna la 8 aprilie (s.v.) 1848 : ,,De aceea domnului Kotzebue (consulul rus — n.n.) i s-a cerut ca la cel mai mic semn de apariţie a vreunei tendinţe de mişcare în provincii, care s-ar putea arăta potrivnică autorităţii otomane, să se adreseze imediat la autorităţile militare din Basarabia care au ordin să puie la dispoziţia domnului Kotzebue forţele necesare pentru menţinerea ordinei în Principate. Domnul Kotzebue este instruit să comunice respectiva depeşă celor doi domnitori şi să facă cît mai multă publicitate în jurul ei'' [9].

Nici o ameninţare însă, nici chiar a baionetelor ţariste, n-a putut împiedica pe români să păşească pe drumul revoluţiei pentru împlinirea dezideratelor sociale şi naţionale.

Izbucnită în martie 1848 revoluţia cuprindea întreg teritoriul românesc. Victorioasă la Bucureşti ea se consolida prin aplicarea de către guvernul revoluţionar, care luase locul prinţului Gh. Bibescu silit să părăsească tronul, a programului revoluţionar democrat aprobat de mase la Islaz. Locul vechii orînduiri feudale începea a fi luat, prin revoluţie, de noua orînduire burgheză.

Revoluţia română era deci victorioasă în interior pe o mare parte din teritoriul românesc. Exista însă primejdia contrarevoluţiei externe, primejdie pe care fruntaşii revoluţiei n-au minimalizat-o. Pentru a împiedica crearea unui front contrarevoluţionar unit turco-ţarist şi pentru a cîştiga timp în vederea consolidării statului român burghez ce se năştea prin revoluţie, conducătorii revoluţiei au adoptat o tactică de menajare a raporturilor cu Poarta. În acelaşi timp s-a trecut la luarea măsurilor de apărare armată a cuceririlor revoluţionare.

Revoluţia nu se putea sprijini în totalitatea ei pe principala forţă militară a ţării, miliţia, insuficientă ca număr şi slabă ca dotare tehnică, dar şi instituţie creată în şi pentru apărarea vechiului regim feudal.

Avînd în vedere această situaţie şi marile obiective naţionale româneşti ce trebuiau realizate, trecîndu-se la pregătirea declanşării acţiunii revoluţionare în Ţara Românească, a apărut ideea amînării acesteia pînă după ridicarea la luptă şi a românilor transilvăneni. În şedinţa Comitetului Revoluţionar de la Bucureşti, care dezbătea la 9/21 aprilie 1848 problema perspectivelor revoluţiei în condiţiile specifice momentului, D. Brătianu s-a pronunţat pentru o acţiune insurecţională naţională cu sprijinul transilvănenilor.

În acest sens existase anterior o strînsă corespondenţă între Christian Tell, ca reprezentant al ,,Frăţiei'', şi fruntaşii românilor transilvă-

---

[9] Arh. Ist. Cen. Stat. *Colecţia microfilme. Anglia*, rola 18, Foreign Office, 78/dos. 742, f. 42.

neni[10]. I. Ghica subliniază şi el în amintirile sale existenţa unei asemenea înţelegeri. „Românii de peste Carpaţi sperau mult la românii din Principate. Cazul era prevăzut — notează el — fusese discutat şi hotărît între noi în Comitetul Revoluţionar, îndată ce se ivise ideea de a se aduna la Blaj. Transilvania se prezenta fireşte ca refugiul revoluţiei române în caz de a fi învinsă. Hotărîrea era de a lupta la munte şi a trece cu armele pe la Bran" [11]. I. Ghica avea în vedere nu numai situaţia strategică favorabilă creată de pavăza munţilor în calea eventualei contrarevoluţii externe ci şi hotărîrea de luptă a românilor transilvăneni pentru libertate naţională şi socială, pentru realizarea unui stat al tuturor românilor. Existenţa regimentelor grănicereşti cu compoziţie naţională românească fusese, de asemenea, luată în considerare.

Pentru realizarea acestui front unic revoluţionar românesc a plecat la Sibiu şi Blaj D. Brătianu. Au încercat să ajungă acolo şi N. Bălcescu şi Ioan Maiorescu cărora nu li s-au eliberat însă paşapoartele cerute. În vederea viitoarei acţiuni comune româneşti, profesorii transilvăneni, antrenaţi în activitate revoluţionară în Ţara Românească prin societatea secretă „Frăţia", au primit indicaţia lui N. Bălcescu de a trece, la nevoie, clandestin graniţa, pentru a participa la Adunarea de la Blaj. S-au reîntors astfel în Transilvania C. Roman, singurul cu acte legale, A. Tr. Laurian, Ioan Axente, Vasile Maiorescu, Ioan Codrea Drăguşanu, Ioan Puianu, David Almăşeanu, Petre Suciu, Iuniu Armatu, N. Bălăşescu. Înainte de plecare A. Tr. Laurian avusese convorbiri cu N. Bălcescu şi I. Ghica, primind instrucţiuni speciale pentru cei care se găseau în fruntea luptei revoluţionare în Transilvania [12].

Marele jude al Braşovului, Ioan de Albrichfeld, semnala guberniului Transilvaniei, la 30 aprilie, prezenţa numai în acest oraş a trei emisari veniţi în scopul de a realiza unitatea de acţiune românească în vederea restabilirii „Daciei de odinioară" [13].

Adunarea Naţională de la Blaj din 3/15 mai — 5/17 mai 1848, în cadrul căreia transilvănenii reveniţi din Ţara Românească au avut un rol însemnat de conducători şi tribuni, a afirmat cu tărie hotărîrea de înfăptuire a unităţii politice naţionale româneşti prin strigarea celor 40 000 de ţărani „Noi vrem să ne unim cu Ţeara".

Scrise sub influenţa ei, poeziile patriotice ale lui Vasile Alecsandri şi Andrei Mureşianu, „Hora Ardealului" (Hora unirii), „Către români" şi „Un răsunet" (sau *Deşteaptă-te române*)" au devenit manifeste mobilizatoare în vederea luptei pentru realizarea unităţii şi independenţei naţionale româneşti.

Prezenţa românilor transilvăneni reveniţi din Ţara Românească în conducerea Adunării de la Blaj şi în Comitetul Naţional Permanent de la Sibiu, ales de Adunare pentru îndrumarea luptei revoluţionare, este

---

[10] C. Bodea, *op. cit.*, p. 125.
[11] Apud. *Ibidem*, p. 109.
[12] I. Popescu Teiuşan, V. Netea, *August Treboniu Laurian — viaţa şi activitatea sa*, Bucureşti, 1970, p. 91 92.
[13] Dr. Aurel A. Mureşeanu, *Planul regatului Daciei. Refugiaţi politici din Principate şi românii braşoveni la 1848*, în *Cazina Română, 1835—1935*, p. 116.

semnificativă. Ea reprezenta o garanţie în vederea conjugării şi mobilizării eforturilor întregii naţiuni române pentru atingerea ţelului de veacuri al unităţii naţionale*.

De la Orlat, la 8/20 iunie 1848, C. Roman scria optimist lui N. Bălcescu că „românii îşi vor da mîna unii cu alţii, că se vor iubi şi se vor apăra de vrăjmaşii interni şi externi cu bărbăţie şi virtute română" ... „Fraţii mei — continua el — unire numai, că sînt pierduţi, puţin ne pasă de Rusia, a trecut puterea baionetelor căzăceşti, nu ne mai speriem. De ar crăpa dracul şi tot ne unim". ... „acum sau niciodată" [14].

Două zile mai tîrziu Aaron Florian, rămas la Bucureşti, trata acelaşi subiect în scrisoarea adresată lui G. Bariţiu. „Mai curînd sau mai tîrziu — sublinia el — te vei convinge că numai cu realizarea acestei idei toată românimea poate a-şi găsi mîntuirea, a reconstitui şi a-şi asigura existenţa naţională şi politică pentru totdeauna. Alte planuri oricît de specioase, nu le poci aproba, pentru că nu văz că printr-însele s-ar putea dobîndi mai uşor şi mai curînd rezolvitul la care atîrnă dorinţa tuturor românilor" [15].

Izbucnirea cu succes a revoluţiei la Islaz şi Bucureşti, consolidarea acesteia prin activitatea guvernului revoluţionar provizoriu din această parte a ţării, întărea încrederea românilor că unitatea naţională deplină, atît de dorită, era şi posibilă.

Dizolvarea Comitetului Naţional de la Sibiu, prin decret al guvernului, urmărirea fruntaşilor români ameninţaţi cu moartea, în condiţiile anexării Transilvaniei la Ungaria, prin nesocotirea voinţei de viaţă naţională a majorităţii covîrşitoare a locuitorilor ei, românii, înăbuşirea sîngeroasă a mişcărilor ţărăneşti din această parte a ţării noastre, îl făceau pe A. Tr. Laurian să propună la 20 iunie/2 iulie 1848 lui N. Bălcescu convocarea unui „congres general dintre toţi românii" [16], care trebuia să dezbată în noua situaţie, bineînţeles, modalitatea realizării programului general unitar naţional şi social.

Pentru el ca şi pentru numeroşi alţi fruntaşi români era clar că deplina unitate naţională românească nu se putea realiza decît în jurul Principatelor Române Unite. Bucureştii trebuia să devină centrul politic al renaşterii naţionale. În această parte a ţării trebuia să se concentreze eforturile tuturor românilor pentru realizarea marilor obiective naţionale**.

---

[14] C. Bodea, *op. cit.* (anexe) p. 320.

* A. Tr. Laurian a fost ales secretar în prezidiul Adunării Naţionale de la Blaj. El a fost desemnat să citească la 4/16 mai 1848 programul revoluţionar adoptat de Adunare. C. Roman şi N. Bălăşescu au fost aleşi în Comitetul Permanent de la Sibiu. Alegerea Sibiului ca centru politic al conducerii activităţii revoluţionare din Transilvania nu era nici ea întîmplătoare. Prezenţa unui regiment grăniceresc în apropiere contase în acest sens dar se avusese, bineînţeles, în vedere şi posibilitatea unei strînse legături cu românii de peste munţi.

Despre strînsa corespondenţă dintre românii de pe cele două versante ale Carpaţilor, în calitate de combatanţi ai aceleiaşi cauze naţionale, vorbesc şi rapoartele consulului englez de la Bucureşti, Colquhoun. Vezi în acest sens raportul său din 29 mai s.v. 1848 în Arh. Ist. Cen. Stat. *Colecţia microfilme*, Anglia, rola 18, 78/vol. 742, f. 69.

[15] *G. Bariţiu şi contemporanii săi*, vol. I, *Studii şi documente*, Edit. Minerva, 1973, p. 66.

[16] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I, Bucureşti, 1902, p. 695.

** Sînt interesante în acest sens declaraţiile făcute de Talaat Efendi în cadrul convorbirilor purtate la Bucureşti cu fruntaşii „partidei liberale". Se ştie că tineretul revoluţionar

Era ţelul suprem pentru care lucrau revoluţionarii şi în Ţara Românească. Pentru patria tuturor românilor se rostea „Poporul suveran" în chemarea de la 28 iunie (s.v.) 1848. „Patria nu este numai locul în care ne-am născut şi în care familia noastră locuieşte; patria este ţeara întreagă în care găsim concetăţeni, adecă oameni ce trăiesc sub aceleaşi legi, vorbesc aceeaşi limbă, se închină în aceeaşi religie, îşi împărtăşesc aceleaşi sentimente şi aceleaşi idei. Această unire de sentimente face naţionalitatea. Prin urmare fără de dînsele nu poate fi naţionalitate, nu poate fi „România" [17].

Apelul lansat în acest sens de guvernul revoluţionar de la Bucureşti prin emisarii săi în Transilvania, A. Tr. Laurian, Al. G. Golescu, I. Maiorescu şi alţii, întrunea adeziunea şi sprijinul românilor bănăţeni, transilvăneni şi moldoveni. Comitetul Naţional de la Sibiu prin membrii săi Ioan Buteanu, Al. Papiu Ilarian, Ioan Pipoş, Vasile Tămaş, Aron Pumnul, Al. Bătrîneanu, C. Roman şi A. Tr. Laurian, se pronunţă pentru concentrarea acţiunii naţionale la Bucureşti [18].

Gazetele revoluţionare româneşti din Transilvania susţineau şi ele aceeaşi idee. „Gazeta de Transilvania" care sub pana lui Gh. Bariţiu declarase la 17/29 mai 1848 că „Soarta naţiunii române se va hotărî în Bucureşti şi în Iaşi, iar nu la Cluj, nici în Blaj, nici în Buda" [19], consemna în numeroase articole hotărîrea de luptă a românilor. „Noi la aceasta adăugăm şi descoperim cu toată sinceritatea, să ştie lumea toată că la orice încercare — avertiza gazeta — de ocupaţie a Principatelor Române din partea oricui nu numai regimentele grăniţiere române, ci toată naţiunea română de dincoace va alerga peste munţi, spre a se înfrunta cu moartea oriunde ar întîlni-o". „Independenţa moldo-română, Dunărea liberă sau moartea *este deviza tuturor românilor*" [20].

La 8 iulie (s.v.) în aceeaşi gazetă se insera un nou îndemn viguros la luptă din care răzbate încrederea şi optimismul în viitor. „Să vină turci şi tătari, muscali şi cazaci, cum vor veni aşa se vor şi duce, orbul nu vede că românul de la 1848 nu mai este cel de la 1828. În 20 de ani s-au prefăcut oamenii, generaţia, ideile de minune. Ei vor veni, prietenii lor vor rîde, însă ştiţi bine că cel care rîde mai la urmă, rîde mai cu folos. Curaj români, ce atîta friculiţă, vor veni şi iarăşi se vor duce numai să fiţi bărbaţi" [21].

Aceleaşi idei erau reluate cu insistenţă şi în alte articole. Semnalăm dintre ele şi pe cel din 12 iulie. „Zeci şi zeci de mii de români stau a se

---

înmînase comisarului turc un memoriu în care se susţinea programul de reformare internă şi în care apare şi ideea unirii naţionale. Consulul englez Colquhoun, referindu-se la aceste convorbiri, nota în raportul său din 20 iunie s.v. 1848, că Talaat Efendi dezvăluise public că Turcia fusese avizată de G. Bibescu în legătură cu hotărîrea „partidei liberale" de a lupta pentru unirea cu Transilvania şi independenţă naţională. Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. I pag. 438—442; Arh. Ist. Cen. Stat, *Fond microfilme. Anglia*, rola 18, 78/vol. 742, f. 78.

[17] *Ibidem*, tom II p. 171.

[18] C. Bodea, *op. cit.*, p. 159.

[19] George Bariţiu, *Terorismul străin în Moldo-România*, „Gazeta de Transilvania", XI (1848) nr. 43, p. 177.

[20] „Gazeta de Transilvania" IX (1848), nr. 46, 3 iunie.

[21] *Ibidem*, art. *Ţara Românească şi Moldova*, în nr. 56 din 8 iulie.

arunca în cel mai mare pericol pentru o singură idee îmbrăcată în vorba *naționalitate*, scria „Gazeta de Transilvania" — încît un tiran oricare ar trebui să stăpînească pe toți naționalii pentru ca să poată subjuga acest pămînt.

Însă nici atunci nu l-ar putea domni în pace, pentru că capetele celor căzuți ar fi capete de idră, din unul tăiat ar răsări tot cîte 7 altele. Răzbunarea călcătoare s-ar transplanta de la tată la fiu și noi nu mai cunoaștem mijloace din care aceasta de la 1848 încolo să se mai poată apăsa și sugruma". Și mai departe se sublinia : „Tocmai pentru că spiritul național și patriotic apucă a se deștepta la români într-o măsură atît de mare pe cît de mulți în orbia lor disprețuitoare n-ar fi crezut niciodată, naționalii, la o întîmplare de invazie străină, fiți prea siguri că nu vor sta cu mîinile în sîn [22].

Pentru realizarea frontului unit românesc cu centrul politic în Țara Românească, s-au stabilit strînse legături între fruntașii revoluției din diferitele provincii românești. Eftimiu Murgu, care voise să vină personal la București pentru aceasta, întreținea legături prin profesorul Vasile Maniu. Răspunzînd lui N. Bălcescu la 8/20 iulie 1848 revoluționarul bănățean îl asigura că trecuse la pregătirea alianței „cu Moldoromânia". „Bine este— îl sfătuia el — dar să ne înțelegem și d-voastră bine ar fi să autorizați pre cineva spre a tracta în numele țării, că nu-i bine să stăm izolați". „Cea dintîi grije să fie fraților, arma !", îndemna Murgu. „Armată cît mai în grabă căutați să aveți ca să puteți cel puțin cea dintîi năvală să o întîmpinați cu bună ispravă; apoi de aci încolo va fi grija noastră și mai pre urmă grija Europei. Decît iară și iară vă îndemn, nu glumire ci vă armați — Ști cum e zisa : Si vis pacem, para bellum !" [23]

Pentru realizarea unității revoluționare de acțiune trataseră la Lugoj cu E. Murgu și moldovenii Lascăr Rosetti, E. C. Epureanu și Alecu Russo. Lor le declarase revoluționarul bănățean hotărîrea de a sprijini cu forță armată revoluționară românească, ce avea s-o constituie în Banat în jurul regimentului de grănicieri, ca nucleu, lupta împotriva invaziei țariste și implicit realizarea unității politice a provinciilor românești [24]. Pentru aceasta, pentru apărarea revoluției române victorioase în Țara Românească, E. Murgu se angaja să mobilizeze 10 000 combatanți precum și trei mii de călăreți înarmați, gata oricînd să intre în acțiune pentru realizarea „României libere" [25]. Pentru același scop el preconiza folosirea rezervelor materiale de care dispunea Banatul, forța tunurilor, forța de muncă calificată în vederea înarmării, precum și a ofițerilor de geniu pentru organizarea apărării [26].

---

[22] *Ibidem*, art. *Osebirea între revoluția Țării Românești și între alte revoluții europene*, „Gazeta de Transilvania" XI (1848) nr. 57, 12 iulie.

[23] E. Murgu, *Scrieri*, ediție îngrijită de I. D. Suciu, Edit. pt. literatură politică, București, 1969, p. 452—453.

[24] *Ibidem*, p. 41.

[25] Scrisoarea lui Al. G. Golescu, din 19/31 iulie 1848, în *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 614.

[26] *Ibidem*, p. 619.

Pentru înfăptuirea idealului de unitate românească o strînsă colaborare se stabilise şi între bănăţeni şi transilvăneni. Iniţial se proiectase chiar ţinerea Adunării de la Blaj sub preşedinţia lui E. Murgu. S. Bărnuţiu, adresîndu-se lui Avram Iancu şi I. Axente Sever într-o scrisoare de mai tîrziu, după revoluţie, în legătură cu această unitate de luptă revoluţionară le reamintea că „Comitetul naţiunii române din Ardeal a lucrat în unire cu comitetul românilor din Banat, unde românii bănăţeni s-au distins şi atunci cu sacrificiile lor pentru cauza naţională" ... „şi toţi ardelenii şi bănăţenii s-au luptat şi atunci pentru unirea a toată naţiunea română" [27].

Expresia cea mai înaltă a hotărîrii de luptă pentru realizarea dezideratelor de unire naţională deplină şi independenţă este prezenţa unor revoluţionari din Transilvania, în calitate de voluntari în Ţara Românească. Se avea în vedere, de asemenea, folosirea tuturor posibilităţilor naţiunii române pentru înarmarea formaţiunilor militare revoluţionare care activau în sudul Carpaţilor. Dealtfel şi în acest sens se făcuseră unii paşi concreţi. Ofiţerul Rahtivanu plecat în Transilvania cu această misiune, reuşea să achiziţioneze de la Alba Iulia 80 măji de praf de puşcă (maja = 100 oca) şi să le transporte în siguranţă spre Bucureşti scăpînd, cu concursul românilor transilvăneni, de urmărirea gărzii maghiare [28].

În ce priveşte recrutarea voluntarilor de ea s-au ocupat în special Ioan Maiorescu şi Al. G. Golescu ca şi A. Tr. Laurian şi Constantin Roman [29]. Ei au mers în mijlocul grănicerilor de la Orlat pentru a-i chema la luptă. Din Braşov pleca primul grup de voluntari format din tineri tribuni, capabili şi viteji, care au răspuns cu deosebit entuziasm chemării de a trece Carpaţii, ca luptători în frontul propăşirii naţionale. Din acest prim „batalion sfînt", ce începuse a se constitui, făceau parte, scria A. G. Golescu la 9 iulie (s.v.) 1848, tineri „cunoscuţi în tot Ardealul şi pentru nobilele lor sentimente şi pentru cunoştiinţele cu cari sînt înzestraţi (toţi au săvîrşit cursul filozofiei şi al legilor) şi pentru însemnatul talent de tribuni de care au dat destule dovezi în trecuta Adunare de la Blaj" [30]. Primii înrolaţi erau Nicolae Găetan, Ioan Petcu, Gheorghe Roman, Ioan Petreanu, Ieremia Verzea, Vlad Pîrlea. Activitatea de înrolare se bucura de sprijinul Comitetului Naţional Permanent de la Sibiu, în frunte cu S. Bărnuţiu. V. Arcescu în scrisoarea adresată lui N. Bălcescu la 20 iulie (s.v.) îl anunţa „Am cunoscut asemenea pe fratele Bărnuţ, care este un român prea bun, cu mai mulţi tenenţi români m-am cunoscut, care ard de focul patriotismului şi să ne vadă odată uniţi cu ei" [31].

---

[27] Bibl. Acad. R.S.R., *Fond G. Bariţiu. Coresp.* MSS. rom. 993/f. 123, scrisoarea *Onoraţilor domni Avram Iancu şi I. Axente Severu*, Iaşi, 27 sept. 1861.

[28] „Gazeta de Transilvania", nr. 55, 5 iulie 1848, p. 225.

[29] Pe aceeaşi linie activau şi alţi revoluţionari printre care munteanul V. Arcescu. De această activitate nu era străin nici G. Bariţiu aşa cum aflăm din scrisoarea adresată lui de Maria Eliade Rădulescu la 17/29 iunie 1848. „Să treacă (după cum îmi ziceai) grănicerii de aci, dincolo în ţară, ca să puie baricade rusului. Mi-ai zis că nu aştepţi aci decît o mişcare în ţară şi atunci vor vedea cine au fost şi sînt românii. Aşa dar a sosit minutul — scria Maria Eliade Rădulescu — la arme şi uniţi-vă cu fraţii voştri, faceţi o patrie, o glorie, căci vedeţi că nu vă este locul aici ci dincolo în Ţara Românească". Vezi, C. Bodea, *op. cit.* (anexe), p. 322.

[30] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom II, p. 368—369.

[31] *Ibidem*, p. 649.

Un rol deosebit în realizarea frontului de luptă națională revoluționară, cu centrul la București, l-a avut Constantin Roman, membru al Comitetului Național de la Sibiu. În condițiile accentuării terorii antiromânești în Transilvania, după anexarea forțată a acesteia la Ungaria, C. Roman aprecia pe drept cuvînt că toată mîntuirea românilor atîrnă „de la unirea și buna stare a Principatelor". De aceea el socotea că tot românul trebuie să devină un combatant pentru „formarea Daciei" [32]. Gata să se jertfească pentru acest ideal, așa cum dealtfel a făcut, Constantin Roman hotăra să revină împreună cu alți revoluționari transilvăneni în Țara Românească, pentru a lupta cu hotărîre, pe față, pentru înfăptuirea țării tuturor românilor. „Toți ne strigă — scria el lui A. G. Golescu, la 26 iunie (s.v.) 1848 de la Sibiu — că voim să formăm o Dacie, pentru ce să mai ascundem pisica în sac?" ... „planul ne e ca să venim la voi, acum să știți că ne-am și rezolvat a veni" [33].

Era vorba, firește, de Planul Comitetului Național de la Sibiu. C. Roman, care se găsea la începutul lui iulie 1848 în București, era urmat de Ioan Pușcariu, Petru Maniu, Elisei Armei (Iuniu Armatu), Aron Pumnul, Alexandru Bătrîneanu, Ioan Buteanu, Ioan Codru Drăgușanu, V. Nemeș, Al. Papiu Ilarian și Varlaam Bărănescu [34].

Dar aceștia nu sînt singurii trecuți peste munți, uneori în condiții dramatice, fiind urmăriți în Transilvania pentru activitate revoluționară și îndreptîndu-și pașii spre București în aceeași calitate de tribuni ai cauzei naționale românești.

Alexandru Papiu Ilarian, spre exemplu, traversa Carpații „dimpreună cu mai mulți soți ai săi", între care și cumnatul său Vasile Pop, fost preot la Budiul de Cîmpie [35].

Activitatea aceasta de concentrare revoluționară românească în Țara Românească continua. August Treboniu Laurian, rămas la postul său la Sibiu, în calitate de trimis al guvernului revoluționar de la București și coordonator al legăturilor dintre românii de pe ambele versante ale Carpaților, atrăgea atenția lui G. Barițiu la 30 iulie (s.v.) 1848 din Sibiu „Dacă lucrurile românilor din Principate se tot încurcă să le stăm întrajutoriu cu peptul. Pînă cînd ei nu-mi vor da de știre eu nu pot să mă mut din punctul acesta" [36].

Această preocupare de realizare, pe baza luptei unite, a statului unic românesc, este subliniată și de ziarele străine. Dintre acestea ziarul berlinez „Vossiche Zeitung" se referea la prezența lui A. Tr. Laurian în Transilvania ca agent de legătură și coordonare a luptei românilor din diversele provincii aflate sub dominație străină, pentru înfăptuirea unității lor politice. Același ziar insera la 18 iulie știrea că avocatul Marcu din

---

[32] *Ibidem*, tom. II, p. 136, 138.

[33] *Ibidem*, p. 138.

[34] Silviu Dragomir, *Studii și documente privitoare la revoluția românilor din Transilvania în anii 1848—49*; vol. V, Cluj, p. 252.

Vezi și *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. III, p. 131; Al.Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*. Schița tomului III, Sibiu 1943, p. 49, 52; C. Bodea, *op. cit.*, p. 153. (Cu excepția lui Elisei Armei, Ioan Codru Drăgușan, Vasile Nemeș și călugărul Bărănescu, toți ceilalți erau membri ai Comitetului Național român de la Sibiu).

[35] „Unirea", XII (1902), nr. 50, 13 decembrie, p. 422.

[36] *G. Bariț și contemporanii săi*, vol. I, *Studii și documente*, București, 1973, p. 148.

Braşov se pronunţase pentru mobilizarea a 30 000 de transilvăneni pentru apărarea revoluţiei în Ţara Românească [37].

Unitatea de interese şi acţiune naţională era evidenţiată şi de ziarul francez „Le National". Referindu-se la România întreagă ziarul sublinia că ea cuprindea pe lîngă „Moldo-Valahia" şi „Transilvania, Bucovina şi Basarabia însăşi" cu cei „8.000.000 de români care formează o populaţie perfectă şi omogenă, în totul străină de naţia slavă, o populaţie de origine latină cum chiar numele ei o arată". Ziarul aprecia apoi că „un astfel de popor dacă se va răscula împreună împotriva asupritorilor va face minuni". „Le National" se dovedea cunoscător al situaţiei de pe plaiurile româneşti. El deplîngea slaba înarmare a românilor şi imposibilitatea realizării acesteia conform voinţei şi nevoilor. „În tot chipul este de crezut — nota acelaşi ziar — că românii nu vor ţinea mult în oraşe şi pe cîmpii; ei se vor trage în munţii lor ca să se puie în comunicaţie cu fraţii lor transilvăneni, moldoveni şi bucovineni. Dacă muntenii vor putea ţine oarecare timp nu este desnădejdie; căci atunci propriile lor puteri vor creşte cu repejune şi toată Românimea se va scula". Cerînd intervenţia Franţei în sprijinul cauzei naţionale româneşti, ziarul „Le National" argumenta: „căci românii sînt un popol ce se luptă şi s-a luptat vitejeşte pentru independenţa lor" [38].

Pentru realizarea cu succes a unităţii de luptă revoluţionară, prin concentrarea la Bucureşti a fruntaşilor ei, se preconiza venirea şi a lui S. Bărnuţiu. Iniţiativa în acest sens o avusese Ioan Maiorescu, care propusese guvernului revoluţionar din Ţara Românească, la jumătatea lui iulie, chemarea de peste munţi a preşedintelui Comitetului Naţional de la Sibiu [39]. Ca urmare, la 17/29 iulie 1848 C. Roman se adresa acestuia în următorii termeni elocvenţi: „Am vorbit şi despre domnia ta cu mai mulţi dintre membrii guvernului carii şi anume Ştefan Golescu mi-a zis ca să vă scriu, ca să vii încoace, măcar pre o săptămînă, ca să vă înţelegeţi şi să vă trimiţă unde vei putea lucra în cauza generală a românilor. Politica de aici e ca acum toţi bărbaţii cu capacitate însemnată să se concentreze şi să lucreze de aici" [40].

Erau chemaţi la Bucureşti, din Bucovina, şi fruntaşii moldoveni. G. Sion, într-o scrisoare datată la 10 august 1848 din Cernăuţi şi încheiată semnificativ cu salutul „Mîntuire şi frăţie", îl anunţa pe Ioan Alexandri de sosirea trimisului guvernului „României" şi de convorbirea pe care o avusese cu acesta, „Ne-a dat multe detaliuri ce doriam; ne sfătuia să mergem în Valahia — nota revoluţionarul G. Sion — şi mulţi dintre noi sînt decidaţi a veni" [41].

Toate acestea arată că prindea viaţă propunerea făcută de A. G. Golescu la 19/31 iulie 1848 lui N. Bălcescu de a organiza o frăţie „secretă şi grandioasă, care să se întindă peste toate părţile României şi să aibe

---

[37] Teodor Pavel, *Revoluţia de la 1848 în Ţările române în corespondenţe către ziarul berlinez „Vossiche Zeitung"*, în „Revista de istorie", nr. 3/1974, p. 433—434.

[38] „Pruncul român", I (1848), nr. 16, 20 iulie.

[39] C. Bodea, *op. cit.*, (anexe) p. 333.

[40] S. Dragomir, *Din corespondenţa dascălilor ardeleni*, în *Omagiu lui I. Bianu*, scrisoarea din 17/29 iulie 1848, pag. 165.

[41] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. III, pag. 328.

cîţiva capi în fiecare provincie, iar centrul ei în Bucureşti, unde este şi mai multă libertate de acţiune"[42].

Această intensă activitatea revoluţionară pe linia transformării sociale şi naţionale, mai ales, a determinat în ultimă instanţă intervenţia Rusiei ţariste şi a Turciei pentru înăbuşirea revoluţiei române. Nota din 19/31 iulie 1848 a imperiului ţarist este elocventă. Se vădea din ea, fără dubiu, că intervenţia armată avea ca obiectiv principal să împiedice realizarea unităţii naţionale româneşti. Ei vor—se scria în notă—„să restaureze vechea lor naţionalitate, adică de a înceta de a mai fi provincii şi de a se constitui sub numele de regat daco-român, un nou stat separat şi independent, în a cărei formaţie ei cheamă pe fraţii lor din Moldova, Bucovina, Transilvania şi Basarabia. Realizarea unui asemenea plan, dacă s-ar permite ar duce la serioase consecinţe"[43].

Dealtfel şi după înăbuşirea revoluţiei activitatea revoluţionară românească pe linia înfăptuirii unităţii nationale continua să stea în atenţia oficialităţilor ţariste. Ea era strict supravegheată pentru ca nu cumva din puternica pornire a românilor spre unire să renască şi să se aprindă iar scînteia revoluţiei naţionale şi sociale. Generalul Lüders, de pildă, cerea, la 19 martie (s.v.) 1849 comisiei instituită la Bucureşti pentru cercetarea participanţilor la revoluţia de la 1848, lămuriri amănunţite cu privire la legăturile între românii din Comitetul de la Sibiu şi cei din Ţara Românească relativ la constituirea Daco-României. Îl interesa pe general, care se găsea atunci la Sibiu, chiar şi „în ce chip se cuprinde acel plan şi cu ce chip se socotea a se duce la îndeplinire"[44].

În adevăr revoluţionarii transilvăneni veniţi la Bucureşti în calitate de voluntari, alături de numeroşi români de peste munţi aflaţi aci, au fost în primele rînduri ale luptei pentru realizarea acestui ideal naţional al statului românesc unitar, democrat, burghez. Fără să fi fost străini de vreuna din laturile activităţii revoluţionare la care contribuţia lor n-a lipsit, ei s-au distins cu deosebire în activitatea de propagandă. În calitate de comisari, de propagandişti şi publicişti, ei au mobilizat şi strîns în jurul lor masele şi ca factor de răspîndire a ideilor de libertate, de unitate şi progres, le-au condus pe calea revoluţiei sociale şi naţionale. Ei au contribuit la radicalizarea ţărănimii, care impunea un caracter larg democratic şi naţional revoluţiei.

Printre cei 31 comisari care au activat în Oltenia, se pot cita transilvănenii Al. Bătrîneanu, I. Petcu (Peticu), Eremia Verzea şi G. Roman, semnalaţi în judeţele Dolj, Mehedinţi şi Vîlcea. În judeţul Ilfov încă de la 27 iunie îl găsim pe I. Axente ; iar în Teleorman, de la începutul lui august, pe Vasile Nemeş. Tot aci, ca şi la Bucureşti, s-a remarcat în calitate de comisar şi C. Roman. Adăugăm în calitate de comisar extraordinar pe călugărul patriot Varlaam Bărănescu[45].

[42] *Ibidem*, tom. II, p. 616.

[43] *Ibidem*, p. 612. Situaţia, neliniştea şi oficialităţile habsburgice şi maghiare din Transilvania care luau în iulie 1848 măsuri de întărire militară a punctelor de graniţă de la Turnu Roşu şi Braşov, cu scopul declarat de a stăvili trecerea românilor. Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, tom II, p. 647.

[44] *Documente privind anul revoluţionar 1848 în Ţara Românească*, Bucureşti, 1962, p. 174. În acelaşi sens şi adresa generalului Scerbinschi din 27 martie 1849. *Ibidem*, p. 185, 190.

[45] C. D. Aricescu, *Corespondinţa secretă şi acte inedite ale capilor revoluţiunii române de la 1848*, Bucureşti, partea I-a, 1873, p. 85—87; *Documente privind anul revoluţionar 1848*

De asemenea, în Prahova, aveau o vie activitate revoluționară David Almășanu, cunoscutul comisar al Vălenilor de Munte, Elisei Armei (Iuniu Armatu) și I. Codru Drăgușanu. În Dîmbovița chemarea maselor la revoluție era transmisă de comisarii N. Găetan și Al. Papiu Ilarian, iar în Rm.-Sărat, de Aron Pumnul.

În ce-l privește pe Ioan Axente, inițial comisar în Ilfov, l-a însoțit la începutul lui august pe Aaron Florian la Craiova. El s-a remarcat prin hotărîrea și perseverența cu care își îndeplinea misiunea, prin vorba înflăcărată cu care se adresa maselor în drumurile sale în împrejurimile Bucureștilor sau prin Oltenia, „propovăduind robilor — cum scrie N. Iorga — noua evanghelie a libertății"[46].

Același I. Axente comenta în iulie 1848 în fața a mii de ascultători pe cîmpia Libertății din București programul revoluției române[47].

C. Roman cutreiera satele Teleormanului însoțit de alți trei tineri revoluționari transilvăneni[48]. Unul dintre ei era probabil V. Nemeș despre care, de asemenea, se știe că avea darul de a electriza mulțimea satelor și bîlciurilor cu greutatea vorbei sale despre faptele eroilor istoriei naționale [49].

I. Codru Drăgușanu, autorul *Peregrinului transilvan*, publicat în 1865, comisar de propagandă în Prahova, a organizat și condus clubul revoluționar în Școala Națională de la Ploiești, unde fusese profesor înainte de revoluție. Membrilor clubului el li s-a adresat direct prin conferințe care se bucurau de mare audiență. În calitate de comisar I. Codrea, nume sub care era cunoscut atunci, a difuzat printre țărani ideile revoluționare, i-a mobilizat pe aceștia în vederea apărării cuceririlor revoluționare și pentru adîncirea lor [50].

În Argeș, ocupîndu-se nu numai strict de propagandă ci și de aspectele activității aparatului administrativ în conformitate cu necesitățile revoluției, s-a remarcat Ioan Pușcariu. El făcea tot ce-i stătea în putință pentru a „prinde rădăcini temeinice arborul libertății" [51]. Proaspătul absolvent, în primăvara lui 1848, al facultății de drept din Sibiu, unde fusese coleg cu S. Bărnuțiu, a participat ca stegar național la Adunarea de la Blaj din 3/15 mai — 5/7 mai 1848. Tot acolo fusese el ales în Comitetul Național care și-a stabilit sediul la Sibiu. Ioan Pușcariu se ocupase, de asemenea, în această calitate de fruntaș revoluționar, de tipărirea și difuzarea *Petițiunii naționale*[52]. Din iulie pînă la 13 septembrie s.v. 1848,

---

în Țara Românească, București, 1962, p. 56; Ilie Popescu Teiușan, V. Netea, *op. cit.*, p. 115; Ileana Petrescu și Vladimir Osiac, *Anul revoluționar 1848 în Oltenia*, Craiova, 1973, p. 67.

[46] N. Iorga, *Oameni care au fost*, vol. IV, București, 1935, p. 5.

[47] Olimpiu Boitoș, *Biografiile românești ale lui Ubicini*, Cluj, 1932, p. 15.

[48] S. Dragomir, *Un precursor al unității naționale. Profesorul ardelean C. Romanu Vivu*, București 1929, p. 22.

[49] C. Bodea, *Figuri mai puțin cunoscute din revoluția de la 1848*, „Studii", revistă de istorie XIII (1960) nr. 2, p. 147. La el probabil s-a referit în decembrie 1848, în fața comisiei de cercetare a participanților la evenimentele revoluționare, serdarul Gh. Cantacuzino, ca la unul din cei mai „veninoși". Vezi *Documente privind anul revoluționar 1848 în Țara Românească*, București, 1962, p. 420.

[50] *Ibidem.*

[51] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. III, p. 733.

[52] Ioan Cavaler de Pușcariu, „Familia", nr. 12, XXXII (1896), p. 133.

el a acţionat cu stăruinţă ca propagandist revoluţionar, comisar, în oraşul Ploieşti şi în satele judeţului Prahova. ,,Chemarea noastră ca comisari ai regimului, trimişi de guvernul provizoriu sau căimăcămie, era de a parcurge toate satele din judeţul respectiv şi adunînd poporul a-i explica noua constituţie a ţării şi a-l îmbărbăta spre patriotism'' [53].

În rîndurile comisarilor de propagandă s-a înrolat şi profesorul blăjean Aron Pumnul. Ca şi ceilalţi comisari, el a dus în mijlocul ţăranilor speranţa înnoirilor, spiritul revoluţionar militant, şi credinţa în împlinirea idealurilor sociale şi naţionale pentru care lupta [54].

În activitatea de propagandă revoluţionară îl găsim deosebit de activ pe călugărul Varlaam Bărănescu, comisar extraordinar. El fusese recomandat la 9/21 iulie 1848 de A. G. Golescu ,,ca unul din cei mai fierbinţi apostoli ai libertăţii şi ai naţionalităţii româneşti, pentru care ar fi şi de cuviinţă a i se da carte de întărire de Comisar extraordinar al Guvernului provizoriu'' [55]. Potrivit instrucţiunilor primite el trebuia să participe la pregătirea politică a ţăranilor, să-i mobilizeze la luptă contra duşmanilor interni şi externi şi de asemenea, să recruteze prin mînăstirile ţării militanţi pentru cauza sacră revoluţionară.

Prin toată activitatea sa, Varlaam Bărănescu a îndreptăţit recomandarea ce i se dădea. Din apelul său, *Să trăiască românii şi ţeara lor*, răzbat nu numai dragostea faţă de patrie şi popor, devotamentul faţă de revoluţie, ci şi hotărîrea luptătorului revoluţionar. Îndemnînd poporul să nu precupeţească nimic pentru apărarea cuceririlor revoluţionare, pentru libertatea socială şi naţională, Varlaam îşi exprima credinţa că numai cu armele se putea impune victoria. Adept al egalitarismului, Varlaam Bărănescu se pronunţa pentru o societate în care ,,toţi oamenii să fie fericiţi sufleteşte şi trupeşte'', ... ,,ca între noi, românii, să nu se mai numească boieri şi ţierani, robi şi ţigani'' ... De aceea, atrăgea atenţia comisarul extraordinar Bărănescu : ,,nu dormitaţi în împrejurările de faţă care vă cheamă ca să apăraţi adevărul şi dreptatea ameninţate ... adevărul zic, libertatea adică, scăparea voastră de clacă, de dijmă, de drum, de tot felul de apăsări diavoleşti din partea ciocoilor, dreptate zic : purtarea greutăţilor ţerei, deopotrivă, boierul ca şi ţieranul''. ,,Jertfiţi dară tot ce vă stă prin putinţă necruţînd orice cheltuială şi osteneală ca să introduceţi fericirea comună în mijlocul vostru'' ... ; ,,înarmaţi-vă cu toţi şi luptaţi-vă contra oricui ar încerca a vă răpi drepturile voastre. ... Curaj, fraţilor români, mîntuirea noastră sînt armele — scria călugărul luptător. — A voastră este ţiara, hai să o şi apărăm cu toate drepturile noastre''.

Referindu-se şi la necesitatea luptei pentru libertate naţională, Varlaam Bărănescu ţinea să sublinieze : ,,Noi cu aceea că ne armăm, sîntem departe de a cugeta să facem cuiva vreun rău, nu ; ci să ne apărăm numai drepturile noastre care ni se răpiseră din veacuri, să ne apă-

---

[53] Ioan Puşcariu, *Notiţe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 20.

[54] Surprins la Focşani de invazia contrarevoluţionară ţaristă, A. Pumnul trece cu greu, travestit, în Bucovina, refugiindu-se la Cernăuca, moşia familiei Hurmuzachi de lîngă Cernăuţi, unde se grupau numeroşi revoluţionari moldoveni. Vezi ,,Familia'', XXV (1889), nr. 29, p. 337.

[55] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 369.

răm vetrele şi averea noastră de oricare s-ar scula să ne-o răpească". El încheia apoi în mod semnificativ: „Să trăiască dreptatea şi frăţietatea între toţi locuitorii pămîntului românesc" ... „Toţi care ne vor mai călca ţieara noastră, fie turci, fie muscali şi orice alt neam, sînt duşmanii noştrii" ... „invadatorii noştrii, iar fraţii noştri sînt aceia care ne apără de robia clăcii şi de toate asupririle ţărăneşti şi care ne apără ţeara de călcările străinilor"[56].

Comisarii de propagandă au desfăşurat deci o muncă politică deosebit de intensă în popor, educîndu-l în spirit patriotic şi revoluţionar, îndemnîndu-l şi mobilizîndu-l la luptă. Numărul comisarilor proveniţi din transilvănenii veniţi la Bucureşti ca voluntari nu este cu certitudine stabilit. În lista celor cunoscuţi adăugăm şi pe Selvie Erculan, trecut în Ţara Românească după 30 iunie s.v. 1848. El ne-a atras luarea aminte nu numai pentru că este un comisar necunoscut încă, ci mai ales fiindcă era zugrav, documentele atestînd că avea puţină ştiinţă de carte. El primise recomandaţie de comisar al guvernului, printre alţii, din partea lui D. Bolintineanu, Ion Voinescu II şi G. Peretz.

Selvie Erculan, ca şi ceilalţi transilvăneni revoluţionari veniţi în Ţara Românească, a activat cu abnegaţie în slujba revoluţiei pînă la înăbuşirea acesteia, fapt pentru care în iunie 1849 mai era încă întemniţat[57].

Comisarii de propagandă transilvăneni au acţionat conform indicaţiilor lui N. Bălcescu şi A. G. Golescu. Ei au contribuit cu deosebire la adîncirea procesului revoluţionar, la consolidarea şi victoria în interior a revoluţiei burghezo-democratice româneşti. Instituţia comisarilor depindea direct de guvern. Activiştii ei, comisarii, au aplicat indicaţia lui A. G. Golescu ca „tot oraşul din judeţe — cum zicea acest eminent revoluţionar — să se facă *un nou Blaj* şi toată ţara să se acopere cu cuiburi de propagandă"[58].

Eficienţa instituţiei, gradul înalt de mobilizare a ţăranilor care s-a realizat prin ea, a depăşit toate prevederile. Colindînd satele, organizînd adunări, comisarii explicau poporului programul revoluţionar, îl făceau să aibe încredere în forţele sale, să privească cu optimism într-un viitor, realizat cu participarea sa directă. Forţa acestei mişcări este atestată la 13/25 august 1848 şi de intervenţia ministrului de Interne de la Bucureşti, liberalul moderat N. Golescu, pentru a tempera zelul comisarilor. „Trimiterea comisarilor prin sate în general a adus folosul ce se aştepta" — remarca el, făcînd însă şi observaţia: „Aflu însă că unii din domnii comisari împing lucrurile prea departe spunîndu-le să dea cu ciomagul în foştii boieri şi alte asemenea cuvinte, care sînt în contra ideilor de drep-

---

[56] Bibl. Acad. R.S.R., Fond G. Bariţiu, *Documente Transilvania, 1848*, mss 970, f. 110—111.

[57] *Documente privind anul revoluţionar 1848 în Ţara Românească*, Bucureşti, 1962, p. 259. În documente apar şi numele altor transilvăneni expulzaţi după 13 septembrie 1848, din care unii oameni simpli din popor. Sînt astfel cunoscuţi N. Petrovici „fără profesie şi avere", zidarul Petrovici precum şi profesorul Lupu, doctorul Nicolau din Brăila, Ioniţă Făgărăşanu şi alţii. Vezi *Documente privind anul revoluţionar 1848 în Ţara Românească*, Bucureşti, 1962, p. 99—101; 104.

[58] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 372.

tate şi frăţie ale Constituţiei noastre şi cari pot aduce şi triste rezultate" [59]. Demersul său era deci determinat şi de teama ca nu cumva extinderea mişcării ţărăneşti să dea pretext pentru intervenţia brutală a forţelor contrarevoluţionare externe.

Activitatea de propagandă, deosebit de amplă şi complexă în revoluţia română de la 1848, s-a bucurat în Ţara Românească şi de participarea largă a profesorilor transilvăneni prezenţi aci de mai multă vreme. Semnalăm printre aceştia pe Ioan Truţescu de la şcoala din Caracal, Zaharia Boerescu la Giurgiu, Dimitrie Piţu şi Ioan Maxim din Brăila, A. Fortunati din Focşani, Ioan Filimon şi P. Suciu profesori în Rm.-Sărat, Vasile Urăescu la Roşiorii de Vede, Ioan Puianu şi C. Lecca din Craiova, Costache Petrovici, V. Maiorescu şi St. Neagoe din Bucureşti, şi alţii [60].

Despre mulţi din aceştia există date privind activitatea concretă, revoluţionară, în anul 1848. Pentru alţii ştirile sînt mai sărace dar suficiente pentru a sublinia că toţi au manifestat dragoste şi devotament faţă de ţară şi ideile revoluţionare.

Ioan Maxim, profesor la şcoala publică din Brăila, s-a remarcat ca revoluţionar convins devenind de la începutul evenimentelor revoluţionare unul din propagandiştii cei mai activi din judeţul său. În această calitate el a chemat la revoluţie ţărănimea din plasele Vădeni şi Bălţi, din comunele Valea Cînepii, Tufeşti, Viziru, Ruşeţa [61]. La începutul lui august 1848 îl aflăm pe energicul profesor ca fondator şi participant la activitatea clubului revoluţionar local [62].

În Capitala ţării, Ştefan Neagoe, cel care publicase în 1829 şi 1830 *Calendarul daco-românesc* şi *Caligrafia românească*, era după 11 iunie 1848 nu propagator entuziast al ideilor înaintate de prefacere socială şi naţională. Considerat agitator periculos a fost mult timp închis pentru participare la revoluţie [63].

În Bucureşti au activat ca propagandişti ai noilor idei revoluţionare şi profesorii Vasile Maiorescu şi G. Munteanu. Ei se bucurau de întreaga încredere a guvernului şi mai apoi a Locotenenţei Domneşti, în aşa măsură încît în ultimile zile ale revoluţiei se pregăteau să preia sarcina corespondenţei oficiale [64].

---

[59] *Ibidem*, tom. III. p. 412.

[60] Mihai Popescu, *Dascăli ardeleni în Principate şi mişcarea din 1848*. „Ţara Bîrsei", VIII (1936) nr. 2, p. 154. Autorul notează că este greşită transcrierea numelor unor profesori transilvăneni făcută de V. A. Urechea. Grozescu în loc de Truţescu, D. Pi/u în loc de D. Piţu, V. Urzescu în loc de V. Urăescu. Transcrierea greşită a fost preluată de la V. A. Urechea şi de alţi istorici.

[61] Gh. Pârnuţa, *Figuri de dascăli revoluţionari din anul 1848*, „Revista arhivelor", III (1960) nr. 2, p. 160; Vezi şi Gr. Petrescu, *Brăila din toate timpurile*, Brăila, 1906, p. 12.

[62] „Pruncul român", nr. 30, 21 august 1848; *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, p. 171.

[63] *Documente privind anul revoluţionar 1848 în Ţara Românească*, Bucureşti, 1962, p. 165—166.

[64] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. IV, p. 347.

Fostul profesor la seminarul din Buzău şi Curtea de Argeş, G. Munteanu (văr al lui Aaron Florian) membru în Comitetul naţional ales în mai la Blaj şi în cel de pacificaţie din septembrie 1848, s-a distins în mişcarea naţională şi după revoluţie. În 1851 fonda la Braşov un gimnaziu românesc. De asemenea, el a participat la fondarea Academiei din România. Autor a numeroase lucrări el ne-a lăsat şi o gramatică românească scrisă în 1860—1861.

La Craiova s-a remarcat ca propagandist în clubul local şi Vasile Puianu, profesor suplinitor la Şcoala centrală. Tînărul Puianu, care se distingea prin vasta sa cultură, cunoştea perfect franceza şi latina, semna alături de alţi revoluţionari la 3/15 august 1848 adresa prin care se solicita grabnica prezenţă a lui Aaron Florian în fruntea judeţelui [65].

Ideile revoluţiei erau propagate la Focşani de un alt profesor transilvănean, Alexe Fortunati, pe numele său adevărat Leon Hangea[66]. Fiu de grănicer năsăudean, el a participat la revoluţie cu hotărîre şi convingere.

Nu putem încheia lista celor care şi-au pus capacitatea în slujba revoluţiei , ca propagandişti, fără a aminti pe Vasile Maniu şi pe arhimandritul Dionisie *.

Juristul Vasile Maniu, venit din Banat în 1847, reprezentînd pe E. Murgu la Bucureşti, era cunoscut ca bun orator şi agitator revoluţionar. La 19 iulie (s.v.) el ţinea, alături de I. C. Brătianu şi G. Pereţ, o mobilizatoare cuvîntare în adunarea publică organizată cu participarea a 300 persoane în sala teatrului din Capitală. Cu această ocazie Vasile Maniu presta jurămîntul : „Voi jertfi toată starea şi chiar şi viaţa mea la sfînta cauză a popolului, că toate minutele vieţii mele se vor consacra patriei şi că nu-mi voi odihni capul pînă cînd România nu va fi liberă şi fericită" [67]. Bănăţeanul V. Maniu s-a achitat de jurămîntul său continuînd să activeze şi după revoluţie în sensul intereselor majore româneşti de unitate şi independenţă naţională.

În ce-l priveşte pe arhimandritul Dionisie, era şi el cunoscut pentru verva cu care susţinea ideile revoluţiei în adunări sau în scris. Deseori luase cuvîntul, încălcînd consemnul dat de mitropolitul reacţionar. El îndemnase la respectarea jurămîntului faţă de „Constituţia" revoluţionară şi la acţiune hotărîtă pentru „dobîndirea drepturilor naţii române". După înăbuşirea revoluţiei, refugiat în Transilvania, revenea în Ţara Românească în ascuns avînd legături cu foştii participanţi la evenimentele revoluţionare [68].

Mulţi dintre cei la care ne-am referit mai sus au fost şi oameni de condei, desfăşurînd o bogată şi largă activitate publicistică revoluţionară. Dintre ei s-au remarcat cu deosebire C. Roman, Ioan Axente, Vasile Maniu şi Vasile Maiorescu.

Vezi „Familia", VI (1870) nr. 18, p. 206; G. Bogdan Duică, *Relativ la G. Munteanu*, „Ţara Bîrsei", II (1930) nr. 1, p. 18.

[65] I. Popescu Cilieni, *Participarea unor profesori olteni la revoluţia din 1848*, Comunicări şi articole de istorie", Bucureşti 1955, p. 54.

[66] În 1867 era alături de Al. Papiu Ilarian în acţiunea de fondare a societăţii „Transilvania". Vezi Iuliu Moisil, *Figuri grănicereşti năsăudene*, „Arhiva Someşului", nr. 22/1937 p. 227 232.

* Se găsea la Bucureşti şi N. Solomon, venit ca practicant farmacist odată cu A. Treboniu Laurian şi Andrei Nestor. Vezi „Tribuna literară", I (1900) nr. 7. Nu avem date despre activitatea sa revoluţionară. După 13 septembrie a trecut în Transilvania devenind prefect al legiunii din Haţeg. Activitatea sa revoluţionară atît de intensă, hotărîtă şi consecventă în Transilvania, în apărarea idealurilor de libertate naţională şi socială, ne face să credem că el n-a putut sta indiferent nici la Bucureşti.

[67] „Pruncul Român", nr. 17, 22 iulie 1848.

[68] *Documente privind anul revoluţionar 1848 în Ţara Românească*, Bucureşti, 1962, p. 241, 282.

C. Roman a colaborat la gazetele revoluţionare „Învăţătorul satului", „Poporul suveran" şi „Naţionalul". În prima din aceste publicaţii C. Roman a scris articolele *Părinţilor* (*preoţilor*) *din toată Ţara Românească* şi *Tîlcuirea punturilor Constituţiei*. Articolele sale analizau şi popularizau programul revoluţionar, principiile care stăteau la baza noilor schimbări revoluţionare. Acelaşi C. R man se distingea şi în calitate de corespondent al „Gazetei de Transilvania". El relata românilor de peste Carpaţi desfăşurarea evenimentelor revoluţionare din Ţara Românească, ataşamentul maselor la ideile revoluţiei. Referindu-se la Adunarea din 20 iulie (s.v.) 1848 ţinută în Bucureşti şi în care participanţii, în decurs de 8 ore, juraseră să apere revoluţia cu toate forţele, C. Roman sublinia ideile principale ale discursului ţinut de I. C. Brătianu. Acesta îşi exprimase încrederea în victoria revoluţiei cu participarea „fraţilor noştri români din Transilvania, Banat, Bucovina, Moldova şi Basarabia, care sînt în număr de 8 milioane". Corespondent al gazetei transilvane, C. Roman, militant hotărît în frontul unităţii naţionale, ţinea să adauge, la cele rostite de I. C. Brătianu, propriile sale cuvinte de întărire. El arăta astfel că mersul revoluţiei evidenţiase că românii erau demni de istoria glorioasă a strămoşilor lor romani, că erau „demni de libertatea după care oftează cu atîta sete de mai multe secole" [69].

Alături de slova ardentă a lui C. Roman, s-a înscris în paginile publicaţiilor revoluţionare şi cea a lui Axente Sever. El a fost unul din realizatorii gazetei revoluţionare „Naţionalul" care apărea la Craiova. Pentru publicaţiile revoluţionare Ioan Axente lucrase numeroase articole din care patru erau supuse în iulie spre observaţie lui N. Bălcescu[70]. Ioan Axente semna dealtfel, cu iniţiale şi articolul de fond al „Naţionalului" care-şi începea apariţia la 28 august 1848. Cu activitate între publiciştii revoluţionari a fost şi Vasile Maniu. El a colaborat la „Poporul suveran", gazetă orientată de N. Bălcescu. În numărul 19 din 16 august 1848 el publica articolul *România şi Ungaria*, care ni-l prezintă pe autor ca un neobosit luptător pentru cauza unităţii. Analizînd mersul revoluţiei maghiare şi poziţia fruntaşilor ei în problema naţională, V. Maniu sublinia pe bună dreptate că aceştia abătîndu-se „de la principiul libertăţii, depuind respectul cari erau datori celorlalte naţii de care e inpopulată Ungaria în număr preponderent" împiedicau realizarea cooperării revoluţionare pe un front larg de la Pesta la Bucureşti[71].

Alţi transilvăneni au activat în administraţia revoluţionară. Cel mai cunoscut dintre aceştia este Aaron Florian. El a condus judeţe importante ca Ilfov şi Dolj, în ultimul aflîndu-se de la începutul lui august 1848[72]. Îl che mase în Oltenia Gheorghe Magheru, prezenţa lui fiind soco-

---

[69] „Gazeta de Transilvania", nr. 62, 29 iulie 1848, p. 256.

[70] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom VI, Bucureşti, 1910, p. 11.

[71] După revoluţie a revenit în Bucureşti în 1858, sprijinind în ziaristică cauza unităţii naţionale. În 1867 el publica la Bucureşti, *Unitatea latină sau cauza română în procesul naţionalităţilor*, Vezi I. Vulcan, *Vasile Maniu*, „Familia", VIII (1872), nr. 1. Printre publiciştii revoluţionari îl socotim şi pe Dionisie Romano, traducătorul în 1847, al lucrării abatelui Lamennais, *Cuvintele unui credincios*, traducere pe care a dedicat-o poporului român. Lucrarea, în care se atacă biserica şi monarhia a fost răspîndită de Dionisie Romano ca material de propagandă revoluţionară. Vezi G. Popescu *Viaţa şi activitatea lui Dionisie Romano*, Bucureşti, 1898, p. 31.

[72] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. II, p. 358; tom. III, p. 10, 192.

tită absolut necesară în condițiile intensificării activității de organizare a rezistenței în această parte a țării, în fața contrarevoluției externe. Şi după cum ne-o spune însuşi Aaron Florian într-o scrisoare din 15 august (s.v.) 1848 adresată lui Gh. Magheru, în puține zile reuşise să scoată Craiova din „amorțire”, dîndu-i ei şi întregului județ „față revoluționară” [73]. În adevăr Aaron Florian a primenit rapid întregul aparat administrativ şi de ordine cu oameni devotați revoluției. El putea astfel să mobilizeze cu succes în perioada pînă la 26 septembrie, cît a funcționat, forțele şi resursele județului pentru organizarea taberei de la Rîureni. În numai trei zile, ultimele ale lunei august, în patru plăşi ale județului său, datorită măsurilor ce le-a luat, se înrolaseră 527 oameni [74].

Nu putem încheia lunga listă a transilvănenilor participanți la evenimentele revoluționare ale anului 1848 în Țara Românească, fără a aminti încă o dată pe doi reprezentanți de seamă ai cauzei româneşti : August Treboniu Laurian şi Ioan Maiorescu.

August Treboniu Laurian, acest mare învățat şi patriot român, om politic cu o clarviziune adîncă, a depus o stăruință deosebită pentru realizarea unității de acțiune revoluționară românească. Aşa cum o declara în scrisoarea adresată din Sibiu lui Nicolae Bălcescu la 30 iulie (s.v.) 1848, el era gata să plece oriunde revoluția îl va trimite, oriunde era util, pentru cauza națională [75]. Reprezentînd această cauză a acționat A. Tr. Laurian şi la Pesta atunci cînd propunea cooperarea revoluționară, pe baza însă a respectării dreptului la libertate națională a românilor. Îndrumînd alături de S. Bărnuțiu activitatea revoluționară a românilor transilvăneni, el asigura, în calitatea sa de însărcinat cu probleme externe al guvernului revoluționar provizoriu de la Bucureşti, permanenta legătură între românii de pe ambele versante ale Carpaților în lupta pentru înfăptuirea obiectivelor revoluționare româneşti.

Ioan Maiorescu, fost inspector al şcolilor din Oltenia şi director al Şcolii centrale din Craiova, a reprezentat țara şi revoluția română pe lîngă guvernul şi parlamentul german de la Frankfurt. În centrul preocupărilor sale ca „Plenipotent al Principatelor Danubiene”, a stat înfăptuirea ideii de unitate politică a poporului român. Patriot înflăcărat, I. Maiorescu visa o Românie mare compusă din toate provinciile româneşti. I se părea lui I. Maiorescu că visul putea deveni realitate chiar dacă era de învins ostilitatea a trei mari imperii, țarist, habsburgic şi turcesc, care țineau în stăpînire părți din trupul țării. După părerea lui, un regat al noii Dacii ar fi fost viabil dacă s-ar fi acceptat în fruntea sa un prinț austriac şi protecția Germaniei [76].

Ca expresie a dorinței şi voinței româneşti de unitate națională, Locotenența Domnească hotăra, prin decretul nr. 393 de la începutul

---

[73] *Ibidem*, tom. III, p. 460 şi 300—301. Despre el ca administrator revoluționar, vezi mai pe larg M. Regleanu, *Aaron Florian ca participant la revoluția din 1848 în Țara Românească*, „Revista Arhivelor”, seria nouă, nr. 2/1958.

[74] Ileana Petrescu, *Documente privind organizarea rezistenței armate din 1848 în Oltenia*, Craiova, 1967, p. 17—20; 27—30; 35—41; 43—48.

Participare directă la pregătirea rezistenței au avut şi alți transilvăneni printre care amintim pe căpitanul de panduri Gheorghe Ungureanu, recrutor de voluntari. Vezi *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, p. 7.

[75] *Ibidem*, tom. III, Bucureşti, 1902, p. 77.

[76] *Ibidem*, tom. IV, p. 414—420, 601; tom. V, p. 68.

lui august 1848, naturalizarea românilor din celelalte provincii. Se stabilea prin acest decret „că orice străin se află statornicit în ţară şi plăteşte dajdie nefiind sub protecţie străină, are toate drepturile de pămîntean şi prin urmare de alegător şi ales, cu atît mai vîrtos fraţii români din Moldova, Transilvania şi celelalte ţări româneşti, statorniciţi în ţara noastră, se pot bucura de acest drept"[77].

În adevăr, conform decretului toţi românii din provinciile aflate sub ocupaţia străină, la numai 24 de ore după sosirea în Ţara Românească erau investiţi cu toate drepturile cetăţeneşti şi politice, inclusiv cu dreptul de a fi promovaţi în organele de conducere sau de a alege şi a fi ales în Constituantă.

Chr. Tell ţinea să precizeze într-o scrisoare adresată lui Ioan Maiorescu că „Prin vorba român se înţelege tot pămînteanul, tot românul din orice parte stabilit în ţară precum şi oricare împămîntenit de orice origine şi de orice religie va fi" [78]. Ilustrare vie a aplicării acestui principiu este şi includerea pe listele viitorilor candidaţi pentru a fi aleşi ca deputaţi în Constituantă, a 30 transilvăneni [79].

Transilvănenii participaseră la evenimentele politice importante din august şi septembrie din Ţara Românească. Ei au sprijinit intens activitatea guvernului provizoriu şi apoi a Locotenenţei Domneşti. Astfel C. Roman şi Vasile Maiorescu semnau la 10 august (s.v.) 1848 *Înştiinţare despre rezoluţiunea adoptată în adunerea boierilor şi notabililor Ţării Româneşti* prin care se recunoştea Locotenenţa Domnească ca organ conducător al ţării [80]. Atît ei cît şi alţi transilvăneni printre care Aron Pumnul, C. Roman şi Aaron Florian au participat la organizarea manifestaţiilor politice de ardere a Arhondologiei şi Regulamentului Organic, adunări simbolice prin care se vădea încă o dată hotărîrea şi consecvenţa de luptă revoluţionară, pe un drum fără întoarcere la vechile stări, pentru împlinirea idealurilor sociale şi naţionale.

C. Roman purta astfel la 6/18 septembrie 1848 steagul, în fruntea cortegiului care străbătea Bucureştii în drum spre Palatul Administrativ pentru a cere arderea Regulamentului Organic şi a Arhondologiei [81].

V. Maiorescu se găsea printre cei 200 care au mers în tabăra turcească la 13/25 septembrie şi din care numeroşi au „strigat contra Regulamentului şi pentru Constituţie". Despre aceste evenimente el relata „Gazetei de Transilvania" într-un amplu articol publicat în nr. 78—79/1848, din 23—27/ IX/1848[82].

Şi după 13/25 septembrie, în condiţiile ocupaţiei militare turco-ţariste, transilvănenii participă la întreţinerea agitaţiei revoluţionare. Astfel la Roşiorii de Vede, profesorul Vasile Urăescu (Urzescu) era unul din organizatorii manifestaţiilor revoluţionare locale a căror amploare

[77] *Ibidem*, tom. III, p. 229.
[78] *Ibidem*, tom. IV, p. 347.
[79] *Ibidem*, vezi şi Bibl. Acad. R.S.R., mss. rom., 5111, *Fond Bălcescu Mandrea*, f. 182, 198.
[80] *Ibidem*, tom. III, p. 320.
[81] *Ibidem*, tom. VI, Bucureşti, 1910, p. 79.
[82] *Ibidem*, tom. IV, p. 495.

a determinat intervenţia trupelor de ocupaţie şi a dorobanţilor[83]. În acelaşi sens acţiona la Giurgiu şi profesorul Z. Boerescu[84].

Aflaţi în primele rînduri ale luptătorilor, de la începutul evenimentelor revoluţionare, transilvănenii n-au părăsit lupta nici în zilele în care intervenţia contrarevoluţionară era aproape un fapt împlinit. Numeroşi dintre ei au rămas în Ţara Românească pînă la înăbuşirea revoluţiei demonstrînd hotărîre şi consecvenţă. Printre aceştia se aflau C. Roman, Aron Pumnul, Aaron Florian, Vasile Maiorescu. Alţii au trecut Carpaţii în Transilvania pentru a continua acolo lupta revoluţionară. Erau oameni de acţiune ca Ion Axente, Al. Papiu Ilarian, Ioan Buteanu, Alexandru Bătrîneanu şi alţii. Prezenţa lor era absolut necesară în Transilvania, în condiţiile în care situaţia internă şi externă impunea românilor, cărora conducerea revoluţiei maghiare le refuzase împlinirea celor mai elementare revendicări, ridicarea la lupta armată pentru apărarea existenţei naţionale, pentru emancipare naţională şi socială. Arma devenise în septembrie 1848 singurul mijloc pentru a impune realizarea programului revoluţionar. Şi în timp ce în Transilvania naţiunea română era convocată în cea de-a treia adunare de la Blaj, adunare transformată într-o adevărată tabără militară, în nordul Olteniei se continua organizarea altei tabere militare a rezistenţei româneşti. După dizolvarea acesteia, fruntaşii revoluţionari prezenţi la Rîureni, în frunte cu Gheorghe Magheru, s-au retras în Transilvania, unii dintre ei integrîndu-se în oştirea populară românească de acolo şi devenind tribuni. Odată cu aceasta „însemnătoriul depozit de arme ce avea (Gheorghe Magheru — n.n.) fiind dat spre a se înarma garda naţională românească din Ardeal"[85].

În Ţara Românească, deşi sub ocupaţie străină, cu toate măsurile de securitate şi represiune impuse cu participarea celor 50 000 de soldaţi turco-ţarişti, spiritul de revoltă n-a putut fi înăbuşit. El era întreţinut şi de exemplul românilor transilvăneni luptători cu arma în mînă pentru apărarea drepturilor sociale şi naţionale româneşti. Dealtfel, între românii de pe ambele versante ale Carpaţilor continuau să existe legături puternice. Pentru împiedicarea lor s-a instituit un riguros control al paşapoartelor, s-a interzis primirea „Gazetei de Transilvania", etc. Autorităţile erau silite însă să declare că toate acestea erau insuficiente pentru că ... „foi tipărite, gazete şi alte felurite hîrtii şi corespondenţe scandaloase se aduc din Transilvania nu numai de voiajori particulari" se arăta într-o adresă a Departamentului treburilor din lăuntru către Căimăcămie, „ci se trimit de acolo şi într-adins de cei de cuget ca să aţiţe duhurile celor de aci şi să vatăme liniştea obştească cu oameni plătiţi şi porniţi de dînşii spre acest numai sfîrşit, precum cu mocani, păstori, cărăuşi şi alţi asemenea cari ascuzînd acele hîrtii în bagajele şi în îmbrăcămintea lor...izbutesc în misia lor"[86].

În interior transilvănenii participanţi sau nu la revoluţie au fost supuşi unei minuţioase cercetări şi supravegheri. Un decret din 21 sep-

---

[83] *Ibidem*, p. 451.

[84] *Documente privind anul revoluţionar 1848 în Ţara Românească*, Bucureşti, 1962, p. 171.

[85] *Anul 1848 în Principatele Române*, tom. V, Bucureşti, 1904, p. 90.

În fosta tabără de la Rîureni a rămas un depozit de arme deteriorate preluat de autorităţile de ocupaţie. *Ibidem*, tom. IV, p. 580—581.

[86] *Ibidem*, tom. V, p. 161, 256.

tembrie 1848 hotăra organizarea unei comisii care să-i afle „pe toţi cei lipsiţi de mijloace pravilnice de vieţuire sau chezăşuire temeinică". Socotiţi ca „Vagabonzi" aceştia erau trimişi peste graniţă ca şi cei care nu justificau „chezăşuire la bună purtare"[87]. Ca urmare numeroşi transilvăneni, printre care mulţi profesori, au fost îndepărtaţi din posturi pînă la 15/27 octombrie, au fost cercetaţi, arestaţi sau expulzaţi pentru activitate revoluţionară[88].

Trecînd în Transilvania ei au continuat însă lupta, cu arma în mînă de această dată. Tribuni în Adunarea din mai 1848 de la Blaj, comisari în Ţara Românească în iunie, iulie şi august, ei au devenit în septembrie 1848 tribuni şi prefecţi, comandanţi militari în cele 15 legiuni ale oştirii populare româneşti constituită prin cea de-a treia Adunare naţională de la Blaj, din septembrie 1848.

Astfel, dintre foştii comisari în Ţara Românească, Ioan Axente Sever a ajuns prefectul primeia dintre ele, legiunea celor 10 000 de combatanţi din satele Blajului, legiunea Ulpia Traiană organizată la 16/28 septembrie 1848[89]. Alexandru Bătrîneanu, pe numele său Alexandru Chioreanu, primise în aceiaşi adunare sarcina conducerii legiunii din jurul Clujului în timpul constituirii căreia cădea la datorie, asasinat, împreună cu tînărul Simonis, la 3/15 octombrie 1848[90]. În ţinutul Mureşului de sus, cu centrul la Reghin, acţiona legiunea a XII condusă de la 18/30 octombrie 1848 de Constantin Roman[91]. A treia legiune din Munţii Apuseni, cea din Zarand, avea în frunte de la 21 octombrie s.v. 1848 pe tînărul avocat Ioan Buteanu[92].

Prefect de legiune a devenit, de asemenea, şi Iuniu Armatu[93]. Adăugăm la aceştia şi pe N. Solomon, prefectul legiunii haţegane cu centrul la Deva[94]. Ioan Puşcariu se înrolase combatant în garda naţională românească din Braşov[95].

În ce-i priveşte pe Aaron Florian, Gavril Munteanu, David Almăşeanu, ei au fost cooptaţi ca membri activi ai Comitetului de pacificaţie, creat în ultima adunare de la Blaj din septembrie 1848. Acest comitet central stabilit la Sibiu, care avea menirea conducerii luptei revoluţionare armate în Transilvania, cuprinsese iniţial o formaţie restrînsă cu S. Bărnuţiu, A. Treboniu Laurian, T. Cipariu, Ioan Bran şi Florian Micaş, care se dovedise insuficientă faţă de complexitatea sarcinilor. Ocupîndu-se

---

[87] *Ibidem*, tom. IV, p. 475.

[88] *Ibidem*, tom. V, p. 158.

[89] G. Bogdan Duică, *Viaţa şi ideile lui S. Bărnuţiu*, Bucureşti, 1924, p. 110.

[90] Şt. Pascu, *Alexandru Chiorean alias Bătrîneanu şi rolul său în revoluţia românilor ardeleni din 1848*, Sibiu 1939.

[91] S. Dragomir, *Un precursor al unităţii naţionale. Profesorul ardelean Constantin Romanu Vivu*, Bucureşti, 1929, p. 24; 27—28.

[92] *Raportul lui Avram Iancu, prefect al legiunii româneşti* în *Trei rapoarturi de ale acelor prefecţi care în anul 1848—49 au susţinut luptele cu insurgenţii unguri pînă la reintrarea trupelor imperiale în Transilvania*. Sibiu, 1884, p. 1, 2.

[93] Al. Papiu Ilarian, *Istoria românilor din Dacia superioară*, schiţa tomului III, Sibiu, 1943, p. 88.

[94] S. Dragomir, *Studii şi documente privitoare la revoluţia românilor din Transilvania în anii 1848—1849*, vol. I, Sibiu 1944, p. 92; Nerva Hodoş, *Simeon Balint, Viaţa şi luptele lui în Munţii Apuseni ai Ardealului la 1848—49*, Bucureşti, 1913, p. 39.

[95] I. Puşcariu, *Notiţe despre întîmplările contemporane*, Sibiu, 1913, p. 20.

nu numai de organizarea oştirii populare româneşti, ci şi de reorganizarea administrativă, prin alegeri pe baza votului universal, de stabilirea unor cît mai bune raporturi între naţiunea română şi naţionalităţile care convieţuiau în Transilvania, de aspectele vieţii economice ca şi de cele ale vieţii sociale, poporul român l-a socotit pe drept cuvînt guvern şi lui i se adresa cu plîngeri în toate problemele.

Comitetul a folosit de asemenea, în activitatea de reorganizare administrativă şi pe Vasile Maniu, devenit notar în municipiul Braşov, ca şi pe I. Codru Drăguşanu, numit asesor şi inspector în districtul Făgăraş[96].

Prezenţa foştilor comisari de propagandă transilvani în prima linie a luptei revoluţionare armate este deosebit de semnificativă. Ea arată fără putinţă de tăgadă caracterul unitar organizat al luptei revoluţionare româneşti de la 1848. Cei mai hotărîţi militanţi dintre românii transilvăneni, pentru înfăptuirea dezideratelor de libertate naţională şi socială, se deplasaseră la Bucureşti, în perioada de după victoria revoluţiei în această parte a ţării, pentru crearea unui front larg revoluţionar românesc în vederea realizării obiectivelor majore ale revoluţiei, unitatea, independenţa, într-un stat democratic românesc.

Contribuţia lor în calitate de „propaganţi", comisari de propagandă, la revoluţionarea conştiinţelor, la generalizarea înţelegerii printre ţărani a procesului revoluţionar în curs, de eliberare socială şi naţională, şi deci de transformarea acestora într-o forţă politică conştientă şi interesată ca bază de susţinere a revoluţiei, a fost covîrşitoare.

N. Bălcescu, cel care a condus instituţia comisarilor, pe care o cunoştea deci atît de bine cu rosturile şi urmările ei, era îndreptăţit să noteze la 16/28 decembrie 1848 în scrisoarea adresată lui A. G. Golescu că „Ţeara e gata şi credincioasă revoluţiei. Graţie fie propagandei ce se făcu prin comisari. Din revoluţie numai atît ne-a rămas — sublinia el — şi e mult"[97].

Vorbind în numele intereselor generale româneşti, a naţiunii române, comisarii de propagandă din care mulţi erau voluntari transilvăneni, au făcut operă de educaţie politică cu adîncă rezonanţă în masele populare, pregătindu-le pentru viitoarele bătălii naţionale.

Prezenţa atît de puternică, nu numai ca număr dar şi ca activitate în desfăşurarea evenimentelor revoluţionare din partea sudică a teritoriului naţional locuit de români, legătura evidentă dintre românii de dincolo şi de dincoace de Carpaţi, menţinută activă în tot cursul evenimentelor, dovedesc caracterul unitar organizat, al luptei cu un singur scop, precis şi vizibil pentru toţi românii, realizarea statului tuturor românilor, Daco-România.

Transilvănenii prezenţi în Ţara Românească în perioada de după 9 iunie 1848, dintre care mulţi trecînd graniţa ca voluntari, recrutaţi dintre fruntaşii cei mai hotărîţi ai românilor de sub dominaţia maghiară şi habsburgică, au activat ca revoluţionari şi patrioţi convinşi, ca soldaţi credincioşi ai aceluiaşi front revoluţionar românesc unic. Ca fii ai aceleiaşi

---

96 Iosif Vulcan, *Vasile Maniu*, „Familia", VIII (1872) nr. 1.

97 N. Bălcescu, *Opere IV, Corespondenţă*, ediţie critică îngrijită de Gh. Zane, Ed. Academiei, Bucureşti, 1970, p. 120.

naţii, ei au demonstrat şi aci în Ţara Românească hotărîrea nestrămutată de luptă alături de fraţii şi conaţionalii lor din această parte a ţării, pentru realizarea visului de veacuri al tuturor românilor.

Cu puternic temei sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu la aniversarea a 125 ani de la evenimentele de la 1848, că „revoluţia de la 1848 a exprimat programul unitar al întregului popor, în centrul căruia obiectivul cel mai imperios era unirea tuturor românilor în graniţele aceluiaşi stat naţional democrat, modern şi independent. Tocmai aceasta explică faptul — cum se sublinia în continuare — că în tot cursul desfăşurării revoluţiei, militanţii paşoptişti din cele trei ţări româneşti au avut contacte strînse, au colaborat şi s-au întrajutorat îndeaproape”.[98]

Transilvănenii au luptat în Ţara Românească în vara lui 1848 în calitate de combatanţi ai aceleaşi revoluţii, revoluţia română naţională şi socială, una singură pe întregul teritoriu românesc, ca expresie a voinţei de realizare a statului român, independent şi democrat.

LA PARTICIPATION DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE À LA RÉVOLUTION DE 1848 EN VALACHIE

RÉSUMÉ

Les Romains de Transylvanie, dont un grand nombre étaient passés en Valachie avant l'année 1848, se sont intégrés activement à la préparation et au déroulement des événements révolutionnaires.

Après la victoire de la révolution de 1848 en Valachie, la ville de Bucarest est devenue le centre politique de la renaissance nationale des Roumains. C'est là que l'on nouait également de puissantes relations avec les provinces roumaines se trouvant sous la domination étrangère, en vue de constituer le front révolutionnaire roumain, de réaliser, par la lutte unie, l'Etat national unitaire de tous les Roumains, la Roumanie.

Ainsi, le Comité National de Sibiu, élu par les 40 000 paysans de Blaj qui avaient exprimé au nom des Roumains de Transylvanie, à la grandiose assemblée nationale des 3/15—5 17 mai 1848, le désir d'union „au pays", a répondu avec anthousiasme à l'appel à la lutte pour l'accomplissement de cet idéal.

Par suite, dans les conditions de l'accroissement de la terreur contre-révolutionnaire déclenchée en Transylvanie, de nombreux transylvains ont passé les Carpates vers Bucarest, en tant que volontaires, combattants de la cause nationale roumaine.

Leur participation à divers secteurs de la lutte révolutionnaire, la résolution et l'abnégation dont ils ont témoigné jusqu'à l'étouffement de la révolution par l'intervention contrerévolutionnaire externe du 13/25 septembre 1848 atteste une fois de plus le caractère unitaire de la révolution roumaine.

Nombre d'entre eux ont continué la lutte comme soldats et héros de la même cause roumaine de libération sociale et nationale, après le 15 septembre 1848, en Transylvanie, comme tribuns et préfets de légions.

[98] N. Ceauşescu, *Cuvîntarea la adunarea populară de la Iaşi consacrată aniversării revoluţiei de la 1848*, Edit. politică, Bucureşti, 1973, p. 10.

ROMÂNII DIN DOBROGEA ŞI MANIFESTĂRI ALE CONŞTIINŢEI LOR NAŢIONALE LA ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE

DE

ION BITOLEANU şi GH. DUMITRAŞCU

Istoriografia românească modernă a tratat de-a lungul timpului în mod stăruitor şi cu prodigioase rezultate procesul dezvoltării unitare a conştiinţei naţionale pe întreg ansamblul ariei etnice româneşti, legăturile de ordin economic, politic şi spiritual dintre provinciile istorice româneşti.

Acest interes a fost justificat de împrejurarea că ceea ce a caracterizat întotdeauna viaţa şi luptele românilor „au fost legăturile strînse, permanente între voievodatele de pe acest teritoriu, apoi dintre Ţara Românească, Moldova, Transilvania şi Dobrogea" [1]. Mai puţin cercetate sînt realităţile ţinutului dintre Dunăre şi Mare, ocupat de turci în secolul al XV-lea şi dizlocat din sistemul politico-administrativ al Ţării Româneşti şi Moldovei.

Este adevărat că vicisitudini de ordin istoric au determinat o regretabilă lipsă de cunoaştere a abundentelor izvoare acumulate în arhivele otomane, în timp ce izvoare autohtone, de inestimabilă valoare — printre care însemnări, note şi memorii ale unor cărturari dobrogeni, despre care au rămas doar relatări şi menţiuni transmise, este adevărat, de istorici şi martori a căror probitate este în afară de orice îndoială [2] —, s-a pierdut

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la grandioasa adunare populară consacrată împlinirii a 375 de ani de la prima unire politică a ţărilor române şi sărbătoririi oraşului bimilenar Alba Iulia, 28 mai 1975*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 7.

[2] În anul 1920 I. N. Roman, om de cultură şi istoric al Dobrogei făcea o valoroasă comunicare (I. N. Roman, *Pagini din istoria culturii româneşti în Dobrogea înainte de 1877*, Constanţa, 1920), cu privire la documentele lăsate de institutorul Costache Petrescu, directorul şcolii române din Silistra înainte de 1850. Ele constau din mai multe volume, dintre care un caiet cu însemnări aparţinînd părintelui său, Petre Mihail, „început cu mila lui Dumnezeu cel sfînt" nu se ştie cînd, în prima jumătate a veacului trecut şi cuprinzînd relatări datate începînd din 1843. El însuşi era fiu al unui alt Mihail născut, de bună seamă în secolul al XVIII-lea, în Dobrogea, într-o familie de „dicieni" a căror vechime se pierde aici în negura veacurilor trecute. Toate aceste documente care cuprind informaţii de excepţională valoare, foarte probabil s-au pierdut. În 1932 un alt intelectual constănţean, Ioan Grigorescu publica în „Analele Dobrogei" (Ioan Grigorescu, *Din trecutul românesc al Dobrogei*, în „Analele Dobrogei", 1932—1933, p. 38 — 52) o largă relatare a conţinutului „memoriilor" fostului viceconsul al Austriei la Hîrşova după 1856, românul Nicolae Ţîrcă care-i parveniseră, în original, prin intermediul fiicei acestuia. Astăzi nu se mai ştie nimic despre existenţa acestui document care a furnizat date preţioase şi, în numeroase privinţe, unice, pentru istoria Dobrogei în perioada 1855 1877. O soartă mai bună au avut relatările eruditului cărturar Nifon Bălăşescu, publicate

„REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, nr. 6, p. 865 887, 1976

în timpul frămîntatelor evenimente care au încercat, și sub acest aspect, Dobrogea. Începînd, de asemenea, de la mijlocul secolului al XIX-lea, cînd o seamă de personalități din cercul militanților revoluționari pașoptiști ne-au lăsat cîteva documente și lucrări de mare valoare informativă pentru aceste timpuri și locuri [2bis], interesul și scrierile unor istorici s-au înmulțit, dezvăluind aspecte noi ale străvechii continuități a românilor.

Din datele existente rezultă, mai mult decît atît, că în secolul al XIX-lea, sub aspect numeric, economic, cultural și național a fost asigurată nu numai permanența elementului românesc, dar și amplificarea și diversificarea legăturilor sale cu Principatele și Transilvania și apoi cu România, după constituirea ei ca stat.

În această perioadă, pe fondul românesc autohton — al acestor *dicieni* sau „români vechi" cum se denumeau ei înșiși — au continuat să se stabilizeze locuitori din Principate, *cojanii* — agricultori din județele limitrofe ale Țării Românești și Moldovei — cît și *mocanii*, păstori transilvăneni din Țara Bîrsei, Făgăraș, Sibiu, Munții Apuseni [3], aduși aici de imemorabilul fenomen al transhumanței.

Deoarece populația musulmană colonizată în Dobrogea — mai mult din rațiuni administrative decît din imperative economice —, solicitată des de obligațiile militare era, în general, puțin legată de cultivarea pămîntului — din secolul al XVIII-lea această obligație a revenit, prin repetate dispoziții ale Porții, secerătorilor furnizați de țările române [4]. În legătură cu acest fapt cercetările admit că unii dintre acești locuitori, copleșiți de

---

în serie în „Cărțile săteanului român", II (1877) și III (1878) la Sibiu, deși este posibil ca alte însemnări să se fi pierdut împreună cu o parte din imensa sa bibliotecă dispersată prin Dobrogea, așa cum constata Academia Română în 1880, la moartea sa („Analele Academiei Române", seria II, tomul III, ședințele extraordinare din 1880—1881 și sesiunea generală a anului 1881. Proces verbal nr. 20 din 17 octombrie). Însărcinat de autoritățile otomane cu organizarea școlilor românești din Dobrogea, el a recenzat cu de-amănuntul 72 de așezări din cazalele Tulcea, Isaccea, Babadag, Medgidia, Hîrșova și Măcin, înfățișînd pagini autentice cu privire la răspîndirea, numărul, viața economică și culturală a românilor din Dobrogea în deceniul premergător războiului pentru independență.

[2bis] În 1850, din însărcinarea marelui vizir Reșid Pașa, agronomul Ion Ionescu de la Brad a întreprins, în tovărășia inginerului hotarnic Gr. Ioranu, o călătorie de explorare a resurselor agricole din Dobrogea, ale cărei rezultate au fost publicate într-o serie de articole în „Journal de Constantinople" și pe care apoi directorul acestuia Noguèz, le-a grupat într-un volum intitulat *Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja*, însoțit de o hartă etnografică și topografică a provinciei. Studiu cu caracter cvasioficial, această lucrare n-a dezvăluit nici mobilul politic pentru care revoluționarii români au efectuat „excursia" lor și, desigur, nici concluziile pe care ei și le formulau în legătură cu acțiunile de viitor. În schimb, toate acestea apar în corespondența dintre Ion Ionescu de la Brad, Ion Ghica și Nicolae Bălcescu (vezi V. Slăvescu), *Corespondența dintre Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica 1846—1874*. Edit. Acad. Rom., București, 1943; Nicolae Bălcescu *Opere*, vol. VI, *Corespondență*, Edit. Acad. R.P.R., 1964) cît și în articolul „Românii din Dobrogea", publicat de revista ieșeană „România literară" nr. 2 din 2/8 ianuarie 1855 sub semnătura lui Ion Ionescu de la Brad. Cu acest prilej autorul „Excursiunii" prezintă într-un alt chip, de fapt în spiritul realității, stările de lucruri din Dobrogea unde a trecut prin zeci de așezări alcătuite din locuitori aparținînd tuturor provinciilor românești și în care ei întruchipau „mai în fieș-ce sat o Dacie în miniatură".

[3] G. Vîlsan, *Mocanii în Dobrogea*, în „Graiul Românesc", I (1927), nr. 2, p. 142; D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, București, 1946, p. 13; Ștefan Meteș, *Emigrări românești din Transilvania în secolele XIII—XX*, București, Edit. științifică, 1971, p. 342 — 345.

[4] T. Mateescu, *Țăranii din Moldova și Țara Românească la munci agricole în Dobrogea (secolul al XVIII-lea — prima jumătate a secolului al XIX-lea)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol", IX (1972), p. 240 — 241.

excesele fiscale ce au însoţit regimul turco-levantin, au rămas în Dobrogea [5]. Faptul că aparatul administrativ turcesc n-a fost niciodată capabil să stăpînească cu toate atributele întinsele teritorii ale imperiului turcii au manifestat o toleranţă — religioasă şi etnică — destul de largă faţă de supuşii de altă origine pentru ca stăpînirea otomană să fie preferată unor regimuri mai apăsătoare. Atunci cînd în Transilvania politica de asuprire naţională a înregistrat recrudescenţe, mulţi păstori ardeleni, prinşi în seculara pendulare a transhumanţei, preferau să renunţe la „supuşenia austriacă şi rămîn pentru totdeauna în Dobrogea" [6].

Dacă alte populaţii statornicite vremelnic, chiar masiv — cazul tătarilor din Bugeac [7], după încheierea tratatului ruso-turc din anul 1812, sau al cerchezilor — au fost aduse de evenimente întîmplătoare, transhumanţa la români s-a manifestat ca un fenomen permanent [8], specific economiei păstoreşti într-un mediu natural armonios organizat: de la munte, prin dealurile subcarpatice spre stepele maritime şi reprezenta un reflex de regăsire a unităţii teritoriale, economice şi spirituale a spaţiului etnic, defectată de împrejurări potrivnice cît şi a reunirii politice a provinciilor istorice româneşti.

Nicolae Iorga s-a oprit cu mare interes asupra acestui aspect din istoria poporului român, interpretîndu-l ca o mărturie a neîntreruptei circulaţii umane şi spirituale a românilor în teritoriul lor etnic, în pofida frontierelor care despărţeau vremelnic provinciile istorice româneşti. Din condica de milostenii a bisericii Azaclău-Galaţi, datînd de la mijlocul secolului al XIX-lea, istoricul extrage nume de locuitori ai satelor din Dobrogea „particulare regiunii ardelene a Carpaţilor" [9] pentru că statistica institutorului Costache Petrescu din Silistra, săvîrşită în preajma anului 1870 pentru nevoile bisericii şi şcolii româneşti într-o seamă de localităţi dobrogene, constituie, sub aspect onomastic, un impresionant tablou de denumiri din toate provinciile româneşti [10].

În felul acesta, s-a creat în Dobrogea o nouă sinteză românească, înmănunchind trăsăturile „ce caracterizează fiecare ramură a entităţii noastre etnice" [11] sau, aşa cum îşi nota Ion Ionescu de la Brad în 1850 „o înfăţişare în miniatură a tuturor românilor de prin celelalte provincii" [12].

Consecinţa acestui proces istoric îndelungat a fost aceea că aşezările româneşti au rezistat nu numai în zona Dunării care, aflîndu-se în veci-

---

[5] Al. P. Arbore, *O încercare de reconstituire a trecutului românilor din Dobrogea*, în „Analele Dobrogei", III (1922) nr. 2, p. 36.

[6] Ion Ionescu de la Brad, *Excursion agricole dans la plaine de la Dobroudja*, Constantinople, 1850, p. 117; T. Mateescu, *Ştiri noi despre prezenţa mocanilor în Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Revista arhivelor", XLVIII (1971), nr. 3.

[7] Ionescu M. Dobrogianu, *Tomi — Constanţa*, Constanţa, 1931, p. 48.

[8] C. Constantinescu-Mirceşti, *Păstoritul transhumant şi implicaţiile lui în Transilvania şi Ţara Românească în secolele XVIII — XIX*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S.R., 1976, p. 15.

[9] N. Iorga, *Sate şi oameni din Dobrogea românească la 1859*, în „Analele Dobrogei", III (1922), nr. 1, p. 32; idem, *Manuscrisul de la Azaclău*, loc. cit., nr. 3/1922, p. 29.

[10] I. N. Roman, *Pagini din istoria culturii româneşti în Dobrogea înainte de 1877*, Constanţa, 1920, p. 33 — 38.

[11] Const. C. Giurescu, *Ştiri noi despre strămoşii din Dobrogea*, în „Tomis", II (1967), nr. 11, p. 6.

[12] V. Slăvescu, *Corespondenţa între Ion Ionescu de la Brad şi Ion Ghica 1846—1874*. Bucureşti, Edit. Acad. Române, 1943, p. 71.

nătatea țărilor române, prezentau mai multă siguranță [13], dar și în interiorul Dobrogei, spre nord și spre țărmul mării.

Începînd din secolul al XVI-lea, de cînd datează cele mai vechi documente turcești cunoscute referitoare la Dobrogea, mai multe condici emanate din cancelaria fiscului otoman — atîtea cîte s-au identificat — atestă prezența unei străvechi și numeroase populații românești [14] în alte zone ale provinciei decît în regiunea Dunării. Într-un astfel de document recent descoperit, un Defter Karasu vacib sene 1105 (Condica Kazalei Karasu cu obligația anului 1693—1694) [15], rezultat al recensămîntului fiscal al nemusulmanilor din zona centrală a Dobrogei, începînd de la Dunăre pînă la mare, furnizează o abundentă onomastică de formă specific românească, categoric preponderentă la cei peste 10.000 locuitori nemusulmani ai regiunii.

Numismatul francez La Motraye, tovarăș de pribegie a lui Carol al XII-lea de la începutul secolului următor, care trecea la această vreme prin Tomis-Constanța reținea faptul că orașul, mult decăzut, era locuit de o populație amestecată din care „la plupart Moldaves"[16], termenul de „moldavi" care revine în relația sa desemnînd, fără îndoială, pe români deoarece, dacă itinerariul călătoriei traversa Moldova, identitatea limbii putea crea cu ușurință la străini unele confuzii în folosirea denumirii populației românești [17]. „Din acești români din Dobrogea — scria Nifon Bălășescu pe baza relatărilor locuitorilor înșiși — o mare parte acolo sînt născuți și crescuți, acolo s-au pomenit din vechime, neam de neamul lor" [18]. Așa se explică cererea adresată Vorniciei din lăuntru de 63 de familii românești din dreapta Dunării refugiate, în timpul războiului ruso-turc din 1828—1829 în Țara Românească, „de a trece iarăși la patria noastră"[19].

Deși colonizarea otomană a fost însoțită de schimbarea sistematică a vechii toponimii în folosul denumirilor turcești, populația românească și-a conservat, cu o remarcabilă tărie, propria toponimie, obligînd autoritățile s-o adopte în numeroase cazuri [20].

Începînd cu portulanele din secolele XIV—XV și sfîrșind cu numărul considerabil de mențiuni și date furnizate de călători străini, istorici și cartografi, pînă în secolul al XIX-lea dovezile se acumulează în mod convergent spre a demonstra și sub aspect toponimic permanența comunităților românești dispuse în așezări compacte. În secolul al XVIII-lea hărțile străine elaborate în scopul utilizării drumurilor comerciale terestre

---

[13] M. D. Ionescu, *Dobrogea în pragul veacului al XX-lea*, București, 1904, p. 325.

[14] Halil Inalçic, *Dobroudja*, în *Encyclopédie de l'Islam*, nouvelle édition, vol. II, Leiden-Paris, 1963, p. 628.

[15] Tahsin Gemil, *Considerații demografice referitoare la zona centrală a Dobrogei la sfîrșitul secolului al XVII-lea*, manuscris, însoțit de documentul xerografiat, Muzeul de Arheologie Constanța.

[16] La Motraye, *Voyage en Europe, Assie et Afrique*, vol. II, Paris, 1727, p. 209.

[17] Vasile Maciu, *Semnificația denumirii statelor istorice române*, în „Revista de istorie", tom. 28, nr. 9/1975, p. 1313 și urm.

[18] „Cărțile săteanului român", III (1878), nr. 2, p. 29

[19] *Documente privind istoria Dobrogei (1830—1877)*, volum întocmit de Tudor Mateescu, Direcția generală a Arh. Stat. din Republica Socialistă România, București, 1975, p. 55.

[20] C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, în „Analele Dobrogei", IX (1928) nr. 1, număr jubiliar, p. 235; C. C. Giurescu, *Știri despre românii din Dobrogea în hărțile medievale și moderne*, Constanța, 1962, p.

din părţile europene ale Imperiului otoman, a arterei Dunării şi Mării Negre — şi în care Dobrogea este cuprinsă aproape fără excepţie —, alături de aşezări musulmane, apar localităţi indubitabil româneşti : Satul Nou, Daeni, Baltageşti, Pîrlita, Văcăreni, Tocilele, sau nume turceşti ca Vlahchioi, Vlahlar [21] care semnalează prin ele însele populaţie românească. Astfel, în 1878, în cele două judeţe ale Dobrogei — Constanţa şi Tulcea—din 3776 de nume topice înregistrate, 2338 (61,89%) erau turceşti, 1260 (33,34%) româneşti şi abia 4,67% alte denumiri şi acelea de dată recentă [22].

Criza orientală şi momentul său de recrudescenţă de la mijlocul secolului al XIX-lea, posibilităţile unor restructurări teritoriale care ar fi putut însoţi în viitor noi conflagraţii în această parte a Europei — perspectivă cu mari implicaţii economice şi politice — sînt împrejurări care au stimulat interesul, devenit sistematic, al unor istorici, economişti, etnografi şi alţi specialişti pentru realităţile Balcanilor, inclusiv faţă de raporturile dintre Poartă şi popoarele neturce din imperiu.

Aşezări româneşti compacte, răspîndite în provinciile europene ale Imperiului otoman, care au atras atenţia etnografului H. Berghaus [23] cuprindeau, după cele mai realiste estimări, 1.500.000 de oameni în cifre rotunde [24] din care numai în vilaetul Dunării şi în Dobrogea între 150.000 — 200.000 [25].

La mijlocul secolului al XIX-lea, pînă la războiul ruso-româno-turc din 1877—1878 date abundente interne şi de provenienţă străină permit să se reconstituie, prin comparaţie şi confruntare, o situaţie destul de exactă a componenţei etnice din Dobrogea, în ciuda caracterului său labil, determinat de fluctuaţia acestor populaţii ale căror legături cu provincia au fost fortuite şi netrainice.

Încă în 1845 autorităţile otomane, preocupate de găsirea remediilor pentru ameliorarea producţiei agricole din Dobrogea, important furnizor de cereale şi produse animaliere al imperiului, au preconizat o anchetă bazată pe un studiu serios şi calificat [26]. Ele s-au adresat unor specialişti străini competenţi, de diferite naţionalităţi, iar concluziile rapoartelor lor, inclusiv datele furnizate cu privire la populaţie, nu pot fi puse astfel la îndoială, întrucît n-au fost concepute ca materiale de propagandă.

În anul 1850 autorităţile de la Constantinopol au încredinţat inginerului agronom Ion Ionescu de la Brad care dispunea de o pregătire profesională formată la şcoala apuseană, misiunea de a întreprinde o astfel de anchetă. Împreună cu inginerul hotarnic Gr. Ioranu, el a efectuat un studiu sistematic, trecînd fără superficialitate prin 388 de localităţi din cazalele Tulcea, Isaccea, Măcin, Hîrşova şi Babadag ale sangiacului

---

[21] N. P. Comnène, La Dobrogea (Dobroudja). *Essai historique économique, etnographique et politique*, Librairie Payot & Cie, Lausanne, Paris, 1918, p. 50 şi 59.

[22] C. Brătescu, *loc. cit.*

[23] H. Beghaus, *Die Völker das Erdballs*, tom II, Bruxelles et Leipzig, 1854, p. 301.

[24] Rudolf Henke, *Rumänien, Land und Volk*, Leipzig, 1877, cf. ,,Cărţile săteanului român'', vol. II, nr. 10/1877, p. 163.

[25] *Révue des sciences historiques*, în ,,La Republique Française'' din 3 octombrie 1874; ,,L'Orient'' nr. 32 din 3/15 şi nr. 34 din 5/17 iulie 1877.

[26] I. I. Nacian, *La Dobroudja économique et sociale, son passé, son présent et son avenir*, Librairie Guillaumin et Cie, Paris, 1886, p. 100.

Tulcea şi cazalele Kiustenge şi Mangalia ale sangiacului Silistra [27]. La sfîrşitul recensămîntului realizat, după naţionalităţi şi importanţă numerică, Ion Ionescu de la Brad estima populaţia românească din Dobrogea la aproape 30.000 de locuitori [28] fără să se poată pretinde că a exagerat numărul conaţionalilor săi, întrucît aproape toate celelalte surse străine dau cifre superioare acesteia.

Din scrisoarea lui Czajkowski, agentul polon al prinţului Czartoryski, adresată baronului de Bourqueney, ambasadorul Franţei la Constantinopol în 1842, şi care cuprinde datele şi concluziile călătoriei sale politice în peninsula Balcanică, se desprinde faptul că românii din partea de nord a Dobrogei, al căror număr era estimat de asemenea, la 25.000—30.000, alcătuiau grupul etnic cel mai numeros al creştinilor [29]. Din timp în timp ei sînt semnalaţi pretutindeni în ţinutul dintre Dunăre şi mare, de la Tulcea, la Constanţa şi Silistra. Mai înainte încă, în 1838, călătorind spre locurile creştine din Orient, ieromonahul rus Partenie mergea zile în şir prin sate locuite de ,,aceşti ţărani numiţi români... cu vorbă valahă'' [30], a căror existenţă o constată în tot lungul Dunării dobrogene. Doi ani mai tîrziu, faimosul povestitor danez Andersen remarca, în drumul său de la Constanţa la Cernavoda, prin valea Carasu, pe ,,păstorii români'' şi ,,ţăranii români în cojoace de oaie, cu pălării de pîslă neagră'' [31].

Relaţii de certă valoare furnizează în acelaşi sens francezul Camille Allard, participant la operaţiunile militare conduse în timpul războiului Crimeii de mareşalul Canrobert şi mai apoi medic al misiunii tehnice franceze pentru studierea traseului şoselei Rasova—Constanţa [32] cît şi etnograful G. Lejean care publica în 1861 la Gotha şi Paris un studiu [33] des folosit de specialişti. Rezultat al unei documentări moderne şi realmente ştiinţifice, realizată în nenumărate călătorii la cererea autorităţilor otomane pentru a studia diferite aspecte de ordin tehnic şi economic, lucrarea furnizează date cu privire la structura populaţiei şi repartizarea ei numerică, a căror autenticitate rezultă din metodologia cercetării, făcută, aşa cum precizează autorul ,,sat cu sat'' [34]. Ori, numărul românilor locuitori ai Dobrogei era, după G. Lejean, de 33.000 [35], constatare de valoare considerabilă, mai presus de orice bănuială de părtinire, pe care studiile contemporane le confirmă fără abateri esenţiale. Geologul german Karl F. Peters care, la rîndul său, a studiat cu asiduitate Dobrogea, trăind

---

[27] Ion Ionescu de la Brad, *op. cit.*, p. 81.

[28] *Ibidem*, p. 82.

[29] Gh. Platon, *Informaţii noi privind teritoriul şi populaţia Dobrogei în prima jumătate a secolului al XIX-lea*, în ,,Anuarul Institutului de istorie şi arheologie ,,A. D. Xenopol'', V (1968), p. 207 şi 211.

[30] *Din călătoriile ieromonahului rus Partenie prin Moldova în jumătatea întîia a veacului XIX*; Vălenii de Munte, 1910, p. 34 — 42; Const. C. Giurescu, *Din istoria nouă a Dobrogei*, în *Dobrogea. Patru conferinţe ale Universităţii libere*, ,,Cartea Românească'', 1928, p. 61.

[31] Marcel Romanescu, *Andersen în România*, în ,,Revista Fundaţiilor Regale'', VIII (1941), nr. 1, p. 181 — 182.

[32] Camille Allard, *Mission mèdicale dans la Tartaire — Dobroutscha*, Paris, 1857.

[33] G. Lejean, *l'Etnographie de la Turquie d'Europa*, în Petermann's Geographische Mitteilungen, IV-e partie, Justus Perthes, Gotha, Paris, 1861.

[34] N. P. Comnéne, *op. cit.*, p. 71 — 72.

[35] N. Iorga, *Românii în Dobrogea*, în ,,Analele Academiei Române'', XXXV (1917), Iaşi, p. 18.

în mijlocul populaţiei, prezintă lucrurile într-un mod asemănător [36]. În 1877, din raţiuni administrative şi fiscale, guvernatorul rus din timpul ocupării provizorii a Dobrogei, Beloţercovici, fost consul al Rusiei la Tulcea înainte de război şi, deci, bun cunoscător al lucrurilor, a întocmit o statistică, rămasă neterminată (din păcate tocmai pentru părţile cu cea mai numeroasă populaţie românească), privind situaţia demografică din patru cazale ale provinciei: Tulcea, Măcin, Hîrşova şi Babadag. Autenticitatea datelor furnizate, cel puţin în înţelesul lor, rezulta din caracterul lucrării, din scopurile cărora urma să-i servească şi, de bună seamă, este în legătură cu persoana oficială care a ordonat recensămîntul şi căreia nu i se putea reproşa vreun interes de a exagera numărul populaţiei româneşti [37]. Toate aceste surse de informare ajung la consensul că, dintre creştini, românii se situau, numericeşte pe primul loc [38].

---

[36] K. F. Peters, *Grundlinen zur Georgraphie und Geologie der Dobrudcha*, Wien, 1867, cf. C. Brătescu, *op. cit.*, p. 234; J. J. Nacian, *op. cit.*, p. 40.

[37] Bibl. Acad. R.S.R. Manuscrise. Arh. D. A. Sturza, XVI Varia, dos. 180, anexa A la dosar nr. 150 (Raportul colonelului Fălcoianu); C. Brătescu, *op. cit.*, p. 234; N. Ceachir, *Contribuţii la istoria Dobrogei (aprilie 1877-noimebrie 1878)*, în „Revista arhivelor", nr. 1/1962, p. 161—167. Vezi, de asemenea, tabloul populaţiei plăşii Tulcea pe sexe şi naţionalităţi după statisticile ruse (Arh. Centrale de stat, fond M.A.I.-Administrativ, inv. 315, dosar 224/1878, f. 157—158 şi 177), cît şi Statistica populaţiei Dobrogei pe ocoluri şi naţionalităţi, după tablourile elaborate de D. Stoianovici, consulul României la Tulcea (Bibl. Acad. R.S.R. Manuscrise, Arhiva D. A. Sturza, dosar XVI, Varia, Anexa A, doc. 150). Pe baza acestor date cît şi a constatărilor proprii, baronul Willem d'Hogguer întreprinde o analiză statistică a populaţiei Dobrogei, sintetizată într-un tablou rezumativ în care, imediat după războiul din 1877—1878, românii apar pe primul loc, ca urmare a reducerii populaţiei musulmane (Baron d'Hogguer, *Renseignements sur la Dobroudja. Son état actuel, ses ressources et son avenir*, Imprimerie de Association Académique Roumaine, Bucarest, 1879, anexa 1). Aproape în aceeaşi perioadă, ministrul Belgiei la Bucureşti a întreprins (1880) o călătorie în Dobrogea pentru a examina situaţia economică a noii provincii din punct de vedere al intereselor comerţului belgian. (J. Jooris, *La situation économique de la Roumanie et de la Dobrugea*, Bruxelles, 1881, p. 30).

[38] Într-o lucrare al cărui aparat critic nu foloseşte toate aceste informaţii şi izvoare sau o face în mod trunchiat, istoricul bulgar Velko Tonev contestă aceste date (Velko Tonev, *Dobrudja prez văzrajdaneto*, Varna, 1973). Datele se bazează fie pe surse cu insuficientă suprafaţă ştiinţifică (ziarul „Ţarigradski vestnik" nr. 9 — 11 din 11 noiembrie 1850, idem. p. 17), fie pe autori ca Roesler, cunoscut pentru poziţia sa subiectivă şi neştiinţifică faţă de istoria poporului român (idem. p. 19). Chiar atunci cînd sînt citaţi autori care au cunoscut nemijlocit situaţia demografică din Dobrogea, cum este cazul geologului K. F. Peters, datele se referă nu la ansamblul provinciei asupra căreia au fost restabilite mai apoi drepturile statului român, ci numai la unele părţi, cum este de exemplu, sangiacul Tulcea, (idem., p. 17), căutîndu-se unghiuri de examinare avantajoase pentru afirmaţiile făcute. Dealtfel, autorul recunoaşte că, la sfîrşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea populaţia bulgară din Dobrogea a cunoscut o foarte sensibilă reducere. „Son nombre ne commence à s'accroitre qu'à partir de 1830",, adaugă el (idem p. 312)

O altă lucrare recentă — *Dobrudja. Etnografschi, folclorni i ezicovi proucivania*, Bălgarsca academia na nauchite, Sofia, 1974 (Dobrogea, Studiu etnografic, folcloric şi lingvistic) reia aserţiunile în problema Dobrogei, tratînd într-o modalitate asemănătoare istoria raporturilor etnice din această regiune. Deşi recunoaşte că, din secolul al XVI-lea (după aprecierea lucrării), românii n-au încetat să treacă în dreapta Dunării sub presiunea unor cauze social-economice (p. 15), este ignorată existenţa străvechilor români dobrogeni. În general, vorbindu-se despre factorul creştin, începînd din secolul al XVI-lea pînă în secolul al XIX-lea (p. 11 şi urm.) se exagerează, din punct de vedere demografic, ponderea şi contribuţia elementului etnic bulgar în această regiune.

În acest sens la sfîrşitul travaliului său, Ion Ionescu de la Brad afirma cu hotărîre că „numărul neamului cel mai numeros în Dobrogea (dintre nemusulmani — n.a.) este cel al românilor" [39].

Contribuţia românilor din Dobrogea la crearea unor împrejurări istorice care să întărească legitimitatea unirii acestei provincii cu statul naţional s-a dovedit a fi esenţială nu numai sub aspectul numărului său. Dezvoltarea unei forţe economice capabilă să regenereze de fiecare dată productivitatea unui ţinut greu încercat de războaie şi nesiguranţă, ridicarea unor edificii de cultură românească, circulaţia ideilor aparţinînd sferei de interes naţional general, sînt tot atîtea merite ale unei activităţi desfăşurate cel mai adeseori în împrejurări neînchipuit de grele.

Deşi provincie otomană încă din secolul al XV-lea, *turcii n-au făcut în Dobrogea o colonizare de stat* dîndu-i, mai cu seamă, importanţa strategică pe care, dealtfel, a avut-o dintotdeauna, şi destinaţia unui fond de feude, la dispoziţia sultanului, pentru răsplătirea unor spahii [40]. Prin aceasta însă, stăpînirea turcească a abătut în mod nefiresc sensul evoluţiei acestei provincii : de a face ieşirea la mare a unui producător agricol de talia ţărilor române. Exercitarea îndelungată a monopolului comercial în bazinul Mării Negre a dat o lovitură economiei agrare şi păstoreşti a Dobrogei însăşi, şi dacă ea şi-a păstrat, în pofida condiţiilor, virtuţile productive, aceasta se datoreşte faptului că Dobrogea n-a putut fi dizlocată din sistemul economic al ţărilor române. Nu este întîmplător că, de-a lungul stăpînirii turceşti, economia şi aşezările omeneşti au decăzut spre extremităţile provinciei (Constanţa a ajuns cu timpul la starea lamentabilă a micului sat Kiustenge) în timp ce localităţile dinspre Dunăre, cu însufleţita lor viaţă economică şi cu aspectul lor în general prosper şi-au menţinut vitalitatea, alimentate din seva trunchiului comun.

Toate ocupaţiile tradiţionale ale românilor s-au practicat în Dobrogea în forme nediletante. Preocuparea pentru selecţionarea raselor de animale, a soiurilor viticole de calitate, albinăritul cu tradiţii ancestrale, meşteşugurile casnice presupuneau deprinderi care se dobîndesc timp de multe generaţii şi, în orice caz, un centru de cultură materială statornică.

În secolul al XVIII-lea un călător englez, venit din patria postavurilor se arăta impresionat de calitatea lînii obţinută de păstorii români din zona dunăreană a Dobrogei [41] a cărei producţie era estimată, la mijlocul secolului al XIX-lea, la patru milioane de livre englezeşti [42]. În contextul unei descrieri pitoreşti a Dobrogei, receptată ca un imperiu

---

[39] Biblioteca Acad. R. S. R., Manuscrise, fond Ion Ghica, *Corespondenţă*, Mss. 82.241.

[40] N. Iorga, *Istoria Dobrogei*, în *Dobrogea românească*, Bucureşti, 1940, p. 24.

[41] William Hunter, *Travels in the year 1792 through France, Turkey, Hungary*, London, 1796, p. 261.

[42] I. Kanitz, *La Bulgarie Danubienne et la Balkan (etudes de voyages 1860—1880)*, Paris, Hachette, 1882, p. 480.

al animalelor, mareşalul Moltke reţinea tabloul miilor „de oi şi de capre ce vin în fiecare an de dincolo de frontieră"[43], pentru ca d'Hogguer să facă precizarea că, la 1877, numai în sangiacul Tulcea existau 645.000 de oi[44]. Nifon Bălăşescu găsea printre românii dobrogeni „negustori de tot feliul", pescari, meşteşugari, plugari care cultivau grîul, porumbul, orzul şi ovăzul, viticultori care obţineau soiuri comparabile cu cele din Principate, păstori cu vechi tradiţii[45]. Obişnuiţi să creeze bunuri într-o necontenită înfruntare cu greutăţile, aceşti oameni au smuls unor pămînturi aride roade ce păreau miraculoase. Francezul Camille Allard, aflîndu-se în 1855 la Constanţa, sublinia optimismul românilor, nealterat de nesiguranţa locurilor. „Trebuie să fie în această rasă un resort remarcabil — scria, în legătură cu aceste trăsături C. Lejean —, ca să fi putut rezista la această viaţă de teamă şi mizerie, care-i este hărăzită de atîta vreme"[46].

Este neîndoielnic faptul că, la mijlocul secolului al XIX-lea românii din Dobrogea dădeau Imperiului otoman *un mare venit* prin comercializarea produselor agricole din această provincie. În ajunul războiului ruso-româno-turc se exportau din Dobrogea, prin portul Constanţa, 2.500.000 hl de cereale, miei, berbeci, lînă şi brînzeturi, un mare număr de vite iar prin Tulcea mărfuri similare în valoare de aproape 6 milioane de franci[47], laolaltă cu produsele provenite din Principate.

Prin această împrejurare însă Dobrogea s-a legat afectiv de economia românească, fapt deosebit de important, pe care cercurile de afaceri apusene l-au luat în calcul atunci cînd au angajat investiţii în această regiune. În secolul al XIX-lea interesul marilor puteri industriale europene pentru resursele naturale ale ţărilor române s-a lărgit în mod explicabil. Dezvoltarea producţiei agricole a Principatelor şi noul regim al libertăţii comerţului stipulat în Tratatul de la Adrianopol din 1829 au reintegrat Dobrogea în circuitul comercial românesc în aşa măsură, încît devenise necesară unirea ei cu acest sistem nu numai prin mijloace întîmplătoare, ci prin legături moderne şi stabile. Astfel, nu numai Ion Ionescu de la Brad era încredinţat că portul Constanţa era „menit a fi locul de încărcat a produselor Principatelor"[48] dar, într-un „ofis" din 22 decembrie 1855, domnul Ţării Româneşti „Barbu Ştirbei", se pronunţa limpede cu privire la necesitatea ieşirii la mare : „Ni se pare neapărată trebuinţă ca pentru drumul de fier să întreprindă guvernul îndată prin inginer special, deprins şi cercat în acele lucrări studiul pregătitor al liniei drumului de la Vîrciorova prin Craiova şi Bucureşti, la Dunăre la punctul ce se va găsi mai priincios

---

[43] *Lettres de Maréchal de Moltke sur l'Orient* (1836—1839), Paris, 1877, p. 136; Numai în toamna anului 1833 au trecut în Dobrogea aproape 600.000 de oi (C. Constantinescu — Mirceşti, *op. cit.*, p. 122

[44] Baron D'Hogguer, *Renseignements sur Dobrodja. Son etat actual, ses ressources et son avenir*, Bucarest, 1879, p. 18.

[45] „Cărţile săteanului român", III (1879), nr. 2, p. 30.

[46] Camille Allard, *La Dobroutcha*, în *L'Illustration, journal universel*, 1-er mars, 1856, p. 138.

[47] M. D. Ionescu, *Cercetări asupra oraşului Constanţa. Geografie şi istorie*, Bucureşti, 1897, p. 79 — 80; C. Sandru, *op. cit.*, p. 39; Virgil Cotovu, *Le port de Constantza*, Bucureşti, 1931, p. 10; Baron d'Hogguer, *op. cit*,. p. 23.

[48] Victor Slăvescu, *op. cit.*, p. 58.

de unde drumul de fier să se prelungească pînă la un punct al Mării Negre" [49].

La întrebarea pe care şi-o punea Nicolae Bălcescu, într-o scrisoare adresată lui Ion Ghica în 1850, în legătură cu oportunitatea construirii unui „drum de fier" de la Dunăre la Constanţa [50] avea să răspundă în 1857 Societatea engleză Danube and Black Sea Railway Company Limited care a obţinut de la guvernul otoman concesionarea construirii căii ferate Cernavoda — Constanţa cît şi a lucrărilor de modernizare a portului de la mare [51]. Cam în aceeaşi vreme o misiune tehnică franceză, în componenţa căreia era cuprins şi „topograful valah" Aninoşanu a primit încredinţarea Ministerului lucrărilor publice al Turciei pentru construirea unei şosele ce lega Rasova de Constanţa, lucrare în care „populaţia valahă a fost folosită în exclusivitate" [52]. În sfîrşit, în 1857 Comisia Europeană a Dunării cu sediul la Sulina, în cadrul lucrărilor de creare a unui serviciu telegrafic şi telefonic a legat Galaţiul cu Tulcea printr-o linie telegrafică [53], paralel cu traficul intens de călători şi mărfuri asigurat de numeroasele vase care circulau pe Dunăre în această porţiune.

Importanţa populaţiei româneşti rezulta şi din aspectul participării ei la administrarea provinciei, fie că este vorba de instituţiile oficiale otomane sau de formele de autoadministrare păstrate din vechime.

Sangeacul Tulcea care, începînd din anul 1860 forma în vilaetul Dunării, împreună cu Silistra o provincie separată, se afla sub guvernămîntul unei paşale (mutesarif) cu reşedinţa la Tulcea. El era de un grad superior paşalelor de Varna şi Vidin, avînd primul rang după valiul din Rusciuc. Guvernatorul, înzestrat cu largi împuterniciri, era ajutat în actul administrativ de un consilier general şi un secretar general care, împreună cu cadiul, muftiul local şi patru deputaţi (din care doi nemusulmani) formau consiliul general al sangeacului [54]. Astfel creşterea importanţei numerice, economice, culturale şi religioase a populaţiei nemusulmane, cît şi presiunile marilor puteri apusene exercitate asupra guvernului otoman s-au reflectat pentru Dobrogea în Hatti-Humayumul din 1856 care angaja egalitatea de tratament dintre mahomedani şi creştini.

Pînă la revenirea Dobrogei la România acest drept a suferit numeroase alterări şi încălcări, fără ca prin aceasta să scadă importanţa prezenţei unor demnitari români în organele administrative şi judecătoreşti ale provinciei. Atît în organele administrative ale districtelor (caza) [55] cît şi în cele comunale, formate dintr-un primar (muhtar) şi un consiliu de notabili aleşi au intrat din 1856 şi reprezentanţi ai populaţiei nemusulmane. În ceea ce priveşte justiţia, numai în reşedinţa provinciei, Tulcea, existau două tribunale: unul civil şi altul comercial. În cazale consiliile comunale aveau calitatea de a judeca cu limitele impuse, în general, de

[49] Romulus Seişanu, *Dobrogea, Gurile Dunării şi Insula Şerpilor*, Bucureşti, 1928, p.
[50] N. Bălcescu, *Opere*. vol. IV. Corespondenţă. Bucureşti, Edit. Acad. 1964, p. 321.
[51] Virgil Cotovu, *loc. cit.*
[52] C. Allard, *La Dobrutscha*, Paris, 1859, p. 17.
[53] *La Comission Européennes du Danube et son oeuvre 1856—1931*, Paris, Imprimerie Nationale, MCMXXXI, p. 348.
[54] Arh. M.A.E., vol. 101, dosar 71, D.4, 1878, f. 22.
[55] Sangeacul Tulcea era constituit din 10 cazale: Tulcea, Măcin, Babadag, Sulina, Küstenge Hîrşova, Medgidia, Mahmudia, Isaccea şi Chilia.

sistemul otoman bazat pe codul napoleonian, adaptat însă, „după împrejurări și *după obiceiurile țării*" (subl. ns.)[56]. Această precizare cuprinde dezlegarea unor realități insuficient studiate pe planul instituțiilor și moravurilor dobrogene în timpul stăpînirii turcești, pentru că „obiceiurile țării" sînt, de fapt sistemul de legi, norme și tradiții cuprinse într-un cod justițial nescris al unor comunități străvechi și care și-au exercitat necontenit formele de autoadministrare proprii întregului popor, peste sistemul administrativ al factorului cuceritor sau în forme de compromis cu acesta din urmă.

Particularitățile societății feudale din țările române, și, în special persistența obștei țărănești[57], se pot identifica sub numeroase aspecte în ținutul dintre Dunăre și mare. La 1735 într-un sat dobrogean un „Decul pîrcălabul" îndeplinea așadar, o demnitate corespunzătoare aceleia de conducător al obștii, ca și în stînga Dunării[58], iar un document din 1835 adresat autorităților din Țara Românească era semnat de „voievodul satului Dăeni"[59] pentru ca însemnările viceconsulului Nicolae Țîrcă despre așezările românești să surprindă existența unei alte instituții ancestrale : sfatul bătrînilor. El exercita, se pare, prerogative largi de vreme ce „autoritățile turcești nu erau căutate decît în cazuri de crimă sau fărădelegi mari"[60] semnalate, dealtfel, ele însele, cu totul foarte rar în sînul comunităților românești. Stăruind asupra acestui aspect, Nifon Bălășescu înfățișa pe românii din Dobrogea ca oameni deschiși, onești și drepți[61] apreciere care, în paranteză fie spus, era făcută pentru strămoșii lor cu mai bine de două milenii în urmă, și care reprezenta expresia conservării unor virtuții populare proprii moralei cultivată în obștea țărănească. Ei apar cu aceste însușiri nu numai în imaginea pe care și-au creat-o românii despre ei înșiși ; în viziunea lui Ismail Bey, mutesariful de Tulcea românii sînt înfățișați, de asemenea, ca „oameni pașnici, muncitori și cinstiți"[62].

În deceniile care au precedat revenirea Dobrogei la statul național, pe măsura revenirii vechilor români la vetrele distruse în vremurile cumplite ale războiului ruso-turc din 1828—1829 și prin statornicirea unui mare număr de păstori din Transilvania, vechilor forme de organizare li s-au adăugat altele noi. Înainte de 1850 încă se creașe la Hîrșova o „starostie a mocanilor"[63] cu scopul de a apăra, pe lîngă autoritățile turcești, însemnatele interese ale economilor de turme.

Fruntașii populației românești s-au folosit, de asemenea, de dezvoltarea relațiilor consulare ale statelor europene cu Imperiul otoman, în

---

[56] *Raportul șefului Statului Major al Armatei Active din 19 octombrie 1878 către dl. Ministru al Afacerilor Străine privitoare la studiile de recunoaștere generală făcute în Dobrogea*, Bibl. Acad. R.S.R. Manuscrise, Arh. D. A. Sturza, XVI, Varia dos. 150, f. 33.

[57] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, Edit. politică, București, 1975, p. 29.

[58] T. Mateescu, *Un sat dobrogean în stăpînirea Mănăstirii Sf. Ioan din București (sec. XVIII)*, în „Biserica ortodoxă română", XCIII (1975), nr. 3 — 4, p. 373.

[59] *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 78.

[60] I. Georgescu, *Din trecutul românesc al Dobrogei*. loc. cit. p. 42.

[61] „Cărțile sătcanului român" III (1878), nr. 2, p. 30.

[62] D. Șandru, *Mocanii în Dobrogea*, p. 74.

[63] *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 148 ; „Viața săceleană", I (1930), nr. 9 — 10, p. 3.

cadrul cărora, pe măsura creşterii importanţei economice a Dobrogei, la Tulcea au luat fiinţă consulate ale Austriei, Franţei, Angliei, S.U.A., Italiei, Greciei, Olandei [64]. Încheierea convenţiei din 1855 între Austria şi Turcia privind drepturile economilor transilvăneni la păşunatul din Dobrogea, consacra, de asemenea, pe plan juridic, vechea practică a păstoritului transhumant. Din această perioadă s-au aşezat aici numeroşi proprietari de turme, mulţi dintre ei oameni instruiţi, purtători ai ideii naţionale, cu o largă viziune a evenimentelor din care desprindeau concluzii cu privire la sensul acţiunilor lor.

Unul dintre ei, Nicolae Ţîrcă, format la şcoala braşoveană, constatînd cît de însemnate erau interesele românilor în această provincie, a atras atenţia consulilor austrieci din Tulcea şi Rusciuc asupra necesităţii organizării unui viceconsulat la Hîrşova. Luînd act de această propunere, autorităţile de la Viena l-au însărcinat în mod provizoriu cu girarea afacerilor viceconsulatului admis a se crea în această localitate cu o numeroasă populaţie românească, din care mulţi erau supuşi formal Austriei.

Memoriile lui Nicolae Ţîrcă dau putinţa de a se descifra, din situaţii uneori anecdotice, aspecte reale ale sistemului administrativ otoman al Dobrogei la puţină vreme înainte de războiul din 1877, sistem în care funcţionari cu puteri fictive se întreceau în neputinţa de a asigura ordinea şi respectarea dispoziţiilor centrale. Într-o astfel de situaţie [65] drepturile unor economi români s-au lovit de atitudinea cominatorie a populaţiei tătăreşti care, în relaţiile cu creştinii, se bucura fie de părtinire fie chiar de complicitatea autorităţilor. De data aceasta, fiind vorba de încălcarea unei convenţii şi de un ordin superior, caimacamul turc a încercat să intervină dar, lipsit de armată, şi-a declinat răspunderea. În acel moment s-a produs un lucru greu de înţeles astăzi dar foarte semnificativ pentru vremea aceea : viceconsulul de Hîrşova, funcţionar al unei puteri străine, dar conaţional cu cei în primejdie, a înarmat pe păstorii români şi a organizat autoapărarea intereselor comunităţii. La fel de elocventă pentru maniera superioară de a privi lucrurile, cu cumpătare şi responsabilitate, a fost împrejurarea că ei s-au abţinut de la folosirea forţei, mărginindu-se să-i constrîngă pe recalcitranţi să se reîntoarcă la ordine, prin simplul fapt al creării unei forţe de ordine, spre satisfacţia funcţionarului turc aflat în impas.

În contextul vieţii administrative concluzii semnificative se pot formula şi în legătură cu folosirea limbii române pe teritoriul Dobrogei. Numeroase izvoare şi relatări ale contemporanilor sînt ferme în afirmaţia că chiar majoritatea musulmană îşi însuşise, din imperative practice, limba colectivităţii celei mai dinamice, limba română devenind unul din instrumentele principale de comunicare curentă a provinciei. C. Lejean făcuse deja această constatare cînd scria în 1861 : „. . . et ce n'est par suite de relations fréquentes, commerciailes ou autrès, que ceux (les Turcs) du N.E. parlent le bulgare, ceux de S.E. le grec et ceux de la Dobroudja la romain" [66]. Folosirea limbii române se face şi în biserica de rit ortodox

---

[64] T. Voicu, B. Cotovu, P. Constantinescu, *Monografia oraşului Tulcea. Trecutul, prezentul şi viitorul său*. Constanţa, 1928, p. 17 — 18

[65] I. Georgescu, *op. cit.*, p. 44

[66] C. Lejean, *Etnographie de la Turquie d'Europe*, p. 35.

a altor naționalități [67], fapt explicat prin aceea că, timp de secole, prin grija domnilor români de peste Dunăre, lăcașurile religioase ortodoxe din Dobrogea au fost înzestrate cu literatură bisericească și tipărituri în limba țării. Mai mult decît atît, documente originale din secolul al XIX-lea dovedesc întrebuințarea limbii române chiar în cancelaria otomană a Dobrogei [68]. Vorbind despre cazaua Hîrșova, colonelul Ștefan Fălcoianu constata în raportul său din 1878 că, dat fiind numărul covîrșitor al populației românești din acest district „corespondența oficială se face în limba română" [69].

Ca element de cultură limba română a prosperat pe măsura afirmării școlii și bisericii naționale, instituții față de care populația românească din Dobrogea a manifestat un atașament deosebit.

Știința de carte și cartea însăși, laică, didactică și religioasă au fost vehiculate în cadrul procesului transhumant de peste munți și Dunăre din părțile Sibiului și Brașovului, din București și Iași, de pretutindeni de unde iradia cultură românească. Primii învățători au fost cu siguranță acei mocani știutori de carte românească, despre care se știe că aduceau „abecedare și bucoavne" [70] și care, așa cum reflecta Simion Mehedinți „au lucrat sute de ani la închegarea limbii și la înfiriparea neamului românesc într-o singură unitate etnică" [71]. Preocupat de istoria culturii în Dobrogea, Nicolae Iorga a avut prilejul de a examina cărți mai vechi de prima jumătate a veacului al XIX-lea, pe care a găsit „în grai românesc însemnarea vechilor dascăli" [72] iar în vechea școală românească din Turtucaia, datînd din secolul al XVIII-lea, condicile și cărțile bisericești cuprindeau un întreg pomelnic de vechi cărturari [73]. În biserica „Sf. Gheorghe" din Silistra au fost identificate un Evanghelier din 1794 în limba română, tipărit sub domnia lui Alexandru Constantin Moruzzi în tipografia Rîmnicului, precum și un Liturghier datat 1814, tipărit la Sibiu, pe paginile căruia au fost făcute de mînă cu caractere chirilice, diferite însemnări în limba română [74]. În biserica din Măcin pot fi văzute și astăzi cărți bisericești venite din Moldova în secolul al XVIII-lea, cu dedicații anume pentru lăcașurile dobrogene, cît și un Triod rîmnicean din 1731 [75].

Înfruntînd obstacole greu de imaginat, marea sete de învățătură și-a făcut loc nu numai în centrele orășenești ale Dobrogei, avantajate sub raport cultural, unde majoritatea comunităților musulmane și creștine și-au creat școli în limba națională, dar chiar în mediul rural, unde trăia marea majoritate a populației de agricultori români.

---

[67] Ion Ionescu de la Brad, *Românii din Dobrogea*, loc. cit. p. 14.

[68] *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 10.

[69] *Raportul șefului Statului Major al Armatei Active*, loc. cit., p. 18

[70] Vasile Helgiu, *Școala românească dobrogeană de la înființare pînă la 1938*, Institutul de Arte Grafice „Albina", Constanța, 1938, p. 19; idem, *Școala primară din Dobrogea în curs de 40 de ani 1879—1919*, în „Analele Dobrogei", I (1920), p. 235.

[71] Simion Mehedinți, *Politica de fapte*, București, 1920, p. 191.

[72] N. Iorga, *Ce reprezentăm în Dobrogea*, București, 1910, p. 19

[73] Apostol D. Culea, *Vechea școală românească a Turtucaei începînd din anii 1774*, în „Lamuri", VIII (1927), nr. 6, p.169 — 170.

[74] G. Profiriu, *Contribuțiuni la studiul culturii românești în Silistra sub dominațiunea turcă*, în „Dunărea", I (1923), nr. 2 — 4, p. 48 — 49.

[75] N. Iorga, *România cum era pînă la 1918. Moldova și Dobrogea*, vol. II. București, 1972, p. 302.

Învăţămîntul românesc a cunoscut o însemnată dezvoltare în prima jumătate a secolului al XIX-lea, de la Tulcea pînă la Silistra, cele două centre ale vieţii culturale româneşti aşezate de-a lungul regiunii dunărene a Dobrogei locuite de români. În această perioadă şcoli româneşti au luat fiinţă în satele Greci, Dăeni, Seimenii-Mari, Rasova, Topalu, Niculiţel (pe lîngă vechea biserică românească), Cochirleni (întreţinută pe cheltuiala mocanilor), Cernavoda, în cartierul românesc Varoş din Hîrşova etc.[76] cu dascăli români din Transilvania şi Ţara Românească, cu manuale de la Sibiu sau Galaţi întrucît în Dobrogea n-a existat un regim al instrucţiei în care autorităţilor generale să le revină sarcina de a se îngriji oficial de această parte a serviciilor publice. Cu timpul însă, semnele epocii moderne, cît şi noul regim acordat creştinilor s-au oglindit nu numai în toleranţa faţă de iniţiativele private în materie de şcoală şi religie ci şi în începutul unei acţiuni sistematizate de organizare a învăţămîntului în Dobrogea. În deceniul al VIII-lea autorităţile otomane, prin guvernatorul sangeacului Tulcea, albanezul musulman Ismail Kemal-bey, rămas cunoscut pentru spiritul său de toleranţă, nu numai că au permis pretutindeni liberul învăţămînt în limba romînă, dar au însărcinat pe cărturarul Nifon Bălăşescu să organizeze şcolile romîneşti ce funcţionau atît în Tulcea cît şi în satele de-a lungul Dunării şi să creeze noi şcoli acolo unde ele nu existau [77]. În scurtă vreme, printr-o muncă stăruitoare, la care au contribuit cu rîvnă fruntaşii satelor, s-au creat 21 de şcoli : 6 în cazaua Hîrşova, 12 în Măcin şi 3 în Tulcea [78]. Un preţios document manuscris aduce mărturie că, în 1859, la şcoala din Rasova funcţiona dascălul român Dimitrie Chirescu, reprezentant al unei familii dobrogene de intelectuali patrioţi, pe care-l regăsim mai apoi, în 1870, la Cernavoda [79], ca slujitor statornic al şcolii romîneşti. În oraşul Tulcea şcoala românească reorganizată a început să funcţioneze la 16 august 1870 iar din 1876 guvernul Romîniei i-a acordat o subvenţie regulată [80]. La Silistra încă înainte de 1850 funcţiona o şcoală romînă din care ieşiseră serii întregi de absolvenţi. În însemnările bătrînului dascăl Petre Mihail atrage atenţia următoarea notă : „Anul 1847, Martie întîiu : m-am tocmit la şcoală, ca să învăţ copiii carte rumînească” [81]. Institutorul Costache Petrescu, care după moartea părintelui său preia conducerea şcolii, creează în 1866 o Eforie, un comitet şcolar şi tipăreşte în 1874, cu ajutorul mitropolitului Grigorie de la Silistra, un abecedar turco-român [82]. Această şcoală, ca şi cea din Tulcea, a cunoscut o perioadă de prosperitate ca urmare a dotării ei, începînd cu 1867 „cu

---

[76] Ioan Georgescu, *Învăţămîntul public în Dobrogea*, în *Dobrogea, cincizeci de ani de viaţă românească*, p. 642 — 645; „Convorbiri didactice” I (1937), nr. 9 — 10, p. 40; „Alarma Dobrogei”, Galaţi, din 21 august 1897; N. Iorga, *La Dobroutcha roumaine*, Bucarest, 1919, p. 98.

[77] I. N. Roman, *op. cit.*, p. 7; „Cărţile săteanului romăn”, III (1878), nr. 2 p. 31

[78] *Ibidem*; *Şcoala din Dobrogea în timpul stăpînirii turceşti*, în „Învăţătorul tulcean”, II (1930) din 9 decembrie.

[79] Caietul original de însemnări al institutorului Dimitrie Chirescu se află la Muzeul de arheologie Constanţa, Secţia de istorie medie, modernă şi contemporană, inv. 50.

[80] „Cărţile săteanului român”, III (1878), nr. 6, p. 128

[81] I. N. Roman, *op. cit.*, p. 11.

[82] *Ibidem*, p. 26; *Abecedaru Turco-Românu, de Constantin Petrescu, Institutorele Scolei Române din Silistra*, Imprimeria provinciei Danubiului, Rusciuc, 1874, Aflat şi la Bibl. Acad. R.S.R.

cărţi didactice de către înaltul guvern al României", ceea ce a permis deschiderea altor două şcoli, la Ostrov şi Vaidomirul [83]. Dealtfel, autorităţile româneşti au încurajat pe tinerii absolvenţi ai şcolilor dobrogene, conduse de sentimente lesne de înţeles, în continuarea studiilor gimnaziale în ţară. În 1870 Eforia şcolii româneşti din Silistra se adresa Ministerului Cultelor şi Instrucţiunii Publice al guvernului român pentru primirea a trei elevi dobrogeni la o şcoală secundară din România pentru ca, explica petiţia, ,,cu acest mijloc să avem, cu timpul, în aceste părţi, români studiaţi" [84]. Rezoluţia semnată de Aaron Florian, profesor la Colegiul Sf. Sava, cunoscut militant pentru unitatea românilor, admitea cererea, ceea ce a încurajat şi alte demersuri individuale care explicau solicitările de instruire în ţară prin dorinţa de a deveni reprezentanţi ai ,,luminei naţionale române" [85] în aşezările Dobrogei. Ca urmare, în aceşti ani tineri dobrogeni au fost semnalaţi în clasele superioare ale Liceului ,,Matei Basarab" din Bucureşti, precum şi în alte instituţii şcolare din România [86] căci setea de învăţătură rezultă şi ,,dintr-un sentiment de mîndrie naţională" [87], în care o mărturie contemporană vedea izvorul de tărie cu care românii înfruntau şi în Transilvania asuprirea străină.

Din 1870 viaţa culturală naţională a cunoscut modalităţi superioare de exprimare. În acest an, la iniţiativa direcţiei Şcolii româneşti din Silistra a luat fiinţă ,,Societatea română pentru cultură şi limbă", organizată cu regulament, statute, registre şi sigiliu propriu, alături de care activau Eforia şcolii şi Comunitatea bisericii româneşti. Potrivit statutului, scopul Societăţii era de ,,a propaga, prin toate mijloacele putincioase, între Românii din aceste părţi învăţătura limbii materne" şi de ,,*a conlucra la dezvoltarea educaţiei naţionale şi a apăra privilegiile ei* (subl. ns.)" [88]. În anii următori Societatea, contemporană cu *Astra*, a întreţinut corespondenţă cu istoricul unionist V. A. Urechia, cu alţi numeroşi intelectuali din Vechia Românie, precum şi cu fruntaşi ai mişcării naţionale din Transilvania, cărora le-a cerut să facă adeziuni printre confraţii transilvăneni" [89].

Nu lipsite de importanţă în dezvoltarea culturii naţionale şi, prin aceasta, a sentimentului naţional, au fost aşezămintele ortodoxe ale românilor, care reprezentau, prin ele însele, o dovadă de permanenţă etnică. Ele au constituit obiectul unei persistente preocupări a domnilor români care, fie că au ridicat noi lăcaşuri, fie că le-au înzestrat şi le-au sprijinit pe cele vechi.

Aşa cum rezultă din hrisovul domnului muntean Alexandru Ipsilanti din 21 martie 1877, biserica mitropoliei din Silistra a fost zidită de Grigore Ghica I (1672—1674) [90]. Ea a fost restaurată apoi, după aproape 90 de ani,

---

[83] *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 266 — 267.
[84] *Ibidem*, p. 278.
[85] *Ibidem*, p. 279.
[86] I. N. Roman, *op. cit.*, p. 31.
[87] D. Sandru, *op. cit.*, p. 72.
[88] I. N. Roman, *op. cit.*, p. 21
[89] *Ibidem*, p. 24; ,,Analele Dobrogei", I (1920), nr. 3, p. 378.
[90] G. Popa-Lisseanu, *Încercare de monografie asupra cetăţii Dristorului-Silistra*, Bucureşti, 1913, p. 223 — 224.

de Grigore Ghica al II-lea (1748—1752) şi înzestrată de Alexandru Ipsilanti care, prin acelaşi hrisov făcea importante danii bisericilor din Babadag şi (Cernavoda) Boazchioi [91]. În ceea ce priveşte aşezarea Babadag, se pare că reputaţia sa de puternic centru religios musulman s-a întemeiat pe vechea viaţă religioasă a populaţiei locale. În acest oraş, în care alături de turci aproape numai românilor le-a fost cu putinţă să rămînă, exista o biserică cu hramul Sf. Dumitru căreia prin tradiţie i se spunea „biserica domnească" [92] întrucît fusese ţinută cu cheltuiala voievozilor români. Arsă în mai multe rînduri, ea fost zidită în 1828 şi rezidită în 1856 prin strădania mocanilor din satul Mahmudia [93]. În anul 1848 ieromonahul Visarion, român din Făgăraş, care fusese 30 de ani tipograf la Neamţ, a zidit mănăstirea Cocoş. Ea a fost rezidită şi înzestrată cu toată averea lui 15.000 de galbeni —, de Niculai Hagi Ghiţă din Poiana Sibiului, de lîngă Sălişte, aşa cum relevă inscripţia datată în 1852 [94]. În anii care au urmat, alţi zeci de locuitori din împrejurimi au făcut danii însemnate [95] pentru a asigura bisericii nu numai o existenţă decentă, dar chiar o oarecare strălucire de care sentimentele lor de mîndrie, pentru care nu precupeţeau sacrificii, simţeau o mare nevoie.

În tabloul etnic şi cultural cosmopolit al oraşului Tulcea catedrala ortodoxă română cu hramul Sf. Nicolae făcea o impresie particulară. Concepută prin excepţie, prin firman imperial, cu turnuri, la actul fondării sale din 1862 au luat parte episcopul grec din Tulcea, Dionisie, consulul francez Langlés, simpatizant al poporului român, delegatul României Stoianovici, precum şi demnitarii români în organele administrative locale în frunte cu Costache Boambă, membru al Tribunalului musulman al sangeacului Tulcea [96]. În 1867 cu prilejul trecerii domnitorului României spre Constantinopol, populaţia română din Tulcea a organizat o manifestaţie, iar bisericei i s-a donat 100 de galbeni [97] spre uşurarea activităţii sale de început.

În momentul revenirii Dobrogei la statul naţional, în judeţele Constanţa şi Tulcea au fost înregistrate 18 şi respectiv, 24 de biserici româneşti [98], rod al sacrificiilor făcute în vremuri de suferinţe şi frămîntări, arse şi reclădite dar care făceau să dăinuie cultul creştin al autohtonilor dinaintea populaţiilor nomade care l-au adoptat.

Pe fondul simţămîntului de neam, a conştiinţei vechimii şi permanenţei lor, toate marile evenimente din istoria ţărilor române din veacul al XIX-lea au avut în rîndul românilor din Dobrogea un ecou care s-a amplificat pe măsură ce întreaga naţiune a simţit apropiindu-se clipa independenţei.

---

[91] I. N. Roman, *op. cit.*, p. 32; C. Ilinoiu, *Cultele în Dobrogea*, în „Analele Dobrogei", IX(1928), nr. 1, p. 597 — 601.

[92] A. P. Guşu, *Însemnările unui dobrogean*, în „Neamul românesc", din 6 martie 1918.

[93] *Ibidem*; Arhimandrit Roman Sorescu, *Mănăstirile dobrogene*, Bucureşti, 1914, p. 20.

[94] *Ibidem*.

[95] Ioan Dragomir, *Cîteva documente turceşti necunoscute privitoare la Mănăstirea Cocoş*, în „Biserica ortodoxă Română", LXXXII (1964), nr. 11 — 12, p. 116 — 120.

[96] „Dobrogea liberală" din 8 iulie 1907

[97] T. Voicu, B. Cotovu, P. Constantinescu, *op. cit.* p. 66; „Neamul românesc", din 27 mai 1918.

[98] „Dobrogea jună", I (1905), nr. 25 din 5 iunie şi V(1909) nr. 29 din 2 septembrie.

Bunăoară, în 1821 cînd în Principate revoluţia condusă de Tudor Vladimirescu se afla în plină desfăşurare, autorităţile turceşti au luat măsuri pentru a preveni contactul populaţiei din Dobrogea cu pandurii. Mocanii îndeosebi sînt sfătuiţi ca „în timpul acestor evenimente de zarvă să rămînă mai bine cu toţii pe malul drept al Dunării decît să se supună, cu avutul lor, unei primejdii din partea rebelilor neînfrînaţi" [99].

În 1822 aianul cazalei Hîrşova, Mehmed, ruga pe domnul muntean Grigore Dimitrie Ghica, să ordone restituirea unor raiale din ţinutul său care, înţelegîndu-se cu cei de dincolo de Dunăre fugiseră în Ţara Românească [100]. Se pare însă că, fie atraşi de curentul prefacerilor, fie că au participat la evenimente, un număr de dobrogeni au încălcat consemnul, de vreme ce un document din anii următori vorbeşte despre feciorii unui locuitor din satul Dăeni care „*din vremea răzmeriţii*" (subl. ns.) au rămas în Ţara Românească" [101]. Oricum, forme de solidaritate şi într-ajutorare în faţa opresiunilor din ambele părţi ale Dunării s-au manifestat activ în tot răstimpul dintre 1821 şi anul revoluţionar 1848. Într-un raport al Ocîrmuirii judeţului Brăila către Visterie era consemnat faptul că „două sute de oameni rumâni întraunaţi" din comunele dobrogene Dăeni şi Gîrliciu din serhatul Hîrşovei au ajutat, trecînd peste împotrivirea dorobanţilor, pe locuitorii din ostroavele Brăilei să se refugieze în Dobrogea „pentru a scăpa de capitaţie" [102]. Însuşi D. Bolintineanu, transportat ca prizonier prin ţinuturile româneşti din dreapta Dunării, refugiu al nemulţumiţilor şi răzvrătiţilor din Principate, a avut ocazia să constate sentimentul de repulsie împotriva „boierilor impilatori" şi a rînduielilor asupra cărora veghiau [103].

Revoluţia română de la 1848 a implicat Dobrogea, sub numeroase aspecte, în desfăşurarea evenimentelor. La acţiunile revoluţionare din Transilvania au participat, alături de Avram Iancu, transilvăneni locuitori în Dobrogea, din familiile Popeia, Găetan, Verzea Secăşeanu şi alţii [104]. După intervenţia militară a Turciei împotriva revoluţiei transferarea unor efective turceşti din Anatolia şi încartiruirea lor la Hîrşova, Măcin, Rasova şi Silistra cît şi înarmarea populaţiei musulmane — această din urmă măsură rezultînd mai cu seamă din starea de spirit locală decît din situaţia creată în Principate —, au creat o stare de profundă îngrijorare [105].

Pe de altă parte Dobrogea a intrat în incidenţa activităţii revoluţionarilor exilaţi, care se desfăşura cu febrilitate în emigraţie sub semnul luptei pentru formarea statului naţional, atît din pricina poziţiei sale cît şi a condiţiilor favorabile găsite aici. Dintr-un raport al Inspectoratului cordonului de carantină al Dunării adresat Ştabului Oştirii în 1852 rezulta că, în mod repetat, au trecut în Ţara Românească „persoane eczilate din

---

[99] D. Sandru. *Mocanii din Dobrogea*, p. 35

[100] M. Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. I, Bucureşti, 1960, doc. nr. 1412, p. 278 şi doc. nr. 1481, p. 295.

[101] Arh. Stat. Bucureşti, fond Comitetul Carantinelor, dosar 477/1836, d. 224.

[102] *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 61 — 64.

[103] „Analele Dobrogei", III(1922), nr. 1, p. 255.

[104] „Viaţa Săceleană", nr. 5 din 1931, p. 32.

[105] *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 90 şi 151.

acest principat", de la Măcin spre Brăila[106]. Şi alte informaţii relevă că fruntaşi revoluţionari români organizau în anumite oraşe din dreapta Dunării printre care Silistra şi Hîrşova adunări revoluţionare şi consfătuiri[107]; printre aceştia, inginerul hotarnic Gh. Ioranu[108] care se pare că nu întîmplător a însoţit pe Ion Ionescu de la Brad în „excursiunea" sa, din 1850, prin Dobrogea.

Cu acest din urmă prilej revoluţionarii români au constatat printre dobrogeni o cunoaştere surprinzător de adîncă a evenimentelor petrecute în cursul revoluţiei române şi mai cu seamă un interes profund pentru evoluţia în viitor a vieţii naţionale. La Niculiţel Ion Ionescu de la Brad a identificat un exemplar al foii volante tipărită după Proclamaţia de la Izlaz[109] iar în satul Seimeni, locuit de păstori din Săcele, el a putut primi informaţiile cele mai noi despre evenimentele din Transilvania unde conflictul cu habsburgii continua să se adîncească. Pentru gradul de dezvoltare a conştiinţei naţionale era semnificativ sentimentul de respect care însoţea aici numele lui Avram Iancu, cît şi mîhnirea cu care a fost primită ştirea că Gh. Bariţiu nu mai putea scoate „Gazeta de Transilvania"[110] purtătoare de cuvînt a idealurilor naţionale.

Stirile transmise din Dobrogea i-au trezit un viu interes lui Nicolae Bălcescu făcîndu-l, alături de alţi revoluţionari, să-şi lege speranţele de posibilitatea creării în această regiune a unei baze de propagandă şi acţiune revoluţionară în apropierea Principatelor[111], în condiţiile cînd emigraţia silită s-ar fi prelungit. Acest plan nu era lipsit de realism[112]; întrucît Dobrogea oferea mediul etnic românesc, activizat prin difuzarea ideilor de circulaţie naţională, posibilităţi materiale furnizate de o populaţie suficient de înstărită[113], libertatea relativă de acţiune în raport cu regimul instaurat, mai cu seamă în Muntenia după Balta Liman, cît şi, de asemenea, vecinătatea de ambele principate.

Este bine cunoscută comunitatea concepţiilor şi poziţiei lui Nicolae Bălcescu şi Ion Ionescu de la Brad faţă de rezolvarea problemei ţărăneşti în 1848. Victoria forţelor potrivnice înfăptuirii reformei agrare pe o cale burghezo-democratică nu i-a descurajat, iar constatările făcute în Dobrogea ofereau speranţa realizării unui experiment social în spiritul convingerilor lor. Scontînd pe slăbiciunile regimului proprietăţii agrare din Dobrogea, cu întinse suprafeţe libere şi necultivate, uşor de dobîndit,

---

106 Arh. Stat Bucureşti, fond Ministerul de Război, Departamentul ostăşesc, dosar 313/8852, f. 101.

107 Constantin N. Velichi, *Bulgarii din Ţara Românească şi revoluţia de la 1848*, în „Studii. Revistă de istorie". nr. 1/1971, p. 275

108 Cornelia Bodea, *Lupta pentru unire a revoluţionarilor exilaţi de la 1848*, în „Studii privind unirea Principatelor", Bucureşti, 1960, p. 163.

109 Em. Ştefănescu. *Ion Ionescu de la Brad*, în „Tomis", nr. 6/1966: A. Vasiliu, *Ion Ionescu de la Brad*, Bucureşti, Ed. agrosilvică, 1967, p. 57 — 66.

110 Scrisoare de la Kuciuk Seimen, 20 aprilie 1850, în V. Slăvescu, *Corespondenţa dintre Ion Ionescu de la Brad şi Ion Ghica 1846—1874*, Bucureşti, Edit. Acad. Române, 1943, p. 64.

111 Ion Ghica, *Amintiri din timpul pribegiei de la 1848. Noi scrieri către Vasile Alecsandri*, vol. II, Bucureşti, 1890, p. 245.

112 Ion Bitoleanu, Gh. Dumitrascu, *Dobrogea în corespondenţa lui Nicolae Bălcescu, din 1850*, în „Studii şi cercetări dobrogene", Constanţa, 1971, p. 17.

113 Mocanii s-au oferit chiar să depună fonduri „în folosul cauzei" (V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 53.

cît şi pe posibilităţile lui Ion Ghica de a folosi raporturile sale cu autorităţile turceşti pentru a le obţine în beneficiul populaţiei româneşti, agronomul român concepea crearea unor comunităţi economice puternice, a unui învăţămînt agricol românesc [114], plan în care s-ar încadra şi intenţia lui Nicolae Bălcescu de a se stabili aici [115].

Intenţiile exilaţilor nu se opreau însă la aspectul organizării economice a populaţiei româneşti. Referindu-se la propunerile ce priveau crearea unei şcoli de agricultură, Ion Ghica se grăbea să-i comunice lui Nicolae Bălcescu acest gînd capabil „să ne slujească foarte mult în privinţa naţionalităţii române" [116]. Cu alt prilej, Ion Ionescu de la Brad scria, de asemenea, prietenilor săi : „Un cuib de români în care să crească ideile Proclamaţiei este un lucru prin care am scoate chiar din avortarea revoluţiei elementele cele mai curate pentru o *viitoare mişcare* (subl. ns.)" [117]. Iată, aşadar, cheia înţelegerii prospectării atît de asidue a Dobrogei, la doi ani după 1848 : nădejdea de a reînnoda firul rupt al revoluţiei cu mişcarea revoluţionară viitoare, la care lucrau în acel timp, cele mai consecvente personalităţi burghezo-democratice din Europa.

Proiectele revoluţionarilor români de a folosi Dobrogea ca bază de acţiune în Principate nu s-au putut realiza însă pe de-a-ntregul. În anii următori evenimentele lăsau să se întrevadă faptul că o nouă revoluţie n-ar mai putea avea loc prea curînd, iar crearea unui stat naţional se va împlini prin alte mijloace.

Restabilirea autorităţii de stat a Moldovei asupra părţii de sud a teritoriului cuprins între Prut şi Nistru, prin tratatul de la Paris din 1856, a lărgit contactul Dobrogei cu Principatele pe toată întinderea sa dunăreană atît sub aspectul relaţiilor general umane cît şi sub aspect cultural, politic şi naţional.

În contextul prodigioasei activităţi de propagandă pentru unire desfăşurată cu mijloace publicistice, în 1855 revista moldoveană „România Literară" formula următoarea întrebare plină de înţelesuri : „Nevoile românului din Dobrogea, în privirea morală, fiind dar ... tot aceleaşi cu ale tuturor celor trăitori în celelalte provincii române, oare nu trebuie să căutăm să le îndestulăm deopotrivă, ca prin îndestularea aceasta *să asigurăm cît mai bine viitorul nostru naţional?*" [118]. Cu privire la gradul de dezvoltare a conştiinţei naţionale relevant apare faptul că, încă înainte de 1859, alături de denumirea curentă a Principatelor, în Dobrogea începuse să se folosească termenul de „Rumânia" [119] sau acela general de „ţara noastră" [120]. Un raport al delegatului României la Tulcea şi Sulina, C. Stoianovici, datînd din anul 1867, atrage în mod deosebit luarea aminte prin înfăţişarea unei stări de spirit fără egal de limpede exprimată. Redînd sentimentele de puternică satisfacţie a locuitorilor din Tulcea pentru ajutorul acordat bisericii române din această localitate, delegatul României

---

[114] T. Mateescu, *Projets roumains d'exploitation agricole en Dobroudja au milieu du XIX-e siècle*, în „Revue roumaine d'histoire", XI (1972), nr. 4, p. 657.
[115] N. Bălcescu, *Opere*, vol. IV, *Corespondenţă*, Bucureşti, Edit. Acad. R.P.R., 1964, p. 342.
[116] Bibl. Acad. R.S.R., Manuscrise, fond Ion Ghica, *Corespondenţă*, Mss. 81.398.
[117] V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 51.
[118] „România Literară" nr. 2, din 8 ianuarie 1855, p. 15.
[119] Arh. Stat Bucureşti, fond Ministerul de Război, Departamentul ostăşesc, dosar 359/1852, f. 399.
[120] *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 177.

îi descria „ca niște frați și patrioți hierbinți ai patriei noastre și *carii au speranțe a se uni cu noi pe viitor* (subl. ns)”[121].

Această nădejde a fost alimentată atît de nașterea statului național, cît și de recrudescența stării de nesiguranță a provinciei care, repetîndu-se tot mai stăruitor în deceniile III—VI, s-a instalat cu rezultate dezastruoase pentru viața oamenilor începînd cu anii 1875—1876. În acest context raporturile dintre populația nemusulmană și stăpînirea turcească a îmbrăcat un caracter complex și contradictoriu. Pe măsura defectării resorturilor disciplinei feudalilor turci față de puterea centrală s-au redus și posibilitățile acesteia de a proteja, din rațiuni economice și fiscale, populația productivă din provinciile periferice. În condițiile menținerii deosebirilor fundamentale dintre popoarele creștine și cele islamice și a exaltării ideii de comunitate religioasă musulmană[122], elementele înstărite ale factorului dominant turcesc sau tătăresc își găseau în afara legii uneori cu metode sîngeroase, mijloace de exploatare și intimidare a creștinilor, dintre care numeroși români, angajați ca păstori sau argați[123]. Acest fapt a întreținut sentimentul de revoltă împotriva stăpînirii otomane în general, cu care elementele feudale locale spoliatoare se identificau în conștiința populației, mai cu seamă după colonizarea Dobrogei cu tătari și cerchezi, populație prădalnică, în accepțiunea veacurilor trecute, pentru care legea avea un înțeles vag și relativ. Acest sentiment s-a transformat în manifestări de rezistență activă, colective sau individuale, pentru apărarea bunurilor și a vieții oamenilor.

Încă în 1850 Ion Ionescu de la Brad a constatat că, în ciuda interdicțiilor impuse de autoritățile otomane, după dezarmarea românilor în vremea revoluției, locuitorii satelor românești din nordul Dobrogei țineau ascunse arme[124] în ideea unor împrejurări cînd acestea le-ar fi fost necesare. După ce, informate de trecerea armatelor rusești în Principate în 1853, autoritățile și locuitorii musulmani înarmați au trecut la represalii împotriva creștinilor, se înmulțesc știrile despre ciocnirile cu folosirea armelor dintre proprietarii turci și păstorii români care se refugiau apoi în Principate[125]. Pe întreaga perioadă a războiului Crimeii, cît și după aceea, dobrogenii au furnizat sistematic autorităților militare și civile românești informații cu privire la mișcarea trupelor, starea fortificațiilor ca și alte informații cu caracter militar[126].

Răscoalele naționale din Bosnia, Herțegovina și Bulgaria din 1876 au sporit nervozitatea autorităților otomane, pentru care regimul egalității dintre mahomedani și creștini n-a mai reprezentat un factor de reținere în reluarea persecuțiilor și violenței, cu atît mai mult cu cît funcționarii turci dețineau informații nu numai în legătură cu intensa circulație de știri și persoane în ambele sensuri ale Dunării, dar și cu sprijinirea de către România a luptei de eliberare a poporului bulgar.

---

121 *Ibidem*, p. 269.

122 Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1976, p. 343 — 344.

123 T. Mateescu, *Știri noi despre prezența mocanilor din Dobrogea în timpul stăpînirii otomane*, în „Revista Arhivelor” XLVIII (1971), nr. 3, p. 408.

124 V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 74.

125 *Documente privind istoria Dobrogei*, p. 179 și 181.

126 *Ibidem*, p. 191 și 264.

În acelaşi an valiul de Rusciuc ordona mutesarifului de Tulcea să ia măsuri împotriva pătrunderii prin Dobrogea a ziarelor în limba bulgară tipărite la Bucureşti [127] în timp ce delegatul României la Tulcea raporta Ministerului de Externe că trupele turceşti cu garnizoana în acest oraş au fost dispersate la Isaccea, Hîrşova şi Măcin [128] locuite de o populaţie creştină covîrşitor românească, pentru a preveni evenimente nedorite de autorităţile locale.

În 1877, la izbucnirea războiului, românii din Dobrogea aveau conştiinţa momentului decisiv şi a răscrucii la care se afla pămîntul lor. Victoriile armatei române în bătăliile purtate în sudul Dunării au fost întîmpinate cu mare însufleţire şi cu ochii aţintiţi spre patrie. În şedinţa senatului din 26 noiembrie 1877, în discuţia asupra proiectului de răspuns la Mesajul tronului se constata că „sînt prin Dobrogea subscrieri pentru a se alipi pe lîngă România" [129]. Cei care numeau aceste meleaguri „ţara noastră de la hotare", conştienţi că ea stătea acolo „din vechime" [130] au dat, înainte de unirea lor cu patria mamă, o ultimă şi elocventă dovadă de ataşament faţă de frămîntatul pămînt dobrogean. În timp ce armatele turceşti bombardau propriile lor centre administrative — Tulcea, Constanţa, Cernavoda, Sulina [131] iar cele ruseşti tratau Dobrogea ca un „terra deserta", săvîrşind toate excesele dintr-o ţară inamică, populaţiile aşezate întîmplător părăseau în grabă şi masiv o regiune de care nu erau legate prin resorturi trainice, capabile să sfideze timpul.

Deşi războiul a imprimat Dobrogei un aspect dezolant, majoritatea covîrşitoare a populaţiei româneşti, în frunte cu demnitarii, învăţătorii, preoţii şi fruntaşii obştilor au rămas neclintiţi nu numai pe pămînturile lor, dar şi pe poziţiile umanismului românesc. Ei au refuzat să se lase angajaţi în exacerbarea patimilor declanşate de război şi, cu toate că au primit cu simpatie trupele ruseşti, aliate ale României, s-au opus cu supleţe dar şi cu îndîrjire distrugerii Tulcei de către armata turcă în retragere, cît şi arderii cartierului musulman din Hîrşova, şi represaliilor împotriva populaţiei turceşti [132], alături de care au convieţuit, cînd mai bine, cînd mai rău, dar într-o modalitate care excludea sentimentul răzbunării şi al cruzimii. Astfel, deşi starea conflictuală n-a luat înfăţişarea unei mişcări insurecţionale, în condiţiile existenţei României, capabilă să realizeze într-o conjunctură favorabilă etapa întregirii naţionale spre Marea Neagră, în Dobrogea s-a manifestat sub raport economic, cultural şi chiar revoluţionar o mişcare românească incontestabilă, care a servit cauzei naţionale generale.

Unirea Dobrogei cu România care, după unirea Principatelor în 1859, reprezenta a doua etapă importantă a procesului de constituire a statului naţional unitar român a fost, astfel, pregătită şi înfăptuită prin

---

[127] N. Ciachir, *Contribuţii la istoria Dobrogei (aprilie 1877—noiembrie 1878)*, p. 165.

[128] *Documente privind istoria României. (Războiul pentru independenţă)* Vol. I, partea a II a, doc. 126, p. 129.

[129] *Dobrogea : Regim juridic*, în *Dobrogea românească*, lucrare îngrijită de Elsa şi G. Dimitriu-Serea, Bucureşti, Edit. „Acţiunea Românească", f. a., p. 54.

[130] *Din călătoriile ieromonahului rus Partenie...*, p. 42.

[131] Bibl. Acad. R.S.R., Manuscrise, Arh. M. Kogălniceanu, Corespondenţe, mss 101.298; J. M. Dobrogianu, *Cercetări asupra oraşului Constanţa şi împrejurimilor*, Constanţa, 1897, p. 36.

[132] I. N. Roman, *op. cit.*, p. 36; „Deşteptarea Dobrogei", din 7 august 1893.

voinţa marei majorităţi a populaţiei însăşi. Deşi vremelnica administraţie rusească asupra Dobrogei, exercitată din vara anului 1877 pînă în noiembrie 1878 a tratat cu răceală şi a cenzurat manifestările publice solemne pregătite de patrioţii români pentru momentul cînd, pe baza Tratatului de pace de la San Stefano şi hotărîrile Congresului de la Berlin urma să se instaleze în mod oficial administraţia de stat a României, dobrogenii au făcut pregătiri înfrigurate, străbătute de un puternic fior patriotic, asemănătoare acelor manifestări care, peste cîteva decenii, au însoţit unirea cu ţară a celorlalte provincii istorice româneşti.

Din prezenţa ,,numeroasei poporaţiuni" care manifesta ,,cu mult entuziasm", din arcurile de triumf, tablourile alegorice cu subiect naţional, din steagurile tricolore împodobite cu cununi şi arborate pretutindeni, cît şi din cuvintele de bun venit adresate trupelor române, sosite la Tulcea la 18 noiembrie 1878 [133] se desprindea conştiinţa participării la un moment memorabil : revenirea la patrie a unui străvechi pămînt românesc, cu rolul său protector de fort înaintat şi faţada maritimă care dădea României o altă pondere în răsăritul Europei.

Astfel istoria Dobrogei, parte a istoriei întregului pămînt românesc demonstrează cu putere un adevăr fundamental : acela că ,,jugul asupririi străine poate frîna sau întîrzia pentru un timp evoluţia unui popor, dar nu poate împiedica realizarea aspiraţiilor sale legitime — cucerirea libertăţii şi unităţii, asigurarea progresului social — dacă el este hotărît să lupte pînă la capăt cu fermitate şi eroism" [134].

LES ROUMAINS DE DOBROUDJA ET DES MANIFESTATIONS DE LEUR CONSCIENCE NATIONALE AU DÉBUT DE L'ÉPOQUE MODERNE

RÉSUMÉ

A la fin du XV-e siècle, l'Empire Ottoman a occupé tout le territoire situé entre le Danube et la Mer Noire, la Dobroudja qui avait appartenu aux Etats roumains la Moldavie et la Valachie. Incorporée dans l'empire à la Turquie, en tant que marche de frontière, la Dobroudja est demeurée de par la position géographique, le passé historique, la réalité ethnique et la vie culturelle — spirituelle, une province historique roumaine soumise à la domination étrangère, jusqu'en 1878 lorsque, par suite de la guerre pour l'indépendance, elle s'est unie à la Roumanie.

Pendant la période moderne de l'histoire de la Roumanie, dont le début est marqué par la révolution de 1821 dirigée par le patriote Tudor Vladimirescu, l'on a assuré, sur le plan numérique, économique, culturel et national, non seulement la permanence de l'él ment roumain, le plus

---

[133] Arh. M.A.E., vol. 101, dosar 71, D 1, 1878, f. 356 ; T. Voicu, V. Cotovu, P. Constantinescu, *op. cit.*, p. 25 — 26 : ,,Gazeta Transilvaniei", XLI (1878) din 1/2 şi 2 13 noiembrie.

[134] *Programul Partidului Comunist Român, de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre Comunism*, Bucureşti, Edit. politică, 1975, p. 30.

important parmi les non-musulmans, mais aussi l'amplification des relations avec les Principautés et la Transylvanie et puis avec la Roumanie, après sa constitution en tant qu'Etat.

A commencer par les témoignages des XIV-e — XV-e siècles et terminant par le nombre considérable de mentions et données fournies par des voyageurs étrangers, hommes politiques, historiens, ethnologues et cartographes, jusqu'au XIX-e siècle, les preuves s'accumulent considérablement pour démontrer la perennité des Roumains de Dobroudja. Leur apport à la création de circonstances historiques à même de renforcer le caractère légitime de l'union de cette province à l'Etat national roumain s'est avéré essentiel non seulement sous l'aspect de leur nombre. Le développement d'une force économique capable de régénérer la productivité d'une région durement éprouvée par les guerres et l'insécurité, l'attachement exceptionnel à la terre natale, en contraste avec la fluctuation d'autres populations qui s'y étaient établies par suite d'événements fortuits, l'élévation d'édifices culturels roumains, la circulation des idées appartenant à la sphère d'intérêt national constituent autant de preuves des relations indestructibles entre les hommes et leur terre ancestrale.

L'union de la Dobroudja avec la Roumanie, événement qui, après l'Union des Principautés, en 1859, représentait la seconde étape importante du processus d'unification nationale, vers l'ancienne région maritime roumaine, a été de la sorte préparée et réalisée par des impératifs de justice historique qui ont partout gouverné la formation des Etats nationaux à l'époque moderne.

LOCUL ŞI ROLUL LUI SPIRU HARET ÎN VIAŢA SOCIAL-POLITICĂ A ROMÂNIEI LA SFÎRŞITUL SECOLULUI AL XIX-LEA ŞI ÎNCEPUTUL SECOLULUI AL XX-LEA (125 DE ANI DE LA NAŞTERE)

DE

TRAIAN LUNGU

Anii situaţi la hotarul dintre secolul al XIX-lea şi secolul nostru găseau România în plină şi puternică efervescenţă economică, socială şi politică. Nevoile generate de evoluţia ţării în direcţia capitalistă făceau tot mai mult loc concepţiilor înaintate care se pronunţau pentru dezvoltarea industriei româneşti, în ciuda opoziţiei făţişe, pentru motive lesne de înţeles, făcută de ideologii moşierimii conservatoare ; orizonturile înnegurate ale vieţii politice începeau să se lumineze tot mai mult prin intrarea energică a proletariatului în arena politică ; printr-o impetuoasă simfonie, a cărei repetiţie începuse încă din primăvara anului 1888, ţărănimea, după un efemer contact cu ideile socialiste, anunţa marea ridicare la luptă din primele luni ale eroicului şi sîngerosului an 1907.

În acest diversificat tablou al societăţii româneşti îşi desfăşoară activitatea Spiru Haret, una din cele mai complexe personalităţi ale vieţii social-politice din perioada în care burghezia continuă să joace încă un rol important în opera de pregătire şi de desăvîrşire a statului naţional român.

Descendent dintr-o familie mic burgheză de numai o generaţie — tatăl său a ocupat funcţii cu caracter judecătoresc (copist, grefier şi apoi judecător) iar bunicul răzeş — Spiru Haret a păşit în viaţa publică ca profesor, iar în cea politică în rîndurile partidului naţional-liberal, partidul burgheziei româneşti, pe care-l va sluji timp de aproape un sfert de secol.

Intrarea în viaţa politică activă avea loc într-un moment puţin favorabil pentru partidul naţional-liberal : după o guvernare de 12 ani — vlăguit de disensiunile interne care duseseră la desprinderea rîndurilor rosetiste, slăbit prin dispariţia a trei mari personalităţi politice care aduseseră gloria liberalismului român — Ion C. Brătianu, fratele său Dimitrie şi marele Mihail Kogălniceanu — partidul naţional liberal se găsea, în opoziţie, în faţa unor adversari însetaţi de dorinţa de a guverna şi, mai aproape ca oricînd de mult sperata unitate conservatoare pe care o urmăreau, în intimitatea lor, pînă şi cei mai vajnici adversari : şeful recunoscut al junimismului român, Petre P. Carp, şi Lascăr Catargiu, reprezentantul autorizat al conservatorismului clasic. Era, deci, de aşteptat ca opoziţia să fie lungă şi mai anevoioasă decît de obicei. Cu toate acestea,

Spiru Haret nu pregetă să intre în viața politică activă, cu dorința, nemărturisită la început însă tot timpul prezentă, de a sluji una din cauzele cele mai acute, omniprezente ale societății românești, cauza țărănească, cu toate implicațiile ei de ordin economic, social-politic și cultural.

Dacă sub raport cultural, slujirea cauzei țărănești avea să fie făcută prin pătrunderea instrucției publice în rîndul maselor țărănești, acțiune în care Spiru Haret, ca ministru al Instrucțiunii publice va avea un loc și un rol din cele mai importante, pentru descendentul de răzeș moldovean se punea, cu toată acuitatea, găsirea unor căi de îmbunătățire cît mai eficiente a situației economice, sociale și politice a stării țărănimii, într-o societate în care confruntarea deschisă dintre moșierime și robii ogoarelor devenea tot mai inevitabilă. În abordarea acestei din urmă probleme, Spiru Haret se găsea într-o dublă dificultate : pe de o parte, lumea satelor din principalele județe agricole ale țării luase contact cu ideile însuflețitoare ale socialismului, ceea ce obliga la găsirea unor căi cît mai atrăgătoare de apropiere a maselor țărănești ; pe de altă parte, avea de făcut față disputei, tot mai deschise, dintre cele două direcții din conducerea partidului național-liberal : direcția pro-moșierească, al cărui lider era Dimitrie A. Sturdza și direcția nouă, condusă de Ionel Brătianu, sprijinit de „oculta” liberală, care se arată tot mai receptivă la o seamă de înnoiri, menite să ducă societatea înainte. Printre ideile înnoitoare pe care cel mai mare dintre frații Brătianu le anunța era și rezolvarea chestiunii țărănești, pe care, firește, o înțelegea realizată în timp, pe calea întortochiată și anevoioasă a reformelor.

Spiru Haret trebuia să se alinieze uneia din cele două poziții. Fără să se lase influențat de lupta surdă la început, deschisă în ultima ei fază, dintre cele două direcții din sînul partidului, Spiru Haret se va situa, prin convingerile și prin întreaga sa activitate, în aripa de stînga național-liberală. Poziție contradictorie dacă avem în vedere faptul că el datora destul de mult lui Dimitrie Sturdza care-l sprijinise în ascensiunea sa politică. Adoptînd o neutralitate totală în lupta pentru conducere desfășurată în rîndurile partidului din care făcea parte, Spiru Haret nu va pregeta să-l critice pe susținătorul său atunci cînd convingerile sale în chestiunea țărănească erau afectate de atitudinea pro-moșierească afișată de cele mai multe ori cu ostentație de șeful partidului național-liberal. Într-o scrisoare adresată în iunie 1906 lui Dimitrie Sturdza, Haret îi atrăgea atenția că în chestiunea agrară partidul național-liberal manifestă destulă inconsecvență, față de care fostul și viitorul ministru al Instrucțiunii publice exprima o puternică notă critică. „El, partidul liberal, trebuie să aibă ochii ațintiți în viitor și să înțeleagă că viitorul aparține păturilor sociale care au încă întreaga lor vlagă și curățenie sufletească” [1].

Convingerile sale în chestiunea agrară coincideau, într-o largă măsură, cu preocupările partidului pe care-l slujea, de a-și apropia masele micii burghezii, a intelectualității provenite din rîndurile țărănimii și de a submina, în același timp, mișcarea socialistă a cărei influență cunoștea o tot mai mare ascensiune.

Încă din anul 1898, în calitatea sa de ministru al Instrucțiunii publice, Spiru Haret însărcina pe învățătorul gorjan, Gh. Dumitrescu-Bumbești, unul din dascălii sătești cu o mare ascendență asupra colegilor

[1] Spiru Haret, *Opere*, vol. XI, *Scrisori*, p. 13; Edit. Cartea Românească, 1938.

săi, să propage ideea constituirii băncilor populare. „La 1898, scria Dumitrescu-Bumbeşti mai tîrziu, Spiru Haret m-a chemat spre a-mi da delegaţie de a merge în mijlocul învăţătorilor, pentru a opri răspîndirea socialismului şi pentru a propaga, prin cercurile culturale, noua idee de întovărăşire" [2]. Era tocmai perioada în care ideile socialiste găseau un teren deosebit de fertil în lumea satului, cu precădere în judeţele cu un pronunţat caracter agricol. Trei ani mai tîrziu, din iniţiativa lui Spiru Haret apărea la Bucureşti revista „Semănătorul" mai întîi sub direcţia lui Alexandru Vlahuţă şi George Coşbuc, iar din 1904 sub cea a lui Nicolae Iorga. Revista se încadra în acţiunea mai amplă pe care o preconiza Spiru Haret, de a ridica, sub raport cultural, masele ţărăneşti în care acesta vedea clasa menită să ducă mai departe idealurile neamului românesc. Din iniţiativa sa s-au creat la sate biblioteci, cluburi, cămine culturale, s-au pus bazele unor cooperative, bănci populare etc.

Acţiunea de constituire a băncilor populare, „simbol al cooperaţiei la noi" cum le numeşte D. Gusti, operă a lui Spiru Haret, a făcut ca în mai puţin de 5 ani numărul acestora să se apropie de 3000, cu aproximativ 500 000 membri şi cu un capital de 787.068.924 lei. În procesul de constituire a instrumentelor necesare pentru arendarea moşiilor, s-au pus bazele, în acelaşi interval de timp, la peste 300 de obşti, care cultivau circa 210.000 ha. Au fost, de asemenea, puse bazele unui număr de 186 magazine — cooperative de consum, care desfăceau mărfuri în valoare de peste 4 milioane lei, 173 cooperative de exploatări de păduri, grădinării etc.[3].

Ţărănimea a fost clasa socială asupra căreia Spiru Haret a zăbovit cel mai mult şi în legătură cu care a formulat propuneri menite să ducă la îmbunătăţirea condiţiilor ei de viaţă materială şi spirituală. Din acest punct de vedere, el poate fi situat în galeria marilor sprijinitori ai satului, fiind, pe bună dreptate, numit „părinte al ţărănimii". Într-adevăr, nu în puţine cazuri, Haret, ca într-o adevărată profesiune de credinţă, şi-a făcut cunoscute gîndurile în legătură cu problemele centrale ale satului românesc. „Declar mai întîi că principala mea preocupare... va fi mai cu seamă pentru clasa ţărănească. Într-adevăr, această clasă este aceea care a fost mai puţin atinsă de mişcarea noastră de regenerare naţională... de binefacerile societăţii moderne". Acestei năpăstuite lumi a satului i-a dedicat Spiru Haret lucrarea „Chestia ţărănească" apărută în 1905 şi reeditată doi ani mai tîrziu, în care face o amplă analiză a problemei agrare în România şi în care dă soluţii bazate pe o profundă cunoaştere a relaţiilor agrare din ţara noastră.

În „Chestia ţărănească" Spiru Haret trage un puternic semnal de alarmă împotriva exploatării arendăşeşti-cămătăreşti care, după opiniile sale „despuia pe ţărani pînă şi de cenuşa din vatră". La aceeaşi stare a ţărănimii se referea în 1905 : „Cînd unei clase întregi de oameni i se taie toate mijloacele de existenţă, ei ajung la disperare şi nu mai ştiu să aleagă între ceea ce legea permite sau nu permite". Erau aprecieri făcute pe baza

---

[2] Gh. Dumitrescu-Bumbeşti, *Cooperatia noastră de ieri şi de astăzi*, Bucureşti, 1928, p. 13.

[3] *Ale tale dintru ale tale*, p. 123 — 124 (volum omagial închinat, în 1911, împlinirii a 60 de ani de la naşterea lui Spiru Haret).

unei profunde cunoaşteri a stării ţărănimii, care anticipau ceea ce avea să se întîmple peste mai puţin de doi ani.

Soluţiile preconizate de Haret în lucrarea amintită, pot fi astfel sintetizate :

— luarea pămîntului în arendă direct de asociaţiile ţărăneşti atît din moşiile statului, cît şi din cele particulare arendabile ;
— crearea unei diversităţi de „tovărăşii" menite să faciliteze atît vînzarea produselor lor, cît şi profesarea, în comun, a unor meserii tradiţionale ;
— crearea, în continuare, a unei ample reţele de bănci populare, care să faciliteze ţărănimii arendarea pămîntului necesar ;
— revizuirea sistemului de impozite existente, pe care Haret îl aprecia ca „o nedreptate strigătoare" pentru ţărani ;
— asigurarea mutuală contra secetei sau a altor calamităţi prin crearea caselor ţărăneşti de asigurare.

Soluţiile propuse de Haret în „Chestia ţărănească" trebuiau să se împletească, după opinia sa, cu îmbunătăţirea stării culturale a ţărănimii. Dependenţa dintre latura materială şi cea spirituală revine ca un leit-motiv în toate lucrările şi expunerile lui Haret şi se reflectă în întreaga legislaţie şcolară elaborată în calitatea sa de ministru al Instrucţiunii publice.

Deşi erau izvorîte din cele mai curate sentimente faţă de ţărănime, propunerile lui Haret erau departe de a duce la rezolvarea chestiunii agrare ; prin rezultatele lor, acestea au contribuit doar într-o măsură limitată la atenuarea răului care se accentua în lumea satului. Fără să lovească în bazele sistemului agrar din România (printre altele, Haret aprecia că împroprietărirea ţăranilor era pe cît de ineficientă pe atît de periculoasă), propunerile haretiene au constituit o experienţă interesantă în istoria agriculturii româneşti ; dispariţia arendaşilor şi cămătarilor, într-un cuvînt a intermediarilor de tot felul, ca şi limitarea dreptului de proprietate a moşierilor, duceau în mod indirect la dezvoltarea capitalismului la sate. În concepţia haretiană, frămîntările sociale pe primul plan situîndu-se răscoalele ţărăneşti — erau considerate catastrofe care trebuiau evitate, preîntîmpinate, prin aplicarea unor principii ale mecanicii în domeniul vieţii sociale : el punea în faţa legiuitorului sarcina de a diminua monopolul claselor avute în interesul societăţii, pentru ridicarea la o viaţă omenească a părţii celei mai numeroase a populaţiei.

Puţin timp după elaborarea lor, concepţiile lui Haret despre transformările ce trebuiau să fie aduse satului românesc aveau să fie confruntate cu trista realitate în care acesta se va găsi în primăvara anului 1907 ; răscoala arăta o dată mai mult că măsurile de îmbunătăţire propuse cu cele mai bune gînduri nu erau decît simple paleative, că realitatea satului românesc era mult mai complexă şi că măsurile ce se impuneau depăşeau cadrul regimului social-politic din ţara noastră.

Poziţia lui Haret faţă de chestiunea ţărănească, criticile pe care nu a pregetat să le aducă organelor politice de stat ori de cîte ori se punea, într-un fel sau altul, problema agrară, ca şi participarea unui număr apreciabil de preoţi şi învăţători la răscoală au făcut ca în zilele înfierbîntatei primăveri a anului 1907 şi după aceea să se audă tot mai multe glasuri care aduceau acuzaţii directe de instigare la răscoală celui care avea să redevină,

pentru a treia oară, ministru al Instrucţiunii publice la 13 martie 1907. Astfel, Mihai Cantacuzino, unul din liderii partidului Conservator, condamnînd în termeni aspri conţinutul broşurii „Chestia ţărănească" pe care o caracteriza drept un manifest aţîţător la răscoală, arăta că „aceasta era exaltată de dragostea ţăranilor pînă la nesocotirea ordinei publice" [4]. În şedinţele parlamentului din 24 şi 25 ianuarie 1908, C. Dissescu şi T. Maiorescu, ambii în numele partidului conservator, încercau să dovedească faptul că activitatea lui Haret în lumea satelor ar fi stat la baza izbucnirii răscoalei. Un alt lider conservator, Nicolae Filipescu, într-o alocuţiune de o duritate puţin întîlnită chiar în parlamentul românesc, atribuia lui Haret rolul de incendiator al satului românesc. „Prin manifestările sale, S. Haret poate avea pe conştiinţă uciderea a mii de ţărani" [5].

Încercînd să se apere împotriva acuzaţiilor ce i se aduceau, Spiru Haret nu reuşeşte să se desprindă de teza, idealistă în fondul ei, care-l obseda de mai mulţi ani, potrivit căreia „o mişcare culturală eficientă ar fi putut preveni răscoala". Un an mai tîrziu susţinea, într-o formă mai aleasă, de fapt acelaşi lucru : „... vina cea mare a trecutului stă în aceea că a lăsat să se mărească prea mult distanţa care separă satul de oraş, aşa că glasul unuia nu se mai auzea de la celălalt". În sfîrşit, răspunzînd acuzaţiei de instigator pe care i-o aducea P. P. Carp, Spiru Haret arată într-o scrisoare deschisă datată din 12 martie 1912 — anul morţii sale : „Vă declar că am instigat şi înainte de 1907 şi după 1907, că instig şi astăzi atît pe cît pot şi voi instiga atît cît voi mai avea zile. Am instigat şi voi instiga pentru scoaterea ţărănimii din întunerec, neştiinţă şi sărăcie, pentru scoaterea ei de sub robia străinilor şi a cămătarilor, a acelora a căror parte o luaţi dumneavoastră prin încurajarea trusturilor, prin persecutarea băncilor populare şi a chestiilor săteşti. Instig pentru ca masa celor desmoşteniţi de soartă, de intriga timpurilor şi de o oligarhie fără suflet să se ridice şi ei în rîndul oamenilor" [6]. Dincolo de caracterul polemic pe care-l capătă rîndurile scrisorii citate, formulate de un om politic aflat în opoziţie, documentul la care ne-am referit înmănunchiază parcă întregul crez politic al lui Haret care şi-a dedicat o parte din viaţă pentru binele celor mulţi. Este una din cele mai convingătoare pledoarii pentru cauza ţărănească a lui Spiru Haret. Întocmai ca şi marele său înaintaş întru cauza ţărănească, Mihail Kogălniceanu, care în 1891, în cea din urmă apariţie publică aducea de pe scaunul de Preşedinte al Academiei Române un cald omagiu ţăranului român [7], Spiru Haret îşi încheia cariera politică prin această majestuoasă epistolă dedicată aceleiaşi cauze, pe care a slujit-o cu toată fiinţa sa.

Nu doresc să închei acest modest omagiu înainte de a mă opri puţin asupra concepţiei haretiene cu privire la rolul educativ-patriotic al şcolii, în general, şi al istoriei, în particular, de a pregăti cetăţeni demni de pildele moşilor şi strămoşilor lor în apărarea gliei străbune. „Căutaţi a face pe copii să preţuiască evenimentele mari ale istoriei noastre mai mult decît pe acelea din istoria altor popoare. Să se convingă că strămoşii

---

[4] D.A.D., 24 noiembrie 1907.

[5] *Operele lui Spiru Haret*, vol. I, p. LII.

[6] *Ibidem*, vol. XI, p. 358 — 359.

[7] M. Kogălniceanu, *Emanciparea ţăranilor*, Bucureşti, 1891, p. 28.

lor au fost eroi care au luptat şi şi-au vărsat sîngele ca să conserve ţara ce-i adăposteşte astăzi; redeşteptaţi în inima lor aceeaşi aprinsă iubire de ţară pe care ei trebuie s-o aibă ca urmaşi ai acelor mari eroi...". Deschizînd la 6 iulie 1904, cel de-al 5-lea Congres al cadrelor didactice, Spiru Haret spunea : „Istoria naţională este cea mai însemnată dintre toate învăţămintele, căci prin ea vom putea înălţa sufletul românului... Căutaţi a vorbi poporului despre istoria noastră plină de atîtea pagini glorioase" [8]. Şi ca un desăvîrşit patriot, căruia nu-i lipsea darul de a privi peste decenii cu ochii minţii sale, Spiru Haret îşi imagina România viitoare nu sub figura unui războinic „cu coiful pe cap şi cu mîna înarmată, ci sub aceea a geniului păcii şi luminii, propagînd limba şi cultura românească numai prin farmecul inteligenţei şi geniului nostru naţional".

În operele lui Haret, ca şi în consideraţiile sale cu privire la stat, se distinge cu claritate ideea independenţei şi suveranităţii naţionale, a dreptului imprescriptibil al poporului nostru de a hotărî potrivit cu propriile sale interese şi năzuinţe : „În prima linie, spunea Haret, avem datoria de a ne apăra drepturile noastre de stat liber şi stăpîn la el acasă" [9].

Sînt gînduri pe care mintea clarvăzătoare şi inima de patriot a lui Haret le-a plămădit cu peste 6 decenii în urmă, fără însă ca marele patriot român să îndrăsnească, măcar, să viseze atunci, că acestea vor deveni, în zilele noastre, principii de bază ale politicii externe ale ţării noastre, stăpînă pe propriile ei destine.

Om politic burghez, legat prin mii de fire de pămîntul acestei ţări pe care au trăit şi s-au jertfit cei mai buni fii ai poporului nostru, patriot şi om de ştiinţă emerit, Spiru Haret se înscrie în constelaţia generaţiei care-şi leagă numele de opera de consolidare a României moderne, ca o personalitate complexă, demnă de preţuirea pe care societatea noastră socialistă o acordă iluştrilor ei înaintaşi.

LA PLACE ET LE RÔLE DE SPIRU HARET DANS LA VIE SOCIO-POLITIQUE DE LA ROUMANIE À LA FIN DU XIX-e SIÈCLE ET AU DÉBUT DU XX-e SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'étude, présentée sous forme de communication au symposium organisé par l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, l'Académie des Sciences Sociales et Politiques et le Ministère de l'Education et de l'Enseignement lors du 125-e anniversaire de Spiru Haret, aborde l'activité déployée par l'illustre savant roumain, une des plus complexes personnalités de la société roumaine de la période d'importantes mutations sociales, économiques et politiques enregistrées en Roumanie à la croisée des XIX-e et XX-e siècles. Adepte de la nouvelle ligne d'orientation du parti national libéral Spiru Haret se situe parmi les principaux dé-

[8] *Ale tale dintru ale tale*, p. 151.
[9] *Operele lui Spiru Haret*, vol. VIII, Polemice şi Politice, 1905—1907, p. 309.

fenseurs de la cause de la paysannerie, ayant contribué par toute son activité à la préparation et au déroulement de la grande révolte paysanne de 1907.

Ses œuvres aussi bien que ses considérations sur l'Etat révèlent clairement l'idée de l'indépendance et de la souveraineté nationale, du droit imprescriptible du peuple roumain de décider de lui-même, conformément à ses propres intérêts.

Homme politique bourgeois, professant des idées progressistes, patriote et homme de science distingué, Spiru Haret se situe parmi les personnalités marquantes du pays, dont le nom se rattache à l'œuvre de consolidation de la Roumanie moderne.

200 DE ANI DE LA PROCLAMAREA INDEPENDENȚEI STATELOR UNITE ALE AMERICII

ISTORIOGRAFIA S.U.A. DESPRE PRIMA REVOLUȚIE AMERICANĂ

DE

ALEXANDRU VIANU

Revoluţia americană, evenimentul central al istoriei poporului american, a fost, totodată, ,,o mare piatră de hotar în dezvoltarea istorică a capitalismului mondial" [1].

Problemele de bază ale războiului revoluţionar din anii 1775—1783 dus de coloniile nord americane împotriva dominaţiei britanice, război care a marcat declararea independenţei şi constituirea marii republici federative — Statele Unite ale Americii, au ocupat încă de la început, de acum aproape două secole, un loc deosebit în istoriografia americană. S-a scris foarte mult și s-a publicat un volum uriaş de izvoare documentare de tot felul. Şi, cu toate acestea, în principalele probleme : cauzele războiului, caracterul său, forţele motrice, locul şi rolul forţelor de clasă, poziţia şi rolul liderilor politici, ideologici, militari, rezultatele războiului ca şi însemnătatea lui, în toate, există o mare diversitate de puncte de vedere, adesea direct contradictorii, o mare varietate de concepţii istorice, multe din ele total opuse una alteia. De pildă, unii consideră că războiul de independenţă nici nu a fost o revoluţie, alţii că era o revoluţie, dar o revoluţie conservatoare şi aşa mai departe. Nu există o unitate în ceea ce privește cînd a început revoluţia, cînd s-a terminat și dacă ea s-a terminat sau încă continuă, cum se susţine de către unii [2].

---

[1] William Z. Foster, *Schiţă a istoriei politice a celor două Americi*, Bucureşti, 1954, p. 137.

[2] Richard B. Morris, *Introduction* în ,,The Development of a Revolutionary Mentality. Papers presented at the first symposium, May 5 and 6, 1972", Library of Congress, Washington, 1972, p. 4. Aprecierile contradictorii au sporit neîncetat odată cu dezvoltarea capitalismului, cu agravarea luptei de clasă. Se ştie că complexul de probleme legate de revoluţie este strîns legat de istoria colonială a S.U.A. Cercetătorul acestei perioade se ciocneşte şi el de o vastă literatură, de un noian de publicaţii de izvoare şi de aceeaşi mare diversitate de puncte de vedere, care se contrazic unele pe altele, de aceeaşi mare varietate de concepţii istorice opuse una alteia. Istoricul Jack P. Greene pe care am avut onoarea a-l cunoaşte la Bucureşti, într-un studiu relativ recent cu privire la istoriografia americană a istoriei coloniale consideră că ,,în ciuda înfăptuirilor remarcabile în ultimele trei decenii, cunoştinţele noastre sînt încă prea fragmentare şi caracterul temei este prea complex pentru orice fel de formă de generalizare" ... (*The Reinterpretation of Early American History*, editat de R. A. Billington, N. Y. 1968, p. 176). Această concluzie nu prea încurajatoare, acum la aproape două veacuri de cercetări şi studii, nu pune oare un mare semn de întrebare varietăţii de puncte de vedere şi de concepţii istorice, nu sugerează oare criza metodologică a istoriografiei burgheze? nu reflectă ea oare nu abundenţa de concepţii istorice, ci lipsa unei concepţii istorice cu adevărat ştiinţifice? neputinţa istoriografiei burgheze în faţa istoriei?

,,REVISTA DE ISTORIE", Tom. 29, nr. 6, p. 897–920, 1976

Vom încerca să urmărim în linii generale evoluţia punctelor de vedere, a tendinţelor şi curentelor în istoriografia S.U.A. cu privire la istoria primei revoluţii americane, ştiind de la început că nu este posibil de a da o imagine cît de cît completă a acestei teme mari şi complexe în limita spaţiului ce-l avem.

Prima „generaţie" de lucrări despre revoluţie este opera participanţilor direcţi şi a contemporanilor [3]. Interpretarea evenimentelor a fost fireşte influenţată de lupta dintre patrioţi şi loialişti şi după 1787 dintre federalişti şi antifederalişti.

David Ramsay (1749—1815) de profesie medic, participant la războiul de independenţă, om politic, federalist, a publicat în 1785 „Istoria revoluţiei în Carolina de Sud" în două volume şi în 1789, în două volume „Istoria revoluţiei americane".

Deşi Ramsay a copiat numeroase pagini de material faptic din „The Annual Register" fără a indica vreo sursă [4], un deosebit interes îl prezintă concepţia lui despre cauzele războiului. După Ramsay, tradiţia puritană a creat în colonii o stare de spirit împotriva tiraniei şi de afirmare a drepturilor coloniştilor la libertate (adică la dreptul de proprietate) la libertatea naturală şi la dreptul de opinie personală" („to natural liberty, and the right of private judgement"). Războiul nu a fost pricinuit de nemulţumiri de ordin economic, ci de faptul că la un moment dat „era necesar pentru unitatea imperiului ca anumite legi [ale Parlamentului britanic] să fie extinse asupra întregului. Din punct de vedere al situaţiei locale, a coloniilor, era tot atîta de rezonabil ca legislaturile lor să fie cel puţin în anumite domenii independente". Conflictul avea la bază un principiu constituţional şi războiul putea fi evitat dacă Anglia ar fi adoptat „o linie de mijloc" [5], şi nu una de mînă forte.

Cam în acelaşi timp a apărut monografia lui William Gordon [6], fost pastor timp de 14 ani în Massachusetts. Simpatizant al revoluţiei, el a adunat numeroase documente cu care s-a întors în 1786 în Anglia unde şi-a scris istoria sa.

---

[3] Numărul lucrărilor consacrate războiului de independenţă a crescut relativ rapid în ultimele două decenii ale sec. XVIII şi primul pătrar al sec. XIX. Nivelul ştiinţific al acestor lucrări oglindea stadiul în care se afla ştiinţa istorică în acea vreme. Istoricul Jeremy Belknap (1744—1798) a fondat în 1791 prima societate istorică din S.U.A. — *Massachusetts Historical Society* care, în anul următor, a publicat un prim volum de „culegeri" de materiale istorice. Societăţi asemănătoare au luat fiinţă ulterior în Connecticut, New York şi alte state. Un pas însemnat l-a constituit înfiinţarea, conform deciziei din 24 aprilie 1800 a Congresului S.U.A. a unei biblioteci naţionale la Washington — *Biblioteca Congresului*, ulterior depozit legal de exemplare din toate lucrările şi materialele privitoare la istoria S.U.A. şi unde sînt păstrate numeroase colecţii speciale ca de pildă arhiva lui Thomas Jefferson. În acele vremuri, editarea de izvoare era mai mult opera unor pasionaţi şi lucrările purtau pecetea subiectivităţii şi a arbitrariului. Jedidah Morse (1761—1826) a publicat în 1797 „The American Gazetteer" culegere de fragmente extrase din articole apărute în periodicele din anii revoluţiei. Izvorul principal a continuat însă să fie o bucată de vreme culegerea britanică „The Annual Register" (editată din 1758 şi care apare şi în zilele noastre).

[4] Vezi Orin G., *Libby Ramsay as a Plagiarist*, în „American Historical Review", vol. VII, 1901—1902, pp. 697 — 703.

[5] D. Ramsay, *The History of the American Revolution*, vol. I, Philadelphia, 1789, pp. 54 — 55.

[6] W. Gordon, *The History of the Rise, Congress and Establishment of the Independence of the United States of America*, vols. I — IV, London, 1778.

Atmosfera din Londra era însă net ostilă Americii şi prietenii lui Gordon care i-au citit manuscrisul au considerat că era prea favorabil cauzei americanilor şi, deci, în această situaţie nu va găsi editor. Gordon a tot schimbat, a renunţat la numeroase materiale documentare pe care le-a înlocuit cu lungi extrase din „The Annual Register". În forma sa finală, lucrarea nu a mai reprezentat vreo valoare [7].

Se cuvine să menţionăm pentru datele sale autobiografice şi istorice opera lui Mercy Otis Warren (1728—1814) [8], sora lui James Otis şi soţia lui James Warren, cunoscuţi militanţi radicali ai revoluţiei. Antifederalistă militantă, ea a scris cu pasiune, viu, colorat, exprimîndu-şi cu francheţe părerile despre unii lideri ai loialiştilor ca şi ai revoluţiei, precum şi convingerile ei patriotice şi democratice.

S-a dezvoltat totodată, încă de pe atunci şi o istoriografie americană care a privit războiul şi urmările lui de pe poziţii contrarii. Istoricii loialişti au condamnat războiul de independenţă şi au deplîns consecinţele lui. Fostul viceguvernator al lui Machassusetts, Thomas Hutchinson (1711—1780) care, la început, s-a opus legii zahărului şi legii timbrului şi apoi, după ce „Fii libertăţii" i-au devastat casa, a devenit avocatul menţinerii autorităţii şi puterii Londrei, a căutat să argumenteze că nu au existat cauze obiective şi raţionale pentru ridicarea coloniilor împotriva metropolei [9]. Acelaşi punct de vedere îl susţine: Jonathan Boucher (1738—1804) [10], George Chalmers (1742—1825) şi alţii. G. Chalmers afirmă că dominaţia Londrei a reprezentat un fel de „veac de aur" pentru colonii şi că nu a existat nici în ceea ce priveşte legile şi nici în ceea ce priveşte istoria vreo bază pentru pretenţiile coloniilor [11].

Cu tratatul de pace de la Gand din decembrie 1814 dintre S.U.A. şi Marea Britanie, s-a deschis un nou mare capitol în istoria Statelor Unite. Rupîndu-se de conflictele europene, avînd mîinile libere, ele vor urma o „cale americană" împingînd expansiunea spre sud, pînă la Rio Grande, spre vest şi spre nord-vest pînă la Pacific. Expansiunea, însoţită de dezvoltarea impetuoasă a economiei, ambele procese influenţîndu-se reciproc a dat un nou curs vieţii social politice, conducînd la noi interese, noi cauze de fricţiuni, noi conflicte. S-au agravat contradicţiile dintre burghezia industrială şi plantatorii sclavagişti, ciocnirile dintre fermieri şi partizanii sclaviei cu prilejul stabilirii primilor în pămînturile libere din vest, acţiunile muncitorilor împotriva exploatării patronale, alungarea violentă a indienilor de pe pămînturile lor, lupta negrilor pentru eliberarea lor din lanţurile sclaviei şi împotriva discriminării rasiale.

Conflictul dintre Nord şi Sud se reliefa tot mai pregnant, învrăjbind spiritele şi înăsprind la maximum luptele social-politice. Dreptul de vot a fost mult lărgit, censul de avere anulat şi, în jurul celor două partide,

---

[7] Vezi: David D. Van Tassel *Recording America's Past: An Interpretation of the Development of Historical Studies in America: 1607—1884*, Chicago, 1960, pp. 31 — 46.

[8] M. O. Warren, *History of the Rise, Congress and Termination of the American Revolution, interpased with Biographical, Political and Moral Observations*, vols. I — III, Boston, 1805.

[9] T. Hutchinson, *History of the Colony of Massachusetts-Boy* vols. I – IV, London (vol. I, a apărut în 1764, iar vol. III în 1828).

[10] I. Boucher, *A View of the Causes and Consequences of the Amerrican Revolution*, London, 1797.

[11] G. Chalmers, *Introduction to the History of the Revolt of the American Colonies*, London, 1782.

devenite tradiţionale, republican şi democrat, s-a ridicat o pletoră de oameni politici de profesie, proveniţi din clasa mijlocie în permanentă creştere.

Istoriografia, precum şi celelalte laturi ale vieţii spirituale, a fost influenţată de mutaţiile ce aveau loc în societatea americană, de constituirea şi divizarea forţelor de clasă, de complexitatea situaţiei politice.

Deşi încă nu se precizaseră criteriile ştiinţifice în domeniul publicării de izvoare, editarea lor a cunoscut un adevărat salt [12].

Cel care a deschis o nouă etapă în istoriografia americană a fost George Bancroft (1800—1891). Absolvent al colegiului Harvard (1817) el şi-a continuat studiile la Berlin şi Göttingen. Reîntors în patrie a intrat în viaţa politică şi a ocupat importante demnităţi: Secretar de Stat al Flotei în administraţia preşedintelui Polk, ambasador în Anglia (1846—1849) şi în Germania (1867—1874). George Bancroft este considerat fondatorul şcolii romantice, aşa numitei „şcoli timpurii''. Opera care i-a adus faima „Istoria Statelor Unite de la descoperirea continentului american'' [13], în zece volume, a cunoscut în timpul vieţii sale 26 de ediţii.

Romantismul, în istoriografia americană, nu a mers pe linia criticii realităţii prezente de pe poziţiile idealizării trecutului. Proslăvind trecutul, adică perioada colonială, s-a căutat să se sublinieze totodată că istoria poporului american cunoaşte o cale proprie „deosebită'', „excepţională'' ce ar putea servi ca „model'' pentru restul lumii. Aceste teze naţionaliste străbat ca un fir vizibil întreaga lucrare.

Primele patru volume sînt consacrate istoriei coloniale pînă la terminarea Războiului de şapte ani. Principala atenţie Bancroft o acordă revoluţiei americane. Şi el o priveşte, pentru prima oară în istoriografie, ca o etapă a istoriei naţionale şi nu a unor state din Sud sau din Nord. În ciuda eforturilor depuse de a pune în valoare o vastă documentaţie (şi din arhivele europene) şi a afirmaţiei sale că scrie istoria cu „libertatea unui cuget imparţial'', Bancroft a parafrazat abundent, cu dezinvoltură izvoarele, preluîndu-le adesea necritic [14] şi nu şi-a ascuns preferinţele şi simpatia pentru Noua Anglie.

În concepţia istorică a lui Bancroft, vădit influenţată de teoria filozofiei istoriei a lui Hegel, istoria americană este dezvoltarea progresivă

---

[12] Hezekiah Niles (1777—1839) a publicat *Principles and Acts of the Revolution in America* (1822); Jonathan Elliot (1784—1846) a editat în 5 volume *The Debates in the Several States Conventions on the Adoption on the Federal Constitutions''* (1836—1845). Au fost cercetate arhive din Anglia, Franţa, Olanda, şi Jared Sparks (1789—1866), professor de istorie veche şi modernă la Colegiul american, la Harvard, a editat *The Diplomatic Corespondence of the American Revolution*, vols. I — XII (1829—1930); *The Life of Gouverneur Morris*, vols. I — III (1832) *The Life and Writings of George Washington*, vols. I — XII (1833—1839); *The Works of Benjamin Franklin*, vol. I — X (1836—1840); *The Correspondence of the American Revolution* (vol. I — IV (1853). Peter Force (1790—1868) a editat cu autorizaţia Congresului S.U.A. *American Arhives*, documentele Congresului Continental 1774—1776 în 9 volume (1837—1853). Unele societaţi istorice (între 1830 — 1850 s-au înfiinţat încă 35 societăţi istorice) au iniţiat deasemenea editarea de documente iar revista „The North American Review'', înfiinţată în 1815, a pledat pentru punerea în valoare a materialelor istorice.

[13] George Bancroft, *History of the United States from the Discovery of the American Continent*, vol. I X, Boston, 1834—1874.

[14] Vezi şi N. H. Dawes and F. T. Nichols, *Revaluing Bancroft* în „New England Quarterly'' nr. VI, 1933, pp. 279 — 293.

a ideii fundamentale de la începuturile Americii — ideea de „libertate". „Spiritul coloniilor de la începutul începuturilor cerea libertate"; „Cei mai buni britanici au emigrat în căutarea libertății"[15]. Concepînd istoria americană ca o manifestare a înțelepciunii divinității, Bancroft releva drumul ei deosebit, excepțional „datorită însușirilor locuitorilor coloniilor". „Ei erau mai sincer religioși, mai bine educați, cu cugete mai senine, și cu moravuri mai pure decît din oricare republică de odinioară"[16]. Revoluția americană, după Bancroft, a constituit una din măsurile luate de divinitate pentru îmbunătățirea societății în mersul ei înainte spre „epoca de aur" a umanității. Ca și Mercy Otis Warren, Bancroft a văzut revoluția ca o luptă dintre forțele „binelui" și ale „răului" și a susținut justețea, inevitabilitatea și revoluționarismul războiului pentru independență. După el, revoluția era o manifestare firească și logică a spiritului american, dat fiind faptul că „Tirania și nedreptatea au populat America cu oameni crescuți în suferință și restriște". „Revoluția americană... a crescut firesc și inevitabil din lanțul evenimentelor trecutului datorită bazei generatoare de credință vie"[17]. Patrioții întruchipau forțele binelui, „providența cerea de la ei jertfirea de sine". Forțele răului erau reprezentate de George al III-lea, un tiran neîndurător, mînat de „ură față de reformă și de o aversiune față de filozofia libertății și a puterii populare". Bancroft acordă un rol central regelui în declanșarea revoluției americane. El ignoră, de regulă, factorii economici, sociali. În concepția lui Bancroft americanii erau un popor care „nu cunoștea diferențe de origine, opinii, privilegii de clase, religii dominante, puterea politică a proprietății"[18].

Și acest popor s-a ridicat la revoluție (astfel numește el de-a lungul întregii sale opere războiul de independență), pentru a apăra principiul libertății împotriva tiraniei. Istoria revoluției este redată numai sub aspectele ei politice, militare, diplomatice, religioase. Negarea naturii de clasă a revoluției și refuzul de a releva pozițiile elementelor eterogene ce alcătuiau coaliția patrioților, l-a condus pe Bancroft atît la simplificarea procesului complex al locului ocupat de diferitele forțe de clasă și sociale în anii revoluției, cît și la imaginea eronată a lipsei de contradicție în rîndurile revoluționarilor.

Vorbind despre rezultatele revoluției, Bancroft enumeră: „proclamarea egalității tuturor oamenilor", „îngrădirea și condamnarea negoțului cu sclavi", „separarea religiei de instituțiile statale", „libertatea cuvîntului, presei", „posibilitatea dezvoltării industriei". Bancroft consideră că triumful revoluției a însemnat victoria „principiilor păcii veșnice și a frăției generale", instituirea „democrației plebeice" în locul unui „imperiu arogant", constituirea unei cîrmuiri „care se identifică cu interesele poporului și care se bazează exclusiv pe devotamentul acestuia". Astfel, pentru prima oară s-a înfăptuit în lume — ca urmare a victoriei revo-

[15] G. Bancroft, *op. cit.*, vol. I, p. VI.

[16] G. Bancroft, *op. cit.*, vol. VI, p. 474.

[17] *Ibidem.*

[18] G. Bancroft, *The History of the Formation on the Constitution of the United States*, vol. II, N. Y., 1882, p. 321.

luţiei — idealul libertăţii, al „egalităţii drepturilor omului", fericirea şi bunăstarea tuturor.

În întreaga lucrare respiră cu putere accente naţionaliste, spiritul optimist al burgheziei americane în ascensiune, forţa crescîndă a tinerei republici, tendinţa de a situa S.U.A. în fruntea progresului mondial.

Istoricii romantici, Bancroft şi discipolii săi, au dominat în istoriografia americană pînă pe la ultimul pătrar al veacului al XIX-lea.

Prima critică de amploare împotriva „şcolii timpurii" a romanticilor, a apărut chiar în anii înfloririi acestei şcoli.

Richard Hildreth (1807—1865) absolvent al Colegiului Harvard (1826), ziarist, jurist şi istoric, s-a făcut cunoscut prin o serie de studii pe teme economice şi sociale dar, mai ales, prin nuvela antisclavagistă „The Slave : or Memoirs of Achy Moore" (1836). Numele lui a rămas totuşi legat de lucrarea sa fundamentală consacrată istoriei Statelor Unite [19].

Hildreth respinge interpretarea lui Bancroft cu privire la istoria colonială a S.U.A. ca o manifestare a divinităţii. El îşi propune să spargă „balonul de spumă al veacului de aur colonial cu însuşirile sale de basm şi puritate" şi priveşte critic intoleranţa religioasă a primelor valuri de puritani. Hildreth condamnă cu tărie existenţa sclaviei — instituţia specifică a S.U.A. Subliniind însemnătatea revoluţiei, el considera, totodată, necesar de a supune evenimentele unei analize mai obiective. Astfel, el respinge teza unităţii din interiorul revoluţiei, relevînd serioasele divergenţe apărute cu privire la proclamarea independenţei coloniilor. Hildreth îşi propune să redea „istoria financiară, economică şi politică a coloniilor şi a revoluţiei" şi, pentru aceasta, „să încerce să urmărească, [în evoluţia lor] instituţiile noastre religioase, sociale şi politice". El acordă însă un spaţiu precumpănitor istoriei politice, mărginindu-se la scurte referinţe cu privire la factorii social-economici. Descriind pe larg eroismul ostaşilor, rolul însemnat pe care l-au avut „oamenii liberi", plini de caracter şi energie care s-au luptat cu bărbăţie „pentru fermele şi căminele lor", Hildreth remarcă şi slăbiciunile: „strategie greşită", „vădită laşitate pe cîmpul de luptă", „dezordine", „duşmănie", „suspiciune". El încearcă să sfărîme mitul creat în jurul liderilor revoluţiei. „Este necesar pentru părinţii noştri, şi pentru noi înşine, pentru adevăr şi filozofie de a prezenta pe tărîmul istoriei pe creatorii naţiunii noastre nu acoperiţi de bujori patriotici şi nu învăluiţi de apologii şi justificări viclene, ci... adesea aspri, brutali, mărginiţi, superstiţioşi şi greşind, dar întotdeauna serioşi, corecţi, sinceri şi plini de bărbăţie". Pentru prima oară în istoriografia americană, Hildreth a subliniat influenţa negativă a sclaviei pentru mersul revoluţiei, arătînd că menţinerea ei contrazicea unul din principiile fundamentale ale Declaraţiei de Independenţă. Potrivnicii lui Hildreth l-au acuzat de faptul că nu a adus noi materiale documentare, că a utilizat neştiinţific izvoarele, că nu avea „o tratare filozofică" şi au reuşit să împiedice numirea sa ca profesor la colegiul Harvard. Poziţia critică a lui Hildreth faţă de retorica excesivă a lui Bancroft a învins însă pînă la urmă şi opera sa a cîştigat mereu noi aderenţi.

---

[19] R. Hildreth, *The History of the United States, vols 1 — 6*, N. Y., 1849—1852. (Lucrarea cuprinde perioada 1492—1821. Revoluţiei îi este consacrat volumul III).

Generaţia de după terminarea războiului civil a fost martora unor prefaceri rapide şi profunde cum nu cunoscuse nici o altă generaţie anterioară. Nimicirea sclaviei şi acordarea de loturi gratuite din pămînturile obşteşti au deschis calea pentru dezvoltarea accelerată a capitalismului în întreaga ţară, pentru popularea şi punerea în valoare a peste jumătate din teritoriul continental al Statelor Unite, formarea monopolurilor şi a capitalului financiar, alăturarea ţării la lupta dintre marile puteri europene pentru reîmpărţirea lumii şi crearea unui imperiu american. Datorită exploziei demografice, resurselor lor imense, marilor capitaluri acumulate, aplicarea progreselor realizate în ştiinţă şi tehnică precum şi faptului că nu au întreţinut forţe armate însemnate, Statele Unite ale Americii au ajuns să ocupe la sfîrşitul secolului XIX primul loc în lume din punct de vedere economic (în anii 1896—1900 dădeau 31,1% din producţia industrială a lumii).

În istoriografia americană au apărut noi tendinţe; orizontul asupra istoriei s-a lărgit, evenimentele au fost cercetate pe mai multe planuri, s-a acordat mai multă atenţie factorilor sociali şi economici. În universităţi s-au înfiinţat catedre de istorie americană, prima fiind la Universitatea Cornell (1881). Au apărut noi societăţi de istorie; în 1884 cînd a fost fondată American Historical Association, erau deja peste două sute de societăţi bine închegate, unele din ele specializate în domeniul anumitor discipline ca genealogia, ştiinţa, religia, etc. A continuat publicarea materialelor de arhivă, iar cîmpul cercetărilor s-a lărgit acordîndu-se îndeosebi atenţie problemelor istoriei coloniale. De-abia în această perioadă se poate vorbi de o reală, autentică profesionalizare a ştiinţei istorice.

În acelaşi timp, odată cu declanşarea primului război imperialist — americano-spaniol în 1898,cu intrarea imperialismului american pe arena mondială s-au intensificat în lucrările de istorie şi teoriile conservatoare, antidemocratice, ideile rasiste şoviniste.

Din punct de vedere al metodologiei, istoriografia americană ar putea fi împărţită în două tendinţe net distincte: prima, istoricii trebuie să se rezume la a aduna cît mai multe fapte bine documentate. De aici, fetişismul izvorului, a documentului, ridicarea lui la rangul de valoare absolută. Nu era nevoie, era considerată chiar vătămătoare reflexiunea teoretică, filozofică a istoricului căci ea ar introduce în ştiinţa pozitivă elemente de speculaţie, de arbitrat.

A doua, istoricii trebuie să privească dezvoltarea societăţii ca o continuare a dezvoltării naturii; de aici, încercarea de a explica — pe baza unui cît mai mare număr de fapte bine documentate — dezvoltarea socială şi raporturile dintre oameni prin extinderea mecanică asupra vieţii sociale a legilor naturii.

Perioada colonială şi istoria revoluţiei au căpătat noi interpretări. Aşa numita „şcoală teutonă" se fundamenta pe ideea larg răspîndită în universităţile din Germania cu privire la originea teutonică a instituţiilor engleze. Odată cu deplasarea lor de pe malurile Rinului în insulele britanice triburile anglo-saxone au adus cu ele şi ideea de „libertate" concretizată şi în instituţiile respective. Colonizînd America de Nord, britanicii au transferat în Lumea Nouă aceste idei ale vechilor triburi germanice, care

şi-au găsit încununarea în proclamarea independenţei şi în Constituţia S.U.A.[20].

Astfel, Henry Cabot Lodge (1850—1924) arăta că puritanii „au reprodus în Lumea Nouă... în toate trăsăturile sale esenţiale regimul obştei, care fusese transferat de anglosaxoni din pădurile Germaniei în Anglia în urmă cu mai bine de un mileniu" [21]. Ignorînd diferenţele de orînduiri social-economice, adepţii şcolii teutonice — folosind o metodologie proprie, a „politicii comparate" deoarece „numai prin legi şi instituţii politice forţele sociale devin în sens larg operative" căutau să dovedească identitatea dintre obştea vechilor germani cu instituţiile politice americane. Herbert Baxter Adams (1850—1901) a consacrat cîteva studii, considerate drept fundamentale de către adepţii şcolii teutonice în care argumenta identitatea dintre comunităţile puritane din coloniile Noii Anglii cu obştiile germanice [22]. J. Fiske (1842—1901) considera că revoluţia americană era încheierea „războiului civil" din Anglia început cu „revoluţia glorioasă" din 1688 [23]. El a căutat să argumenteze totodată teoria originii „cavalereşti" a clasei conducătoare din Virginia după care marii plantatori erau urmaşii nobilimii emigrate din Anglia în anii 1640—1660, fapt care ar fi avut o uriaşă însemnătate pentru desfăşurarea ulterioară a istoriei americane [24].

Fiske susţinea că ideile „democratice" de libertate şi de autoadministrare locală sînt de origină „ariană" şi au fost aduse de colonişti din Anglia în timp ce ideile „tiranice" ar fi de origină olandeză şi aduse de colonişti din alte ţări. Această schemă rasistă servea ca bază ideii

---

[20] În anul 1900 unul din cele mai izbitoare fenomene sociale — arată Esmond Wright — era extinderea căsătoriilor dintre fiicele şi fii milionarilor americani cu membri ai aristocraţiei britanice ruinate. Joseph Chamberlain şi Theodore Roosevelt erau preocupaţi de încheierea unui acord anglo-american-german; anglo-americanii au adoptat o politică comună faţă de China şi au ajuns la o înţelegere cu privire la puterea lor navală. Aceste probleme comune diplomatice precum şi interese comune sociale şi politice au făcut ca vechea istorie naţionalistă să nu mai fie la modă, să nu mai reziste (Esmond Wright, *Historians and the Revolution* în *Causes and Consequences of the American Revolution* ed. by E. Wright, Chicago, 1966, p. 25 — 26).

[21] H. C. Lodge, *A Short History of the English Colonies in America*, N. Y., 1900, p. 414. H. C. Lodge, istoric, profesor la Harvard în anii 1876—1879, a fost cunoscut şi ca unul din cei mai naţionalişti politicieni americani. Fiind preşedintele Comitetului Senatului pentru Afacerile Externe, el a condus campania izolaţionistă împotriva Tratatului de la Versailles şi a Societăţii Naţiunilor. A scris biografiile lui Alexander Hamilton (1882), Daniel Webster (1883), George Washington (2 vol. 1888—1889) şi cîteva monografii istorice.

[22] H. B. Adams, *The German Origin of New England Towns*, în „John Hopkins Studies in Historical and Political Science", 1 Serie 1883, No 2; idem, *Norman Constables in America*, ibid, no. 8. H. B. Adams, doctor în istorie de la Heidelberg (1876) a fost profesor la Universitatea John Hopkins. El a fondat revista *John Hopkins Studies in Historical and political Science* (1882) şi s-a bucurat de o reală autoritate şi influenţă asupra istoricilor din vremea sa. H.B. Adams la Universitatea John Hopkins, John William Burgess (1844—1931) la Columbia. William Graham Summer (1840—1910) la Yale şi alţii au răspîndit o serie de teorii-sinteză dintre şcoala teutonică şi darvinism.

[23] John Fiske, *The Beginnings of New England*, Boston, 1902, p. 347. J. Fiske a fost, unul dintre cei mai zeloşi propagandişti ai teoriei social darviniste. Numai între 1880—1902 a publicat 21 de monografii pe teme istorice şi alte lucrări în domeniul filozofiei.

[24] Inconsistenţa acestor teorii a fost dovedită încă pe vremea lui J. Fiske; vezi: Ph. Bruce *Economic History of Virginia in the Seventeeth Century*, N. Y.-London, 1895. Dealtfel, lucrările lui Fiske sînt superficiale, folosirea izvoarelor de bază arbitrară mergînd pînă la falsificarea faptelor şi datelor.

„superiorității rasei anglo-saxone", teoriei „destinului vădit" (Manifest Destiny) după care S.U.A., unde ideea de „libertate" triumfase, aveau o „misiune civilizatoare" de împlinit în întreaga lume. În cele două volume consacrate revoluției americane, Fiske se ocupă îndeosebi de problemele militare, ignorînd pe cele economice și politice.

J. Fiske, Theodore Roosevelt [25] și alți „apostoli ai expansiunii" au căutat să argumenteze cu „teorii" istorice că „destinul" Statelor Unite nu trebuie să fie stăvilit de apele Oceanului, că este necesară crearea unui imperiu american ale cărui fruntarii nici n-au fost definite.

Moses Coit Tyler (1835—1900) profesor de istorie americană la Universitatea Cornell, Charles Kendall Adams (1835—1902) profesor de istorie la Universitatea Michigan și alții au arătat că sensul revoluției americane poate fi înțeles numai prin studierea ideilor ei „revoluția a fost provocată de idei și s-a bazat pe idei". După acești istorici, revoluția era opera unei elite intelectuale care au inițiat-o fără a avea rațiuni serioase. Majoritatea americanilor a fost împotriva declarării independenței și argumentația loialistă era corectă [26]. Problemele economice, politice, sociale sînt ignorate.

Criza metodologiei istoriografiei burgheze americane se manifesta prin accentuarea tendințelor conservatoare. „Înaintarea lentă, ritmică și moderată nu revoluția și nici stagnarea, credința în ordinea existentă în principiile fundamentale, în progresul reglementat, susțin baza necesară bunăstării naționale" [27] și, totodată, prin afirmarea concepțiilor prezenteiste, a negării istoriei obiective și a cunoașterii ei, a unei atitudini pragmatice față de istorie, a utilizării ei pentru necesitățile prezentului. James Harvey Robinson (1863—1936) profesor de istorie europeană la Universitatea Columbia cerea istoricilor să „utilizeze" astfel datele „trecutului", ca ele să contribuie la înlăturarea „greutăților din viața noastră de astăzi" [28].

În istoriografia americană cu privire la războiul de independență s-au afirmat în aceea perioadă două orientări principale: „Școala imperială" și „școala economistă".

Apariția școlii imperiale a fost legată de aplicarea metodelor de cercetare și de analiză critică a documentelor ale curentului pozitivist în istorie, de influența istoriografiei britanice.

Herbert Levi Osgood (1855—1918), fost profesor la Columbia, afirma că istoria Americii coloniale era o continuare firească a istoriei

---

[25] Theodore Roosevelt (1859—1919) al 26-lea președinte al Statelor Unite, s-a ocupat și cu istoria, cele mai importante din lucrările sale fiind: *The Winning of the West*, vols. 1 — 4, N. Y., 1889—1896 și *Gouverneur Morris*, Boston 1888. După Th. Roosevelt, în războiul de independență „britanicii s-au luptat contra, iar americanii pentru cauza predestinată de destinul rasei". Războiul a fost cauzat de o politică eronată, de miopia regelui și miniștrilor tory, iar din punctul de vedere al coloniilor, războiul a fost o „tristă neînțelegere". După el, Thomas Paine era „un agent ticălos, mărginit".

[26] M. C. Tyler, *The Party of Loyalists in the American Revolution* în „American Historical Review", October, 1895; Vezi și *The American Revolution, Two Centuries of Interpretation*, Ed. by E. S. Morgan, Englewood Cliffs, 1965, p. 75 — 95.

[27] A. T. Mahan, *Subordination in Historical Treatment*, în „Annual Report of American Historical Association", 1902, p. 52.

[28] J. H. Robinson, *The New History; Essays Illustrating the Modern Historical Outook*, N. Y. 1912, p. 23 — 24.

Europei" iar despre revoluţia americană că „întreaga luptă a fost un episod în dezvoltarea sistemului colonial britanic" [29].

Osgood în contradicţie cu Bancroft, nega că ar exista vreo dovadă că Parlamentul intenţiona să încalce drepturile constituţionale ale coloniştilor, „nu exista ceva care ar putea fi numit tiranic sau neconstituţional în planurile lui Grenville, Townshend sau lordul North" [30]. Printre discipolii lui Osgood s-a remarcat George Louis Beer (1872—1920), istoric şi om de stat. Beer s-a preocupat îndeosebi de latura economică a istoriei imperiului britanic. El a justificat politica economică a Londrei faţă de coloniile nord americane privind-o drept o consecinţă firească a sistemului mercantilist ce era dominant în acele vremuri şi afirmînd că această politică a adus beneficii ambelor părţi [31]. Într-o altă lucrare ulterioară, Beer a căutat să argumenteze „coloniile s-au îndreptat spre independenţă nu din cauză că ele căutau o libertate ce le era negată de un tiran, ci din cauză că imperiul nu le mai aducea beneficii economice vădite" [32]. Această teză va conduce la concluzia limpede formulată de istoricii aparţinînd curentelor reacţionare din istoriografia americană : cauza revoluţiei americane nu rezida în lipsa de libertate a coloniilor, ci în existenţa ei.

După primul război mondial istoricii aparţinînd şcolii imperiale au lărgit aria cercetărilor cu privire la diferite aspecte ale revoluţiei americane. În această perioadă s-au făcut cunoscuţi cu lucrări fundamentale — Charles McLean Andrews (1863—1943) şi elevii săi Lawrence H. Gipson şi Leonard W. Labaree.

Ca şi Osgood şi Beer, Andrews a studiat în primul rînd istoria colonială şi nu a revoluţiei americane. După el istoria colonială „nu a fost numai americană ci anglo-americană", deci ea trebuie privită de la Londra, ca şi din Indiile de Vest şi nu numai de la New York sau Philadelphia. „Revoluţia noastră — scrie el — a fost o problemă colonială şi nu americană" [33], deci, ea trebuie privită ca un episod al dezvoltării sistemului colonial britanic, ea fiind inteligibilă şi explicabilă numai în contextul politicii imperiale trasate la Londra pentru toate coloniile din emisfera vestică. Cauza fundamentală a revoluţiei rezida în însăşi structura imperiului. Ca urmare a unui proces istoric îndelungat pe două linii care, pornite din acelaşi punct, se distanţaseră una de alta şi s-au format două societăţi diferite : „sistemul osificat al metropolei" şi „organismul dinamic în mişcare" al coloniilor. La un moment dat, în deceniul al 7-lea al sec. XVIII a devenit evident conflictul dintre administraţia britanică „care ajunsese la o stare de imobilitate", cu toate strădaniile ei de a întări dependenţa colonială, şi „dinamismul" coloniilor în eforturile lor de a obţine dreptul de a se cîrmui singure. „Revoluţia americană — scrie Andrews — a fost o mişcare politică şi constituţională, şi numai în al

---

[29] H. L. Osgood, *The American Revolution*, în „Political Science Quarterly" XIII, 1898.

[30] H. L. Osgood a conjugat cu măiestrie dezvoltarea Americii cu istoria Angliei şi a imperiului. El s-a făcut remarcat prin scrupulozitatea cercetărilor sale, prin materialul imens, cu precădere documente oficiale inedite studiate, pentru prima oară, de el. Principalele sale lucrări sînt : *The American Colonies in the Seventeenth Century* vols. 1 — 3 (1904—1907) şi *The American Colonies in the Eighteenth Century*, vols 1 — 4, (publicate postum, în 1924).

[31] G. L. Beer, *The Commercial Policy of England toward the American Colonies*, N. Y. 1893.

[32] G. L. Beer. *British Colonial Policy*, N.Y., 1907.

[33] Ch. M. Andrews, *The Colonial Background of the American Revolution*, New Haven, 1924, p. IX.

doilea rînd — financiară, comercială sau socială. Esenţa problemei fundamentale era independenţa politică a coloniilor şi, în ultima analiză, conflictul a avut loc între parlamentul britanic şi adunările coloniale" [34].

Andrews a ignorat contradicţiile şi lupta de clasă din colonii precum şi ciocnirile de interese de clasă din însuşi lagărul revoluţiei. Deşi a subliniat că revoluţia a constituit „un eveniment de uriaşă însemnătate în istoria mondială", el, obiectiv, a diminuat caracterul revoluţionar al războiului de independenţă, golindu-l de conţinutul democratic al proceselor istorice ce l-au precedat şi apoi l-au însoţit. În lucrările consacrate perioadei coloniale, Andrews aduce numeroase date şi fapte cu privire la acţiunile maselor, dar evită şi să releve conţinutul lor democratic şi să le raporteze la premisele revoluţiei americane. Concluziile lui Andrews, considerat figura dominantă a „şcolii imperiale" în problemele cardinale ale revoluţiei şi ale premiselor ei, sînt pătrunse de conservatorism şi reflectă criza metodologică a acestei şcoli.

Lawrence H. Gipson a dat una din cele mai detailate descrieri a tuturor coloniilor britanice într-o viziune imperială [35].

El a expus succint cauzele revoluţiei americane într-un studiu „Revoluţia americană ca o consecinţă a Marelui Război pentru Imperiu, 1754—1763" [36].

Pentru Gipson, războiul dintre Anglia şi Franţa pe care el îl denumeşte Marele Război, a avut o însemnătate vitală deoarece se disputa soarta întregii Americi de Nord „ce fel de civilizaţie — ce trăsături complexe culturale, ce instituţii politice — aveau să răsară în marele bazin al lui Mississippi şi în văile rîurilor afluente, civilizaţie ce ar fi putut fi, desigur, hărăzită să se răspîndească pe ţărmul Pacificului, şi pînă la urmă, să domine continentul Nord American" [37].

Ţelurile Marii Britanii „nu erau de ordin comercial ci strategic şi aveau în primul rînd în vedere securitatea generală şi bunăstarea vechilor colonii americane" [38]. Dealtfel, guvernanţii britanici s-au decis să acţioneze determinaţi de apelurile repetate de ajutor ale coloniilor. Aceste apeluri nu au împiedicat — spune Gipson — că „chiar înainte de a se fi terminat Marele Război pentru Imperiu, în colonii erau unii care au început să privească Marea Britanie drept inamicul real mai curînd decît Franţa" [39].

Gipson consideră pe deplin îndreptăţite măsurile luate de guvernul britanic pentru stricta respectare a Actelor de Comerţ şi Navigaţie şi pentru impunerea coloniilor, deoarece contribuabilul din colonii era într-o

---

[34] Ch. M. Andrews, *The American Revolution: an Interpretation* (publicat în 1926) şi republicat în culegerea „Causes and Consequences of the American Revolution", ed. by Esmond Wright, Chicago, 1966, p. 85.

[35] L. H. Gipson, *The British Empire before the American Revolution*, vols. 1 — 12. Caldwell-New York, 1936—1965. O privire generală de ansamblu asupra crizei din anii 1763—1775 este dată de el în lucrarea *The Coming of the Revolution 1763—1765*, N. Y. 1954.

[36] Lawrence Henry Gipson, *The American Revolution as an Aftermath of the Great War for the Empire, 1754—1763*. Publicat pentru prima oară în „Political Science Quarterly" LXV (1950) el a fost republicat cu mici modificări ale autorului în culegerea „Causes and Consequences..." ed. by E. Wright, Chicago, 1966, p. 88 — 102.

[37] Ibidem, p. 89. După Gibson, războiul dintre Anglia şi Franţa depăşea ca însemnătate şi „Războiul revoluţionar şi războiul civil de mai tîrziu".

[38] Ibidem, p. 91.

[39] Ibidem, p. 93.

poziţie net avantajoasă comparativ cu aceea a contribuabilului din Marea Britanie. După Gibson, ironia istoriei a făcut ca „războiul început de Londra pentru securitatea coloniilor britanice din America de Nord” [40] să aibă drept consecinţă războiul acestora pentru desprinderea de sub autoritatea Londrei. Astfel, istoricii „şcolii imperiale” privind revoluţia ca o parte integrantă a istoriei imperiului colonial britanic, vrînd-nevrînd ajung să pună sub semnul întrebării şi inevitabilitatea ei ca şi însemnătatea ei progresistă [41]. Este cazul să fie inclus în şcoala imperială şi Claude Van Tyne, profesor la Universitatea din Michigan, care s-a ocupat în cîteva monografii şi studii despre diferite aspecte ale revoluţiei americane [42]. Lucrarea lui de doctorat consacrată loialiştilor [43] a readus în circuitul ştiinţific punctele de vedere susţinute de aceştia. Van Tyne considera revoluţia ca un război civil atît în Marea Britanie cît şi în America de Nord. Evenimentele din America secolului XVIII trebuie urmărite încă din mijlocul secolului XVII, din perioada „revoluţiei tăcute şi paşnice” din acea vreme. În comparaţie cu alte colonii, locuitorii din America de Nord erau încă înainte de Revoluţie remarcabil de liberi de orice control economic şi politic, „cel mai liber dintre popoare era primul să se răscoale”. După Van Tyne, Revoluţia — parte a războiului civil din Anglia — „a fost una din marile victorii ale istoriei britanice” deoarece „America a continuat numai chemarea destinului britanic” [44]. El consideră că factorii religioşi au avut un rol major, mult mai important decît cei economici, de pildă, în declanşarea revoluţiei.

Istoricii „şcolii imperiale” au fost promotorii unei concepţii de tendinţe conservatoare; ei au totuşi meritul de a fi lărgit aria de cercetare, de a fi studiat revoluţia în întregul ei context internaţional, de a fi urmărit totodată, creşterea rolului adunărilor legislative, transformarea lor în mici parlamente. Deşi Charles M. Andrews a subliniat că el, ca şi elevii săi nu sînt probritanici, în lucrările lui L. H. Gipson şi a altora referirile la vechiul imperiu britanic sînt marcate de puternice note nostalgice.

Orientarea „economistă” în istoriografia americană, denumită şi „progresistă” a cărui apariţie a fost determinată de furtunoasa dezvoltare economică a S.U.A., (încă la mijlocul deceniului zece al secolului XIX S.U.A. ocupa primul loc în lume sub raportul volumului producţiei industriale) a fost influenţată direct sau indirect şi de afirmarea metodologiei marxiste.

Esmond Wright consideră că istoricii „şcolii economiste” „credeau în progresul social... credeau în puritatea firească a omului simplu... şi ei s-au îndepărtat de vechea istorie politică militară « de surle şi trîmbiţe » şi chiar de aceea a instituţiilor pentru a reda istoria omului simplu, a releva

---

[40] Ibidem, p. 100 — 102.

[41] Vezi şi lucrările lui Leonard W. Labaree: *Royal Government in America: A Study of the British Colonial System before 1783* (New Haven, 1930); *Royal Instructions to British Colonial Governors 1670—1776* (New York and London, 2 vols. 1935); *Conservatism in Early American History*, New York, 1948.

[42] C. Van Tyne, *American Revolution 1776—1783*, N. Y. 1905; *The Causes of the War of Independance*, Boston, New York, 1922; *The War of Independence: American Phase*, N.Y. 1929; *The Influence of the Clergy and the Religious and Sectarian Forces and the American Revolution*, „American Historical Review”, oct. 1913.

[43] C. Van Tyne, *The Loyalists in the American Revolution*, N. Y. and London, 1902.

[44] C. Van Tyne, *The Causes of the War of Independence*, p. 478.

forțele sociale, economice și culturale..." și pentru aceasta „au fost puse în funcțiune noi instrumente de analiză furnizate de economiști, sociologi și psihologi..."[45].

Concepția istorică a lui Frederick Jackson Turner (1861—1932) a avut o influență vădită asupra dezvoltării acestei școli[46], deși unii din adepții ei au arătat ulterior sensul conservator al teoriei „frontiera mișcătoare" a lui Turner. Astfel Charles A. Beard, scria despre Turner „Cu voia sau fără voia lui, el a consolidat doctrina lui Summer în economie și sociologie și a lui Burgess în științele politice"[47].

Școala economistă a pus accentul pe scena colonială și pe conflictele ei interne — lupta micilor fermieri împotriva cămătarilor și speculanților de pămînturi, a squatterilor împotriva plantatorilor și lorzilor proprietari, a meșteșugarilor, lucrătorilor împotriva industriașilor și întreprinzătorilor, a negrilor împotriva sclaviei, a masei largi a poporului american pentru drepturi cetățenești.

Carl Lotus Becker (1873—1945) fost profesor de istorie la Universitatea Cornell (1917—1941) a publicat în 1909 valoroasa sa teză de doctorat[48]. Bazată pe un imens material de primă mînă privitor la statul New York, Becker a ajuns la concluzia „Revoluția americană a fost rezultatul a două mișcări generale : lupta pentru autoadministrare (home rule) și independență, și pentru democratizarea politicii americane și a societății. Din aceste mișcări, ultima era fundamentală ; ea începuse înainte de disputa pentru autoadministrare și nu s-a încheiat la obținerea independenței"[49].

Becker a căutat să argumenteze că lupta privind separarea coloniilor de metropolă s-a împletit cu mișcarea claselor exploatate pentru o parte mai substanțială la roadele muncii lor, pentru drepturi politice, pentru democratizarea reală a societății. Relevarea faptului că în colonii populația nu era egală, unitară ci, dimpotrivă, a existat o accentuată inegalitate socială și politică a constituit un mare pas înainte în înțelegerea cauzelor și sensului revoluției.

În lucrările sale ulterioare, Becker a abandonat însă teza sa rațională despre lupta simultană pentru „home rule" și pentru cine va „rule

---

[45] Esmond Wright, *Historians and the Revolution*, în „Causes and Consequences of the American Revolution" ... p. 35 — 36.

[46] F. J. Turner a subliniat însemnătatea și necesitatea cercetării factorilor economici și sociali. El a formulat teoria „frontierei mișcătoare" după care expansiunea spre Vest ar fi o lege fundamentală a dezvoltării Statelor Unite, iar procesul de colonizare a Vestului, a „pămînturilor libere" — cheia care ne îngăduie să pătrundem în esența procesului „evoluției sociale" a țării și a principalelor sale stadii. Turner a respins teoriile „școlii teutonice" și a afirmat că așezărilor coloniștilor pe țărmurile Atlanticului au rămas europene și numai odată cu deplasarea lor spre Vest s-au transformat în americane. La „frontieră", unde avea loc transformarea mediului înconjurător, odată cu a pionerilor, au luat ființă și instituțiile sociale americane, s-a născut și s-a dezvoltat o instituție politică specifică de organizare a societății — democrația americană — societate „de posibilități egale și de egalitate socială" (Vezi *The Frontier in American Development. Essays in Honor of Paul Gates*, ed. by D. M. Ellis, Ithaca, 1969).

[47] Ch. A. Beard, *The American Spirit*, New York, 1942, p. 363. William Graham Sumner (1840—1910) și John William Burgess (1844—1931) s-au remarcat prin lucrările lor de orientare conservatoare reacționară.

[48] Carl Becker, *The History of Political Parties in the Province of New York, 1760—1776*, Madison, Wisconsin, 1909.

[49] Op. cit., p. 5.

at home" şi, fără a aduce noi materiale, a încercat să explice revoluţia prin psihologia unora din ideologii şi liderii ei, să afirme că războiul nu era inevitabil şi că el ar fi fost pricinuit de greşelile conducătorilor dintr-o parte şi alta [50].

Un rol de seamă în dezvoltarea „şcolii economiste" l-a avut Charles Austin Beard (1874—1948), profesor de ştiinţe politice la Universitatea Columbia (1904—1917), care s-a retras din învăţămînt în semn de protest faţă de încălcarea libertăţii academice a unor colegi ai săi şi s-a consacrat studierii istoriei Statelor Unite.

Ch. A. Beard nu are vreo lucrare anume cu privire la istoria războiului de independenţă, dar el a formulat şi expus concepţiile „şcolii economiste" cu privire la unele probleme cardinale ale revoluţiei într-o serie de lucrări [51]. Beard, de pe poziţiile determinismului economic, consideră că conflictul fundamental şi unic dealtfel, care a condus la revoluţie, a fost de ordin economic şi el consta în ciocnirea dintre interesele anumitor „grupuri economice" ale populaţiei coloniale cu interesele anumitor „grupuri economice" din Marea Britanie. Istoricii care au argumentat că revoluţia americană ar fi fost determinată de „o dispută pe probleme constituţionale" sau aceia care au prezentat revoluţia ca o răscoală a poporului american în numele „dreptăţii şi ordinei" împotriva „uzurpatorului neamţ, care a ocupat tronul britanic" sau aceia care au considerat revoluţia drept o „eroare regretabilă" a liderilor de ambele părţi, sînt luaţi în derîdere de Beard. Deşi pune accentul pe condiţionarea economică, Beard nu analizează concret, în întreaga lor amploare şi complexitate, contradicţiile sociale şi lupta de clasă din colonii la mijlocul secolului XVIII şi cum s-au repercutat asupra relaţiilor cu metropola. El consideră că societatea americană era împărţită nu în clase sociale ci, în conformitate cu principiile metodologice ale determinismului economic, în „grupuri economice".

Beard subliniază: „Pretutindeni sprijinitorii Revoluţiei erau divizaţi în aripa conservatoare şi radicală, prima constituită în principal din negustori şi oameni cu stare şi secunda din meşteşugari şi fermieri, uneori conduşi de oameni din celălalt grup".

Beard consideră pe bună dreptate că „Revoluţia a fost mai mult decît un război cu Anglia. Ea a fost într-adevăr o transformare economică, socială şi intelectuală de primă însemnătate". El arată pe larg măsurile revoluţionare luate în anii războiului şi susţine, printre altele, că abolirea privilegiilor funciare în America a fost tot atît de mare şi însemnată ca şi schimbarea produsă în statutul economic al clerului şi nobilimii în timpul Revoluţiei franceze, ceea ce este, evident, exagerat. După Beard, „Revoluţia americană a marcat deschiderea unei noi epoci umane în aproape fiecare ramură a activităţii luministe, în fiecare sferă a gîndirii liberale". Schema lui Beard este corectă în multe laturi şi ea a contribuit

---

[50] C. Becker, *The Eve of the Revolution. A Chronicle of the Breach with England*, New-Haven, 1918. Vezi şi Sh. W. Smith, *Carl Becker: On History and the Climate of Opinion*, Ithaca, 1956.

[51] Ch. A. Beard, *An Economic Interpretation of the Constitution of the United States*, N.Y., 1913 şi în lucrarea scrisă în colaborare cu soţia sa, Mary Ritter (1876—1958), *The Rise of American Civilization*, vols. I — IV. N.Y., 1927—1942, (pentru problemele revoluţiei, primul volum).

la relevarea bazelor economice ale revoluţiei americane, la stimularea studierii atît a problemelor economice cît şi a conflictelor sociale interne.

Astfel, Arthur Meier Schlesinger (1888—1965) fost profesor de istorie la Harvard s-a ocupat de rolul negustorilor din colonii în anii revoluţiei americane [52], şi apoi a lărgit aria cercetărilor şi asupra diferitelor laturi ale perioadei războiului de independenţă. A. M. Schlesinger reia teza lui Carl Becker şi consideră că revoluţia a fost generată pe de o parte de agravarea contradicţiilor interne din colonii, adică de conflictele dintre păturile privilegiate, bogate şi cele lipsite de drepturi, sărace, iar pe de altă parte, de factorii externi, adică de nemulţumirea coloniştilor faţă de politica metropolei [53]. El acordă un rol precumpănitor factorului economic, dar recunoaşte că trăsăturile caracteristice ale procesului istoric american au fost condiţionate de o multitudine de factori legaţi de mediul geografic, ponderea masivă a imigraţiei, calea americană de dezvoltare a agriculturii, dezvoltarea oraşelor, creşterea conştiinţei naţionale etc. [54]

În prima sa lucrare [55], el argumentează că marii negustori au fost adevărata cauză a opoziţiei coloniilor faţă de metropolă. Legea zahărului şi legea timbrului au constituit o ameninţare pentru profiturile lor, iar Legea ceaiului şi un pericol fiind vorba de un monopol străin, ceea ce i-a determinat pe negustori să se opună şi să dea exemplu forţelor revoluţionare. Dar, după 1767, ei s-au alarmat de extinderea răzmeriţelor interne, de creşterea sentimentului republican şi a tendinţelor egalitariste. Unii au rămas cu radicalii nădăjduind că vor izbuti să-i controleze din interior, dar ei au pierdut, pînă la urmă, controlul asupra „clasei democratice meşteşugăreşti". După ce separarea de Anglia a devenit fapt, negustorii au devenit o parte a reacţiunii general conservatoare. Ca şi Charles A. Beard şi A. M. Schlesinger consideră că prin „contrarevoluţia" din 1787, adică prin adoptarea Constituţiei, opera unui grup restrîns de mari proprietari de pămînt, speculanţi, mari negustori — proprietatea a fost proteguită şi restabilită autoritatea centrală în mîinile acestui grup şi deci s-a împlinit ţelul acelora care au condus revoluţia.

John Franklin Jameson (1859—1937) a ţinut în 1925, cu prilejul aniversării a 150 de ani de la începutul ostilităţilor militare dintre forţele coloniale şi cele britanice, un ciclu de patru lecţii la Universitatea Princeton, publicate în anul următor [56]. Unghiul de vedere al autorului este mult mai larg, evenimentele revoluţiei fiind privite în ansamblul lor, nu în manifestările lor locale, şi nu numai prin latura lor politică, militară sau economică. Jameson a aprofundat şi dezvoltat înţelesul însemnătăţii sociale a războiului de independenţă. Autorul consideră că la baza conflictului, a războiului, problemele de ordin economic au avut cea mai „puternică influenţă" asupra patrioţilor americani. Forţa partidului

---

[52] A. M. Schlesinger, *Colonial Merchants and American Revolution 1763—1776*, N. Y., 1918.

[53] A. M. Schlesinger, *Paths to the Present*, N. Y., 1957, p. 189.

[54] Idem, *New Viewpoints in American History*, N.Y. 1922.

[55] Idem, *Colonial merchants and...*

[56] J. F. Jameson, *The American Revolution Considered as a Social movement*, Princeton, 1926.

revoluţionar se afla în principal în „poporul simplu", ceea ce a condus la transformări sociale" în decursul revoluţiei pe linia lărgirii democraţiei pentru toate grupurile şi categoriile populaţiei [57]. El a afirmat că elementele loialiste au fost reprezentate numai de fosta aristocraţie colonială şi la sfîrşitul războiului această categorie a fost eliminată din viaţa societăţii americane.

Teza a fost infirmată de cercetările concrete în această problemă. S-a dovedit că şi o parte a negustorilor s-a alăturat loialiştilor şi că după război o bună parte din foştii loialişti şi-au păstrat şi lărgit averile şi au jucat şi un rol însemnat în viaţa politică [58].

Vernon Louis Parrington (1871—1929) profesor de literatura americană, istoric, critic, s-a preocupat de istoria gîndirii, domeniu în care a lăsat o lucrare fundamentală [59], neterminată pînă la moartea sa. Parrington, studiind dezvoltarea gîndirii sociale în perioada revoluţiei, a dat o profundă analiză a psihologiei sociale a diferitelor grupuri de populaţie. În concepţia sa istorică — sub influenţa marxismului — Parrington a apreciat cu discernămînt şi ascuţime rolul personalităţii şi al maselor populare în formarea ideologiei mişcării sociale.

Parrington a considerat războiul drept o revoluţie şi s-a apropiat de teza că era o revoluţie burgheză „pe ruinele aristocraţiei coloniale avea să se ridice America burgheză" [60]. Ca şi mulţi alţii, el a idealizat urmările revoluţiei afirmînd că puterea a trecut „de la minoritatea aristocratică în mîinile majorităţii democratice".

În perioada dintre cele două războaie numeroşi istorici aparţinînd curentului economist au studiat diferite aspecte ale primei revoluţii americane şi au formulat puncte de vedere interesante, observaţii preţioase, caracterizări exacte cu privire la diferite probleme social-economice ale revoluţiei. Materialul faptic a fost mult lărgit, îmbogăţit, dar în problemele nodale nu s-au adus noi teze [61].

După cel de-al doilea război mondial, orientarea spre „războiul rece", politica de forţă faţă de ţările care s-au desprins din lanţul imperialist, a fost însoţită pe plan intern de un val de isterie anticomunistă. Teroarea a lovit pînă tîrziu, în 1955, nu numai pe comunişti, socialişti, radicali, ci tot ceea ce era gîndire neconformistă.

Din martie 1947 pînă în 1951 peste 3 500 000 de funcţionari publici au fost supuşi unei anchete de „loialitate" întreprinsă de Comisia temporară, înfiinţată de administraţia Truman. Zeci de mii de oameni au suferit persecuţii ce au mers pînă la a li se înscena procese de „tră-

---

[57] J. F. Jameson, *op. cit.*, p. 11, 18, 156.

[58] Robert L. Brunhouse, *The Counter-Revolution in Pennsylvania 1776—1790*, Harrisburg, 1942, p. 179 — 180; William H. Nelson, *The American Tory*, N. Y. and London, 1961. Cap. I — II; Charles S. Sydnor, *Gentleman Freeholders, Political Practices in Washington's Virginia*, Chapel Hill, 1952, Cao. I.

[59] V. L. Parrington, *Main Currents in American Thought*, vols. 1 — 3, N. Y. 1927—1930.

[60] *Op. cit.*, vol. I, p. 260.

[61] Se cuvine să menţionăm lucrările: Curtis P. Nettels, *The Roots of American Civilization*, N. Y., 1939; James Truslow Adams, *Revolutionary New England 1691—1776*, Boston, 1923.

dare". A urmat apoi cruciada împotriva comunismului condusă de McCarthy, preşedinte al Subcomitetului permanent de anchetă a Senatului.

„Maccarthysmul, scrie preşedintele D. D. Eisenhower în volumul său memorialistic *Mandate for Change*, a fost dăunător multor oameni şi ţării întregi. Nimeni nu era la adăpost de acuzaţiile nebuneşti lansate de nişte iresponsabili. Au căzut victime persoane nevinovate, care nici pînă azi n-au reuşit să iasă din umbra bănuielii nevinovate. Femei şi-au pierdut slujbele sau încrederea superiorilor şi colegilor lor. Preţul a fost tragic". Considerente politicianiste au determinat guvernul american să nu ia măsuri de reparare a unor nedreptăţi flagrante. Au trebuit să treacă aproape zece ani pînă ce administraţia J. Kennedy să reabiliteze pe savantul atomist J. Robert Oppenheimer, una din victimele „vînătorii de vrăjitoare".

Anticomunismul a devenit tendinţa determinantă în politica şi ideologia clasei stăpînitoare a Statelor Unite. Şi diferitele forme de manifestare a acestei tendinţe şi-au pus pecetea şi pe dezvoltarea ştiinţelor istorice.

Fostul preşedinte al asociaţiei istoricilor americani, Conyers Read, adept al teoriei prezenteismului, căutînd să explice responsabilitatea socială a istoricului, arată: „Bombele atomice cer hotărîri rapide. Poziţia liberală a istoricului ... nu ne mai mulţumeşte ... Războiul total, indiferent că este război rece sau fierbinte, mobilizează pe fiecare şi obligă pe fiecare să-şi ocupe postul său. Istoricul este în aceeaşi măsură eliberat de această obligaţie ca şi fizicianul" [62].

În istoriografia americană, tendinţele conservatoare s-au întărit, au luat extindere; s-a înăsprit disputa între istoricii de orientare liberală sau progresistă şi cei de tendinţe conservatoare şi reacţionare. Şi aceasta s-a oglindit şi în concepţiile istoricilor privitoare la problemele cardinale ale primei revoluţii americane.

A apărut o orientare „neoconservatoare" reprezentată de istorici ca Louis Hartz, Robers E. Brown, Daniel J. Boorstin, Clinton Rossiter şi alţii. Istoricii „neoconservatori" afirmă că societatea americană a fost şi este o societate „fără conflicte" sociale şi mersul ei înainte, dezvoltarea ei, s-ar datora numai „consensului" populaţiei.

De aici, calea „unică", „excepţională" a istoriei poporului american. În ceea ce priveşte prima revoluţie americană există o varietate de opinii, toate mergînd pe linia de a nega de fapt „revoluţionarismul" ei, de a nega „revoluţia" ca atare.

Clinton Rossiter, de pildă, reia tezele lui John Adam şi Edmond Burke, „teze completate de Alexis de Tocqueville". „De Tocqueville — scrie Clinton Rossiter — a dezvăluit natura deosebită a Republicii Americane « Marele avantaj al americanilor este acela că ei au ajuns la starea de democraţie fără a fi suferit o revoluţie democratică », adică, pentru a expune aceste teze în termenii anului 1776, americanii, spre deo-

---

[62] C. Read, *Social Responsabilities of the Historian*, în „American Historical Review", vol. LV, 1950, No. 2, Jan. p. 283. Istoricul S. B. Fay, autorul unei cunoscute lucrări *Origins of World War*, apărută în 1938, se ridica împotriva acelora care vorbeau despre progresul societăţii. Noţiunea de „progres" scrie el, este „logic lipsită de sens şi istoricul trebuie să se ferească de ea" (S. B. Fay, *The Idea of Progress*, în „American Historical Review", vol. LII, 1947, no. 2, Jan. p. 231).

sebire de cei mai mulţi care au făcut revoluţii în istorie, s-au bucurat deja de libertatea pentru care ei se luptau. « Adevărata revoluţie americană » fusese deja înfăptuită şi terminată înainte de a începe revoluţia" [63].

Cu alte cuvinte „adevărata revoluţie americană" a avut loc încă în perioada colonială. Schimbarea petrecută era „în mintea şi inima poporului". Rossiter nu neagă că au fost diferenţieri între americani coloniali, dar el găseşte că tocmai acestea au avut drept consecinţă un „consens general".

Robert E. Brown, care a pornit o adevărată cruciadă împotriva lui Charles A. Beard şi apoi contra lui Carl Becker, învinuindu-i de a fi răspîndit teze subversive, marxiste [64], a arătat că în Massachusetts nu a avut loc nici un fel de revoluţie şi nici nu era posibil să aibă loc vreo revoluţie. Aceasta, deoarece nu era nimic de schimbat. În Massachusetts exista o deplină democraţie, peste 90% din populaţie fiind fermieri, proprietari de loturi şi 95% din întreaga populaţie masculină avînd drept de vot. Era o „democraţie a clasei mijlocii". Aceeaşi situaţie exista aproape şi în celelalte colonii [65]. D. J. Boorstin afirmă că războiul de independenţă a fost un fel de „ceartă familială", de fapt „în sensul european contemporan al cuvîntului, ea nici nu a fost revoluţie", ea a fost mai mult o „rebeliune conservatoare colonială" şi trăsătura principală a istoriei americane este „stabilitatea" şi „concordanţa de interese" [66]. Louis Hartz consideră că firul conducător al istoriei Statelor Unite este „consensul". El de asemenea reia teza lui Tocqueville arătînd că în America nu a avut loc vreo revoluţie, poporul american fiind liber şi bucurîndu-se de roadele libertăţii sale încă din perioada colonială. „Simbol al unei revoluţii mondiale, americanii nu au fost în sensul adevărat al cuvîntului revoluţionari" [67]. Pe aceeaşi linie de gîndire, evident cu anumite diferenţe sînt şi lucrările lui Forrest Mc Donald, J. T. Lemon şi altora [68].

Astfel, cunoscutul istoric Jack P. Greene pune sub semnul întrebării determinarea istorică a revoluţiei. „Aşadar, revoluţia nu a fost rezultatul logic, necesar şi inevitabil al unor forţe care au acţionat îndelung, din vremea înfiinţării coloniilor, ci, o mişcare conservatoare şi defensivă împotriva provocărilor recente ale metropolei" [69].

[63] Clinton Rossiter, *A Revolution to conserve*, în „Conflict or Consensus in American History" Ed. cu o introducere de A. F. Davis and Harold D. Woodman, Boston, 1966, p. 78.

[64] R. E. Brown, *Charles Beard and the Constitution*, Princeton, 1965; Idem, *Carl Becker on History and the American Revolution* East Lansing, 1970.

[65] R. E. Brown, *Middle-Clas Democracy and the Revolution in Massachusetts 1691—1780*, Ithaca, 1955. Aceeaşi teză este susţinută în lucrarea lui Robert E. Brown scrisă în colaborare cu soţia sa: R. E. Brown and B. K. Brown, *Virginia, 1750—1786: Democracy or Aristocracy?*, East Lansing, 1964.

[66] Daniel J. Boorstin, *The Genius of American Politics*, Chicago, 1953, p. 66 — 97 (această lucrare a cunoscut pînă în prezent 12 ediţii). Vezi şi D. J. Boorstin, *The Americans: The Colonial Experience*, N. Y. 1958; idem, *The Americans: The National Experience*, N. Y., 1965.

[67] Louis Hartz, *Democracy without a Democratic Revolution*, în „*Conflict* or *Consensus*... p. 50. Vezi şi L. Hartz, *The liberal Tradition in America*, N. Y. 1955, p. 30 — 55.

[68] Forrest Mc Donald, *We the People: The Economic Origins of the Constitution*, Chicago, 1958; idem, *E Pluribus Unum: The Formation of the American Republic, 1776—1790*, N. Y. 1965; D. T. Lemon, *The Best Poor Man's Country: A Geographical Study of Early Southeastern Pennsylvania*, Baltimore, 1972.

[69] Jack P. Greene, *The flight from determinism: a review of recent literature on the coming of the American Revolution*, în „South Atlantic quarterly", v. 61, spring 1962, p. 257. Acelaş punct de vedere este susţinut şi în *The Preconditions for American Republicanism: A comment*, în „The Development of a Revolutionary Mentality", Washington, 1972, p. 119 — 124.

Alţi istorici, care au început prin a combate pe neoconservatori, s-au aflat, vrînd-nevrînd, pe poziţii principial apropiate de ale neoconservatorilor. Ei şi-au îndreptat principala atenţie asupra ideologiei ca factor distinct de geneza economică a revoluţiei americane.

Reprezentanţii şcolii „ideologice" afirmă că generaţia revoluţiei a fost tot atît de mult produsul ideilor, ca şi a intereselor materiale şi revoluţia a fost numai în subsidiar o luptă pe plan economic şi social.

Bernard Bailyn subliniază însemnătatea revoluţionară a războiului de independenţă, dar afirmă că „revoluţia americană a fost înainte de toate o luptă ideologică, constituţională şi politică", ea nu a fost rezultatul „structurii societăţii", ci, mai curînd al strădaniilor de a menţine modul liber de viaţă" ameninţat de Londra. „Ceea ce a fost esenţial implicat în revoluţia americană — scrie Bernard Bailyn — a fost nu dezbinarea societăţii cu întreaga ei nelinişte, disperare şi ură pe care o antrenează, ci realizarea, înţelegerea şi împlinirea moştenirii libertăţii şi ceea ce era menit să fie destinul Americii în contextul istoriei universale" [70].

Încă înainte de apariţia şcolii „ideologice" o pleiadă de istorici de orientare liberală, democratică, în frunte cu Merrill Jensen, strălucit continuator al celor mai bune tradiţii ale şcolii „progresiste" americane, fost preşedinte al Asociaţiei istoricilor americani, a demonstrat lipsa de temei, inconsistenţa teoriei „consensului", a spulberat imaginea idilică a unei Americi coloniale ca o „democraţie a clasei mijlocii", o societate fără diferenţieri de clasă, fără conflicte sociale, fără contradicţii antagoniste. John Cary a dovedit că concluziile lui Robert Brown despre „democraţia" din Massachusetts erau întemeiate pe analiza averii a numai 18 persoane şi a 50 de testamente. Analizînd un mare număr de materiale, Cary a arătat că numai 43% din „clasa superioară" avea drept de vot, iar micii fermieri arendaşi şi meşteşugarii în proporţie de 100% nu se bucurau de acest drept [71].

După calculele lui Jackson Turner Main în comitatele estice din Massachusetts, numărul celor fără de pămînt nu depăşea 20% iar pentru Massachusetts luat în întregime, el estimează că pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, circa 10% dintre cei mai bogaţi stăpîneau cam 50%

---

[70] Bernard Bailyn, *The Ideological Origins of the American Revolution*, Cambridge, 1967, p. VI — VII, 19; Gordon S. Wood, apreciază că principalele consecinţe ale revoluţiei, ale „ideologiei revoluţionare" au constat în schimbarea produsă în gîndirea societăţii americane. Edmund S. Morgan, considerat iniţiatorul „şcolii ideologice" scrie „În 1740 intelectualii de frunte ai Americii erau slujitorii Bisericii, şi ei gîndeau despre teologie, în 1790 ei erau oameni de stat şi gîndeau despre politică". Morgan arată că în perioada revoluţiei vechile doctrine teologice au fost împinse pe un plan secundar fiind înlocuite cu concepţii despre drepturile naturale, despre tiranie şi legitimitatea revoltei, despre diviziunea puterii, egalitate, iar argumentarea politică a ocupat locul de frunte în viaţa societăţii (E. S. Morgan, *The American Revolution Considered as an Intelectual Movement*, în „Paths of American Thought" ed. de A. M. Schlesinger Jr. and M. M. White, Boston, 1963, p. 11) *The Creation of the American Republic 1776—1787*, Chapel Hill, 1969, p. 594 — 615. Punctele de vedere ale „şcolii ideologice" au fost supuse unei critici incisive de catre George A. Billias, *The Revolutionary Era: Reinterpretations and Revisions*, în „American History: Retrospect and Prospect" ed. de George A. Billias şi Gerals N. Grob, N. Y. 1971, p. 34 — 84.

[71] J. Cary, *Statistical Method and the Brown Thesis on Colonial Democracy*, in „The William and Mary Quarterly", vol. XX, no. 2 April, 1963, p. 251 — 276.

din proprietatea inventariată (inclusiv orașul, a cărui structură socială era mai complexă) [72].

James A. Henretta, bazat pe condicile de impozite din Boston, principalul oraş colonial, capitala statului Massachusetts, pe anii 1687—1771 arată că proporţia de bărbaţi fără proprietate impozabilă s-a dublat, de la 14% la 29%. În acelaşi răstimp, 25% din cei mai înstăriţi contribuabili şi-au sporit proprietăţile de la 66% din totalul averii impozabile la 78% şi o parte dintre aceştia — cei mai bogaţi — ocupau aproape toate funcţiile eligibile [73].

Merrill Jensen, analizînd structura politică a cîrmuirii coloniilor, arăta în concluzie „ea era nedemocratică în practică, cu toată autoadministrarea şi eligibilitatea camerelor inferioare care au fost preluate de la Marea Britanie...". Exemplificînd cu situaţia din Massachusetts, Merrill Jensen scrie: „În 1760 cîrmuirea era controlată de maşinăria politică, excelent pusă la punct, condusă de Thomas Hutchinson care, cu rudele sale, şi cu aliaţii politici deţinea aproape toate posturile politice importante din colonie cu excepţia aceluia de guvernator. Oligarhia lui Hutchinson controla Curtea Supremă, Consiliul, Curţile comitatelor şi Judecătorii de pace ; cu această structură de numiri în posturi de la un capăt la celălalt al coloniei, ea era capabilă să controleze Adunarea legislativă aleasă de orăşele [74]. Aceeaşi situaţie din punct de vedere al structurii sociale şi politice o găsim şi în celelalte colonii [75].

Subliniind rolul maselor şi influenţa lor asupra dezvoltării evenimentelor revoluţionare, M. Jensen arată : „Revoluţia americană a fost ceva cu mult mai mult decît războiul coloniilor şi Marii Britanii; aceasta a fost lupta între acei care se bucurau de privilegii politice şi acei care nu le aveau". El consideră că din deceniul al şaselea al secolului al XVIII-lea aristocraţia colonială a fost pusă în situaţia să se ciocnească concomitent cu două provocări : „politica britanică şi nemulţumirea compatrioţilor ei americani" [76]. Ca urmare a revoluţiei, oamenii simpli, factor permanent al arenei politice din acea vreme, au obţinut „mai multă putere şi mai mare libertate" decît aveau înainte.

Teoria „consensului" a pierdut în ultimii ani numeroşi adepţi. Regretatul istoric Richard Hofstadter, fost profesor la Universitatea Columbia, care, în 1948, a formulat printre primii teoria „concordanţei de interese"

---

[72] Jackson Turner Main, *The Social Structure of Revolutionary America*, Princeton, 1965, p. 21, 42. Main include printre acei cu pămînt şi pe acei care dispuneau de loturi sub 50 acri, ceea ce nu asigura mijloacele de subsistenţă.

[73] James A. Henretta, *Economic Development and Social Structure in Colonial Boston*, în „William and Mary Quarterly", vol. XXII, nr. 1, January, 1965, p. 75 — 99. Concluziile lui Henretta au fost confirmate de analiza făcută de A. Kulikoff, care a dovedit că diferenţierea socială s-a accentuat în anii războiului revoluţionar (Allen Kulikoff, *The Progress of Inequality in Revolutionary Boston*, în „William and Mary Quarterly", vol. XXVII, no. 3, July, 1971, p. 375 — 412).

[74] Merrill Jensen, *Democracy and the American Revolution*, în „Causes and Consequences of the..." p. 269 — 271.

[75] Jackson T. Main, *The Upper House in Revolutionary America*, Madison, 1967, Richard Hofstadter, *America at 1750. A Social portrait*, N. Y. 1971.

[76] Merrill Jensen, *The Founding of a Nation: A History of the American Revolution*, 1763—1776, N. Y., 1968, p. 32.

— ca trăsătură principală a istoriei social-politice a Statelor Unite [77]—a recunoscut într-o lucrare, după două decenii, că această teorie nu-i mai apare „atît de mulţumitoare ca acum 10 sau 20 ani". Şi el arată: „Dacă noi tragem concluzia că revoluţia americană nu a avut un adevărat caracter revoluţionar din cauza tradiţionalismului ideilor sale, noi putem să scăpăm din vedere principalul" [78].

În ultima sa lucrare, publicată post mortem, Hofstadter analizează pe larg contradicţiile antagoniste, ale societăţii americane de la mijlocul veacului al XVIII-lea apropiindu-se de punctele de vedere ale istoriografiei liberale, democrate [79].

De aproape un sfert de veac în istoriografia americană a apărut o nouă orientare, reprezentată de un grup de istorici care participă la mişcarea social-politică cunoscută sub denumirea de „noua stîngă". Printre cei mai reprezentativi istorici ai acestei orientări, foarte pestriţă şi schimbătoare atît din punct de vedere al componenţei, cît şi al concepţiilor membrilor ei, se cuvine să menţionăm pe Jean Lemisch şi Staughton Lynd care s-au ocupat de problemele revoluţiei americane. Principiile metodologice ale „noii stîngi" au fost supuse criticii de pe poziţiile marxiste de către cunoscutul istoric H. Aptheker, care a relevat tendinţele subiective-voluntariste în abordarea trecutului, nerespectarea principiului istorismului, tendinţele de a rupe factorul moral de baza social-economică şi alte greşeli de ordin metodologic [80].

Evident, toate acestea diminuează, slăbesc puterea atacurilor „noii stîngi" împotriva poziţiilor „neoconservatorilor", a teoriei „concordanţei de interese".

Cu toate acestea, Jesse Lemish, S. Lynd şi alţii au adus în circuitul ştiinţific noi şi valoroase materiale cu privire la lupta maselor, a „poporului tăcut", dar a cărui voce s-a făcut auzită în timpul luptelor pentru scoaterea din funcţiune a aparatului cîrmuirii britanice din colonii şi a altor acţiuni revoluţionare din acei ani [81].

Revoluţia americană a legitimat dreptul la autodeterminare naţională şi la răscoală împotriva cîrmuirilor opresive, a legitimat — în limitele veacului al XVIII-lea — drepturile omului şi a pus bazele unei societăţi noi, apropiată de gînditorii înaintaţi ai veacului. Iată de ce, Karl Marx a considerat că „războiul american de independenţă din secolul al XVIII-lea a constituit semnalul de alarmă pentru clasa de mijloc din Europa" [82].

---

[77] R. Hofstadter, *The American Political Tradition and the Men Who made It*, N. Y., 1948.

[78] Idem. *The Progressive Historians: Turner, Beard, Parrington* N. Y. 1968, p. 459.

[79] Idem, *America at 1750. A social portrait*, N. Y. 1971. Se cuvine să menţionăm dintre lucrările mai importante ale istoricilor liberali: G. Ostrander, *The Rights of Man in America 1606—1681*, Columbia, 1969; G. B. Nash, *Class and Society in Early America*, Englewood Cliffs, 1970; R. Berthoff, *An Unsettled People*, N. Y., 1971.

[80] H. Aptheker, *Attempting a New History*, in „Political Affairs", 1969, vol. XLVII, No. 8, August, p. 42—51; No. 9, September, p. 30 — 40.

[81] J. Lenish, *The American Revolution Seen from the Bottom Up*, in „*Towards a New Past: Dissenting Essays in American History*", N. Y., 1968; Idem, *Listening to the „Inarticulate": William Widger's Dream and the Loyalties of American Revolutionary Seamen in British Prisons*, in „Journal of Social History, vol. III, no. 1, 1969; S. Lynd, *Capitalism, Democracy and the United States Constitution: The Case of New York*, in „Science and Society" vol. XXVIII, 1963, no. 1; idem, *Class Conflict, Slavery and the United States Constitution*, Indianapolis, 1967.

[82] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 23, Bucureşti, Edit. politică, 1966, p. 15.

Revoluţia a modificat din rădăcini teoria cunoscută în secolul al XVIII-lea cu privire la sistemul de cîrmuire a statului. Pentru marii gînditori John Locke, Montesquieu, Voltaire, Rousseau, Mably, Marat regimul republican era indicat numai în state mici ca Elveţia, Olanda. Revoluţia americană a instaurat însă într-o ţară mare forma republicană cu un sistem descentralizat, federativ. Proclamînd principiul suveranităţii poporului ca unică bază legală a puterii de stat — chiar dacă principiul era expus cu multe rezerve — statele au elaborat constituţii prevăzînd drepturile fundamentale ale omului şi lărgind drepturile electorale, adîncind tendinţele democratice.

Revoluţia americană a revizuit relaţiile dintre Biserică şi stat impulsionînd şi accelerînd mişcarea pentru libertatea conştiinţei şi separarea Bisericii de stat.

Abolirea sclaviei era obiectiv una din sarcinile revoluţiei cerută de procesul de dezvoltare a capitalismului. Plantatorii sclavagişti şi-au impus însă voinţa şi incapacitatea primei revoluţii burgheze anticolonialiste de a lichida sclavajul a dus la prelungirea războiului, la încetinirea ritmului dezvoltării pieţii interne şi a industrializării ţării.

Revoluţia americană a creat un uriaş fond obştesc de pămînturi care a făurit condiţiile pentru dezvoltarea agriculturii pe calea americană. V. I. Lenin a caracterizat revoluţia care a dat naştere celei mai noi dintre marile naţiuni ale lumii noastre drept: „unul dintre războaiele mari cu adevărat eliberatoare, cu adevărat revoluţionare, care au fost atît de puţine...”[82bis].

Revoluţia americană a avut influenţă profundă în Europa şi America Latină, precipitînd lanţul de mişcări europene antifeudale legate de revoluţia franceză, precum şi războaiele revoluţionare anticoloniale împotriva Spaniei de pe continentul american.

Istoricilor marxişti americani le aparţine principalul merit în relevarea rolului maselor populare orăşeneşti şi săteşti în revoluţie, în studierea concretă a mişcării muncitorilor, fermierilor, negrilor, şi a participării lor în organizaţiile revoluţionare, a alianţei micii burghezii cu masele muncitoreşti.

Într-o lucrare publicată în 1937, John Hardy a studiat dezvoltarea economică a coloniilor, a arătat — pentru prima oară — inevitabilitatea revoluţiei, urmare a contradicţiilor dintre capitalismul american şi cel britanic, a elucidat rolul şi însemnătatea maselor populare*. Herbert Morais a considerat masele muncitoare drept „detaşamentul de frunte al mişcării pentru desprinderea coloniilor de Anglia”. După părerea sa, meşteşugarii şi lucrătorii încă înainte de 1770 „erau îndeajuns de puternici pentru a acţiona ca o forţă politică independentă” [83].

82bis V. I. Lenin, *Scrisoare muncitorilor americani*, Bucureşti, 1953, p. 6.

* J. Hardy, *The First American Revolution*, N. Y. 1937.

83 H. Morais, *Artisan Democracy and American Revolution*, în „Science and Society” 1942, vol. VI, Summer, p. 227.

Într-o altă lucrare, Morais a arătat, printre primii, factorii care au împiedicat implantarea formelor feudale de viaţă în coloniile britanice din America şi a încercat să stabilească legăturile dintre mişcarea de eliberare americană cu lupta revoluţionară europeană din sec. XVII — XVIII [84]. J. Allen a analizat situaţia negrilor şi lupta lor pentru eliberarea din lanţurile sclaviei [85].

H. Aptheker a dat cea mai cuprinzătoare şi mai profundă istorie a oamenilor de culoare din Statele Unite [86], însoţită de o vastă culegere de documente [87] ilustrînd, printre altele, rolul negrilor în perioada primei revoluţii americane.

În 1959 şi 1960, H. Aptheker a publicat primele două volume din „Istoria poporului american", o lucrare proiectată în 12 volume.

Primul volum este consacrat perioadei coloniale [88] iar al doilea revoluţiei americane [89]. H. Aptheker a dat o profundă analiză a societăţii americane şi concluzia lui este că revoluţia a fost rezultatul interacţiunii a trei şuvoaie principale: „ciocnirea fundamentală de interese între cercurile conducătoare ale puterii coloniale şi majoritatea populaţiei coloniilor; stratificarea de clasă din colonii şi lupta de clasă generată de aceasta ..., conştiinţa naţională americană în dezvoltare" [90].

Philip S. Foner, în primul volum al lucrării sale, considerată fundamentală pentru istoria mişcării muncitoreşti în S.U.A., descrie pe larg condiţiile de muncă şi viaţă ale lucrătorilor americani, subliniind rolul lor în anii primei revoluţii americane [91].

W. Z. Foster a publicat cîteva opere fundamentale cu privire la istoria mişcării muncitoreşti internaţionale, istoria generală a capitalismului, istoria popoarelor Americii şi altele.

O însemnătate deosebită prezintă monografia în care se dă pentru prima oară în literatura marxistă o sinteză a istoriei generale a celor două Americi [92].

Lucrările istoricilor marxişti au lărgit viziunea cercetătorilor despre „prima revoluţie colonială victorioasă din istoria omenirii", dîndu-le posibilitatea să înţeleagă mai precis şi să aprecieze mai corect însemnătatea evenimentelor dramatice din anii revoluţiei şi rolul lor în istoria Statelor Unite precum şi a istoriei universale.

---

[84] H. Morais, *The Struggle for American Freedom. The First Two Hundred Years*, N. Y., 1944.

[85] J. Allen, *The Negro Question in the United States*, N. Y., 1936.

[86] H. Aptheker, *Essays in the History of the American Negro*, N. Y. 1945 (ultima ediţie, a 4-a, în 1969).

[87] Idem, *A Documentary History of the Negro People in the United States*, N. Y. 1951.

[88] H. Aptheker, *A History of the American Peuple*, vol. I, *The Colonial Era*, N. Y., 1959.

[89] Idem, *A History of the American People: An Interpretation*, vol. 2, *The American Revolution*, N. Y., 1960.

[90] *Op. cit.*, p. 38 — 40.

[91] Ph. S. Foner, *History of the Labor Movement in the United States*, vol. 1, *From Colonial Times to the Founding of the American Federation of Labor*, N.Y. 1947, (Lucrarea are 4 volume, ulitmul fiind apărut în 1965).

[92] William Z. Foster, *Schiţă a istoriei politice a celor două Americi*, Bucureşti, 1954.

L'HISTORIOGRAPHIE DES U.S.A. CONCERNANT LA PREMIÈRE RÉVOLUTION AMÉRICAINE

RÉSUMÉ

Depuis la première „génération" d'ouvrages concernant la guerre révolutionnaire des annés 1775—1783 — l'œuvre des participants directs et des contemporains — jusqu'a nos jours, parmi les historiens américains se fait jour une grande variété de conceptions historiques, nombre d'entre elles opposées l'une à l'autre quant aux problèmes modaux : les causes de la guerre, son caractère, les forces motrices, la place et le rôle des forces de classe, la position et le rôle des leaders politiques, idéologiques, militaires, les résultats de la guerre ainsi que son importance. L'auteur analyse les principales œuvres de „l'école romantique", de „l'école teutonique", de „l'école impériale", de „l'école économiste", soulignant en même temps le développement de la science historique américaine comme telle.

Se référant à la littérature historique américaine de la période qui a suivi la deuxième guerre mondiale, l'auteur de l'étude relève la lutte entre le courant „néo-conservateur", propagateur de la théorie du „consensus", et le courant libéral-démocrate qui a démontré la fausseté de l'image sur l'Amérique coloniale en tant que „démocratie de la classe moyenne", société dénuée de différenciations de classe, de conflits sociaux, société du „consensus général", soulignant que la révolution „a été quelque chose de plus que la guerre des colonies et la Grande-Bretagne, soit la lutte contre ceux qui jouissaient de privilèges politiques et ceux qui n'en possédaient pas".

Dans la dernière partie de l'étude on présente les ouvrages des historiens marxistes, étant relevée l'importance qu'ils présentent pour l'étude plus approfondie de la première révolution américaine.

ASPECTE ALE RELAȚIILOR ROMÂNO-AMERICANE ÎN ANII NEUTRALITĂȚII ROMÂNIEI (1914–1916)

DE

ION STANCIU

Izbucnirea primului război mondial a afectat profund raporturile internaţionale, modificînd în mod neprevăzut înfăţişarea relaţiilor dintre multe state pentru întreaga lor evoluţie ulterioară. În vreme ce unele legături, devenite tradiţionale de-a lungul anilor, au putut continua, adînc influenţate însă de imperativele războiului, sau alteori au fost brusc întrerupte de liniile fronturilor, în aceleași împrejurări s-a putut ajunge uneori la raporturi noi ca intensitate şi perspective. Relaţiile care se înscriu în această din urmă categorie și-au datorat înviorarea impulsului dat de necesităţile presante, economice şi politice, generate de război.

În această situaţie, odată cu izbucnirea primului război mondial, România şi Statele Unite ale Americii s-au aflat, pentru întîia dată în istoria relaţiilor lor, într-o poziţie internaţională identică, din care au rezultat în raporturile dintre ele o serie de aspecte noi.

Printr-o coincidenţă, în timp ce la 4 august 1914 guvernul român anunţa public decizia sa de a adopta neutralitatea, la Washington, în aceeaşi zi preşedintele Woodrow Wilson anunţa și el că faţă de evenimentele militare din Europa Statele Unite se declarau neutre.

Prezența ambelor state în rîndul ,,neutrilor'', în ciuda cauzelor total deosebite care o motiva, a pus în lumină o serie de similitudini şi convergenţe între unele din interesele lor, oferind astfel şansa unei apropieri mai strînse decît oricînd pînă atunci între cele două ţări.

Domeniul în care s-a manifestat cel mai evident posibilitatea unei intensificări a relaţiilor româno-americane a fost cel al legăturilor economice, în special comerciale. În acest sens terenul era deja pregătit, într-o anumită măsură, chiar mai dinainte, atît prin dezvoltarea pe care o cunoscuseră schimburile economice dintre cele două ţări în ultimii ani antebelici [1] cît şi de condiţiile comerciale generale. Firmele americane tocmai renunţaseră, sub presiunea asupra producţiei, la procedeul lor tradiţional, al plăţii în cash, care le îndepărtaseră pînă atunci de multe pieţe, şi adoptaseră și ele metoda exportului pe credit pe termen scurt, orientare care deschidea mărfurilor americane atît pieţele Extremului Orient cît şi, în

---

[1] Asupra evoluției acestora vezi I. Stanciu, *Considérations sur l'évolution des rapports commerciaux entre la Roumanie et les Etats Unis d'Amérique jusqu'en 1914*, în ,,Revue roumaine d'histoire'', 4 1972, p. 627–630

,,REVISTA DE ISTORIE'', Tom. 29, nr. 6, p. 921–934, 1976

Europa, pe cele ale răsăritului şi sud-estului european [2]. Nu înceta deasemenea în regiunile respective exportul mărfurilor americane ca mai înainte, prin intermediari, dar odată cu izbucnirea războiului a crescut în Statele Unite interesul pentru intensificarea comerţului direct cu ţările din estul şi sud-estul Europei, inclusiv cu România.

Faza mai puţin favorabilă prin care trecuse comerţul european al SUA în anii 1912—1913 în ansamblul său era şi ea acum depăşită [3] şi creşterea cererilor europene pe piaţa americană, solicitările venind practic din toate părţile, au încurajat ideea unei expansiuni comerciale directe a Statelor Unite în Europa. Vechii competitori, puterile europene, nu mai puteau asigura cu produse pieţele europene ca mai înainte, ele însele fiind acum preocupate de aprovizionarea de război; comerţul intermediarilor încetase şi el, ivindu-se astfel posibilitatea ca comerţul american să se substituie uşor pe aceste pieţe celorlalţi furnizori.

De la rolul relativ secundar pe care îl ocupaseră în concertul comercial şi financiar dinainte de război, Statele Unite ajunseseră astfel să aspire la un rol principal, de care cercurile de afaceri americane au devenit repede conştiente, trecînd la o reconsiderare în general a relaţiilor economice cu Europa.

Reprezentanţi ai unor importante firme americane se pronunţau în acest spirit referindu-se direct la raporturile cu statele sud-estului european. A. J. Mace, secretarul general al firmei *Williams & Wigmore, Inc.*, aparţinînd importantei bănci new-york-eze *Guaranty Trust Co.* declara de exemplu că înainte chiar ca pacea să survină urma să se treacă la considerarea nevoilor economice ale ţărilor balcanice [4]. Găseau de acum vînzare nu numai produsele americane tradiţional exportate aici, ci tot ceea ce putea servi ducerii războiului; în Statele Unite sosiseră comisii de achiziţii din multe ţări europene iar ca urmare preţurile crescuseră, se căutau credite şi se plasau comenzi nu numai pentru nevoile războiului ci chiar pentru după război [5].

Anii neutralităţii au reprezentat în acelaşi timp şi pentru România o perioadă de mare interes pentru problemele economice, în special sub raportul soluţionării lor în viitor. Războiul evidenţia importanţa resorturilor economice în politica mondială, atrăgînd atenţia cercurilor conducătoare legate mai ales de partidul liberal asupra legăturii directe şi deschise existente între politica naţională şi economia naţională [6].

---

[2] Dumitru I. Andronescu, *Psihologia comercială şi financiară a Statelor Unite*, Bucureşti, 1916, p. 3.

[3] Datorită poziţiei sale debitoare pentru o serie de capitaluri, finanţa americană nu putuse acoperi dobînzile datorate Europei nici chiar cu excedentul rezultat din comerţul tot mai larg cu Europa. Pentru alte detalii privind comerţul american în general în pragul războiului vezi *Comerţul exterior al României, 1928—1937*, Bucureşti, 1939, p. 200 şi următoarele.

[4] D. I. Andronescu, *op. cit.*, p. 2.

[5] *Ibidem*, p. 3.

[6] Vintilă Brătianu, al cărui rol în conceperea politicii economice a Partidului Naţional Liberal era încă de pe acum tot mai însemnat, considera — în articolul *Războiul şi petrolul*, publicat în „Viitorul" din 17 dec. 1914 — că războiul mondial „a pus într-o lumină vie unele chestiuni vitale, cărora din nenorocire nu le dădeam pînă acum importanţa pe care o meritau". Conflictul dădea, continua el, învăţăminte utile „pentru ceea ce vrea să zică o industrie adevărat naţională şi foloasele reale pe care economia naţională le poate trage din ea".

În aceste condiții, au existat atît în România cît și în Statele Unite vizibile preocupări de reconsiderare a relațiilor economice dintre cele două state, ambele fiind interesate în perspectivele lor de viitor.

Dornici să intensifice comerțul cu România, numeroși oameni de afaceri americani au început de aceea să solicite Departamentului de Stat, încă din toamna anului 1914, tot mai numeroase informații utile cu privire la stadiul relațiilor economice cu țara noastră, mai ales în legătură cu regimul convențional sub care se desfășurau [7].

În august 1914 vizita Bucureștiul în numele unora dintre aceștia Avram Tetian, afacerist din Boston, venit pentru a studia la fața locului condițiile comerciale și mijloacele de dezvoltare a schimburilor cu Statele Unite. Acesta era convins că acum era „momentul cel mai potrivit pentru ca comerțul României să-și creeze legături directe cu producătorii americani, înlocuind intermediul Germaniei și al Franței" [8].

Ca un prim pas, Tetian sugera și înființarea unor consulate românești în cîteva din orașele americane care prezentau interes pentru legăturile cu România. El însuși se oferea să conducă un consulat la Boston, lucru pentru care se și îngrijise și obținuse deja o recomandare din partea oficialităților americane și din partea unor importante societăți și bănci americane, convins fiind că împrejurările ofereau destule garanții de succes acestor planuri privind comerțul cu România [9].

Faptul că România nu poseda încă în SUA nici reprezentanțe consulare și nici diplomatice constituia deja o problemă de mai multe ori ridicată în trecut, care acum revenea astfel în discuție. Ministrul american la București, Charles Vopicka, abordase în mai multe rînduri chestiunea necesității deschiderii unor asemenea agenții cu oficilitățile românești și în decembrie 1915 a reușit să obțină din partea ministrului de externe E. Porumbaru promisiunea, întărită de ministrul de finanțe, că în viitorul buget aveau să fie înscrise și sumele necesare deschiderii unei legații la Washington [10].

Problema agențiilor României în Statele Unite atrăsese dealtfel atenția generală în cercurile oficiale americane. În timp ce dintre statele din sud-estul Europei Serbia, Grecia, Bulgaria și Muntenegru aveau nu numai reprezentanțe diplomatice ci chiar și consuli sau atașați comerciali, ezitarea României de a urma aceste exemple îl făcuse pe secretarul de stat al SUA, W. J. Bryan să se exprime încă din 1913 că țara noastră rămăsese „singurul stat din lumea întreagă care nu are nici un fel de reprezentare politică sau comercială în Statele Unite" [11]. În ciuda acestui inconvenient, în special în prima parte a intervalului de care ne ocupăm, pînă spre mijlocul anului 1915, o serie de noi afaceri, dovedind creșterea interesului

---

[7] Vezi documentele 611.7131/41, Decimal file 1910—1929, Record Group 59, Departament of State Files, în United States National Archives, Washington. Documentele din aceeași sursă și din același fond sînt în continuare citate US. N.A., R.G. 59, d. f. 1910—1929, doc....

[8] Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, București, Problema 75, dosarul 48, f. 185 (Aceeași sursă citată în continuare Arhiva MAE ... dos.) Hamburgul, altădată poarta comerțului indirect cu produse americane și spre România, era acum închis ca urmare a blocadei maritime engleze.

[9] *Ibidem.*

[10] US. N. A., R. G. 59, d. f. 1910—1929, doc. 701. 7111/10, Vopicka către R. Lansing, scrisoare din 24 decembrie 1915

[11] D. I. Andronescu, *op. cit.*, p. 5

arătat în SUA pentru România, s-au putut organiza și urmări, ajungînd în diferite stadii de realizare practică.

Firma *Kellogg Switchbord & Supply Company*, specializată în construcții telefonice, se interesa, de exemplu, în aprilie 1915 de situația comunicațiilor telefonice din România, avînd în vedere o afacere în acest domeniu [12], în timp ce firma *Herbert Brothers Import and Export Marchants* din New York, care intenționa să înceapă un larg import de floarea soarelui din România, intervenea și ea, în februarie 1915, la Departamentul de Stat pentru a obține prin intermediul său autorizația necesară din partea guvernului român [13].

Baldwin Locomotive Works din Philadelphia se inetersa și ea de un aranjament prin care în viitor să poată specializa mai mulți tineri români pe lîngă companiile americane producătoare de material feroviar [14], intenționînd desigur afaceri de amploare în acest domeniu.

Astfel de interese au găsit la București un sprijin în activitatea lui Ch. Vopicka, ministrul american, care preocupat de perspectiva schimburilor cu România a și inițiat mai multe planuri de încurajare a comerțului româno-american.

În 1915, observînd că afacerile americane erau încă „foarte reduse și se limitau doar la achiziționări de mașini agricole" [15], el a insistat pentru deschiderea unei camere de comerț, convins de utilitatea ei nu numai în încurajarea schimburilor cu România ci și cu Bulgaria și Serbia. Ideea sa era împărtășită și sprijinită și de J. B. Ravendal, consul al S.U.A. la Constantinopol, în cooperare cu care Vopicka a reușit să organizeze în 1915 o întrunire a celor mai de seamă oameni de afaceri români și americani aflați la București în acel moment. S-a hotărît înființarea unei camere de comerț româno-americane, reprezentînd prima instituție de acest gen în istoria legăturilor economice dintre cele două state [16].

Alte surse dovedesc și ele că interesul trezit în S.U.A. pentru intensificarea legăturilor cu România era încă și mai larg. Dumitru I. Andronescu, român aflat în anii neutralității în S.U.A. observa, într-o lucrare de proporții reduse, însă semnificativă pentru obiectivul urmărit, că intrînd în contact cu cercurile economice americane din New York fusese invitat să spună și să scrie despre posibilitățile comerțului cu Româ-

---

[12] US. N. A., R. G. 59, d. f. 1910—1929, doc. 166 071/22

[13] Ibidem, doc. 611719/1, scrisoarea firmei, din 6 februarie. Ibidem doc. 611 719/1, răspunsul primit prin scrisoarea lui Vopicka către Lansing, 30 aprilie 1915, informa că exporturile de cereale fuseseră interzise de guvernul român în noembrie 1914.

[14] US.N.A.R.,G. 59 d.f. 1910—1929, doc. 166.071 24. Această firmă mai avusese și în trecut legături de afaceri cu Căile Ferate Române.

[15] Ch. Vopicka, *The Secrets of the Balkans. Seven years of a diplomatic life in the Storm Center of Europe*, Chicago, Rand McNally Company, 1921, p. 309. Departe de a dezvălui secretele promise, cartea lui Vopicka conține totuși multe detalii utile, fiind însă concepută mai curînd ca o replică tîrzie la reproșurile Departamentului de Stat din anii misiunii îndeplinite de autor la București. Asupra personalității și activității lui Vopicka vom reveni de altfel, în paginile următoare. Importul de mașini agricole americane ocupase întotdeauna un loc de frunte și deloc neglijabil în trecut în importul de mașini agricole al României. Deși e dificil de stabilit ponderea lui totală, datorită imposibilității de a preciza exact importul indirect cu mașini agricole americane, se poate observa că importul direct, înregistrat, cu aceste mașini reprezenta în 1913 o valoare de peste 700.000 de dolari (vezi I. Stanciu, *art. cit.*, *loc. cit.*, p. 627, 629).

[16] *Ibidem*.

nia [17]. Andronescu fusese chemat în acelaşi scop şi în alte oraşe americane avînd prilejul să remarce uimirea şi curiozitatea care însoţeau aceste invitaţii, în timp ce în două săptămîni primise nu mai puţin de 76 de scrisori de la numeroase firme şi bănci care solicitau informaţii asupra condiţiilor existente pe piaţa românească. Unele dintre ele, mai îndrăzneţe, venind în special din partea fabricilor pe care le-a vizitat, cereau informaţii despre modul în care americanii ar fi putut „pătrunde în tainele pieţii şi politicii româneşti" [18].

Între aceste firme care doreau să intre în relaţii cu piaţa românească se aflau *International Roofing Co.* (Chicago), *De la Vergne Machine Co.* (N. J.), *J. I. Case Machine Co.* (Racine, Wis), *National Stamping and Electric Works* (Chicago), *Pierce Machine Tools Co.* (Chicago), *Mayer Brothers Co.* (Minn.), *C. L. Best Gas Traction Co.* (Okland, Cal.), *General Lead Battery and Electric Co.* (N. J.), *The Studebaker Corp.* (Detroit, Mish.) etc [19].

Acest interes demonstra evident şi nevoia manifestată în cercurile de afaceri americane de a cunoaşte realităţile economice româneşti, care le rămăseseră pînă atunci îndepărtate şi străine.

Semnele unui nou impuls în relaţiile economice româno-americane, venind în special din partea comerţului american în anii 1914—1915, au suferit însă brusc după această dată o abandonare. Nici speranţele puse în camera de comerţ deja înfiinţată [20], nici consulatele propuse de Tatian, nici legaţia promisă lui Vopicka nu s-au mai putut realiza, iar planurile firmelor americane nu au mai prins viaţă. Odată cu intrarea Turciei în război şi închiderea Strîmtorilor Mării Negre, în octombrie 1914, comerţul particular a devenit practic atît de dificil între cele două ţări încît n-a mai putut continua. Legătura cu S.U.A. s-a mai ţinut un timp prin Serbia-Grecia (via Salonic) şi apoi prin teritoriul Rusiei, prin portul Arhanghelsc sau pe Transiberian, prin Vladivostok, peste Pacific iar dificultatea asigurării capacităţilor de transport în Rusia a făcut recurgerea la aceste căi aproape imposibilă. În schimb, în aceeaşi perioadă s-a putut realiza, în ciuda unor piedici tot mai numeroase, importul unor mărfuri necesare aprovizionării de război organizată de statul român. Descoperind, încă din august 1914, gravele consecinţe decurgînd din totala insuficienţă a producţiei industriale interne şi eşecul planului său mai vechi de echipare a armatei, guvernul Ion I. C. Brătianu se văzuse nevoit foarte curînd, în toamna aceluiaşi an, să ia măsuri urgente de aprovizionare din străinătate în perspectiva unei participări la război [21].

[17] D. I. Andronescu, *op. cit.*, p. 5. Broşura, deja citată, poartă chiar subtitlul *Afaceri posibile cu România*. În iunie 1916, ca urmare a acestor insistenţe a apărut în „Bulletin of the American Mfg. Export Association" şi un articol al lui D. I. Andronescu, intitulat *România Trade Possibilities.*

[18] *Ibidem.*

[19] *Ibidem*, vezi şi p. 6 în continuare.

[20] Un anume Teodoridi Antoni, care se oferise să servească drept consul al S.U.A. la Brăila, observa în august 1915 că în problema camerei de comerţ nu se mai făcea deja nimic, ministrul american fiind foarte ocupat cu alte chestiuni (vezi US.N.A., R.G. 59, d.f. 1910—1929, anexă la doc. 125.0071/6

[21] *România în războiul mondial, 1916—1919*, vol. I, Imprimeria Naţională, 1934, p. 35; vezi şi D. Iliescu, *Documente privitoare la războiul pentru întregirea neamului*, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1924, p. 12 — 13. Situaţia creată era incontestabil rezultatul direct al economiei preponderent agricole a României şi în parte apoi a neglijării pregătirii dotării armatei de către guvernele antebelice.

Guvernul român a ajuns la ideea efectuării aprovizionării în îndepărtatele State Unite din nevoia de a găsi noi furnizori de materiale de război, pe măsură ce vechii furnizori ai acestora, Germania şi Austro-Ungaria, începuseră după declanşarea războiului să onoreze tot mai greu, pentru ca apoi să oprească comenzile României, în timp ce aprovizionarea din Italia, Anglia şi Franţa s-a dovedit şi ea nu lipsită de piedici serioase [22]. Deşi soluţia S.U.A. intra astfel în discuţie, ea părea în primul moment „dacă nu imposibilă, totuşi greu de realizat" [23]. Şi totuşi spre ea îndemnau şi greutăţile tehnice şi de transport de tot felul ridicate de Anglia şi Franţa. În ciuda faptului că guvernul român dorea să se apropie de aceste puteri, convingerea că „nu se putea obţine nimic pentru armată (din partea lor) fără ca guvernul să-şi ia anumite angajamente politice şi militare" [24], care ar fi stînjenit libertatea de acţiune diplomatică a ţării în obţinerea recunoaşterii drepturilor României la întregire naţională, constituia de asemenea un puternic argument care făcea preferabilă aprovizionarea într-un stat neutru, care să nu angajeze politiceşte ţara.

Una dintre cele dintîi măsuri luate pentru aprovizionarea din S.U.A., cel mai solicitat dintre furnizorii neutri, a fost adoptată în noiembrie 1914. La această dată, pe baza unui referat prezentat de primul ministru privind obţinerea doar parţială şi insuficientă a materialelor comandate în Germania, Austro-Ungaria, Rusia, Spania şi Italia, Consiliul de Miniştri a aprobat recomandarea sa „ca o comisie compusă dintr-un ofiţer şi un funcţionar superior de la C.F.R. să plece imediat în Statele Unite ale Americii de Nord spre a trata direct cu fabricile de acolo aprovizionarea cu materiile prime necesare stabilimentelor militare de artilerie la confecţionarea a 200.000 proiectile de 75 mm. şi alte comenzi ce sînt în curs de execuţie şi expedierea spre ţară a 2.000.000 cartuşe şi 100.000 arme M.d. 93" [25]. Materialele respective trebuiau obţinute imediat, „fiind urgent necesare în ţară ... neputîndu-se aştepta noi tratative sau admite noi termene de predare prea îndepărtate ..." [26]. Ca urmare a acestei decizii a fost trimis din partea C.F.R.-ului în Statele Unite, pentru nevoile de material feroviar, inginerul Theodor Orghidan, care a rămas acolo şi în anii următori [27].

---

[22] Vasile Rudeanu, *O viaţă. Amintire. Comentarii*, vol. I, Bucureşti, f. a., p. 138. Lucrare aflată în manuscris (dactilografiat) în fondul cabinetului de manuscrise al Bibliotecii Academiei, R.S.R. Rudeanu, una dintre persoanele cele mai îndeaproape iniţiate în efortul de aprovizionare, relatează că la 9 noiembrie 1914 făcuse deja cunoscut primului ministru că o înarmare rapidă se putea face doar din Germania şi Austro-Ungaria, singurele state care posedau şi fabricau acelaşi tip de arme şi armament cu cel cu care era dotata de peste 40 de ani armata română. Franţa şi Anglia utilizau tipuri deosebite, fiind necesare, după eventuala plasare a comenzilor în aceste ţări, cel puţin 3 — 4 luni pentru adoptarea de către industriile lor a utilajelor care să producă pentru România. Comenzile făcute deja în Franţa, fuseseră şi ele, din raţiuni politice, oprite a fi expediate de către guvernul francez după izbucnirea războiului (vezi *România şi războiul mondial...*, vol. I, p. 35 şi M. Basilescu, *La Roumanie dans la Guerre et dans la Paix*, vol. I, Paris, Felix Alcan, 1919, p. 122).

[23] *Ibidem.*

[24] D. Iliescu, *Războiul pentru întregirea României*, vol. I, *Pregătirea militară*, Bucureşti, Imprimeriile „Independenţa" 1920, p. 18.

[25] Arhivele Statului, Bucureşti, Fondul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, dos. 42/1914, f. 20 — 23.

[26] Ibidem, din referatul amintit, purtînd numărul 2521.

[27] Negustor şi industriaş, Orghidan era binecunoscut în cercurile de afaceri şi politice româneşti, în care trecea drept om de încredere al fruntaşilor liberali.

La aceste comenzi se referă foarte probabil și o însemnare făcută în aceeași lună a anului 1914 de Președintele Franței în memoriile sale. El scrie că Ion I. C. Brătianu condiționase intrarea României în război contra Austro-Ungariei — într-o discuție cu ministrul Rusiei la București — între altele și de o asigurare din partea puterilor Antantei că va avea „sprijinul lor pentru a face să-i parvină din America o importantă furnitură de aprovizionare militară" [28].

Cam în același timp, România a sondat și posibilitățile de a obține primul ei împrumut în Statele Unite. Dorind la început să nu recurgă la împrumuturi externe și folosind larg mijloace financiare interne [29] pentru finanțarea înarmării, guvernul Ion I. C. Brătianu ajunsese totuși, spre sfîrșitul anului 1914, la convingerea că plățile în străinătate făceau inevitabilă recurgerea la împrumuturi externe. Cu aceeași intenție, de a obține un credit degrevat de condiții politice s-a solicitat mai întîi un împrumut de 50 — 100 milioane lei Elveției [30]. Ideea însăși, a unei îndepărtări de piețele financiare din Berlin, Paris și Londra, de care guvernul român era în mod tradițional legat și de a apela la un alt centru financiar, dintr-o țară neutră, era nouă și îndrăzneață iar realizarea ei nu lipsită de dificultăți. În decembrie 1914, aflîndu-se că Elveția invoca propriile-i nevoi de înarmare (!) și refuzase această cerere [31], tot prin N. Lahovary, ministrul României la Paris, s-a încercat obținerea lui din Statele Unite, care deși luaseră măsuri de a nu împrumuta bani statelor beligerante, ofereau împrumuturi statelor neutre [32].

Lahovary a intrat în contact cu John R. Carter, fost ministru al S.U.A. la București (1909—1911), aflat în acel moment în fruntea sucursalei pariziene a casei americane *Morgan Harjes* interesîndu-se în numele guvernului român „dacă nu ar fi posibil să se găsească la New York suma ce ne-ar trebui imediat" [33]. Persoana care a adus din S.U.A. răspunsul firmei americane a discutat apoi chestiunea împrumutului și la Londra, cu N. Mișu, ministrul României în Anglia, care comunica apoi prin N. Lahovary la București că finanța americană, deja foarte mult îndatorată Londrei, găsea că o operație constînd într-un export de aur din Statele

---

[28] R. Poincaré, *Au service de la France*, vol. V, *L'invasion*, Paris, Plon, 1928, p. 434.

[29] Vezi I. C. Băicoianu, *Istoria politicii noastre monetare*, vol. III, București, 1933, p.44.

[30] A.M.A.E., fond 71/1914, partea II, Madrid, Paris, 1914—1929, dos. 12, f. 313 — 314. N. Lahovary către C. Porumbaru, telegramă confidențială din Paris, 10/23 dec. 1914.

[31] Ibidem. Lahovary observa că parțial neajunsul consta și în scăderea valorii de schimb a leului pe piețele financiare occidentale tocmai datorită plăților pentru furniturile militare în străinătate în general.

[32] În sensul „adevăratului spirit de neutralitate" proclamat în august 1914 de președintele Wilson, Secretarul de Stat Bryan anunțase că deși guvernul american interzicea finanței americane să accepte ofertele de împrumuturi ale beligeranților, totuși „nu există însă nici un motiv pentru care să nu fie făcute împrumuturi guvernelor națiunilor neutre". Între timp, începînd în special din primăvara lui 1915, se înmulțiseră în S.U.A. și numărul comenzilor venite mai ales din țările Antantei. Lipsa de credit a acestora a amenințat destul de curînd să facă imposibile noi tranzacții și în octombrie 1915 guvernul american va ridica restricția asupra împrumuturilor, măsură extrem de importantă atît pentru aprovizionarea de război a Antantei cît și pentru viitorul legăturilor europene ale S.U.A. (vezi, A. Link, *Woodrow Wilson and the Progressive Era, 1910—1917*, New York and Evanstone, Harper, Row Publishers, 1957, p. 151 — 152.

[33] A.M.A.E., fond 71/1914, E.2, Partea II, Madrid-Paris, 1914—1929, dos. 12, f. 313 — 314, aceeași notă din 10/23 dec. 1914.

Unite în contul României era foarte puţin probabilă în acel moment [34]. Pe marginea eşecului de a face, astfel, împrumutul în S.U.A., N. Mişu ajungea la concluzia importantă că de acum „chestiunea acestor dificultăţi (financiare) trebuie căutată în Englitera, căci numai acolo se pot găsi în momentul de faţă capitalurile de care avem nevoie" [35].

Imposibilitatea de a găsi creditul necesar în S.U.A., în condiţiile lipsei de monedă americană, din care guvernul român nu avusese niciodată cantităţi importante, a afectat desigur de la început planurile de aprovizionare cu materiale de război de peste ocean. Pentru moment ele au fost amînate. Existau de asemenea numeroase îndoieli asupra posibilităţii practice de a da acestei aprovizionări proporţiile necesare. Rudeanu observa bunăoară că deşi Statele Unite „ar fi putut întru cîtva să ne ajute", totuşi „nu era posibil să începem un război cu baza de operaţii pentru muniţii şi armament şi toate nevoile materiale ale armatei în America" [36].

În 1915, cînd aprovizionarea din apusul Europei a trecut un moment printr-o fază deosebit de critică, aceste îndoieli au trebuit totuşi în bună parte abandonate. Italia intrase în război şi încetase din mai 1915 livrarea armamentului promis, reţinîndu-l pentru sine. Franţa începuse să întîrzie executarea convenţiei privind furnizarea de materiale de război, din 8 martie 1915, şi un timp s-a crezut că de la Anglia „nu se mai putea spera nimic" [37]. „Rămînea America unde trebuiau găsite fabrici care să se instaleze pentru fabricarea muniţiilor noastre şi bani", constata acum Rudeanu [38].

Într-adevăr, în aceste împrejurări, cînd comenzile făcute în Spania şi Elveţia erau departe de a fi suficiente, aprovizionarea de război a României cu materiale din străinătate intrase, în a doua jumătate a lui 1915 „într-un impas serios" [39] şi au trebuit luate măsuri urgente pentru organizarea aprovizionării din Statele Unite: colonelul Miclescu, „ofiţer superior de artilerie, destoinic, activ, bun român" [40], a fost detaşat în S.U.A., în fruntea unei subcomisii formată din cîţiva oameni, cu misiunea de a încheia contracte şi expedia spre România materialele pe care le solicita Comisia de Aprovizionare Centrală din Paris, condusă de V. Ru-

---

[34] *Ibidem*.

[35] *Ibidem*. Situaţia revenise deci în punctul de plecare, la promisiunile obţinute iniţial de la finanţa franceză şi engleză şi la problema evitării sau nu a unor angajamente politice care ar fi decurs direct din cele financiare. N. Lahovary, mai socotea că, pînă la intrarea României în război, în problema împrumutului nu vedea o asemenea posibilitate „cîtă vreme nu trebuie şi nu ne putem obliga de pe acum faţă de nimeni în privinţa datei cînd vom ieşi din neutralitate". Nevoia a învins însă acest principiu şi după eşecul tentativei de a obţine un împrumut în Statele Unite în dec. 1914, guvernul român a recurs doar cîteva zile mai tîrziu la contractarea primului împrumut în Anglia. Este vorba despre primul din seria împrumuturilor făcute în ţările Antantei în anii neutralităţii, cel de 5 milioane lire sterline (126.000.000 lei) solicitate telegrafic Băncii Angliei de către M.A.E. Împrumutul în Italia din 1/14 dec. 1914 acest stat fiind neutru, deşi este primul împrumut extern, nu intră desigur în categoria celor făcute pînă atunci în ţările Antantei(vezi Gh. Dobrovici, *Istoricul dezvoltării economice şi financiare a României, 1823—1933*, Bucureşti, „Universul", 1934, p. 292 — 293.

[36] V. Rudeanu, *op. cit.*, vol. II, p. 377 .

[37] *Ibidem*; vezi şi p. 281. Rudeanu explică refuzul Angliei de a mai livra ceva României prin neîncrederea lui Edward Grey şi a Şefului Statului Major Englez, gen. Wilson, că România va mai intra vreodată în război, de unde inutilitatea şi chiar riscul de a o înarma.

[38] *Ibidem*.

[39] *Ibidem*.

[40] *Ibidem*.

deanu, care şi ea dădea curs ordinelor Ministerului de Război din Bucureşti. Sumele necesare cît şi încheierea contractelor în Statele Unite trebuiau în prealabil aprobate tot de către colonelul Rudeanu [41].

Crearea subcomisiei pentru S.U.A. fusese însoţită de ordinul ca Miclescu ,,să plece imediat la New York", iar acesta ajunsese acolo în mai 1915, împreună cu căpitanul Buicliu şi E. Borcea, înarmat ,,cu o listă de materiale de război, fel şi muniţii ce trebuiau căutate şi comandate"[42]. Mai urgentă era procurarea pulberei de artilerie, căci ,,Franţa, după ce încărcase mai întîi 2 milioane de cartuşe de infanterie ne comunicase — scrie Rudeanu — că nu mai poate da pulbere de infanterie şi ne sfătuia să o căutăm în America" [43].

Deşi nu era deloc uşor, în primele luni, într-o vreme cînd doar comenzile din Elveţia mai mergeau regulat, telegramele lui Miclescu din New York comunicînd modul în care reuşea să găsească cele necesare au reuşit să dea destule motive să se creadă că ,,vom putea realiza în America comenzi importante pentru pregătirea noastră de război", îşi aminteşte tot Rudeanu [44]. În această perioadă, Miclescu — ajutat de membrii subcomisiei sale şi cu ,,multă rîvnă şi destoinicie" şi de către Theodor Orghidan [45]— s-a străduit să plaseze cît mai multe din comenzile solicitate din Paris, apelînd la nuneroase firme americane.

În afara pulberii, comenzile priveau şi cartuşe. bare de oţel, aramă şi discuri de alamă pentru proiectile, acid picric, trinitrotoluen, maşini de încărcat cartuşe model 93—care se puteau importa doar din S.U.A., de unde au fost şi luate — sîrmă ghimpată, bumbac, încălţăminte [46]. Deşi nu toate aceste materiale au putut fi contractate în cantităţi suficiente, o parte din ele au fost procurate şi trimise spre ţară. Primele contracte au fost încheiate spre sfîrşitul anului 1915. În perioada neutralităţii României, cele mai importante contracte plasate industriei americane de subcomisia colonelului Miclescu au fost cele încheiate cu firma *Dupont de Namours* şi *Remington Arms* [47]. Tot pentru trebuinţele armatei au mai fost importate din Statele Unite şi au ajuns în ţară înainte de intrarea în război şi o importantă furnitură constînd din 500.000 de perechi de bocanci [48], ca şi alte materiale, în cantităţi mai mici, dar foarte binevenite în condiţiile lipsei ce se simţea în dotarea armatei române [49].

---

[41] *Ibidem*, p. 282, 604.

[42] *Ibidem*. Sosirea comisiei e anunţată în ,,America" din 8 iulie 1915.

[43] *Ibidem*.

[44] *Ibidem*, p. 311.

[45] *Ibidem*.

[46] A.M.A.E., fond 71/1914, E.2, partea II, dos. 30, f. 31, Rudeanu către generalul Iliescu, telegrama din 28 aug. /10 sept. 1915.

[47] Vezi *România în războiul mondial*, vol. I, doc. din anexa nr.9, p. 30 — 31. Cu prima firmă s-au încheiat două contracte, la 23 dec. 1915, pentru 200 t de fulmicoton, expediate la 5 iunie, 28 iulie şi 26 sept. 1916 şi la 18 febr. 1916 pentru 350 t. de pulbere, expediate în 4 transporturi, la 26 sept., 28 noiembrie 1916 şi 4 febr., 4 iulie 1917. Cu cea de a doua firmă s a încheiat un contract pentru 3 milioane cartuşe de revolver calibru 11 mm., la 7 iulie 1916, expediate la 5 august, 30 sept., 28 noiembrie şi 26 dec. 1916.

[48] *Ibidem*.

[49] S-au mai contractat, încă din lunile august-septembrie 1915 în Statele Unite 2.300 t. de sîrmă ghimpată, 150 t. bumbac, alte 100 t. fiind şi ele asigurate. Aceste contracte fuseseră plasate înainte chiar ca subcomisia condusă de Miclescu să ajungă în S.U.A. (Vezi A.M.A.E., fond 71 1914, E.2, partea II, dos. 30, f. 61, Rudeanu către generalul Iliescu, telegrama din 28 august 10 sept, 1915 şi o alta din 30 iulie/12 august 1915.

Între dificultăţile permanente de care subcomisia condusă de Miclescu s-a izbit, îngreuindu-i activitatea şi reducîndu-i rezultatele, trebuie mai întîi menţionată greutatea de a plasa comenzile. Solicitate din toate părţile de către statele Antantei, firmele americane primeau cu destulă greutate comenzile României, mai mici iar lipsa de fonduri a subcomisiei nu făcea decît să mărească aceste reticenţe. Problema banilor a reprezentat de fapt dificultatea capitală, datorită creditului redus de care guvernul român a dispus în Statele Unite. După eşecul înregistrat în decembrie 1914, în septembrie 1915 s-a încercat tot din nou prin N. Mişu şi Lahovary obţinerea unui alt împrumut direct pe piaţa americană, dar cu acelaşi rezultat negativ [50].

Pentru a fi achitate comenzile făcute de subcomisia colonelului Miclescu guvernul român a trebuit de aceea să recurgă la creditul în lire sterline din împrumutul făcut în Anglia în octombrie 1915. S-au cheltuit din acesta în Statele Unite 35.711 lire sterline [51], sumă total insuficientă însă faţă de nevoile subcomisiei şi de speranţele puse în activitatea sa de colonelul Rudeanu [52]. Chiar şi aşa, ea a reuşit totuşi să stîrnească în jurul ei un adevărat conflict cu autorităţile engleze.

La sfîrşitul anului 1916, colonelul Ioan Răşcanu, trimis să inspecteze activitatea comisiilor de aprovizionare, avea să constate că „Anglia, care ne furnizează în cea mai mare parte fondurile necesare, este nemulţumită de activitatea misiunii noastre în America, deoarece multe din materialele şi obiectele ce se cumpără în această ţară ni s-ar putea furniza cu preţuri mai avantajoase din Anglia. În orice caz, Anglia nu e dispusă să dea banii săi pentru ca noi să plătim pentru fabricate americane. Anglia doreşte să cunoască toate comenzile ce noi le facem în diferite ţări şi pe cît posibil ca tot ce se poate găsi acolo să se comande în Anglia" [53].

Într-adevăr, „Anglia se opunea să ni se elibereze sumele" pentru achitarea comenzilor în Statele Unite [54], căci Comisia română din Paris prefera vădit să cumpere materiale nu din Anglia ci de peste ocean. În ianuarie 1916 Rudeanu se şi adresase, pentru a decide în această problemă, Diviziei Muniţiilor din Ministerul de Război, care coordona întreaga activitate a comisiei de aprovizionare, explicînd că, contrar pretinselor posibilităţi de a găsi mai ieftin în Anglia, America acorda „oferte în condiţii avantajoase" ... şi recomanda să se accepte în continuare ofertele firmelor americane prin care cantitatea celor obţinute cu aceleaşi sume s-ar dubla [55].

---

[50] Vezi U. S. Department of State, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States*, Supplement 1915, Washington, Government Printing Office, 1928, p. 66 (În continuare sursa va fi citată *Foreign Relations*...).

[51] Minister of Finance, *The Raport of the Minister of Finance to the Council of Ministers on the Situation of Romania*, 24 sept. 1924, Bucureşti, Government Press, 1925, p. 95.

[52] V. Rudeanu, *op. cit.*, v. II, p. 281. Ca şi primul împrumut în Anglia, acest al doilea împrumut, de 7 milioane lire, era pus la dispoziţia guvernului român cu mai multe condiţii, între care şi cea de a se obţine consimţămîntul guvernului englez la cumpărăturile respective.

[53] *România în războiul mondial*, v. I, doc. nr. 10, p. 35, raport din 15 decembrie 1916 către Marele Cartier.

[54] V. Rudeanu, *op. cit.*, v. II, p. 281.

[55] Arhiva M.A.E., fond 71/1914, E.2, partea a II-a, dos. 29, Londra, f. 176.

Conflictul, de fapt, atinge punctul culminant în noiembrie 1915, cînd guvernul englez a cerut rechemarea colonelului Miclescu de la New York, comunicînd lui N. Mişu că a fost informat de către *Foreign Office* că Miclescu provoca prin activitatea sa ... „mari neajunsuri comisiei europene de comenzi în Statele Unite" [56]. N. Mişu era de părere că Miclescu trebuia, în aceste împrejurări, rechemat [57], căci autorităţile engleze luaseră deja unele măsuri îngrijorătoare : materialele expediate din Statele Unite şi ajunse în porturile engleze fuseseră confiscate, iar telegramele schimbate între Rudeanu şi Miclescu, prin cablul transoceanic, fuseseră reţinute. Îngrijorat totuşi de perspectiva abandonării aprovizionării din Statele Unite, Rudeanu s-a deplasat imediat la Londra pentru clarificarea problemei. El a telegrafiat mai întîi lui Miclescu, la New York, „să lucreze continuu şi în bună şi strînsă legătură cu misiunea engleză" de acolo, după care a intervenit pe lîngă autorităţile britanice pentru retragerea măsurilor luate împotriva aprovizionării României din Statele Unite [58].

În cele din urmă, după o întrevedere de o oră cu ministrul de externe englez, A. J. Balfour, în care a explicat situaţia cu totul dificilă pe care aceste măsuri o creau aprovizionării României, Rudeanu a reuşit să obţină anularea lor, materialele fiind eliberate iar telegramele restituite [59]. Ca urmare, activitatea subcomisiei conduse de Miclescu a putut să continue, deşi obiecţiile ridicate de autorităţile engleze au continuat şi ele, după cum indică raportul mai sus menţionat al colonelului Răşcanu un an mai tîrziu. Englezii au „cercetat" schimbul de telegrame dintre Rudeanu şi Miclescu şi după aceea, tot timpul cît subcomisia română a activat în S.U.A. [60]

De asemenea, în ansamblul situaţiilor grele pe care le-a avut de înfruntat în general aprovizionarea României în acei ani — şi cu atît mai mult cea din Statele Unite — o situaţie deosebită a creat-o lipsa navelor de transport, „cea mai gravă" dintre ele, după cum o califică la un moment dat V. Rudeanu [61]. Materialele achiziţionate în Statele Unite trebuiau transportate mai întîi în porturile europene, engleze şi franceze, unde comisia de aprovizionare le concentra pentru a le expedia apoi spre România. Pînă în august 1916 comisia a dispus pentru această operaţie aproape exclusiv de cele 3 nave româneşti rămase în afara Mării Negre după blocarea strîmtorilor, şi anume „Bucureşti", „Dunărea" şi „Jiul" [62]. Pe lîngă faptul că ele erau prea puţine pentru a asigura ridicarea la timp a materialelor recepţionate şi depozitate de către colonelul Miclescu în docurile americane, au mai intervenit tot în perioada mai sus arătată, spre sfîrşitul anului 1915, şi piedicile puse de Anglia, transporturilor spre România.

V. Rudeanu pune aceste piedici în legătură cu suspiciunea guvernului din Londra că România ar intenţiona să intre în război împotriva

---

56 V. Rudeanu, *op. cit.*, v. II, p. 348.

57 *Ibidem.*

58 *Ibidem.*

59 *Ibidem.*

60 *Ibidem*, p. 355.

61 *Ibidem*, v. III, p. 680.

62 *Ibidem.* După intrarea României în război s-au utilizat şi unele nave puse la dispoziţie de guvernele francez şi englez.

Antantei[63]. Permisele de export pentru materialele cumpărate de subcomisia din America au fost refuzate şi s-au dat totodată ordine ca „marina engleză să descarce de pe vapoarele ce transportau în Europa materialele achiziţionate de mine în S.U.A. — scrie tot Rudeanu — şi să le depoziteze în diferite porturi engleze" [64], măsuri care, după cum am văzut deja, au făcut necesară o intervenţie specială la *Foreign Office*.

La aceste dificultăţi se va adăuga de asemenea şi problema depozitării materialelor în docurile americane, netransportarea lor la timp aducînd majorarea permanentă a taxelor datorate autorităţilor portuare americane, lucru care a condus şi el cu timpul la alte complicaţii. Subcomisia condusă de colonelul Miclescu, luptîndu-se să găsească bani, vapoare şi furnizori, a continuat totuşi să lucreze, activitatea sa prelungindu-se şi după intrarea României în război. Anii neutralităţii dovedesc că aprovizionarea de război în Statele Unite, în ciuda speranţelor pe care le-a trezit la început, datorită însă piedicilor ivite pe parcurs s-a restrîns şi n-a putut acoperi decît o mică parte din lipsurile a căror îndepărtare se scontase. În tabloul general al aprovizionării de război a României din această perioadă, ele ocupă totuşi un loc important. Fără a putea fi comparate cu cantităţile achiziţionate şi expediate din Franţa, de departe mai mari, şi ştiut fiind că Anglia n-a livrat asemenea materiale decît după intrarea României în război, cantităţile cumpărate din Statele Unite au depăşit pe cele provenind din Italia, Elveţia şi Spania[65], situîndu-se deci, ca importanţă, pe locul al doilea. Tot în uzinele americane au mai fost plasate, indirect, şi unele comenzi făcute de guvernul român în Anglia şi Franţa[66].

În aceste împrejurări, războiul îngustînd şi îngreunînd permanent posibilităţile de comerţ între România şi Statele Unite, în epoca de care ne ocupăm, privite din punct de vedere cantitativ, schimburile economice înregistrate între cele două ţări s-au cifrat, în ciuda speranţelor iniţiale, sub cele antebelice. Faţă de anii de după 1910, cînd s-a putut spune despre schimburile comerciale cu S.U.A. că „progresează fără întrerupere" şi că, mai ales, creşterea importurilor României din această ţară, care culminează în 1913, era „într-adevăr impresionantă" [67], ajungînd să ocupe locul

---

[63] *Ibidem*, v. II, p. 277 — 279. Atmosfera, scrie Rudeanu, era „serios întunecată" în relaţiile cu Anglia înregistrîndu-se, după intrarea Bulgariei în război, un moment de adevărată criză, fenomen ce s-a manifestat de fapt mai puţin viabil şi cu o intensitate mai slabă în întreaga perioadă a anilor 1915—1916, apogeul său fiind însă în noiembrie 1915. Deşi nu dă alte detalii, care ar fi fost desigur interesante, Rudeanu mai pune însă această criză şi pe seama unor „intrigi antibrătieniste", venind din partea unor oameni politici români, care s-ar fi conjugat cu suspiciunile amintite.

[64] *Ibidem*, p. 348.

[65] vezi, *România în războiul mondial*, v. I, tabelele anexe.

[66] Încă din primele zile ale intrării în război, guvernul român primise, de exemplu, oferta firmei britanice *Association British Manufacture* de a efectua, din S.U.A., o furnitură de material feroviar în valoare de 1.103.910 lei, inclusiv transportul prin Vladivostok (vezi Arh. St. Buc., fondul Preşedinţia Consiliului de miniştri, dosar 36/1916, f. 193.

[67] vezi studiul, *Consideraţiuni generale privitoare la comerţul exterior al României şi comerţul mondial în anii 1910—1937*, de Şerban Gheorghiu, Mihail Gh. Romaşcanu şi C. Săndulescu-Godeiu, în *Comerţul exterior al României, 1928—1937*, v.I, partea I, Bucureşti 1939, p.53, 93.

al 6-lea în importurile generale ale ţării noastre [68], în anii 1914—1916 ele au cunoscut o scădere continuă.

Faţă de cele 32.045.000 milioane lei reprezentînd valoarea schimburilor cu S.U.A. în anul 1913, anul 1914 a înregistrat o reducere la jumătate, adică doar 16.730.000 lei, pentru ca în 1915 să atingă o scădere şi mai vertiginoasă ajungînd la 1.172.000 lei. Aceste valori reprezintă respectiv, în totalul comerţului românesc, o scădere de la 5,41% la 3,30% şi la 0,24% [69]. Aproape totalitatea schimburilor a constat, în anii 1914 şi 1915 în importuri din S.U.A. Cifre ale Departamentului de Comerţ al Statelor Unite arată că în timp ce importul din S.U.A. a înregistrat în perioada iunie 1914—iulie 1915 391.000 $ şi 112.437 $ în perioada iunie 1915—iulie 1916, exportul românesc a reprezentat, respectiv, doar 97.881 $ şi 20.079 $, ultima dintre cifre fiind astfel aproape insignifiantă [70]. Cea mai mare parte a importurilor mai sus menţionate constă în materiale de război comandate şi obţinute, cum s-a arătat, în aceşti ani, de statul român.

ASPECTS DES RELATIONS ROUMANO-AMÉRICAINES PENDANT LA PÉRIODE DE NEUTRALITÉ DE LA ROUMANIE (1914—1916)

RÉSUMÉ

Le déclenchement de la première guerre mondiale a affecté en dehors d'autres relations extérieures de la Roumanie celles avec les U.S.A. La position similaire, de neutralité, des deux pays jusqu'en 1916 a permis l'accroissement de l'intérêt mutuel quant à trouver de nouvelles chances d'extension de leurs rapports surtout sur le plan économique. La période de neutralité de la Roumanie a favorisé de la sorte l'apparition et la diffusion de la conviction, notamment aux Etats Unis, que les relations commerciales roumano-américaines disposaient de multiples possibilities. Mais les circonstances concrètes dues au déroulement de la guerre se sont avérées toujours plus contrairea à l'accomplissement des plans conçus à cet égard, très peu d'entre eux ayant pu être traduits dans les faits.

Le seul domaine où les relations ont été possibles et même impérieusement nècessaires a été celui de l'acquisition par le gouvernement roumain d'armes et d'armement des U.S.A., dans le cadre des plans d'équipement de l'armée en vue de l'éventualité de la participation à la guerre.

[68] *Ibidem*, p. 48 — 49, 92. Volumul comerţului româno-american în 1913 reprezenta, valoric, în cadrul comerţului exterior al României, cu cele 5,41% procente o creştere faţă de anul 1910 de 823,85%, mai mult decît oricare dintre ceilalţi parteneri comerciali, deşi, e drept, volumul restrîns a şi permis o asemenea creştere. S.U.A.a ajuns astfel să urmeze Germaniei, Austro-Ungariei, Angliei, Franţei şi Italiei, alături de care reprezenta în anii 1910—1913 grupul ţărilor deţinînd cea mai mare parte din importurile României, depăşind ţări europene cu o tradiţie recunoscută ca Belgia şi Olanda. Pentru alte detalii privind evoluţia comerţului şi conţinutul lui, cu/Statele Unite, în anii antebelici vezi de asemenea, I. Stanciu, *art. cit.*, p. 618 — 630.

[69] *Ibidem*, p. 202.

[70] Department of Commerce, *Foreign Trade and Navigation of the United States for the Year ending june 30,1916*, Washington, Government Printing Office, 1917, p. XII.

Mais les difficultés ont persisté dans ce domaine aussi. Les essais d'obtenir les crédits nécessaires même sur le marché des Etats Unis, ce qui aurait facilité les opérations et relié la finance roumaine à celle américaine dans une mesure imprévisible et pleine de conséquences ultérieures, ont échoué. Les contrats que l'on a pu conclure sur le marché américain — faute des fonds nécessaires, des difficultés de transport et même des obstacles dressés dans cette voie par d'autres Etats — ont été peu nombreux, soit au-dessous des attentes et espoirs des représentants officiels roumains. Mais les matériaux militaires achetés aux U.S.A. se sont avérés utiles à un moment où l'approvisionnement de l'armée rounaine était urgent et où il était difficile ou même impossible de les procurer dans d'autres pays. Pendant la période de neutralité de la Roumanie, seule la France a été à même de nous en fournir une plus grande quantité, l'Italie, la Suisse et l'Espagne très peu, l'Angleterre seulement après 1916. Les contacts à caractère diplomatique facilités par la période de neutralité entre la Roumanie et les U.S.A. ont stimulé, de la sorte, incontestablement l'intérêt des deux parties qui, du fait des adversités, ne pourra porter des fruits que beaucoup plus tard.

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

ISTORIA DOBROGEI ÎN UNELE LUCRĂRI STRĂINE RECENTE (I)

Printre recenziile făcute cărții noastre *Păcuiul lui Soare*, I[1], se numără și aceea a cercetătorului bulgar I. Bojilov, publicată în Isvestija de la Varna (R. P. Bulgaria)[2].

Recenzia lui I. Bojilov conține, pe lîngă unele aprecieri pozitive, cîteva inexactități[3] precum și teze care intră în contradicție cu stricta realitate istorică.

În fond, cercetătorul bulgar încearcă să acrediteze două idei: a) În secolele VII — XIV, cu excepția epocii dintre anii 971 și 1185, Dobrogea a fost — fără întrerupere — în mîinile „statului bulgar"; b) Cetatea din insula Păcuiul lui Soare nu era o bază navală bizantină (construită imediat după 971), ci un „fastuos palat" bulgăresc, zidit de hanul Omurtag (814 —831).

Împotriva presupunerii noastre, consemnate în partea introductivă a monografiei Păcuiul lui Soare I, cum că în sec. VII — X (lăsînd la o parte, poate, epoca lui Krum (803 — 814), Dobrogea a fost mai degrabă sub controlul bizantinilor decît sub cel al bulgarilor, I. Bojilov aduce drept contraargumente „numai două fapte"[4].

Primul „fapt" se leagă de hotărîrea celor 10 000 de macedoneni adrianopolitani[5] (transplantați de Krum la nord de Dunăre[6]) de a se întoarce în 837 acasă, prin mijlocirea flotei bizantine.

---

[1] Petre Diaconu și Dumitru Vîlceanu, *Păcuiul lui Soare, Cetatea bizantină, I*, București, 1972.

[2] I. Bojilov, în „Известия на народния музеи", Varna, XXIV, 1974, p. 319—326.

[3] I. Bojilov, *op. cit.*, p. 322—323, ne reproșează faptul de a nu recunoaște o stăpînire bizantină, instaurată în 971, și asupra regiunilor din stînga Dunării. În realitate, noi nu numai că recunoaștem o atare stăpînire, dar am încercat să o și demonstrăm într-un articol special rezervat acestei probleme (Petre Diaconu, *Rolul cetății din insula Păcuiul lui Soare în cadrul situației politice a Dobrogei la sfîrșitul sec. X*, în „Pontica" 2, Constanța, 1969, p. 395—400). Dacă e să nu recunoaștem ceva, apoi aceasta privește instalarea de garnizoane de către I. Tzimiskes, *în momentul plecării spre capitală*, în „orașele și cetățile *de pe malul stîng*" (s.n.) al Dunării de jos. Ce-i drept, asemenea garnizoane au fost instalate, dar nu atunci, ci în timpul luptelor bizantino-kieviene de la Silistra și nu în inexistentele „orașe și cetăți" de pe malul stîng al fluviului, ci în fortificațiile din interiorul regiunii de la nord de Istru. Dealtfel, asemenea „orașe și cetăți" situate pe malul stîng al Dunării de jos în sec. X nici n-au existat (vezi Petre Diaconu, *A propos des „Petchénègues au Bas-Danube"*, în „RESEE", XIII, 1, 1975, p. 134). Trebuie să recunoaștem însă că noi înșine am crezut cîndva în existența unor atari orașe. Cercetările ulterioare însă ne-au determinat să renunțăm la această idee.

I. Bojilov, *op. cit.*, p. 323, susține că „Petre Diaconu spre deosebire de unii învățați care socotesc că în a doua jumătate a sec. XIII gurile Dunării au fost în mîinile bizantinilor, este înclinat să admită că administrația bizantină s-a exercitat numai asupra insulei Păcuiul lui Soare". Așa ceva, însă, nu este consemnat nicăieri în lucrarea noastră. În ce ne privește, am afirmat urmatoarele: „Unii cercetători socotesc că stăpînirea bizantină din Dobrogea se reducea, în a doua jumătate a sec. al XIII-lea, la gurile Dunării. Analiza izvoarelor literare și a documentelor arheologice ne permite să susținem că teritoriul bizantin din Dobrogea era, în a doua jumătate a secolului al XIII-lea mult mai întins [decît cel al gurilor Dunării și al Dobrogei de nord]. Sigur este că așezarea din insula Păcuiul lui Soare era stăpînită de bizantini" (Petre Diaconu, în *Păcuiul lui Soare*, I, p. 21—22.

[4] I. Bojilov, *op. cit.*, p. 321.

[5] Leo Grammaticus, *Chronografia*, Bonn, 1842, p. 231 notează cifra de 12 000 de inși.

[6] Asupra izvoarelor literare care înregistrează acest eveniment vezi V. N. Zlatarski, *История на българската държава през средните векове*, I. Partea I, Sofia, 1938, p. 277, notele 1—6.

Leo Grammaticus, referindu-se la evenimentele respective scrie că ,,comitele" de îndată ce a aflat aceasta (adică intenţia adrianopolitanilor de la miazănoapte de Istru de a reveni în patrie n.n.) a trecut dincolo (adică în stînga Dunării n.n.) ca să lupte cu ei" [7]. Întrucît ,,comitele " din arătarea lui Leo Grammaticus nu poate fi altcineva, după opinia lui I. Bojilov, decît conducătorul Dobrogei sau al unei părţi din Dobrogea " [8] ar rezulta de la sine, susţine cercetătorul de la Sofia, că această provincie era, către 837, sub oblăduirea hanatului de la Pliska.

Desigur, *argumentarea* lui I. Bojilov n-ar comporta nici o discuţie, dacă s-ar putea aduce dovada hotărîtoare că ,,comitele" despre care este vorba era, într-adevăr, conducătorul Dobrogei sau ,,al unei părţi din Dobrogea" ; însă textul lui Leo Grammaticus nu ne permite să acceptăm o atare identificare. Dealtfel, din analiza spuselor lui Leo Grammaticus şi ale celorlalţi cronicari bizantini nu se poate trage o concluzie definitivă asupra exactităţii desfăşurării evenimentelor în cauză ; relatările sînt încîlcite, iar datele expuse, pline de confuzii. De pildă, Leo Grammaticus, principalul izvor pentru aceste evenimente, confundă pe Malamir (831 — 836), urmaşul lui Omurtag, cu Vladimir (889—893) înaintaşul întru domnie a lui Simion În povestirea faptelor privind plecarea adrianopolitanilor spre patrie, în 837, acelaşi cronicar invocă şi numele lui Mihail (Boris) [9], deşi acesta a domnit între 852 şi 889. În noianul atîtor inadvertenţe, noi nu mai avem certitudinea că ,,comitele" din textul lui Leo Grammaticus este un anume conducător local. Dar chiar dacă am admite aceasta, şi încă n-am căpăta dovada că regiunea de sub jurisdicţia lui se afla în Dobrogea. Dinpotrivă, o atare regiune, de va fi existat, trebuie să se fi găsit undeva în faţa Olteniei, căci aceasta din urmă pare a fi zona în care au fost colonizaţi adrianopolitanii. Pentru identificarea Olteniei cu regiunea în care au fost aşezaţi cei 10000 de adrianopolitani ar pleda — credem noi — şi numele unor localităţi ca : Maglavit, Calafat, Corabia, situate pe malul stîng al Istrului. Dacă originea bizantină [10] a acestor toponime va fi certificată de viitoarele investigaţii filologice vom căpăta dreptul să presupunem — fireşte, cu rezervele cuvenite — că ele s-au impus în împrejurările stabilirii aici a celor 10000 de macedoneni [11].

Identificării Olteniei cu ţinutul în care au fost ,,aşezaţi" adrianopolitanii nu i se poate aduce obiecţia că flota bizantină însărcinată cu evacuarea expatriaţilor macedoneni n-avea cum ajunge pînă în dreptul acestei provincii. Pentru a înţelege care era puterea de manevră a flotei bizantine este suficient să ne amintim de momentul pătrunderii în 971 a vaselor greceşti, pe Dunăre, ca să ajungă pînă la Dristra [12], iar aceasta în condiţiile unui război cu kievenii care aveau — la rîndu-le — şi ei o flotă destul de puternică. În treacăt vom aminti că triremelor bizantine angajate pe Dunăre în 837, bulgarii nu puteau să li se opună de vreme ce ei n-au beneficiat niciodată în istoria lor de vase militare [13]. Oricum, cei circa 10000 de macedoneni puteau fi transplantaţi oriunde numai în regiunea din imediata apropiere a gurilor Dunării nu [14]. Altminteri, aşezîndu-i pe macedoneni într-o zonă de lîngă gurile Istrului, Krum ar fi întîmpinat riscul ca flota bizantină să-i aducă pe exilaţi acasă, relativ uşor, chiar în vremea domniei lui.

---

[7] Leo Grammaticus, p. 232.

[8] I. Bojilov, *op. cit.*, p. 322. După cum se vede, cercetătorul bulgar îşi însuşeşte aici fără rezerve punctul de vedere al lui Zlatarski, *op. cit.*, p. 340.

[9] Leo Grammaticus, p. 231.

[10] Vezi şi articolul lui P. S. Năsturel, *De quelques toponymes danubiens*, în ,,Studia Balcanica", I, Sofia, 1970, p. 123—126, care are altă opinie asupra originii acestor toponime.

[11] Leo Grammaticus, (loc. cit.) susţine că bulgarii în întreprinderea lor de a-i împiedeca pe adrianopolitani să se întoarcă acasă au apelat la ajutorul ungurilor (care la acea dată trăiau, după cum se ştie, în Lebedia, regiune situată la est de Nipru). Incursiunea maghiarilor într-un ţinut ca acel al Dunării de jos, atît de depărtat de bazele lor de plecare, nu constituie un fapt izolat în istoria popoarelor în migraţie. Oare goţii nu ajunseseră tocmai la Naissus (Niş) în 269, într-o vreme în care îşi aveau ţinuturile în spaţiul dintre Nistru superior şi Nipru mijlociu iar uzii din anii 1064—1065 nu pătrunseseră cu jafurile lor tocmai în Elada, deşi regiunile în care sălăşluiau se confundau cu stepele nord-pontice?

[12] Skylitzes-Cedren, *Hist. Comp.*, II, Bonn, 1839, p. 400.

[13] Vezi infra, nota 33. Cf. şi E. Zaharia, în ,,Apulum", XII, 1974, p. 290.

[14] Fără vreun anume temei unii istorici plasează acest ţinut undeva între Siret şi Nistru. V. N. Zlatarski, *op. cit.*, socoteşte odată (p. 277) că regiunea de colonizare a macedonenilor se afla între Siret şi Nistru, iar altădată (p. 339) că aceeaşi regiune se afla între Siret şi Prut; de reţinut, totuşi poziţia lui A. Grecu [P. P. Panaitescu], ,,în Studii şi cercetări de Istorie medie", I, 1950, p. 230—231 care o plasează în Muntenia.

După cum se vede, evenimentele legate de repatrierea celor aproximativ 10000 de macedoneni nu oferă nici un indiciu pentru teza stăpînirii Dobrogei de către bulgari, în sec. IX.

Al doilea ,,fapt'' se leagă de un moment al luptelor bizantino-bulgare de la sfîrşitul sec. IX. Izvoarele ne informează că în timpul conflictului, maghiarii, aliaţii bizantinilor din acea vreme, au devastat ,,teritoriile bulgăreşti'' [15]. I. Bojilov nu se îndoieşte nici o clipă că ,,regiunile bulgăreşti'' pustiite de unguri ar corespunde Dobrogei.

Toate ar fi bune, numai că o asemenea aserţiune trebuie nuanţată. Datele de care dispunem ne îndeamnă să admitem că ţinuturile respective sînt mai degrabă, cele din jurul Dristrei. decît cele din centrul şi nordul Dobrogei. Dealtfel, în privinţa aceasta dispunem şi de o indicaţie literară. Cronicarii bizantini ne asigură că în timpul atacului, Simeon, ţarul bulgarilor, a fost asediat de maghiari chiar la Dristra (Silistra) [16].

Aşadar, nici acest ,,fapt'' nu este edificator pentru teza stăpînirii bulgăreşti asupra Dobrogei, în sec. IX.

I. Bojilov nu admite o stăpînire bizantină asupra Dobrogei nici măcar la sfîrşitul sec. VII şi începutul sec. VIII [17]. Ne-am fi aşteptat ca poziţia sa să se întemeieze pe un argument, fie el de orice natură. În loc de aceasta însă, D-sa se mărgineşte la formularea de simple declaraţii, bazate pe interpretarea, mai mult sau mai puţin, subiectivă a unor situaţii nedemonstrabile încă; de pildă, I. Bojilov crede că drujinile lui Asparuh, trecînd Dunărea prin nordul fostei provincii Scythia Minor, ca să ajungă în nord-estul Bulgariei au străbătut toată Dobrogea, cu care prilej au adus-o sub ascultarea lor. Argumentarea este specioasă. În primul rînd, nu e sigur că drujinile lui Asparuh au trecut Dunărea pe undeva între Galaţi şi Isaceea [18]; nimic nu ne împiedică să credem că ei au traversat fluviul prin dreptul Dristrei [19]. În al doilea rînd, nu este un dat necesar ca o populaţie în migraţie să ia în stăpînire definitivă toate regiunile pe care le-a străbătut în ,,mişcarea'' ei.

În ce ne priveşte, am mai avut prilejul să susţinem că stăpînirea bizantină asupra gurilor Dunării (căreia i se adaugă şi cea mai mare parte a Dobrogei) la sfîrşitul sec. VII şi începutul sec. VIII se întemeiază pe interpretarea cîtorva date culese din izvoarele literare [20]. În acest sens am citat precizările lui Theophanes cum că la 681 ,,creştinii'', adică bizantinii, dominau gurile fluviului [21]. Această precizare a fost făcută în legătură cu expediţia lui Constantin al IV-lea Pogonatul întreprinsă în regiunea Dunării de jos cu scopul de a apăra interesele constantinopolitanilor.

Pentru existenţa unei autorităţi bizantine la Dunărea de jos, la începutul sec. VIII noi am adus drept dovadă informaţia aceluiaşi Theophanes, potrivit căreia Justinian al II-lea Rhinotmetul, a stat la gurile Istrului [22] — probabil într-un castru — în tot timpul cît au durat tratativele dintre reprezentantul său şi Tervel, purtate, desigur, la Pliska. Dacă bizantinii n-ar fi avut la această dată (anul 705) controlul gurilor Dunării, n-ar fi existat nici o raţiune ca fostul împărat să stea acolo, în tot timpul parlamentărilor cu bulgarii [23].

[15] O bibliografie completă asupra acestor evenimente vezi la I. Bojilov, *Към хронологията на българо-мабтарската воина при цар Симсон* în ,,*Военно-исторически Сборник*'', Sofia, 1971, 6, p. 20—33.

[16] Potrivit lui Constantin Porphyrogenetul (DAI, ed. Gy. Moravcsik, 40, 11), Simeon ar fi fost asediat la Mundraga. Asupra localizării Mundragăi, identificată de cercetători cînd cu Dristra sau Madara, cînd cu Kadikioi, vezi bibliografia la V. Tăpkova-Zaimova, în *Fontes Historiae Bulgaricae*, IX, Sofia, 1964, p. 159, nota 1. Vezi de asemenea şi articolul lui I. Bojilov, citat sub nota 15.

[17] I. Bojilov, Izvestija — Varna, XXIV, p. 321.

[18] I. Bojilov, *Към историческата география на Северозападното Черноморя* în Izvestija, XI (XXVI), Varna, 1975, p. 27—36 se situează pe poziţia că Ὄγγλος locul în care s-au oprit bulgarii lui Asparuh, înainte de a ajunge în nord-estul Bulgariei se afla între Dunăre, Prut şi Siret. Astfel prezentîndu-se lucrurile ar însemna să admitem că drujinile lui Asparuh, ca să ajungă în nord-estul Bulgariei au traversat Dunărea pe undeva pe la Galaţi.

[19] Petre Diaconu, *Le problème de la localisation de l'Onglos*, în ,,Dacia'', NS, XIV, 1970, p. 327 334 *Despre localizarea Onglos-ului*, în ,,Peuce'', II, Tulcea, 1971, p. 191—203.

[20] Petre Diaconu, *Réalités archéologiques et considérations historiques*, în ,,RRH'', V, 1966, 3, p. 488.

[21] Theophanes, *Chronographia*, I, Leipzig, 1889, p. 547.

[22] *Ibidem*, p. 572 (vezi Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 488).

[23] În schimb, V. Tăpkova-Zaimova, (*Quelques observations sur la domination byzantine au Bouches du Danube. Le sort de Lykostomion et de quelques autres villes cotières*, în ,,Studia Balcanica'', I, Sofia, 1970, p. 80) vede în episodul rămînerii lui Justinian al II-lea la gurile Dunării un argument în sprijinul tezei stapînirii Deltei de către bulgari la începutul seco-

Vorbind despre situaţia politică a Dobrogei în sec. VII — X, vom aminti şi noi un ,,fapt", edificator, însă. Constantin Porphyrogenetul, descriind drumul de coastă al varego-ruşilor care se îndreptau spre Constantinopol, notează pentru Dobrogea localităţile Selina, Konopa şi Constantia [24]. Sigur este că cele trei toponime sînt de origine bizantină, după cum tot atît de sigur este că adoptarea lor a avut loc, cîndva după secolul al VII-lea [25], dar, înainte de data la care Constantin al VII-lea îşi redacta a sa *De administrando Imperii* [26]. Într-o atare situaţie este limpede că bizantinii au stăpînit Dobrogea, măcar în vremurile în care s-au impus toponimele mai sus citate.

I. Bojilov nu este de acord cu noi nici în privinţa caracterului stăpînirii politice a Dobrogei la sfîrşitul sec. XII şi începutul sec. XIII. În ce ne priveşte, am susţinut că în acele timpuri regiunea gurilor Dunării, împreună cu nordul Dobrogei, erau în posesiunea constantinopolitanilor şi că pentru aceasta ar pleda, între altele, descoperirea la Isaccea a un i sigiliu de plumb aparţinînd împăratului Isaac al II-lea Anghelul (1185—1195) [27]. Referindu-se la acest sigiliu D-sa scrie că ,,nimic nu ne obligă să credem că el se plasează la începutul domniei [acestui împărat]... înainte de începerea răscoalelor asăneştilor" [28].

Fireşte, ipotetic se poate admite orice, dar la Isaccea s-a mai găsit un sigiliu, aparţinînd aceluiaşi împărat [29]. În acest caz este dificil de presupus că ambele sigilii au ajuns la Isaccea înainte de începerea răscoalei asăneştilor.

Opinia noastră cum că la cumpăna dintre veacurile XII şi XIII Dobrogea se afla în graniţele imperiului bizantin este sugerată şi de împrejurarea că în acele vremuri Dristra şi Varna [30] încă nu intraseră în posesia asăneştilor. Or, este greu de crezut că asăneştii puteau

---

lului VIII. În concepţia D-sale, Justinian II, mazilit de la Constantinopol, nu putea găsi un adăpost la gurile Dunării dacă acestea erau controlate de bizantini. Aşa o fi, dar nu trebuie să ne scape din vedere că Justinian II dacă avea sprijinitori la Constantinopol în răstimpul în care tronul era ocupat de Leonce (695—698) şi Tiberiu II (698—705), cu atît mai mult trebuie să fi avut sprijinitori şi în anume centre din cadrul Imperiului bizantin. În atari condiţii ,,halta" lui Justinian II la gurile Istrului nu poate fi interpretată altfel decît că garnizoanele bizantine din această zonă se raliază cauzei lui. Pe de altă parte, dacă Delta ar fi fost în mîinile bulgarilor la 705 n-ar fi existat nici o raţiune ca Justinian II să poposească tocmai aici în timp ce delegatul său pleca la curtea lui Tervel, ci s-ar fi oprit cu corabia lui într-un loc cum e Varna sau alt port, oricum mai apropiat de Pliska. Prin urmare, noi înclinăm să credem că la începutul secolului al VIII-lea Justinian II s-a oprit la gurile Dunării pentru că bizantinii aveau aici o bază militară a cărei garnizoană îl sprijinea pe fostul împărat. În stadiul actual al cercetărilor nu se poate preciza care anume era această bază. Să fi fost Lykostomion? Poate, dar în privinţa aceasta nu există nici o dovadă. De notat însă, că un Lykostomion este consemnat (pentru mijlocul sec. IX) în Lexicul lui Fotie (H. Glykatzi-Arhweiler, *Byzance et la Mer*, Paris, 1966, p. 57, 87—90, 101), dar localizarea lui constituie obiect de controversă; în timp ce unii cercetători (P. S. Năsturel ,,RESEE", IV, 1966, p. 649—651 şi Ştefan Ştefănescu şi I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, III, 1971, p. 12) cred că Lykostomion din Lexicul lui Fotie e tot una cu Lykostomion de mai tîrziu de la gurile Dunării, alţi cercetători (între care V. Tăpkova-Zaimova, *op. cit.*, p. 82—83 şi I. Bojilov, Izvestija — Varna, XXIV, p. 322) resping o atare localizare.

[24] Constantin Porphyrogenetul, ,,DAI", 9, 96, 99.

[25] Vezi articolul lui Emilian Popescu citat sub nota 26 din care reiese că în sec. VI, Constanţa din zilele noastre se numea încă Tomis.

[26] Em. Popescu, *Un problème de géographie historique de la Scythie Minor*, în ,,Byzantinische Zeitschrift," 66, 1973, p. 380, presupune că numele Constantiei (Constanţa) este legat de cel al lui Constantin al VII-lea. Nu este exclus însă ca el să se fi impus ca toponim în timpul lui Constantin al V-lea Copronimul.

[27] Gheorghe Ştefan, *Monuments inedits de Noviodunum*, în ,,Dacia," IX—X, 1941—1944, p. 473—478.

[28] I. Bojilov, *op. cit.*, p. 323. Ca o alternativă la îndoielile sale, în nota 18 a articolului său, cercetătorul bulgar presupune fără nici o justificare că sigiliul ar putea aparţine lui Isaac I Comnenul (1057—1059).

[29] I. Barnea, *Sigilii bizantine de la Noviodunum*, în SCN, VI, 1975, p. 162.

[30] Varna este cucerită probabil în 1201, cînd zidurile ei sînt dărîmate de oştile lui Caloian (Nicetas Choniates, *Historia*, Bonn, 1858, p. 706—707).

controla Dobrogea pînă la gurile Dunării dacă Varna şi, în special, Silistra [31] nu erau subordonate lor.

Prin urmare, ,,argumentele" lui I. Bojilov în sprijinul stăpînirii Dobrogei de către bulgari între anii 681 şi 971 şi de către asăneşti la sfîrşitul sec. XII — începutul sec. XIII [32] n-au valoare probatorie.

Aşa cum s-a spus deja, I. Bojilov încearcă în cea de-a doua parte a contribuţiei sale să ,,demonstreze" că cetatea din insula Păcuiul lui Soare a fost construită de bulgarii lui Omurtag.

Se ştie că fortificaţia a avut un caracter naval. Atunci la ce bun ar fi ridicat bulgarii o bază navală pe Dunăre cînd ei n-au beneficiat — după cum s-a amintit — niciodată în decursul istoriei lor de o flotă dunăreană [33]? Sesizînd această nepotrivire, I. Bojilov şi-a asumat sarcina de a o înlătura, încercînd să demonstreze că cetatea de la Păcuiul lui Soare nu a avut caracter de bază navală. În consecinţă, cercetătorul bulgar se rezumă la enunţarea următoarelor obiecţii:

Debarcaderul era prea mic pentru a putea adăposti corăbiile flotei ,,bizantine" dunărene şi maritime.

Dacă bizantinii ar fi avut nevoie de o bază navală a cărei flotă trebuia să bareze drumul de atac al altei flote inamice ce se îndrepta spre Silistra, atunci ea trebuia construită la gurile Dunării şi nu la Păcuiul lui Soare.

Flota nu mai juca un rol deosebit în sistemul de apărare al Bizanţului la sfîrşitul sec. X şi în prima jumătate a sec. XI, ceea ce face inutilă construirea unei baze navale la Pacuiul lui Soare [34].

La capătul acestor obiecţii, I. Bojilov mai adaugă încă una. Dacă cetatea ar fi fost construită de constantinopolitani, imediat după anul 971, atunci ar fi trebuit ca ea să fie men-

---

[31] Se ştie că asăneştii au păstrat, în sistemul organizării bisericeşti toate mitropoliile existente în timpul stăpînirii bizantine. Or, Dristra, sediu eparhial în timpul administraţiei bizantine nu mai figurează printre mitropoliile bulgăreşti, consemnate în corespondenţa dintre Caloian şi papa Inocenţiu III, la începutul sec. XIII. Printre aceste eparhii nu figurează nici aceea a Serdicăi, ceea ce înseamnă că la începutul sec. XIII cînd stăpînirea asăneştilor se întindea la vest pînă pe la Nis, iar la sud-vest pînă înspre Skoplje, ţinuturile din jurul Sofiei nu intraseră încă sub administraţia statului de la Tîrnovo; vezi şi un punct de vedere opus la P. Mutafciev, Избрани произведения II, Sofia, 1973, p. 88—91.

[32] I. Bojilov, *op. cit.*, p. 323, notează că ,,e nedrept să se vorbească de imperiul româno-bulgar cu capitala la Tîrnovo". Această poziţie se înscrie în tendinţa de a minimaliza sau chiar de a nega rolul românilor în izbucnirea răscoalei asăneştilor din Peninsula Balcanică. Pentru a sublinia care a fost rolul vlahilor în această răscoală vom reproduce aici cuvintele lui Van Dieten, ultimul editor al operei lui Choniates: ,,Uspenshij hat mit seinem Buch über das Zweitz Bulgarische eine Polemik zwischen Rümanen und Bulgaren über die Frage hervorgerufen, welchen Volke die Initiative zu dem Aufstand vom Jahre 1186 zu verdanken ist. Als Aussenstehender wundelt man sich über die Willkür, mit der auf bulgarische Seite manchmal Niketas interpretieret wurde, um zu beweisen, dass die Bulgaren von Anfang an die Leitungder aufständischen Bewegung innegehabt hätten. Die beste Abhandlung der ganzen Polemik lieferte N. Bănescu, *Un problème d'histoire médièvale. Création et caractère du second Empire Pulgare (1185)*, Institut Roumain d'Etudes Byzantines N.S. 2, Bucureşti, 1943. Zu dem Frgebnis, dass die Rumänen im grossen und ganzen Recht haben, kamen zwei Gelehrte, die das Problem ohne nationalistische Vorurteile studierten: C.R. von Höfler, Die Walachen als Begründer des Zweiten Bulgarischen Reiches der Aseniden, 1186—1257, Sitzungsberichte der phil.-hist. Classe der K (Österr.) Akademie der Wiessensch. 95, 1879, S. 229—215, und R. I. Wolff, l.c. Die letztere Abhandlung empfiehlt sich durch eine ausgezeichnete Darlegung des ganzen Problems, eine eingehende Untersuchung der Quellen und ausführiche Literaturangaben, speziell auch zur Frage des Anteils der Kumanen (S. 198—201). (*Niketas Choniates*, ed. Jan-Louis van Dieten, Berlin — New York, 1971, p. 66, nota 74).

[33] Într-atît de străini erau bulgarii de folosirea flotei, încît chiar în vremea puternicului ţar Simeon, ei au fost nevoiţi — potrivit unei legende — să se folosească nu de vase, ci de frînghii întinse de la un mal la altul al Dunării spre a opri operaţiile flotei bizantine (Constantin Porphyrogenetul, DAI, I, p. 250).

[34] I. Bojilov, *op. cit.*, p. 321—325.

[35] *Ibidem*, p. 325.

ţionată [35] în Taktikon-ul lui N. Oikonomides [36]. Or, numele ei nu este marcat în amintitul document.

Drept încheiere, I. Bojilov îşi exprimă convingerea că cetatea a fost zidită de bulgari şi că funcţia ei navală se reducea la ,,adăpostirea" diferitelor corăbii (în concepţia d-sale, bulgăreşti) însărcinate cu menţinerea legăturii dintre insulă şi malurile dunărene [37].

Dar obiecţiile lui I. Bojilov nu sînt justificate.

Debarcaderul unei baze navale nu trebuie să fie confundat cu portul acesteia. În debarcader îşi avea locul numai nava-amiral (πάμφυλον)[38]; celelalte corăbii erau ancorate în port. Întrucît, pînă în prezent, au fost scoase la iveală numai ruinele debarcaderului, dar nu şi resturile portului (care trebuie să se fi întins de-a lungul zidului de incintă sau al unor eventuale diguri) nu există nici un motiv să se susţină că ,,instalaţiile portuare" de la Păcuiul lui Soare erau prea mici şi, ca atare, prin ele însele nu se poate conferi cetăţii un caracter de bază navală.

Noi nu ştim dacă bizantinii, din a doua jumătate a sec. X, au mai avut sau nu şi alte baze navale pe Dunăre, dar un fapt este sigur şi anume, că flota de la Păcuiul lui Soare avea un triplu rol: a) împiedicarea drumului unei flote inamice care venind pe firul apei dinspre gurile Dunării încerca să atace oraşul Dorostolon, capitala themei bizantine din aceste părţi a Imperiului; b) asigurarea legăturilor dintre regiunile bizantine de la nord şi de la sud de Dunăre [39]; c) zădărnicirea oricărei încercări de pătrundere la sud de Dunăre a unor populaţii în migraţie sosite din stepele nord-pontice; se ştie, doar, că aici, în dreptul insulei Păcuiul lui Soare se află un străvechi vad de traversare a Dunării, cunoscut sub numele de Dervent [40]. Toate aceste obligaţii militare care cădeau, în special, în seama flotei nu puteau fi duse la bun sfîrşit dacă principala bază a corăbiilor nu s-ar fi găsit într-un loc cu avantaje strategice, situat cît mai aproape de Dorostolon. Or, în afară de Păcuiul lui Soare, nu exista un alt asemenea loc, propice amenajării unei baze navale.

Flota bizantină nu-şi pierduse rolul în epoca corespunzătoare celei de-a doua jumătăţi a sec. X şi primei jumătăţi a sec. XI aşa cum crede I. Bojilov. Faptul în sine poate fi dedus şi din împrejurarea că victoria bizantinilor asupra drujinilor lui Sviatoslav, la Dorostolon, în 971, s-a conturat de-abia după intervenţia flotei constantinopolitane [41]. Numai la cîţiva ani de la aceste evenimente flotei i-a revenit o sarcină importantă în luptele intestine ale Bizanţului [42]. Aproximativ, aceeaşi este situaţia şi atunci cînd este vorba de prima jumătate a sec. XI. Altfel n-am înţelege sensul spuselor lui Skylitzes potrivit cărora Constantin al IX-lea Monomahul comunica — în preajma năvălirii pecenegilor — lui Mihail, arhontele ,,oraşelor dunărene" şi lui Kegen — că va trimite la Dunăre 100 de corăbii pentru a-i supraveghea malurile [43].

Că cetatea de la Păcuiul lui Soare nu figurează în Taktikon-ul lui Oikonomides se explică prin aceea că la data redactării amintitului document — cîndva între 975 şi 979 ca

---

[36] N. A. Oikonomides, *Recherches sur l'histoire du Bas-Danube aux X—XI-e siècles. La Mésopotamie de l'Occident*, în ,,RESEE", III 1965, 1—2, p. 57—79. Cu unele nuanţe N. A. Oikonomides şi-a menţinut această datare şi în articolul său, *L'organisation de la frontière oriental de Byzance aux X*[e]*—XI*[e] *siècles et le* Taktikon de l'Escurial, în *Actes du XIV*[e] *Congrès International des Etudes byzantines*, Bucarest, 6—12, septembrie, 1971, vol. I, p. 285.

[37] I. Bojilov, *op. cit.*, p. 324—325. O asemenea supoziţie însă nu poate fi luată în seamă, deoarece eventualele ,,legături" între cetatea de pe insulă şi malurile Dunării se făceau cu bărcile, atunci cînd se transportau oameni şi cu bacurile atunci cînd se transportau care. Că în cetate veneau şi care o dovedeşte existenţa însăşi a porţii, situată pe latura de nord a zidului de incintă. Debarcaderul pentru bacuri şi bărci se va fi aflat undeva în faţa porţii, într-un loc distrus azi de apele Dunării. Oricum ar fi, amenajarea în trepte a debarcaderului militar ,făcea imposibilă pătrunderea pe aici a carelor destinate cetăţii.

[38] Flota themelor era condusă de un drungar sau turmarh (vezi Louis Bréhier, *Les institutions de l'Empire byzantin*, Paris, 1970, p. 331.

[39] Despre posesiunile bizantine de la nord de Dunăre, vezi supra nota 3.

[40] Însuşi termenul Dervent înseamnă în limbile tiurce vechi vad, punct de traversare, pasaj.

[41] Vezi supra, nota 12.

[42] Leo Diaconus, *Historia*, Bonn, 1828, p. 170, 174.

[43] Skylitzes-Cedren, II, p. 585. Pentru a ne face o idee asupra importanţei flotei bizantine în a II-a jumătate a sec. al X-lea, vom aminti aici cuvintele lui Nicefor Focas rostite în 968 în faţa lui Luitprand: Navigantium fortitudo mihi soli ines (Mie îmi aparţine puterea navală), apud L. Bréhier, *op. cit.*, p. 327. Acelaşi autor, *op. cit.*, *loc. cit.*, reproduce şi cuvintele lui Kekaumenos, valabile pentru a doua jumătate a sec. XI, cum că ,,marina este gloria romeilor".

era deja distrusă. Noi am mai avut prilejul să vorbim[44] despre faptul că cetatea Păcuiul lui Soare a fost ruinată imediat după anul 976 şi că vieţuirea de aici va fi reluată de abia în jurul anilor 1000, dar după cum se vede constatările noastre au scăpat atenţiei cercetătorului bulgar.

Cît priveşte aserţiunea că cetatea ar fi fost construită de bulgarii din timpul lui Omurtag (814—831) (ceea ce ar însemna să admitem că în interiorul ei ar exista urme de vieţuire din sec. IX şi din prima jumătate a sec. X), ea nu poate fi luată în seamă, fie numai şi pentru motivul că nici un nivel arheologic din cuprinsul cetăţii nu aparţine epocii respective. Că cetatea nu a fiinţat în acele vremuri este sugerat şi de împrejurarea că la Păcuiul lui Soare nu există ceramică cenuşie, decît în proporţie extrem de redusă[45].

Ce-i drept, o atare ceramică continuă să fie folosită şi în a doua jumătate a sec. X[46] în aşezările dobrogene de tipul celor de la Capidava, Dinogetia, Isaccea etc.

Pleclnd tocmai de la această realitate, I. Bojilov îşi închipuie că a găsit o contradicţie în spusele noastre.

Într-adevăr, se întreabă cercetătorul bulgar, dacă ceramica cenuşie este nelipsită din aşezările dobrogene din a doua jumătate a sec. X, cum se face atunci că aceasta *nu* se găseşte în nivelul corespunzător de la Păcuiul lui Soare? Desigur, nedumerirea cercetătorului bulgar este provocată de necitirea cu atenţie a unora dintre pasajele lucrării noastre. De pildă, D-sa n-a sesizat acele părţi ale textului în care noi susţinem că în cetatea de la Păcuiul lui Soare există totuşi o atare ceramică, numai că ea e reprezentată doar de cîteva cioburi[47]. I. Bojilov nu a observat nici acea parte a textului nostru în care se precizează că cetatea de la Păcuiul lui Soare şi-a încetat existenţa la scurtă vreme după zidirea ei (poate prin anul 976) şi că vieţuirea a fost reluată acolo de abia în jurul anilor 1000[48]. Cu alte cuvinte, în ultimul sfert de veac al sec. X, vreme în care vieţuirea îşi continuă desfăşurarea la Capidava, Dinogetia etc. la Păcuiul lui Soare totul era acoperit de ruine.

În atari împrejurări devine explicabilă slaba reprezentare la Păcuiul lui Soare a ceramicii cenuşii.

Altfel se pune problema dacă am socoti că cetatea a fost construită în prima jumătate a sec. IX şi că vieţuirea din interiorul ei a durat pînă tîrziu în veacul X. În acest caz prezenţa ceramicii cenuşii se cerea a fi marcată printr-un procent corespunzător de vase, sau fragmente de vase cenuşii, ceea ce nu este cazul. De notat că aici lipseşte chiar şi ceramica nisipoasă caracteristică secolului IX. Pe scurt, la Păcuiul lui Soare nu există urmele unei vieţuiri din veacul IX şi prima jumătate a sec. X. I. Bojilov, pentru a explica lipsa nivelelor de vieţuire din sec. IX — prima jumătate sec. X, recurge la o soluţie bizară ; şi anume, d-sa socoate că garnizoana „bulgară" din cetate ar fi „curăţat" resturile de vieţuire (inclusiv ceramica), aruncîndu-l· periodic în afara zidurilor. Dacă aceasta era o practică a vieţii cazone, ne întrebam atunci de ce garnizoanele de la Pliska, Ţar Krum şi Preslav n-au aplicat-o în vremurile corespunzatoare? Se ştie doar că acolo s-au găsit cantităţi apreciabile de materiale (între care şi ceramică cenuşie) din sec. IX. Oricum, supoziţia cercetătorului bulgar nu numai că nu e confirmată de observaţiile arheologice, dar ea e contrazisă de realitatea stratigrafică.

Ajungînd la capătul expunerii noastre sîntem nevoiţi să subliniem că teza lui I. Bojilov asupra „caracterului bulgăresc" al cetăţii de la Păcuiul lui Soare este plantată nu pe argumente, ci pe unele obiecţii, nejustificate în esenţa lor. Pe de-asupra, d-sa a eludat demonstraţia noastră de acum cîtiva ani[49], potrivit căreia cetatea de la Păcuiul lui Soare se identifică cu celebra aşezare bizantină cunoscută sub numele de Vicina. La vremea respectivă, noi am adus, în privinţa aceasta, toate argumentele de rigoare.

Drept urmare, I. Bojilov ar fi trebuit ca înainte de a încerca „dovedirea originii bulgăreşti" a cetăţii de la Păcuiul lui Soare să dovedească netemeinicia demonstraţiei noastre, privind localizarea aici (şi nu în altă parte) a Vicinei bizantine. Nefăcînd-o, rămînem cu sentimentul că D-sa şi-a clădit tezele pe o idee dinainte formulată. Primii care regretă sîntem noi.

Petre Diaconu

---

[44] Petre Diaconu, în *Păcuiul lui Soare*, I, p. 53.

[45] *Ibidem*, p. 23, nota 1.

[46] În jurul anilor 1000 ceramica cenuşie încetează să mai fie folosită la Dunărea de jos. Părerile potrivit cărora ea durează pînă în prima jumătate a sec. XI nu se întemeiază pe vreo anume dovadă.

[47] Vezi supra nota 45 şi vezi R. Harhoiu în *Păcuiul lui Soare* I, p. 85.

[48] Petre Diaconu, *op. cit.*, p. 51, 53.

[49] Petre Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*, în „Pontica", 3, Constanţa, 1970, p. 275—295.

SESIUNEA ŞTIINŢIFICĂ „TRADIŢIILE PROGRESISTE ALE ÎNVĂŢĂMÎNTULUI ROMÂNESC"

În ziua de 29 martie 1976, sub egida Academiei Republicii Socialiste România, a Ministerului Educaţiei şi Învăţămîntului şi a Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice, a avut loc sesiunea ştiinţifică „Tradiţiile progresiste ale învăţămîntului românesc", organizată cu prilejul împlinirii a 125 de ani de la naşterea lui Spiru Haret.

În cuvîntul de deschidere acad. Şerban Ţiţeica a evocat succint personalitatea celui aniversat şi a subliniat însemnătatea operei sale de reformator şi îndrumător al şcolii româneşti.

Înfăţişînd cadrul social-economic şi politic în care a trăit şi şi-a desfăşurat activitatea creatoare Spiru Haret, Paul Niculescu, viceprimministru al guvernului, ministrul educaţiei şi învăţămîntului, susţinînd comunicarea *Politica partidului în domeniul dezvoltării învăţămîntului, educării şi formării tinerei generaţii*, a relevat capacitatea lui Spiru Haret de a fi înţeles necesităţile obiective ale societăţii româneşti de la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul celui de-al XX-lea în ceea ce priveşte crearea unor cadre bine pregătite profesional care să contribuie din plin la procesul de modernizare a României acelei epoci.

Prezentîndu-se activitatea de reformator şcolar a lui Spiru Haret, s-a insistat asupra laturii organizatorice a reformei introduse de acesta cît şi asupra schimbărilor calitative produse de lege în conţinutul însuşi al învăţămîntului românesc cu precădere în cel secundar şi superior. Reliefînd rolul progresist şi contribuţia indiscutabilă a acestor reforme şcolare la organizarea şi modernizarea învăţămîntului nostru, autorul a subliniat caracterul lor limitat, imprimat în mod obiectiv de contextul social-economic al vremii. A revenit astfel noii orînduiri socialiste sarcina istorică a dezvoltării neîngrădite a învăţămîntului de toate gradele, ca parte integrantă a revoluţiei socialiste, ca mijloc de formare şi dezvoltare a noii conştiinţe.

În comunicare s-au prezentat astfel succesele obţinute în acest domeniu, de la lichidarea analfabetismului şi pînă la generalizarea şcolii de 10 ani şi s-au subliniat cu claritate sarcinile ce revin şcolii şi slujitorilor ei în lumina celui de-al XI-lea Congres al P.C.R. şi a Programului partidului.

S-au relevat preocupările constante, căutarea de soluţii eficiente în vederea integrării organice a învăţămîntului cu cercetarea şi producţia, exemplificările de acest gen subliniind rezultatele valoroase obţinute pînă în prezent, cît şi intensa muncă politico-ideologică şi educativă desfăşurată prin şcoli, formarea specialiştilor în spiritul concepţiei materialist-dialectice despre natură şi societate, toate aceste direcţii de efort subsumîndu-se deziderатului major de creare a noilor generaţii de constructori ai socialismului şi comunismului în patria noastră.

Activitatea didactică şi ştiinţifică laborioasă a lui Spiru Haret a fost înfăţişată de acad. Caius Iacob în comunicarea *Spiru Haret, profesor de mecanică şi om de ştiinţă*.

Prezentînd cîteva date biografice ale lui Haret, pentru plasarea sa în istoria matematicii şi mecanicii, autorul a expus apoi cariera ştiinţifică a acestuia, licenţiat în matematică şi fizică la Sorbona, doctor în matematică, la aceeaşi prestigioasă instituţie de învăţămînt superior, printr-o nouă contribuţie la teoria stabilităţii sistemului solar. S-au arătat numeroase studii şi cercetări ale lui Spiru Haret în mecanică şi s-a subliniat importanţa şi ineditul lucrării sale *Mecanique sociale*, încercare de aplicare a legilor mecanicii la procesele vieţii sociale. Cu privire la cariera didactică s-a evidenţiat meritul incontestabil pe care îl are Haret în crearea unei generaţii de profesori foarte bine pregătiţi, mîndri de a-i fi fost discipoli, cît şi contribuţia sa hotărîtoare la crearea unei şcoli româneşti de mecanică ale cărei roade s-au putut constata pînă în zilele noastre.

În comunicarea *Legea lui Haret*, Mircea Maliţa, membru corespondent al Academiei R.S. România, a analizat semnificaţiile şi urmările reformei şcolare din 1898 de organizare a învăţămîntului secundar şi superior. Autorul a argumentat necesitatea socială a acestei reforme, rolul ei în dezvoltarea învăţămîntului nostru. Acesta era astfel aşezat într-o schemă logică, urmărindu-se sprijinirea progresului societăţii româneşti. Legea concepută şi transpusă

în practică de Spiru Haret ca ministru al instrucțiunii publice a asigurat și o mai mare stabilitate a învățămîntului și profesorilor, îmbunătățind și condiția morală și materială a acestora. Autorul comunicării a desprins, cercetînd activitatea de reformator a lui Haret, patriotismul acestuia, care vedea școala ca factor de educație și civilizație de prim ordin.

Prin comunicarea susținută de Ștefan Bârsănescu, membru corespondent al Academiei R.S. România, *De la Spiru Haret la școala de astăzi*, s-au relevat elementele originale ale reformei lui Haret și s-a accentuat asupra faptului că grija pentru școala și organizarea ei a constituit o preocupare permanentă a acestuia.

Iar cu privire la finalitatea procesului de învățămînt, autorul a insistat asupra concepției lui Haret care vedea învățămîntul, cel superior în special, îndeplinind două funcții majore, de importanță națională: formarea cadrelor de specialiști și stimularea creației științifice proprii. În această concepție și în faptul că Haret a anticipat principiul legării învățămîntului de practică rezidă valoarea deosebită a gîndirii sale pedagogice care îl situează în rîndul marilor înaintași ai școlii românești. S-au relevat astfel dimensiunile naționale și europene ale personalității sale pedagogice, Spiru Haret fiind considerat „primul mare arhitect al școlii românești moderne". Opera sa se înscrie în evoluția învățămîntului nostru ca un capitol de seamă, plin de experiențe valoroase și de contribuții originale.

Abordînd, în comunicarea sa *Spiru Haret și educația poporului*, unul din aspectele majore ale activității pedagogice ale celui omagiat, Stanciu Stoian, membru corespondent al Academiei R.S. România, a dezvăluit una din permanențele gîndirii și operei haretiene — educația maselor populare care beneficiau încă în mod insuficient de forma instituționalizată de culturalizare și educare pe care o reprezenta școala, evident, în acest caz, cea primară. Spiru Haret a imprimat acestei trepte școlare, reorganizată în 1896 de P. Poni, un caracter democratic mai larg, a dat învățătorilor un rol de misionarism social.

Se inițiază astfel o bogată activitate extrașcolară a învățătorilor prin școli de adulți, biblioteci populare, cercuri culturale, șezători sătești, serbări școlare, toate aceste forme urmărind educarea patriotică, răspîndirea științei de carte, înlăturarea discrepanțelor în acest domeniu între mediul rural și cel urban.

Valoarea istoriei ca unul din factorii educativi însemnați a fost evidențiată de acad. Ștefan Pascu în comunicarea *Rolul istoriei în educarea tineretului*.

Autorul a accentuat că istoria înlesnește cel mai rapid și mai convingător dintre toate științele cunoașterea omului și a creațiilor sale de-a lungul veacurilor. Ea desprinde din această ascensiune a geniului uman învățăminte și experiențe folositoare prezentului și poate prefigura modele și rezolvări pentru viitorul societăților omenești. Pentru o perspectivă cît mai largă, mai cuprinzătoare, astăzi — a susținut autorul — istoria s-a ridicat pe un plan superior, sintetic, extrăgînd esențe și deveniri. Departe de a se dilua astfel în generalități, știința istorică îmbrățișează aspecte tot mai diverse, apar ramuri noi de cercetare, studiile interdisciplinare se înmulțesc. În acest mod cunoașterea cît mai deplină și corectă a trecutului istoric al omenirii și al poporului nostru constituie un mijloc de educație patriotică și comunistă, creînd o solidaritate conștientă cu realizările prezentului socialist al țării.

Textul comunicării *Spiru Haret — participant activ la viața social-politică în România la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, de dr. Traian Lungu, se află publicat în numărul de față al revistei.

Portretul moral și fizic al marelui înaintaș al învățămîntului românesc a fost zugrăvit cu căldură de Radu Haret, în comunicarea *Spiru Haret — omul*, care a evidențiat alesele însușiri ale celui sărbătorit, modestia, energia creatoare, dragostea față de oameni, integritatea, spiritul organizatoric, punctualitatea. Toate aceste nobile trăsături de caracter au fost înfățișate auditoriului pe baza unor documente inedite aflate în arhiva familiei.

În cuvîntul de închidere acad. Șerban Țițeica a subliniat valoarea comunicărilor, menționînd că abordarea unor aspecte diverse ale temei tratate a permis prezentarea cît mai cuprinzătoare și veridică a personalității complexe a lui Spiru Haret.

Gelu Apostol

CARTEA DE ISTORIE — REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE

În ziua de 27 martie 1976 a avut loc la Institutul de istorie „N. Iorga" o întîlnire între cercetătorii din domeniul istoriei și redacția de profil a Editurii științifice și enciclopedice. Au participat prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul Facultății de istorie și director al Institutului de istorie „N. Iorga" și dr. Mircea Mâciu — director al editurii.

Redăm mai jos referatul prezentat şi aspecte din discuţiile ce s-au purtat pe marginea lui.

Promovarea cărţii de istorie reprezintă, după cum vă este cunoscut, una din preocupările fundamentale ale *Editurii ştiinţifice şi enciclopedice*. Ea are menirea să aducă în faţa cititorului contemporan trecutul milenar al poporului român, creaţiile sale materiale şi spirituale, lupta sa pentru independenţă naţională, pace şi progres social. Studierea istoriei reprezintă — aşa cum subliniază secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu — ,,şi un mijloc important de transformare revoluţionară a prezentului, precum şi de înţelegere a cerinţelor viitorului, a căilor progresului neîntrerupt al societăţii''.

Pentru realizarea nobilei misiuni de a tipări cartea de istorie de care are nevoie poporul român, Editura ştiinţifică şi enciclopedică a colaborat strîns, de-a lungul anilor, cu cercetătorii şi cadrele didactice universitare care îşi desfăşoară activitatea în domeniul istoriei naţionale şi universale. Unei astfel de idei, subliniată cu acuitate de Plenara C.C. al P.C.R. din 3—5 noiembrie 1971, îi este dedicată şi prezenta întîlnire de lucru, pe care am dori-o cît mai des şi cu folos repetată.

Este ştiut că cercetarea istorică, activitatea editorială sînt componente fundamentale ale pregătirii ideologice şi politice, pîrghii importante în activitatea de formare şi dezvoltare a conştiinţei politice naţionale, de făurire a omului nou, constructor al societăţii socialiste multilateral dezvoltate. Noi, editorii, conştienţi de importanţa sarcinilor ce ne revin, dorim să realizăm o punte între *laboratorul cercetării* şi *publicul cititor*, care manifestă interes sporit pentru cunoaşterea istoriei *naţionale* şi *universale*. Pentru aceasta, ne străduim să găsim căi şi mijloace mai eficiente în a determina, pe cît este posibil, ca fiecare act de creaţie să fie un răspuns al comenzii sociale.

Privind retrospectiv activitatea noastră, putem afirma că ,,Editura ştiinţifică şi enciclopedică şi-a propus, şi în majoritatea cazurilor a reuşit, să răspundă prin lucrări de calitate interesului crescînd al marelui public pentru literatura istorică. Astfel, în perioada anilor 1972—1975 au apărut 70 de lucrări de istorie, însumînd 1723 coli editoriale, într-un tiraj de 668 933 exemplare. Dintre acestea se remarcă: ,,Istoria poporului român'', ed. a II-a, versiunea engleză (coordonator acad. Andrei Oţetea), ,,Istoria românilor'', vol. I (acad. Constantin C. Giurescu şi Dinu Giurescu), ,,Dacii'', (Hadrian Daicoviciu), ,,Burebista şi epoca sa'' (Ion Horaţiu Crişan), ,,Începuturile vieţii romane la gurile Dunării'' (Vasile Pârvan), ediţie îngrijită şi adnotată de prof. univ. Radu Vulpe, ,,Iuliu Caesar'' (Rex Warner), ,,Istoria vieţii bizantine'', ,,Bizanţ după Bizanţ'' (Nicolae Iorga), ,,Ţara Românească în sec. XIV—XV'' (Dinu C. Giurescu), ,,Emigrari româneşti din Transilvania în sec. XIII—XIX'' (Ştefan Meteş), ,,Istorie bucureşteană'' (N. Vătămanu), ,,România şi problema strîmtorilor'' (colectiv), ,,Contribuţii la istoria ştiinţei şi tehnicii româneşti în sec. XV—XIX'' (acad. Constantin C. Giurescu), ,,Lupta românilor din Transilvania pentru libertate naţională'' (V. Netea), ,,Din gîndirea materialist-istorică românească'' (Pompiliu Teodor), ,,Pagini din lupta pentru instaurarea puterii populare în România'' (D. Turcuş) ,,Tratatele internaţionale ale României'' (colectiv), ,,Societatea feudală în Europa apuseană'' (Radu Manolescu).

De asemenea, între lucrările de valoare, rod al colaborării instituţiilor noastre, se înscrie ,,Călători străini despre ţările române'', lucrare în mai multe volume, dintre care primele 5 au şi apărut.

După cum vă este cunoscut, Editura ştiinţifică şi enciclopedică acordă un loc important lucrărilor de referinţă, cum ar fi *enciclopediile, dicţionarele enciclopedice, micile enciclopedii domeniale, dicţionarele cronologice, seria dicţionarelor de istorie, biobibliografiile şi indicii bibliografici*. Avînd menirea să cuprindă şi să redea cititorilor sintetic şi sistematizat — pe baze enciclopedice — imensitatea de cunoştinţe acumulate de societatea umană de-a lungul veacurilor, aceste mijloace de informare rapidă şi competentă, preţioase instrumente de lucru, trebuie să acopere o zonă importantă a hărţii culturale româneşti.

Şi în acest domeniu, cu sprijinul institutelor de cercetare, deci şi al Institutului de istorie ,,Nicolae Iorga'', am obţinut unele rezultate pozitive. Este vorba de prima ediţie a ,,Micului dicţionar enciclopedic''. În prezent, se lucrează la a doua ediţie revăzută şi adăugită substanţial, în lumina Programului şi a celorlalte documente ale Congresului al XI-lea al partidului.

Planul editurii cuprinde, potrivit hotărîrii Secretariatului C.C. al P.C.R., cele două mari enciclopedii: ,,Enciclopedia României'' (5 vol., 1000 coli editoriale) ,înfăţişînd evoluţia civilizaţiei româneşti şi ,,Marea Enciclopedie Română'' (10 vol., 2000 coli editoriale), prezentînd datele de baza ale civilizaţiei materiale şi spirituale universale şi româneşti. Într-un stadiu avansat se află ,,Enciclopedia României'' — al cărei prim volum (A—C) este prevăzut să

apară în anul 1977, anul marilor aniversări: 100 de ani de la războiul de independență a României 1877—1878, 30 de ani de la proclamarea Republicii, ș.a.. Desigur, editura va putea realiza acest adevărat tur de forță numai cu condiția ca autorii, deja contactați, dintre care mulți sînt prezenți în această sală, să ne sprijine prin realizarea la timp și în bune condițiuni a articolelor încredințate spre elaborare.

Al doilea mare obiectiv al editurii noastre, ,,Marea Enciclopedie Română", se află, în momentul de față, în faza de definitivare a glosarului.

În colaborare cu Editura militară am tipărit biobibliografiile unor personalități de seamă din istoriografia românească: A. D. Xenopol, M. Kogălniceanu, Vasile Pârvan, N. Iorga (sub tipar) ș.a.

,,Dicționarul de istorie veche a României", alcătuit de un colectiv de autori sub conducerea prof. univ. Dionisie Pippidi, reprezintă un gen de lucrare deosebit de util, așteptat cu viu interes atît de specialiști cît și de marele public. El va fi continuat de alte două dicționare similare privind epocile: *medie, modernă și contemporană.*

Una din preocupările permanente ale colectivului nostru este aceea de a dezvolta și diversifica seria micilor enciclopedii și dicționare de istorie. Cu sprijinul efectiv al colaboratorilor din institutul dv., ca și din alte institute din București, Cluj-Napoca, Iași etc. ne străduim să finalizăm, cît mai curînd, o serie de lucrări contractate sau în curs de contractare, de certă însemnătate, cum sînt ,,Enciclopedia mișcării muncitorești din România" (coordonator: I. Popescu-Puțuri), ,,Enciclopedia de istorie a relațiilor diplomatice internaționale" (coordonator: M. Malița), ,,Enciclopedia istoriografiei românești (coordonator: Șt. Ștefănescu) ,,Dicționar de istorie universală" (coordonator: M. Berza), ,,Enciclopedia celui de-al doilea război mondial" (Fl. Constantiniu), ,,Mari comandanți militari" (C. Căzănișteanu și M. Ionescu), ,,Dicționarul oamenilor de seamă din istoria militară a României" (coordonatori: C. Antip și D. Almaș), ,,Enciclopedia numismaticii românești" (O. Iliescu) ș.a.

După cum vă este cunoscut în editura noastră există un compartiment redacțional care are sarcina de a iniția și extinde relațiile cu casele editoriale de profil similar (sau apropiat) din întreaga lume, în scopul prezentării — în lucrările pe care le editează — cît mai veridice a contribuției poporului român la tezaurul culturii și civilizației universale. Pe lîngă imensul material trimis direct caselor de editură străine, ,,Redacția pentru enciclopedii străine" a editat și numeroase materiale de propagandă externă, cum ar fi: ,,Istoria românilor în date", (lb. engleză și franceză), ,,România-istorie" (broșură apărută în lb. franceză, engleză, spaniolă), ,,Dimitrie Cantemir" (V. Cândea — în lb. franceză, engleză, germana, spaniolă), iar recent, ,,Ștefan cel Mare" (Ș. Papacostea — lb. franceză, germană, engleză, spaniolă).

Un sector important asupra căruia va trebui să ne concentrăm mai mult eforturile pe viitor este acela al *literaturii de informare* asupra culturii și civilizației românești istorice și contemporane.

Din numărul mare de lucrări, care au văzut lumina tiparului în Editura științifică și enciclopedică, nu toate s-au bucurat însă în aceeași măsură de aprecieri pozitive din partea cititorilor și a criticii de specialitate. De aceea, am venit în mijlocul lucrătorilor din Institutul de istorie ,,Nicolae Iorga" — cercetători, cadre universitare, factori de raspundere ai istoriografiei românești — să discutăm și să chibzuim asupra căilor și mijloacelor de îmbunătățire a conținutului de idei și a prezentării grafice a cărții de istorie.

O sumară analiză a producției noastre de carte istorică dezvăluie și unele carențe privind acoperirea tematică a epocilor, echilibrul dintre epoci, între istoria națională și universală, între diferitele genuri de carte istorică, nivel de realizare: mediu, superior, studii etc.

Este necesar ca în planul tematic, să figureze lucrări privind *originea romană* a poporului român, *permanența* sa pe aceste meleaguri, *unitatea* — sub multiplele ei aspecte — *a poporului* nostru, în ciuda frontierelor impuse de vicisitudinile istoriei, *permanența* legăturilor politice dintre cele trei țări române, *lupta multiseculară pentru independență politică, unitate statală, emancipare sociala* și *progres.*

Totodată, considerăm că, în lumina Programului Partidului Comunist Român se impune cu necesitate elaborarea și editarea unor lucrări consacrate *particularităților feudalismului românesc.* O lucrare de acest fel s-ar integra marelui curent din medievistica contemporană de cercetare *tipologică* a societății medievale.

O *Istorie a culturii românești medievale* care să definească *trăsăturile* esențiale ale spiritualității românești în evul mediu, să releve *manifestările* artistice, literare și culturale ale poporului român, *unitatea* culturii românești ar fi, de asemenea, binevenită în literatura istorică românească.

Secolul al XVIII-lea a reținut cu deosebire atenția cercetătorilor în ultimele două decenii. Ediții de documente și studii ample — mai ales asupra relațiilor agrare — au reînnoit fundamental cunoștințele despre epoca fanariotă. Un bilanț, o sinteză a acestor studii și cercetări

este de absolută necesitate pentru a oferi atît specialiştilor cît şi marelui public *o monografie solidă* asupra unei epoci despre care s-au emis opiniile cele mai contradictorii.

În cadrul cunoaşterii şi stăpînirii fenomenelor sociale complexe, e necesar mai mult ca oricînd, faţă de însemnătatea problemei şi a interesului specialiştilor şi marelui public, a unei Introduceri în istoria celui de-al doilea război mondial, care să dea o orientare, pe baza celor mai noi investigaţii, în sursele şi literatura problemei, să facă bilanţul anchetelor întreprinse pînă acum şi să schiţeze direcţiile celor viitoare. Considerăm, de asemenea, că din programul editurii noastre nu pot lipsi teme ca : Demografie şi istorie în evul mediu românesc : Ţările române în cartografia medievală ; Instituţiile societăţii medievale româneşti ; Circulaţia monetară în evul mediu pe teritoriul românesc ; Întemeierea ţărilor române ; Cum trăiau românii în evul mediu ; Locul românilor în istoria universală ; Instituţiile moderne româneşti ; Războiul de Independenţă ; Formarea şi dezvoltarea naţiunii române ; Politica externă a României în perioada interbelică ; Rolul clasei muncitoare în realizarea progresului social ; Istoria României socialiste, lucrare care să cuprindă toate aspectele vieţii şi activităţii social-politice. Nu putem rămîne, de asemenea, indiferenţi la faptul că cititorului român nu i s-a pus încă la îndemînă o istorie universală, o istorie a Europei, scrise de pe poziţiile istoriografiei marxiste româneşti contemporane.

Din domeniul *istoriei universale* ne lipsesc în momentul actual lucrările de informare şi popularizare care să iniţieze cititorul în istoria popoarelor şi civilizaţiilor care au avut o contribuţie importantă la progresul societăţii umane. Astfel, credem că a sosit momentul să tipărim sinteze privind ,,Istoria Greciei antice'', ,,Imperiului roman'', ,,Imperiului bizantin'', ,,Istoria lumii arabe'', istorii ale momentelor şi evenimentelor cruciale din istoria omenirii.

Editura noastră şi-a propus ca una din ideile-program ale sale să o reprezinte *valorificarea sistematică*, în mod creator, *a moştenirii istoriografice româneşti*. Înţelegem această activitate ca o reeditare selectivă, critică, însoţită de studii care să dezbată *valoarea* operei şi *locul* pe care-l deţine în ştiinţa istoriografică românească cronicarul sau istoricul editat. Ideea este întărită de faptul că multe din operele înaintaşilor au rămas nedepăşite pînă azi, atît ca informaţie istorică, cît şi ca valoare ştiinţifică şi socială. Între personalităţile a căror operă dorim să vadă lumina tiparului şi să o punem la dispoziţia publicului cititor, în ediţii ales îngrijite, se numără : V. Pârvan (1882—1927), Nicolae Iorga (1871—1940), Silviu Dragomir (1882—1962), Constantin Giurescu (1875—1918), Radu Rosetti (1853—1926), Ioan Ursu (1875—1925), Gheorghe I. Brătianu (1898—1954), Ion Nistor (1876—1962), Nicolae Bănescu (1878—1971), Gr. Tocilescu (1850—1909).

Iată deci, cîteva din realizările, dar şi din minusurile activităţii colectivului nostru privind editarea cărţii de istorie. Iată deci, numai cîteva din direcţiile fundamentale ale programului de lucru al Editurii ştiinţifice şi enciclopedice pe care l-am dori îmbunătăţit cu observaţiile dv. critice, cu propunerile şi sugestiile prilejuite de prezenta discuţie.

Totodată, avem convingerea că Editura ştiinţifică şi enciclopedică avînd sprijinul cercetătorilor şi al cadrelor de conducere din Institutul de istorie Nicolae Iorga, al altor institute şi catedre de istorie, în calitate de autori şi colaboratori, va putea răspunde cu mai multă exigenţă sarcinilor ce îi revin din Programul Partidului Comunist Român.

După prezentarea referatului de către directorul editurii Mircea Mâciu, au avut loc vii discuţii la care au participat un mare număr de cercetători şi cadre didactice. În cuvîntul lor, directorul Institutului, Şt. Ştefănescu, cercetătorii D. Berindei, Fl. Constantiniu, P. Cernovodeanu, D. Mioc, I. Corfus, I. Matei, M. Babeş ş.a. s-au referit la realizările Editurii ştiinţifice şi enciclopedice, cît şi la temele cărora trebuie să le acorde o atenţie specială cercetătorii şi editorii : vechimea şi continuitatea poporului român pe teritoriul patriei noastre, lupta sa pentru suveranitatea statală şi independenţă naţională, încadrarea istoriei românilor în contextul istoriei universale, atitudinea paşnică, spiritul constructiv, creator al activităţii românilor, dorinţa şi lupta lor pentru asigurarea păcii în lume, spiritul internaţionalist al mişcării comuniste şi muncitoreşti din România, participarea clasei muncitoare româneşti la viaţa şi activitatea comunistă internaţională, rolul conducător al partidului în procesul luptei revoluţionare pentru cucerirea puterii politice şi instaurarea socialismului în România etc. Acestora li se adaugă propuneri de lucrări metodologice privind cunoaşterea istorică, rolul şi locul ei în dezvoltarea capacităţii de investigare a trecutului românilor, a activităţii şi luptei lor seculare pentru păstrarea fiinţei naţionale, rolul şi locul ştiinţei istorice în dezvoltarea conştiinţei naţionale patriotice a poporului român. Dintre ele reţinem ,,Introducere în istoria celui de-al doilea război mondial'', ,,Istorii'' ale ţărilor, ale culturilor, un mare ,,Dicţionar istoric al localităţilor din România'', ,,Dicţionar de arheologie'', relansarea colecţiei ,,Popoare şi civilizaţii'',

în care un loc important să-l ocupe istoria culturii şi civilizaţiei pe teritoriul patriei noastre, reeditarea lucrărilor lui A. D. Xenopol ,,Istoria partidelor politice", ,,Teoria istoriei", înfiinţarea unei colecţii de istorie ,,Getica", care să se ocupe de pre şi protoistoria poporului român, editarea unor monografii privind momente cruciale din istoria, activitatea şi cultura poporului român.

CRONICĂ

În ziua de 27 martie 1976, la Bucureşti a avut loc sesiunea de comunicări ,,Lupta iobagilor români şi maghiari din Transilvania pentru scuturarea jugului asupririi sociale şi naţionale". După cuvîntul de deschidere, rostit de prof. dr. doc. Mihnea Gheorghiu, preşedintele Academiei de ştiinţe sociale şi politice, în continuare au fost prezentate comunicările: *Rolul ţărănimii în lupta pentru libertate şi progres social în evul mediu* de acad. Ştefan Pascu, rectorul Universităţii Babeş Bolyai, Cluj-Napoca, membru al Academiei de ştiinţe sociale şi politice; *Răscoala de la Bobîlna. Tradiţiile luptei comune a iobagilor români şi maghiari împotriva asupririi sociale*, de dr. Ludovic Demény, Institutul de istorie ,,N. Iorga", membru corespondent al Academiei de ştiinţe sociale şi politice; *Participarea ţărănimii din Transilvania la răscoala condusă de Gheorghe Doja*, de prof. dr. Ştefan Ştefănescu, decanul Facultăţii de istorie a Universităţii Bucureşti, membru al Academiei de ştiinţe sociale şi politice; *Răscoala anti-habsburgică condusă de Ferenc Rakoczi II*, de A. Magyari, Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca şi colonel Constantin Ucrain; *Scrierile din exil ale lui Fr. Racoczi II*, de S. Benkö, cercetător principal la Biblioteca Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj Napoca; *Răscoala condusă de Fr. Racoczi II în istoriografia românească*, de dr. Maria Turzai, centrul de ştiinţe sociale Tg. Mureş; *Marea răscoală a ţăranilor din Transilvania condusă de Horea, Cloşca şi Crişan*, de dr. Nicolae Edroiu, Universitatea Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca.

Cuvîntul de închidere a lucrărilor sesiunii a fost rostit de acad. Ştefan Peterfi, preşedintele Consiliului oamenilor muncii de naţionalitate maghiară.

În zilele de 12 şi 13 aprilie 1976 la Călăraşi şi Ostrov s-a desfăşurat simpozionul cu tema ,,Dunărea — factor istoric de unitate etnică şi culturală românească", organizat de Muzeul judeţean Ialomiţa şi Muzeul de arheologie Constanţa în cadrul manifestărilor consacrate Congresului educaţiei politice şi al culturii socialiste. Cu acest prilej au fost prezentate o serie de comunicări şi referate ştiinţifice, dintre care amintim: *Elemente de unitate culturală între sud-estul Munteniei şi Dobrogea*, de Mihai Irimia; *Comunitatea getică din sud-estul Dobrogei şi sud-estul Munteniei*, de Nicolae Conovici; *Hotarul roman la Dunărea de jos*, de Constantin Scorpan; *Dovezile civilizaţiei romane pe cele două maluri ale Dunării în zona Ostrov-Călăraşi*, de C. Muşeţeanu; *Capete de pod ale Limes-ului scitic pe malul stîng al Dunării între secolele I—III e.n.*, de Radu Lungu; *Unitatea culturală feudal-timpurie la Dunărea de jos*, de dr. Petre Diaconu; *Legături demografice la Dunărea de jos între secolele XI XVII*, de Panait Panait; *Importanţa zonei de sud-est a Munteniei şi de sud-vest a Dobrogei în procesul transhumanţei*, de dr. Nicolae Dunăre; *Legăturile culturale şi politice între românii de pe cele două maluri ale Dunării înainte de 1878*, de Gheorghe Dumitraşcu; *Folclorul la Dunărea de jos*, de Răzvan Ciucă; *Dunărea ca motiv pictural în creaţia interbelică*, de Fl. Pospai-Cruceru; *Continuitatea şi perenitatea românească la Dunărea de jos*, de dr. Adrian Rădulescu.

Simpozionul a constituit un reuşit prilej de trecere în revistă a unor aspecte inedite ale istoriei şi culturii în zona Dunării de jos, puternic focar de etnicitate românească.

În zilele de 23 şi 24 aprilie 1976 s-au desfăşurat la Bucureşti lucrările sesiunii anuale a adunării generale a Academiei Republicii Socialiste România. Primul punct al ordinei de zi l-a constituit alegerea noului preşedinte. Din partea Prezidiului Academiei, acad. prof. Ştefan Peterfi, vicepreşedinte al Academiei l-a propus în fruntea celui mai înalt for ştiinţific al ţării pe acad. prof. Teodor Burghele. Trecîndu-se la vot, plenul Academiei l-a ales în unanimitate în înalta funcţie.

Darea de seamă asupra activităţii desfăşurate de Academia Republicii Socialiste România în anul 1975 a fost prezentată de acad. prof. Cristofor Simionescu, vicepreşedinte al Academiei, care a relevat succesele obţinute în cele mai diverse domenii ale ştiinţei româneşti.

Planul de activitate al Academiei pe anul 1976 a fost prezentat de prof. dr. docent George Ciucu, membru corespondent, secretarul general al Academiei. În continuare au urmat discuţii pe marginea dării de seamă şi a planului de activitate.

În încheierea lucrărilor plenul Academiei a adresat o telegramă C.C. al P.C.R., tovarăşului Nicolae Ceauşescu.

Tot cu acest prilej au fost înmînate premiile Academiei R.S.R. pe anul 1975. Din lunga listă a premiilor reproducem în continuare pe cele din domeniul istoriei:

,,**Premiul „Vasile — Pârvan"** a) Lucrarea: ,,Istoria comunităţilor culturii Boian". Autor: Eugen Comşa; — b) Lucrarea: ,,Relaţii comerciale ale Daciei cu lumea elenistică şi romană". Autor: Ion Glodariu; — c) Lucrarea: ,,Arta preistorică în România". Autor: Vladimir Dumitrescu.

Premiul „Nicolae Bălcescu" — a) Lucrările: ,,Mihail Kogălniceanu — istoric"; ,,Vasile Pârvan — efigia cărturarului". Autor: Alexandru Zub; — b) Lucrarea: ,,Bizanţ, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale româneşti (sec. X—XIV)" Autor: Răzvan Theodorescu; — c) Lucrarea: ,,Repertoriul bibliografic al localităţilor şi monumentelor din Moldova". Autor: Nicolae Stoicescu.

Premiul „Ştefan Gheorghiu"—a) Lucrarea: ,,Activitatea Partidului Comunist Român în armată 1921 1944". Autori: Constantin Olteanu, Ilie Ceauşescu, Vasile Mocanu; — b) Lucrarea: ,,Clasa muncitoare contemporană". Autori: Traian Caraciuc, Constantin Florea, Ion Iuga, Carol Niri; — c) Lucrarea: ,,Clasa muncitoare, forţa socială fundamentală a mişcării antifasciste din România". Autori: Gheorghe Ioniţă, Aurică Simion.

RECENZII

CRISTIAN POPIŞTEANU, *Cronologie politico-diplomatică românească 1944 — 1974.* Edit. politică, Bucureşti, 1975, 390 p.

Politica externă a Republicii Socialiste România, determinată de caracteristicile fundamentale ale orînduirii sale social-economice şi de stat, reprezintă o componentă însemnată a politicii generale a Partidului Comunist Român, a statului nostru. Ea se inspiră din năzuinţele multiseculare ale poporului român spre libertate, independenţă, unitate naţională şi progres social. Este, deci, firesc faptul că politica externă, diplomaţia românească din ultimele trei decenii, distingîndu-se printr-o intensă şi prodigioasă activitate, de largă cuprindere, prin multitudinea formelor de manifestare şi consacrare, a stat şi continuă să se afle în atenţia istoricilor şi specialiştilor români în domeniul relaţiilor internaţionale; numeroase monografii, culegeri şi broşuri, ca şi multitudinea de studii şi articole apărute în diferite reviste de profil sau în presa centrală românească evocă politica externă deosebit de activă a României socialiste care, în deplină concordanţă cu liniile directoare stabilite de Partidul Comunist Român, militează cu perseverenţă şi energie pentru instaurarea unor relaţii noi, democratice, între toate statele, bazate pe egalitate, demnitate, dreptate şi echitate.

Înscris în această sferă largă a literaturii politice de specialitate, volumul *Cronologie politico-diplomatică românească 1944—1974*, avînd ca autor pe dr. Cristian Popişteanu, ocupă un loc aparte, din cel puţin trei puncte de vedere. Ne referim, *în primul rînd*, la faptul că multe din lucrarile menţionate abordează aspecte distincte ale politicii externe a ţării noastre, cum ar fi activitatea României cu privire la edificarea unui nou sistem de securitate în Europa, dezarmare etc. Cartea dr. Popişteanu evocă, însă, la scară globală, acţiunile politico-diplomatice ale României socialiste. *În al doilea rînd*. majoritatea lucrărilor altor autori tratează problematica relaţiilor externe ale ţării noastre la un moment dat, factorul istoric, evoluţia acţiunilor diplomaţiei româneşti neconstituind preocuparea de bază, spre deosebire de volumul dr. Popişteanu, din care se degajă dinamica, spirala ascendentă a activităţilor politico-diplomatice româneşti pe parcursul a trei decenii. *În al treilea rînd*, deşi într-o serie de lucrări de istorie a relaţiilor internaţionale apărute în ultimii ani în Editura politică, dar mai ales în volumele *Istoria României în date* (Editura Enciclopedică Română, 1971) şi în *Chronological History of Romania* (aceeaşi editură, 1972 şi reeditată în 1974), iniţiativele pe plan extern ale ţării noastre sînt tratate în evoluţia lor istorică, totuşi datele pe care le oferă aceste volume pentru perioada postbelică sînt destul de restrînse, nedepăşind 70—80 pagini, în timp ce cronologia propriu zisă a cărţii recenzate se întinde pe cca 315 pagini. De asemenea, nu este lipsit de importanţă nici faptul că *Cronologie politico-diplomatică românească*, făcînd un bilanţ al activităţilor diplomaţiei ţării noastre pînă în anul 1974 (inclusiv), constituie o aducere la zi în comparaţie cu alte lucrări similare (*Istoria României in date*, spre exemplu, se opreşte la anul 1969).

Rezultă, deci, că principalul merit al autorului constă în faptul de a-şi fi îndreptat cercetarea spre un domeniu mai puţin explorat, cartea sa constituind o preţioasă contribuţie la întregirea acestei ramuri a literaturii politice româneşti.

Cronologie politico-diplomatică românească nu are pretenţia unei lucrări exhaustive; politica externă a României socialiste nici nu ar putea fi obiectul unui singur volum, totalitatea acţiunilor externe ale ţării noastre după 23 august 1944 necesitînd, cu siguranţă, multe mii de pagini şi efortul unui numeros colectiv de cercetători. Acest lucru este recunoscut, de altfel, de însuşi autorul, în „Notă asupra ediţiei", în care sînt expuse coordonatele şi reperele care l-au ghidat pe dr. Popişteanu în elaborarea volumului şi pe care le vom sintetiza şi noi, cu riscul de a prelua unele idei ale autorului.

Cronologia redă principalele 1 200 acţiuni politico-diplomatice ale României între anii 1944 şi 1974, alcătuind, astfel, un calendar politic al activităţii internaţionale româneşti urmărind traseele principale pe care s-a des-

fășurat și s-a manifestat politica externă și diplomația românească în cele trei decenii de la eliberarea țării de sub dominația fascistă. Lucrarea nu a inclus decît acea parte apreciată esențială pentru ansamblul politicii externe și activității diplomatice românești, fiind alcătuită pe criteriul fișelor cronologice, care includ următoarele categorii de acțiuni : acte de politică externă sau de politică internă care reflectă în mod principial și fundamental participarea statului român la viața internațională (hotărîri ale congreselor și conferințelor naționale ale Partidului Comunist Român, ale celorlalte organe conducătoare de partid, declarații ale Marii Adunări Naționale, ale Consiliului de Stat și ale guvernului Republicii Socialiste România privind politica internațională a țării noastre) ; multiplele activități de politică internațională ale șefului statului, președintele republicii și al Consiliului de Stat ; activitatea generală desfășurată pe plan extern de România ; contribuția țării noastre în diferite organisme internaționale în probleme esențiale ale relațiilor interstatale. Cronologia prezintă selectiv evenimentele ținînd seama de manifestările internaționale ale României numai pe linie de stat, nu și de partid, ultimele avînd o amploare și diversificare extrem de bogată și necesitînd, deci, o lucrare sintetică de proporții, consacrată special dezvoltării activității mișcării muncitorești și comuniste din România pe plan extern în perioada ce a urmat celui d-al doilea război mondial.

Evenimentele, actele, precum și acțiunile de politică externă a țării noastre sînt redate de autor concis și la obiect, ceea ce nu poate decît să faciliteze o documentare rapidă a cititorilor. Pentru o edificare deplină, vom cita trei fișe, corespunzînd celor trei decenii evocate : „12 septembrie 1944 — La Moscova s-a semnat Convenția de armistițiu între reprezentanții U.R.S.S., Marii Britanii, Statelor Unite ale Americii, acționînd în numele tuturor Națiunilor Unite, pe de o parte, și delegația guvernului român, pe de altă parte. Convenția de armistițiu a fost semnată din partea U.R.S.S. de mareșalul Rodion Malinovski, iar din partea română de Lucrețiu Pătrășcanu, ministru secretar de stat, general de brigadă Dumitru Dămăceanu, Barbu Știrbei și Ghiță Pop. Convenția de armistițiu reitera ieșirea României din războiul hitlerist și întoarcerea armelor, începînd de la 24 august orele 4, împotriva Germaniei naziste, prevăzînd participarea în continuare a țării la lupta Națiunilor Unite, anularea dictatului de la Viena, precum și despăgubirile de război datorate U.R.S.S. și celorlalte puteri aliate, condițiile pentru o dezvoltare democratică a vieții din România și alte clauze. La această dată România întreținea relații diplomatice cu 12 țări la rang de legație (Bulgaria, Danemarca, Elveția, Finlanda, Franța, Italia, Japonia, Portugalia, Spania, Suedia, Turcia și Uruguay)" (p. 74).

„3 august 1963 — Se dă publicității Declarația guvernului român în care se exprimă satisfacția cu prilejul realizării Acordului între U.R.S.S., S.U.A. și Marea Britanie privitor la interzicerea experiențelor cu arma nucleară în atmosferă, în spațiul cosmic și sub apă. Guvernul Republicii Populare Române își exprimă speranța că încheierea acordului va crea condiții favorabile și pentru interzicerea experiențelor subterane. Acordul încheiat, reprezentînd un pas înainte în direcția destinderii internaționale, nu rezolvă problemele majore menite să preîntîmpine primejdia de război pe care o creează pentru pacea lumii cursa înarmărilor și stocarea armelor atomice și cu hidrogen. Reprezentanții guvernului român au semnat acest tratat în ziua de 8 august concomitent la Moscova, Washington și Londra" (p. 155)

„19—29 aprilie 1974 La București s-au desfășurat, pentru prima dată într-o țară socialistă, lucrările celei de-a 29-a sesiuni a Comisiei Economice a O.N.U. pentru Europa (C.E.E. O.N.U.).

La 21 aprilie, președintele Republicii Socialiste România, Nicolae Ceaușescu, a rostit o cuvîntare în cadrul sesiunii, subliniind necesitatea intensificării cooperării economice pe baze echitabile între toate statele continentului, în interesul păcii și progresului" (p. 352).

Necesitatea și oportunitatea unei atari cronologii apar, așadar, evidente, de necontestat. Dar, la fel ca în cazul altor lucrari, cum ar fi culegeri de documente și acte normative românești sau de cuvîntari rostite de reprezentanți ai țării noastre în diferite organisme internaționale (a se vedea „România în sistemul Națiunilor Unite", Editura politica, București, 1974 și altele), utilitatea practică a unui asemenea volum nu putea fi decît sporită prin inserarea unui studiu introductiv, în care să fie expuse contextul istoric și rațiunile politico-economice ale acțiunilor și masurilor românești. De asemenea, pe lîngă faptul că asemenea elemente se află la îndemîna celor interesați, care nu sînt obligați să recurgă la alte surse, un atare studiu facilitează înțelegerea exactă nu numai a opiniilor și modului de gîndire ale autorului, ci și a orientării generale, a direcțiilor și considerațiilor de bază pe care s-a sprijinit autorul în elaborarea lucrării. Cristian Popișteanu răspunde pe deplin acestui deziderat, incluzînd în cartea sa un valoros studiu introductiv, intitulat „Politica și diplomația României socialiste în lumea contemporană". Pe cele

aproape 60 de pagini, studiul configurează imaginea României socialiste, expunînd densitatea, intensitatea şi frecvenţa participării ţării noastre la schimbul mondial de valori, poziţia sa de promovare activă a cauzei progresului, păcii şi cooperării în lume; din studiu se desprinde, totodată, ideea că poporul român, sub conducerea partidului său comunist, înfăptuind revoluţia socialistă şi asigurînd edificarea cu succes a noii orînduiri sociale în patria noastră, a realizat nu numai o măreaţă operă istorică naţională, ci a adus şi aduce, în acelaşi timp, o contribuţie însemnată la lupta forţelor revoluţionare de pretutindeni pentru libertate şi progres social, la cauza întăririi socialismului în lume, la creşterea prestigiului şi influenţei sale asupra dezvoltării sociale contemporane. ,,În această epocă istorică — aprecia tovarăşul Nicolae Ceauşescu — România, ca rezultat al marilor succese obţinute pe planul edificării lumii noi, socialiste, al politicii ei consecvente de promovare fermă a principiilor noi de relaţii între state, a egalităţii, respectului şi conlucrării rodnice între naţiuni, se bucură de preţuirea, simpatia şi consideraţia cercurilor largi ale opiniei publice mondiale, are prieteni pe toate meridianele lumii. Viaţa, evenimentele au pus şi mai puternic în evidenţă justeţea şi realismul acestei politici, care răspunde pe deplin aspiraţiilor şi năzuinţelor poporului român, precum şi intereselor generale ale popoarelor, dornice să trăiască în pace şi securitate, în înţelegere şi colaborare" (p. 12).

În prima parte a studiului introductiv, ,,Opţiuni şi orientări fundamentale" este evidenţiată semnificaţia înfăptuirii actului istoric de la 23 August 1944, care a marcat un moment hotărîtor în dezvoltarea ţării noastre pe un drum nou, deschizînd calea eliberării de sub dominaţia Germaniei naziste şi trecerii la realizarea unor profunde transformări sociale revoluţionare în România. August 1944 a constituit o piatră de hotar în istoria ţării noastre, o linie de demarcaţie între epoci distincte ale luptei poporului nostru pentru eliberarea socială şi naţională. Pe măsura curgerii timpului, insurecţia naţională armată, antifascistă şi antiimperialistă din August îşi dezvăluie întreaga însemnătate ca eveniment crucial, generator de profunde mutaţii în dezvoltarea istorică a poporului român, în lupta lui pentru libertate şi independenţă naţională, pentru progres social.

Schiţînd o analiză a orientărilor din politica externă românească între anii 1944 şi 1974, autorul pune în evidenţă faptul că Partidul Comunist Român, care a fost, pe parcursul tuturor fazelor şi etapelor de pregătire şi înfăptuire a insurecţiei, organizatorul, animatorul, mobilizatorul largii coaliţii a tuturor forţelor naţionale interesate în înlăturarea dictaturii antonesciene şi în lichidarea subordonării ţării faţă de Germania hitleristă, a avut permanent în vedere obiectivele esenţiale ale unei noi politici externe. În împrejurări extrem de grele, ţara noastră a desfăşurat, încă de la 23 August 1944, o acţiune internaţională susţinută, adecvată obiectivului primordial de asigurare a succesului insurecţiei şi de angajare a României în războiul antihitlerist, de creare a condiţiilor cele mai favorabile pentru viitoarele sale raporturi externe. După săvîrşirea insurecţiei, P.C.R. a luptat, în strînsă alianţă cu celelalte forţe democratice de stînga, pentru o politică externă conformă cu voinţa poporului român, pentru afirmarea deplinei independenţe şi suveranităţii naţionale, pentru restabilirea completă a drepturilor legitime asupra teritoriului de nord al Transilvaniei, pentru participarea activă la războiul împotriva Germaniei naziste pînă la înfrîngerea definitivă a celui de-al III-lea Reich, pentru recunoaşterea rolului şi locului României în coaliţia Naţiunilor Unite.

Abordînd perioada dintre 6 martie 1945 şi 30 decembrie 1947, dr. Cristian Popişteanu relevă că, pentru politica externă a României, ea a fost extrem de complexă, aflîndu-se sub impulsul unei multitudini de factori (sfîrşitul victorios al războiului antifascist în Europa şi Asia, avîntul forţelor revoluţionare, democratice, progresiste, anticolonialiste din numeroase ţări ale lumii, prestigiul fără precedent al mişcării comuniste şi muncitoreşti, începutul războiului rece, primele semne ale prezenţei militare, politice şi economice a S.U.A. în Europa occidentală etc.). Un însemnat ajutor politic şi diplomatic a primit ţara noastră în această perioadă din partea U.R.S.S., în timp ce relaţiile prieteneşti şi acordurile stabilite cu Albania, Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, Ungaria, au contribuit, de asemenea, în mare măsură la întărirea poziţiei internaţionale a României. Tratatul de pace între România şi Puterile Aliate şi Asociate, arată autorul, deşi nu dădea satisfacţia corespunzătoare părţii române, avea să pună capăt regimului de armistiţiu, unei anume izolări decurgînd din faptul că România fusese aliata Germaniei şi să deschidă noi posibilităţi afirmării ţării noastre pe arena vieţii politice şi economice internaţionale.

Trecînd la examinarea unei alte perioade, Cristian Popişteanu evidenţiază faptul că, după 1948, politica externă şi diplomaţia românească au căpătat o orientare rezultată din opţiunile istorice ale poporului român de a păşi pe calea socialismului. Astfel, între anii 1948 şi 1955 a avut loc statornicirea relaţiilor internaţionale ale noului stat —

Republica Populară Română, pentru ca în deceniul următor (1955—1965), ţara noastră, devenită republică socialistă, să cunoască extinderea relaţiilor sale internaţionale pe multiple planuri, fiind astfel fixate începuturile afirmării diplomaţiei socialiste româneşti în lume.

Referindu-se la cea mai prolifică şi fructuoasă etapă din istoria poporului nostru, dr. Popişteanu scoate în relief faptul că, ,,după 1965, politica externă a Republicii Socialiste România avea să cunoască o impetuoasă şi rodnică afirmare în lumea contemporană pe baza orientărilor hotărîtoare date de congresele al IX-lea şi al X-lea, de conferinţele naţionale din 1967 şi 1972, de Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, de celelalte documente fundamentale ale Congresului al XI-lea al P.C.R. Anul celui de-al XI-lea Congres al P.C.R. a găsit politica externă românească la cele mai înalte cote de respect şi preţuire internaţională. Se poate aprecia că perioada dintre congresele al IX-lea şi al XI-lea ale P.C.R. reprezintă pentru politica noastră externă momentul de afirmare multilaterală fără precedent în istorie, în care s-au evidenţiat pe deplin legăturile, dialectice indisolubile dintre politica internă şi activitatea internaţională, raporturile convergente dintre împletirea sarcinilor naţionale cu cele internaţionale" (p. 29).

Între anii 1965 şi 1976, politica externă, activitatea internaţională ale ţării noastre au beneficiat şi beneficiază de contribuţia teoretică şi practică hotărîitoare adusă de secretarul general al P.C.R. preşedintele republicii, tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Aşa cum subliniază autorul (p. 33), preşedintele Nicolae Ceauşescu, personalitate proeminentă a vieţii internaţionale contemporane, a ridicat prin neobosita sa activitate prestigiul şi cunoaşterea României socialiste în lume pe culmi necunoscute în istoria ţării şi a poporului român, a realizat şi realizează o operă a cărei măreţie îl consacră drept cel dintîi dintre oamenii de stat pe care i-a dat neamul românesc.

Partea a doua a studiului introductiv, ,,Principii fundamentale", se referă la acele principii de bază pe care ţara noastră le promovează în viaţa internaţională. Autorul arată succint că evoluţia societăţii internaţionale, caracterizată prin creşterea forţelor socialismului şi păcii, prin formarea unui număr de state noi, independente, prin creşterea rolului ţărilor mici şi mijlocii, prin afirmarea voinţei şi eforturilor constante ale majorităţii ţărilor lumii de a se dezvolta liber, în condiţiile unei largi cooperări internaţionale, la adăpost de orice agresiune şi amestec din afară, impun cu necesitate respectarea cu stricteţe a principiilor şi normelor dreptului internaţional de către toate statele, fără excepţie. Pornind de la interesele fundamentale ale poporului român, de pace şi colaborare cu toate popoarele lumii, şi de la analiza ştiinţifică a evoluţiei vieţii internaţionale, România a militat în mod constant, alături de alte ţări mici şi mijlocii, pentru afirmarea şi aşezarea la baza relaţiilor dintre toate statele a principiilor democratice ale egalităţii în drepturi, suveranităţii, nefolosirii forţei şi ameninţării cu forţa, neamestecului în treburile interne. Partidul Comunist Român, guvernul ţării noastre au desfăşurat o vastă activitate internaţională pentru consacrarea acestor principii într-un mare număr de documente cu state din toate părţile lumii, de mărimi şi cu orînduiri sociale diferite, şi aplicarea lor neabătută în relaţiile internaţionale.

A treia şi ultima parte a studiului, ,,Direcţii şi perspective principale de dezvoltare", evocă liniile directoare ale activităţii internaţionale ale ţării noastre. Astfel, se învederează că nucleul politicii externe a României îl constituie dezvoltarea continuă a relaţiilor de prietenie, colaborare şi ajutor reciproc cu toate ţările socialiste, pe baza principiilor internaţionalismului socialist. De asemenea, una din constantele politicii externe a ţării noastre o constituie dezvoltarea relaţiilor cu statele independente, fie recent eliberate, fie cu statut internaţional suveran mai îndelungat, din Asia, Africa şi America Latină; poporul român priveşte cu profundă simpatie rezultatele pozitive obţinute de aceste ţări pe drumul făuririi unei economii naţionale proprii şi cît mai puternice, sprijină activ lupta lor pentru dreptul de a-şi făuri destinul în conformitate cu aspiraţiile fiecărei naţiuni. Concomitent cu dezvoltarea relaţiilor de prietenie şi colaborare cu statele socialiste, cu ţările în curs de dezvoltare, România depune eforturi susţinute pentru extinderea legăturilor multilaterale cu toate statele, indiferent de caracterul orînduirii social-politice; relaţiile tot mai largi dintre ţările cu sisteme sociale diferite constituie un factor pozitiv în viaţa internaţională, creînd climatul soluţionării pe cale politică a diferendelor, a eliminării forţei de pe arena mondială. Însfîrşit, o altă direcţie principală de dezvoltare a politicii externe şi diplomaţiei româneşti, subliniată şi dezvoltată de autor, reprezintă participarea la activitatea organizaţiilor şi organismelor internaţionale.

Lucrarea dr. Cristian Popişteanu *Cronologie politico-diplomatică românească 1944—1974* constituie o grăitoare dovadă a intensei şi fructuoasei activităţi externe a Republicii Socialiste România. Cele 1200 de fişe, ca şi valorosul studiu introductiv, scrise într-un limbaj deopotrivă clar şi coerent, dau expresie

unui nobil mesaj al poporului român — mesajul muncii şi al păcii, al cooperării şi înţelegerii, al convieţuirii paşnice şi prieteniei cu celelalte popoare. Cartea reprezintă în acelaşi timp, un foarte util instrument de lucru, destinat să servească atît specialiştilor cît şi marelui public în găsirea rapidă a celor mai de seamă date şi evenimente ale politicii externe şi diplomaţiei româneşti din ultimele trei decenii. Nu ne rămîne, în încheere, decît să ne exprimăm dorinţa ca acest volum să fie pus şi la dispoziţia cercetătorilor străini, a tot mai numeroaselor persoane de peste hotare, care vădesc un interes crescînd faţă de politica internă şi externă a ţării noastre; traducerea şi publicarea cărţii în cîteva limbi de circulaţie universală ar apărea, prin urmare, necesară.

Nicolae Fotino

BORIS RANGHEŢ, *Relaţiile româno-americane în perioada primului război mondial*, 1916—1920 Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1975, 219 p.

Apariţia, în premieră, a unei lucrări pe tema relaţiilor româno-americane, într-un moment cînd România socialistă desfăşoară o rodnică activitate diplomatică, îndreptată spre o consolidare a unor relaţii noi între state de egalitate şi respect reciproc între popoare, de destindere şi securitate, pentru o nouă ordine în lumea contemporană, o ordine a unei lumi mai drepte şi mai bune, într-un moment cînd naţiunea celor 50 de state nord americane se pregăteşte febril pentru a aniversa două secole de la proclamarea independenţei, este nu numai bine venită dar deosebit de utilă, atît pentru publicul larg cît şi pentru specialişti.

Este cunoscut faptul că în ultimul timp mai ales, rod al vizitelor la nivelul şefilor de state, relaţiile dintre România şi S.U.A., relaţii tradiţionale, au cunoscut o evoluţie pozitivă.

Moment de însemnătate istorică, atît pentru relaţiile bilaterale româno-americane, cît şi pentru întreaga viaţă politică internaţională, vizita preşedintelui Republicii Socialiste România, Nicolae Ceauşescu în S.U.A. în decembrie 1973 a deschis noi şi ample perspective în dezvoltarea relaţiilor de colaborare şi prietenie dintre cele două state.

Noua întîlnire la nivel înalt româno-americană din august 1975 — dintre preşedintele Nicolae Ceauşescu şi preşedintele Gerald Ford desfăşurată în spiritul promovării cauzei păcii, înţelegerii şi cooperării între naţiuni, se înscrie de asemenea ca o contribuţie remarcabilă la dezvoltarea şi întărirea relaţiilor de prietenie şi colaborare dintre cele două state şi popoare, la înfăptuirea unei politici noi de egalitate şi respect în viaţa internaţională.

Cartea lui Boris Rangheţ cuprinde o perioadă (1916—1920), cînd relaţiile dintre România şi Statele Unite ale Americii s-au desfăşurat pe fondul unor evenimente deosebit de importante, cruciale pentru istoria României, perioadă în care s-au finalizat aspiraţiile seculare ale poporului nostru, formarea statului naţional unitar.

Pe bună dreptate, subliniază autorul că toate aceste fapte pot fi considerate motorul care a accelerat evoluţia acestor relaţii.

Primul capitol al lucrării precizează împrejurările care au dus România în postura de neutră şi apoi intrarea în război alături de Puterile Antantei, fapte care au o importanţă deosebită pentru jalonarea întregului dialog diplomatic purtat între România şi Statele Unite atît în timpul războiului cît şi după terminarea lui, la Conferinţa de pace de la Paris.

,,Participarea ţării noastre în război, alături de această coaliţie, a coincis cu dorinţa arzătoare a maselor largi populare de a realiza unirea cu Transilvania, formarea statului român unitar" — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu cu prilejul sărbătoririi semicentenarului unirii Tansilvaniei cu România, în 1968.

Această stare de spirit este atestată nu numai de documente din ţara noastră, ci şi de numeroase mărturii externe. În lucrare este redat un citat dintr-un articol publicat în ,,New York Times" din 6 decembrie 1914, sub titlul ,,La neutralité expectante de la Roumanie" în care autorul, Walter Littlefield sublinia: ,,De-a lungul României şi dincolo de Carpaţi ideea războiului împotriva Austriei devenise rapid populară" (p. 10).

Aflate în aceeaşi tabără a combatanţilor în decursul războiului, şi luînd loc la masa tratativelor de pace de aceeaşi parte, a celor învingători, România şi Statele Unite ale Americii s-au aflat — deşi din motive deosebite, la începutul războiului în aceeaşi situaţie de neutralitate. Ceea ce a determinat intrarea României în război de partea Antantei a fost dorinţa fierbinte şi permanentă a celor mai largi mase populare pentru realizarea statului naţional unitar. Documentele vremii dovedesc fără tăgadă că România şi-a inde-

plinit cu prețul unor uriașe eforturi și sacrificii umane și materiale obligațiile asumate prin tratatul încheiat cu puterile Antantei, în timp ce ajutorul militar promis de aliați a fost de mică eficiență.

Pe bună dreptate autorul menționează faptul că motivele politicii de neutralitate adoptată de S.U.A. la începutul războiului și-au pus amprenta și asupra tendințelor diplomatice nord-americane, în decursul războiului, tendințe de care trebuie să se țină seama în tratarea relațiilor diplomatice româno-americane din anii primei conflagrații mondiale (p. 15).

Făcînd referiri la o serie de autori occidentali, autorul specifică direcțiile ideilor promovate de președintele Wilson, care proclama că ,,misiunea Statelor Unite în lume nu este aceea de a acapara avuție și putere, ci de a realiza un ideal de libertate, de a oferi un model de democrație, principii care se vor dovedi contradictorii".

Autorul subliniază ca o principală cauză a participării S.U.A. la război — interesele economice. Este reliefată în lucrare, poate prea detaliat, întreaga atmosferă a societății americane în preajma intrării S.U.A. în război.

După această prezentare generală. primele capitole ale lucrării sînt dedicate intensificării relațiilor româno-americane și eforturilor românești pentru a deține sprijin politic și financiar din partea S.U.A.

În acest context sînt schițate cîteva momente ale istoricului relațiilor româno-americane, începînd cu acreditarea lui Henry Romertze în calitate de consul al S.U.A. în aprilie 1859 în Principatele Unite, concluzionînd că raporturile multilaterale româno-americane au cunoscut o dezvoltare complexă și că aceste relații își au rădăcinile cu mult înaintea perioadei cuprinsă în lucrare.

Chiar momentul intrării în război a Statelor Unite a stîrnit un puternic ecou în cercurile opiniei publice românești; și în lucrare sînt concretizate cu claritate aceste aspecte. Analizînd misiunea reprezentanților transilvăneni în S.U.A., pe baza unor lucrări cunoscute sau mai puțin cunoscute, autorul descrie obiectivele acestei misiuni condusă de Vasile Stoica și Vasile Lucaciu, discuțiile purtate la Departamentul de Stat, așa cum sînt descrise în lucrarea lui V. S. Mamatey *The United States and East Central Europe, 1914—1918. A study in Wilsonian diplomacy and propaganda*, apărută la Universitatea din Princeton în 1957.

După cum arăta Mamatey, ,,cea mai corectă opinie ce se putea exprima asupra românilor transilvăneni era aceea ca la fel ca și în general masele largi din Estul Europei Centrale, ei erau în cea mai mare parte țărani asupriți, umiliți din punct de vedere politic" (vezi V. S. Mamatey, p. 124—126).

Memoriile lui Vasile Stoica din timpul activității pe care a desfășurat-o în America (vezi V. Stoica *În America pentru cauza românească*) conțin relatări deosebit de interesante pentru evaluarea stării de spirit inițiale și referirea pe larg la ele o considerăm utilă pentru o înțelegere mai bună a măsurii mutației produse cu timpul în ideile și pozițiile americane față de România, constatări care trebuiesc privite cu rezervă.

Nu poate fi trecută cu vederea activitatea organizațiilor culturale și a ziarelor românilor din S.U.A. care desfășurau o vie activitate de propagandă pentru sprijinirea mișcării naționale românești. Autorul lucrării subliniază (p. 40) că misiunea transilvăneană în S.U.A. trebuie considerată un moment pozitiv în dezvoltarea raporturilor româno-americane. Sînt menționate în lucrare colaborarea cu reprezentanții altor națiuni asuprite, cu cehii și slovacii în primul rînd, contactele cu fostul președinte Theodore Roosevelt care critica inconsecvențele politicii Wilsoniene.

În succesiune cronologică sînt prezentate alte momente ale colaborării româno-americane, tratativele între secretarul Departamentului de Stat Robert Lansing și reprezentanții României pentru acordarea unui împrumut, sprijinul primit de România din partea guvernelor Aliate care exercitau presiuni asupra Washingtonului pentru a l /ori să acorde cît mai grabnic sprijinul militar solicitat, activitatea favorabilă sprijinirii României desfășurată de ministrul american la București Charles J. Vopicka. În noiembrie 1917. după cum notează și Nicolae Iorga în primul volum al memoriilor sale, misiunea americană a trimis în Moldova, cîteva vagoane de alimente pentru spitale, a creat centre de băi și deparazitare prin sate, fapt ce a preîntîmpinat izbucnirea unei epidemii de tifos exantematic.

La 23 octombrie 1917, secretarul de stat Lansing comunica la Iași hotărîrea guvernului S.U.A. de a trece peste dificultățile generate de lipsa unui plenipotențiar român la Washington, acordînd un prim împrumut de 5 000 000 de dolari prin intermediul guvernului rus, urmînd ca la prezentarea împuternicitului român în S.U.A., guvernul american să avanseze direct României alți 5 000 000 de dolari. Urmînd să încurajeze eforturile de menținere a României în război de partea Antantei, după dificultațile de la sfîrșitul anului 1917, S.U.A. erau hotărîte să garanteze integritatea teritorială a României, dar așa cum subliniază și autorul lucrării, nu erau încă dispuse să subscrie la revendicările ei teritoriale, refuzau abil să acorde sprijin

principalei revendicări desăvîrşirea unităţii naţionale.

În lucrare este descrisă desfăşurarea Conferinţei interaliate de la Paris din 29 noiembrie — 3 decembrie 1917, discuţiile purtate de Brătianu cu miniştrii Antantei referitor la încheierea armistiţiului, perfectarea unui aranjament cu ministrul român al finanţelor pentru acordarea de către S.U.A. a unui credit deschis României de 20 000 000 de dolari în vederea refacerii armatei şi aprovizionării populaţiei civile, aranjament care încheie lunga etapă a discuţiilor referitoare la ajutorul ce urma să fie acordat României, ajutor care va veni însă mult mai tîrziu, ceea ce a dus la încheierea vremelnică a unei păci separate. Sînt reliefate complexitatea evenimentelor interne şi externe, care au dus la încheierea păcii de la Bucureşti, relaţiile cu Antanta şi cu politicienii americani, garanţiile adresate de Lansing lui Averescu pentru integritatea teritorială a României, schimbul de note din primăvara anului 1918 între ministrul român la Washington dr. C-tin Angelescu, şi secretarul de stat Robert Lansing, note axate pe elucidarea politicii româneşti în perspectiva încheierii fortuite a unei păci separate cu Puterile Centrale.

După o relatare amănunţită a desfaşurării evenimentelor, sînt expuse considerentele care determină guvernul român să accepte silit de împrejurări, încheierea unei păci separate, scoţîndu-se în evidenţă preocuparea guvernului român de a nu leza interesele capitale ale aliaţilor săi.

Întreaga corespondenţă diplomatică, arată autorul (p. 79) purtată în jurul încheierii păcii separate cu Puterile Centrale vădeşte recunoaşterea de ambele părţi, a caracterului fortuit al acestui pas.

Pe baza unor documente din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe autorul redă intensificarea legăturilor României cu S.U.A., odată cu înfiinţarea la Washington a primei reprezentanţe diplomatice a României în ianuarie 1918, în frunte cu ministrul Constantin Angelescu. Este analizată apoi constituirea şi activitatea ,,Ligii naţionale a românilor din America", eforturile lui Vasile Stoica în acest sens, crearea unei puternice opinii politice americane în favoarea cauzei româneşti, sprijin preţios pentru iniţiativele diplomaţiei româneşti.

Un alt capitol din lucrare se referă la evoluţia politicii S.U.A. faţă de imperiul habsburgic şi eforturile diplomatice româneşti de a influenţa această evoluţie. În acest context sînt prezentate ,,cele patrusprezece puncte" ale preşedintelui Wilson cunoscute ca o ,,New Diplomacy" în desfăşurarea evenimentelor ulterioare, reacţia în România a acestei politici, reacţie deosebit de negativă declanşată chiar de cuvîntarea ţinută de Wilson în faţa Congresului la 4 decembrie 1917, cînd cerînd să se declare război Austro-Ungariei, preşedintele afirma că nu doreşte dezmembrarea Imperiului austro-ungar. Dar, aşa cum menţionează autorul (p. 106) exista totuşi convingerea unor cercuri politice americane că formularea punctului 10 din ,,cele patrusprezece puncte" nu avea să fie ultimul cuvînt al preşedintelui Wilson în problema realităţilor din Imperiul habsburgic.

Doctrina politică a lui Wilson a provocat reacţii nefavorabile şi în rîndurile românilor aflaţi peste hotare, care i-au adresat apeluri şi proteste.

Sînt inserate în lucrare, activitatea febrilă a diplomaţiei austriece care urmărea încorporarea Serbiei în sistemul ei economic, anexarea Munteniei pînă la Siret, lăsînd Rusiei Moldova, evoluţia poziţiei adoptate de Statele Unite faţă de aceste tentative, motivele care au determinat S.U.A. să-şi modifice politica faţă de problema Austro-Ungariei şi a naţiunilor ei şi implicit faţă de lupta românilor pentru înfăptuirea unităţii lor naţionale.

Lunile februarie şi martie ale anului 1918, marchează o intensificare a negocierilor secrete între Austria pe de o parte, Anglia, Franţa, şi S.U.A. pe de altă parte şi desigur referirile directe sau implicite la România nu au lipsit.

Autorul menţionează pe drept cuvînt (p. 121) că politica ambiguă promovată de Wilson avea să genereze, din 1917 şi pînă pe la mijlocul anului 1918 (iar prin unele sechele şi după aceea, la Conferinţa de Pace) serioase dificultăţi politicii României. Modificarea politicii americane faţă de Austro-Ungaria, modificare produsă desigur în etape, nu putea decît să aibă repercusiuni pozitive asupra conjuncturii politice româneşti, Ziua de 29 mai 1918 marchează un moment de cotitură în politica oficială a S.U.A. faţă de Austro-Ungaria; cînd secretarul de stat Robert Lansing a proclamat în public, prin presă, adoptarea de către guvernul american a unei noi politici faţă de Austro-Ungaria, declaraţie legată direct şi de Congresul Naţionalităţilor asuprite din Austro-Ungaria, desfăşurat în aprilie la Roma. Faţă de destrămarea totală şi ireversibilă a Imperiului habsburgic, Departamentul de Stat şi Casa Albă, nu aveau decît să urmeze prudent, pas cu pas, în ariergarda evenimentelor, dîndu-le din cînd în cînd un impuls şi avînd desigur mereu trează preocuparea de a-şi atribui la timpul potrivit meritele şi implicit, avantajele politico-propagandistice ce se ofereau.

Între timp opinia publică americană era din ce în ce mai impresionată de hotărîrea clar exprimată a naţiunilor subjugate din Austro-Ungaria de a păşi pe drumul independenţei şi unităţii lor naţionale.

În ultimul capitol al lucrării intitulat ,,România în ultima fază a războiului. Unirea

Transilvaniei cu România și poziția Statelor Unite ale Americii" în cca 50 de pagini autorul descrie cronologic evenimentele, relațiile româno-americane, subliniind de la început că „suferind sensibile transformări în problema austriacă, politica S.U.A. față de România rămîne în substanță nemodificată pînă spre sfîrșitul războiului, fiind caracterizată prin proclamarea de garanții pentru integritatea teritorială și independența țării, dar totodată printr-o atitudine rezervată față de recunoașterea aspirațiilor referitoare la realizarea unității noastre naționale".

Popoarele n-au așteptat însă verdictele Conferinței de la Paris pentru a-și constitui sau întregi statele lor naționale. Și poporul român avea să pună, în esență, Conferința de la Paris în fața faptului împlinit al unității sale naționale. Cînd în ianuarie 1919 s-a deschis la Paris Conferința de pace, formarea statului național unitar român era deja un fapt ireversibil.

Așa cum se subliniază în „Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism", „formarea statului național unitar român, nu a fost rezultatul unui eveniment întîmplător de conjunctură, al înțelegerilor intervenite la masa tratativelor, tratatul de pace n-a făcut decît să consfințească o situație de fapt creată de lupta maselor populare" (p. 37).

În lucrare sînt descrise amănunțit contactele și relațiile diplomaților români cu reprezentanții S.U.A. la Conferința de pace. Concluziile desprinse de autor sînt menite să sublinieze faptul că în acest interval cu toate deosebirile geografice, istorice și politice România și S.U.A. au luptat de aceeași parte a baricadei, împotriva acelorași inamici. În al doilea rînd, din punctul de vedere al dinamicii relațiilor dintre România și S.U.A., dacă aceste relații nu și-au avut desigur începuturile în perioada primului război mondial, ele au cunoscut însă în această perioadă o intensă, ascendentă și diversificată dezvoltare. În aprecierea generală a rezultatelor obținute prin eforturile diplomației românești și în mod special, a rolului pe care l-a jucat recunoașterea de către S.U.A. alături de celelalte puteri aliate a principalelor drepturi istorice ale României și înscrierea lor în sistemul tratatelor de pace de la Versailles, subliniem că în măsura în care S.U.A. și celelalte puteri au consimțit în anumite limite să sprijine aceste drepturi legitime ale României, ele n-au făcut în primul rînd, decît să participe la sancționarea juridică a unei situații de facto.

Subliniind încă odată utilitatea acestei lucrări, nu putem să nu arătăm că folosirea și a altor documente, și în primul rînd a celor din Arhivele Naționale din Washington ar fi ridicat și mai mult cota științifică a lucrării.

Stelian Popescu

M. I. FINLEY, *The Ancient Economy*, Chatto and Windus, Londra, 1973, 176 p.

Folosirea conceptului de *economie antică* presupune drept admisă existența unei perioade istorice ale cărei cadre ar putea fi subsumate noțiunii de Antichitate. Conținutul pe care folosirea termenului îl îmbracă nu este ușor de determinat. Încă din vremea Renașterii, istoria Europei a fost împărțită în trei epoci distincte: antichitatea, evul mediu și timpurile moderne. În secolul nostru amintita subîmpărțire nu mai corespunde: cunoașterea mai adîncă și mai vastă ai cărei beneficiari sîntem, obligă la noi determinări. Descifrarea linearului B împinge mult înapoi în timp istoria Greciei. În virtutea tradiției însă, noțiunea de Antichitate poate fi păstrată — socotește Finley —, bineînțeles tot numai pentru Europa, și numai pentru o Europă posterioară palatelor-cetate, posterioară chiar epocii homerice. Circumscrierea în spațiu se face doar în linii mari, căci de fapt noțiunea de Antichitate se suprapune noțiunii de lume greco-romană și anume, secolelor de maximă înflorire a acesteia. Analiza istoricului are în vedere clasica polis, dar mai ales perioada fascinantei sinteze greco-romane — din vremea Republicii și a Imperiului [1]. În acest sens fruntariile Europei sînt

[1] Epoca elenistică este virtual omisă și aceasta este o lacună (vezi M. W. Frederiksen, *Reviews and Discussions. Theory Evidence, and the Ancient Economy*, in „The Journal of Roman Studies", LXV, 1975, p. 164.

lăsate în urmă, istoria Antichității desfășurîndu-se în vremea lui Traian, pe un teritoriu gigant de 2,9 milioane kilometri pătrați, întins de la Caucaz și Golful Persic la litoralul atlantic și din Anglia pînă în nisipurile Saharei (p. 29).

În ceea ce privește încadrarea în timp, autorul pare tentat de o anumită simetrie, deși — trebuie spus — este vorba de o simetrie justificată sub raport istoric. Finley socotește că lumea greco-romană — evident, o abstracțiune — poate fi situată în cifre rotunde între anul 1000 înaintea erei noastre și 500 era noastră, începutul acelui mileniu suprapunîndu-se cu deschiderea așa-zisului „ev mediu" grecesc, iar cea de-a doua cifră marcînd încheierea unui proces, care poate fi denumit: sfîrșitul Antichității (p. 176). De fapt însă autorul nu se oprește la vremurile arhaice nici în Grecia, nici în Italia, așa încît la drept vorbind volumul îmbrățișează circa un mileniu de istorie greco-romană.

Noțiunea de perioadă istorică este fără îndoială o convenție. Se poate însă afirma cu dreptate că, după ce înlături dificultăți și similitudini, perioadele tradiționale prezintă deosebiri calitative unele față de celelalte (p. 27), ceea ce justifică sistematizarea și subîmpărțirea din rațiuni metodologice a cursului neîntrerupt al evenimentelor istorice.

În primul capitol, *Oamenii din vechime și economia lor*, autorul demonstrează prin mijlocirea a numeroase indicații bibliografice și lingvistice că, de fapt, cei vechi — fără să fie în postura domnului Jourdain al lui Molière — arau și semănau, făceau comerț, lucrau în ateliere, exploatau minele, puneau și plăteau impozite, depozitau și împrumutau bani, discutau prin viu grai și în scris despre aceste operațiuni, dar nu ajunseseră să le închege într o singură unitate conceptuală — aceea de *economie* ca sub-sistem social diferențiat (p. 21). La întrebarea dacă trebuie să vedem aici un eșec intelectual sau consecința unui comportament instituțional (p.22 23), autorul sugerează el însuși un aspect al răspunsului — chiar dacă în contextul altei discuții. Nu poate fi vorba de o insuficiență intelectuală, ci de absența unei nevoi (p. 111). Și, ne-am permite să adăugăm, o societate umană și-a elaborat întotdeauna și la momentul potrivit conceptele cu care trebuia să lucreze.

O altă întrebare este însă justificată. Cum poate fi explicată absența nevoii însăși? Ca ipoteză de lucru. un atare răspuns ni se oferă încă din primele pagini ale volumului. În prezentarea de față însă cred necesar ca dezvoltarea amintitei discuții să fie precedată de alte cîteva elemente.

Privitor la „vremurile obscure" străbătute de Grecia la cumpăna dintre mileniile II și I î.e.n., Finley notează în altă parte [2] că, fără îndoială, viața oamenilor nu era pe atunci mai puțin complexă decît în alte locuri sau epoci istorice. Afirmația este cu atît mai întemeiată pentru Antichitatea greco-romană. Într-adevăr, autorul deschide în fața ochilor noștri o scenă vastă, deosebit de divers populată, stratificată și subdivizată și prezentînd cu toate acestea o anume unitate — care ea singură legitimează însăși ideea cărții.

În primul rînd, în ce constă această unitate? Centrul scenei întregii Antichități îl constituie zonele de litoral ale Mediteranei și Mării Negre. De la Phasis pînă la Coloanele lui Hercule — scrie Platon— „trăim în jurul mării ca furnicile și broaștele în jurul unei mlaștini" [3]. Nici unul dintre marile centre ale Antichității nu se afla la mai mult de cîțiva kilometri în interiorul uscatului (p. 30). Specificul geografic îi obligă pe producători la o agricultură întemeiată de *dry-farming*, iar culturile de măslin, importantă sursă de hrană a zonei constituie o condiție a stabilității [4]. Mediterana în ansamblul său i-a chemat pe nomazi, dar i-a obligat să se lege de pămînt (p. 31). Solurile bune pentru agricultură sînt în general puține și sărace. Lupta pentru existență a impus desfășurarea unei activități creatoare la scara fiecărei unități productive în parte, a fiecărui individ. Lumea mediteraneeană a fost de aceea o lume a proprietății private, a comerțului privat— radical deosebită de universul întinselor exploatări agricole specifice Orientului Apropiat.

Dincolo de aceste condiții natural-sociale (căci natura devine un factor de istorie o dată cu apariția primelor colectivități umane !), dincolo deci de aceste condiții, o trăsătură caracteristică a întregii Antichități trebuie căutată în statutul muncii. Desfășurarea unei activități de cele mai multe ori trudnice, adesea penibile, pentru asigurarea existenței indivizilor umani și a colectivităților din care făceau parte este lovită de stigmatul silniciei din timpurile străvechi ale descompunerii orînduirii primitive. În perioadele arhaice ale istoriei grecești și romane — arată Finley (p. 69) cele mai răspîndite forme ale muncii dependente trebuie căutate în raporturile clientelare, în aservirea pentru datorii și — nu se poate să nu adăugăm — în aservirea care se instituie ca urmare a cuceririi

---

[2] *The Ancient Greeks*, Chatto and Windus, Londra, 1963, p. 1.

[3] Platon, *Phaidon*, 109 b.

[4] Marcel Detienne, *L'olivier: un mythe politico-religieux*, în *Problèmes de la terre en Grèce ancienne*, Recueil de travaux publié sous la direction de M. I. Finley, Mouton et Co., Paris-La Haye, 1973, p. 304—306.

realizate în timpul invaziei sau a colonizării. Sclavia-marfă reprezenta pe atunci o cantitate neglijabilă. Ea devine tot mai necesară pe măsură ce se dezvoltă producţia urbană căreia nu-i mai corespund formele tradiţionale ale muncii dependente, precum şi pe măsură ce numărul indivizilor aserviţi ca urmare a datoriilor se reduce la zero (ca la Atena, în timpul reformelor soloniene) (p. 70) sau scade simţitor (ca în Roma secolului IV î.e.n., cînd aşa-numitul *nexum* este abolit (p. 46). Se face atunci un apel masiv la mîna de lucru servilă. Şi dacă se poate spune că pe ansamblu, în decursul Antichităţii, majoritatea oamenilor liberi, chiar a cetăţenilor, îşi cîştigau existenţa prin muncă (p. 68), oameni liberi şi sclavi lucrînd uneori alături la durarea aceloraşi opere (este cazul Erechteion-ului) (p. 79), nu e mai puţin adevărat că producţia socială se afla în epocă sub semnul sclaviei. Finley nu-şi îngăduie în acest sens aprecieri cifrice globale, dar afirmă că sclavii constituiau în decursul a ceea ce se poate numi ,,în lipsa unei definiţii mai precise, « perioada clasică », elementele fundamentale ale economiei antice" (p. 78—79). După cum iarăşi fundamental este faptul că cei bogaţi şi puternici nu munceau, iar însuşi actul muncii era privit ca o pedeapsă şi înconjurat de dispreţul unanim. Cicero în *De officiis* (1.150—151) se exprima fără echivoc: ,,Meşteşugarii fac o treabă josnică, căci nici un atelier nu comportă vreo calitate demnă de omul liber", iar laudele aduse de orator agriculturii în acelaşi context constituie, cred, doar reflexul unei îndepărtate tradiţii, ca şi al respectului pe care îl insufla stăpînirea asupra pămîntului — chezăşie a bunăstării şi a unei poziţii sociale stabile — şi nicidecum o onorare a trudei depuse pe ogoare. Nu se poate obiecta că în dispreţul lui Cicero, ca şi în cel al lui Platon sau Aristotel trebuie să vedem reflectarea unor idei ce ar fi avut circulaţie doar în rîndurile claselor dominante. Gîndurile celor umili au ajuns şi ele pînă la noi — e drept nu pe o cale atît de directă ca aceea a literaturii de epocă, dar nu mai puţin edificatoare — şi anume prin intermediul cultelor. Şi nu este o întîmplare că lui Hephaistos, singurul dintre nemuritori obligat să trudească, i s-au adus atît de puţine mărturii de adoraţie, iar prin cinstirea lui Dionysos nu se sărbătorea munca, ci eliberarea de muncă (p. 82).

Realizînd o privire sintetică asupra unora dintre problemele tratate de Finley în lucrarea ce ne preocupă, M. W.F rederiksen arată că teza principală a acesteia urmează tradiţia lui Max Weber, Hasebroek şi a lui Finley însuşi din timpul celei de-a doua Conferinţe internaţionale asupra istoriei economice (Aix-en-Provence, 1962) şi conduce către o serioasă avertizare privind prăpastia care desparte *oikonomia* de economia modernă[5]. Şi de fapt, o bună parte din lucrare este închinată demonstrării acestui adevăr — elementar, după ce l-ai înţeles: fiecare epocă istorică trebuie studiată în specificul ei, folosind conceptele şi modelele ce-i sînt proprii — altminteri, falsificarea situaţiei devine inevitabilă (p. 23, 27, passim). Economia societăţilor moderne este dominată de prezenţa pieţii. Mai mult, ea se întemeiază — după Erich Roll — pe un ,,enorm conglomerat de pieţe interdependente", problema centrală de cercetare în economie devenind în acest caz procesul de schimb şi, în special, explicarea formării preţului[6]. Ce se întîmplă în societăţile în care satisfacerea nevoilor materiale nu se realizează prin mijlocirea unui ,,enorm conglomerat de pieţe interdependente" — se întreabă Finley (p. 22). ,,În acest caz ne-ar fi cu neputinţă să descoperim sau să formulăm legi (sau, dacă preferaţi, « uniformităţi statistice »)" — sună răspunsul. Şi autorul sugerează în continuare, drept ipoteză de lucru (repet), ideea că dacă un atare moment nu s-a produs în Antichitate explicaţia trebuie căutată în sistemul economic al vremii, care nu s-a întemeiat niciodată pe un enorm conglomerat de pieţe interdependente. Pînă aici sîntem întrutotul de acord cu Finley. Mai departe însă ni se pare că autorul simplifică puţin lucrurile. Este adevărat că în sensul de centru destinat schimbului, noţiunea de ,,piaţă" nu poate fi tradusă nici în greacă, nici în latină (p. 22). Este aci încă un simptom al limitelor cunoscute de lumea antică în elaborarea conceptelor. Finley însuşi arată într-unul din capitolele următoare că nici grecii, nici romanii nu au avut un cuvînt care să exprime noţiunea generală de ,,muncă", ca ,,funcţie socială" (p. 81). Aceasta însă nu diminuează cu nimic gigantica funcţie socială a muncii — pivot al existenţei umane. Antichităţii nu-i poţi aplica o analiză centrată în jurul pieţii, spune Finley (p. 26). Cred însă că trebuie adăugat imediat: al pieţei în sensul modern al cuvîntului, al acelui ,,enorm conglomerat de pieţe interdependente" — nu al pieţei în general. Pentru că *piaţa antică* s-a aflat — şi nu putea să nu se afle! — în centrul economiei antice. Este adevărat că la Atena comerţul constituia un monopol al metecilor (p. 163), dar înlesnirile preconizate de Xenophon[7], cu scopul de a atrage mai mulţi străini în cuprinsul generoasei polis nu lasă nici o îndoială asupra importanţei acordate de cetate activităţii lor. Bătrînul

[5] M. W. Frederiksen, *lucr. cit.*, p. 164.

[6] A *History of Economic Thought*, ed. rev., Londra, 1945, p. 373 (după M. I. Finley, *The Ancient Economy*, p. 22, n. 16).

[7] Πόροι, 6, 41—42.

Cato proclama că < pentru a-și păstra independența > un *pater familias* trebuie < în primul rînd> să vîndă, nu să cumpere [8]. Este însă de observat, cineva trebuia deci să cumpere pentru ca acei stîlpi ai societății să poată vinde. Și chiar dacă sursele literare și textele de lege atestă statutul inferior al comercianților de profesie — de-a lungul întregii istorii romane (p. 59—60), nu e mai puțin adevărat că acei indivizi de rang inferior făceau totuși să circule produsele realizate în cadrul economiei antice. Nu au existat războaie comerciale în nici un moment al istoriei vechi (p. 158), s-au purtat însă lupte grele pentru a dobîndi anume produse de care societatea avea imperioasă nevoie. Și mergînd mai departe pe această direcție a foamei de produse străine, nu e lipsit de însemnătate să subliniem că moraliștii greci și romani, chiar dacă și-au călcat pe inimă, au recunoscut meritelor acelora care făceau comerț cu străinătatea, aducînd servicii diferitelor comunități ca importatori, spre deosebire de poziția adoptată față de micii comercianți locali (p. 136), ale căror îndeletniciri și cîștiguri erau nedemne de omul liber. Fără îndoială, orașele din vechime n-au cunoscut instituțiile economice specializate ale evului mediu arată M. W. Frederiksen [9], dar au avut case de mărfuri bine organizate. Numeroase familii erau interesate în minerit — atît în Spania, cît și în Italia : inscripții aflate pe lingouri de plumb atestă că printre ele se afla și o familie senatorială [10]. La Tarsos — scrie Finley — săpăturile n-au scos la iveală clădirea unde se vor fi negociat țesăturile (p. 137), deși veșmintele de in procurate acolo erau de calitate superioară (p. 136). Bine, convine oponentul citat al lui Finley, dar în alte locuri au ființat piețe specializate, iar la Ostia — o cunoscută *Piazzale delle Corporazioni* [11]. Există tendința — se explică Frederiksen — de a se caracteriza tot ce este pre-industrial drept primitiv. Această tendință se găsește și la Finley [12], este de părere autorul citat. Mă feresc să etichetez eroarea semnalată. Cred că nu e vorba atît de o viziune primitivistă, cît de abordarea problemei de pe o falsă platformă. Cei vechi nu au ajuns să conceptualizeze anumite realități : *economia, munca, piața* — și multe altele. Acesta este un fapt. Alt fapt este că aceste realități au avut parte de o existență obiectivă, diferită de imaginea deformată care s-a imprimat pe retina contemporanilor sau în ciuda faptului că, în unele cazuri, nu se va fi imprimat nici o imagine. Falsa platformă la care tocmai făceam referire constă cred în acordarea unei importanțe disproporționate absenței conceptului. Oamenii din vechime nu au gîndit mai profund fenomenul economic, nu au ajuns la știința economică [13] nu pentru că n-a existat — sau nu numai pentru că nu a existat — în vechime un enorm conglomerat de piețe interdependente (p. 22), dar în primul rînd pentru că cei care aveau menirea și putința de a se dărui meditației, dispunînd și de o tehnică specială cîștigată la capătul unei îndelungate istorii, alcătuiau clasa sau clasele neproductive ale societății — ceea ce le denatura viziunea asupra activităților economice lovite de oprobriul cetății, dar fără de realizarea cărora însăși cetatea n-ar fi putut trăi. Ceea ce merită în cazul de față atenția noastră nu este cred faptul că cei vechi nu au ajuns să înțeleagă un adevăr atît de elementar, cît dificultatea pe care dezlegarea problemei o mai întîmpină în zilele noastre.

Dincolo de observațiile pe care le-am crezut necesare, cartea lui Finley este cu adevărat opera unui maestru : pe parcursul celor șase capitole care alcătuiesc volumul el știe să încînte prin îndrăzneala și ascuțimea observațiilor, generozitatea cu care își comunică informațiile, îmbogățindu-ne totodată. În cadrul unei sumare recenzii n-am putut cuprinde decît o mică parte din multitudinea problemelor tratate. Doar două rezerve încă. Nu înțeleg în ce fel îi putem socoti pe spartani drept o populație marginală, atipică — în măsura în care amintitele atribute pot fi atașate populațiilor nomade care amenințau văile Mesopotamiei și Egiptului sau populației din orașele feniciene de pe coasta Siriei (p. 29). Aceasta cu atît mai mult cu cît în capitolul *Stăpîni și sclavi*, situația spartanilor este pe bună dreptate apropiată (chiar dacă implicit), în ceea ce privește problema-cheie a relațiilor de producție, de situația claselor dominante din Creta, Thessalia și Sicilia (p. 69).

Cea de-a doua rezervă se referă la discuția deschisă de Finley asupra determinării marxiste a noțiunii de clasă. Referirea la Georg Lukàcs, care observa cu dreptate că, în societățile pre-capitaliste, conștiința de statut masca conștiința de clasă (p. 50) situează dezbaterea pe un teren fertil. Desigur, nici societatea antică — ca dealtfel nici o altă societate nu trebuie văzută static, ca pe o

[8] *De agricultura*, 2.7.
[9] M. W. Frederiksen, *lucr. cit.*, p. 170.
[10] *Ibidem*, p. 167.
[11] *Ibidem*, p. 170.
[12] *Ibidem*, p. 171.

[13] Deși nu se poate spune că mințile geniale ale unui Platon sau Aristotel n-au ridicat cîteva trepte de început ale viitorului edificiu.

suprapunere cuminte de clase și pături sociale net diferențiate. Prezența statutelor în Antichitate este o realitate prea puternică pentru a fi ocolită, iar dincolo de statute și de apartenența de clasă, opoziția dintre bogați și săraci se impune cu deosebită pregnanță de-a lungul întregii epoci[14]. Dar revenind la rezerva amintită : de acord cu Finley, sclavul și salariatul liber nu pot fi cuprinși în ramele aceleiași clase, după cum nici cel mai bogat dintre senatori și proprietarul unui mic atelier de olărie nu pot fi subsumați aceleiași categorii sociale numai pentru că primii erau cu totul lipsiți de mijloace de producție, iar cei din urmă nu munceau ei înșiși și trăiau din truda altora (p. 49). Doar că definiția marxistă a claselor pe care Finley o vede infirmată prin realitatea evocată nu cuprinde numai cele două elemente amintite: raportul individului față de mijloacele de producție (stăpînește sau nu uneltele și obiectele muncii) și raportul individului față de actul producției (realizator sau doar consumator al roadelor muncii). Definiția marxistă a claselor mai cuprinde două elemente de mare însemnătate care pot ajuta la evitarea confuziei : este vorba de rolul individului în organizarea socială a muncii, deci de felul în care el ajunge în stăpînirea acelei părți din avuția socială care îi revine într-o formă sau alta și de mărimea respectivei cote de avuție însăși[15].

De aceea, cu tot respectul cuvenit marelui istoric, îmi voi permite să spun, alături de Frederiksen : metoda cea mai bună rămîne în continuare interogarea faptelor, dar pînă la aflarea categoriilor proprii < cu care putem opera în interpretarea faptelor pe care ni le-am apropiat > este absolut necesară o mai mare circumspecție în rostirea sentințelor[16].

Cecilia Ioniță

[14] Jean Pierre Vernant, *Remarques sur la lutte de classe dans la Grèce ancienne.* Intervention au Colloque organisé par le Centre d'Études et de Recherches Marxistes de Paris, sur les problèmes de la lutte de classe dans l'Antiquité, în „Eirene" IV, 1965.

[15] V. I. Lenin, *Marea inițiativă,* în *Opere,* vol. 29, Editura Politică, București 1959, p. 404—405.

[16] Vezi M. W. Frederiksen, *lucr. cit.,* p. 171.

PIERRE BARRIÈRE, *La vie intellectuelle en France du 16-e siècle à l'époque contemporaine*, Paris, Editions Albin Michel, 1974, 670 p.

Viața intelectuală vizează mai multe aspecte și anume : politic, științific, social, religios, filozofic, literar, artistic. Lucrarea lui Pierre Barrière a putut fi dusă la bun sfîrșit grație bogatei sale experiențe, vastei sale culturi și minuțioasei documentări în diversele aspecte ale monumentalei istorii a Franței în conexiune cu cea universală. Cartea de față este o vie mărturie a dialogului dintre naționalitate și afectivitate și dintre cercetarea valorilor umane și convențiunile literare și mondene care la o profundă analiză nu sînt decît lucruri superficiale, dar se prezintă ca o necesitate care se impune autorilor pentru a putea fi înțeleși. Cartea reprezintă un prețios mijloc de studiu pentru cei care sînt interesați de rolul culturii franceze în evoluția umanității în decursul ultimelor cinci secole.

În introducere autorul analizează condițiile generale ale dezvoltării gîndirii universale și apoi cele specifice Franței, izvoarele care i-au servit la alcătuirea cărții, noțiunea de umanism și umanismul francez, probleme de cronologie.

Primul capitol din prima parte (secolul al XVI-lea) analizează condițiile generale în primul rînd politice și sociale ale Franței acelui secol. Din punct de vedere teritorial Franța era aproape stabilizată și deși Parisul își exercita supremația asupra vieții culturale franceze, întreg secolul al XVI-lea păstrează un aspect provincial. În această perioadă ia naștere și Curtea. Autorul subliniază aici caracterul de clasă și religios al diferitelor manifestări ale culturii.

Prezentînd în capitolul următor umanismul savant, autorul cercetează originile acestuia pe care le situează la începutul secolului al XVI-lea. Studiindu-se dezvoltarea umanismului în Franța, se arată rolul imens al introducerii tiparului în această țară, în 1470. Considerăm totuși că autorul nu a sesizat în suficientă măsura, însemnătatea impactului produs de apariția și difuzarea tiparului în societatea franceză a epocii, căci, așa cum arăta relativ recent un cunoscut sociolog canadian „tiparul nu este numai o tehnologie ..., el structurează nu numai raporturile intersenzoriale ale individului, ci și modelele interdependenței colective" [1].

[1] Marshall McLuhan, *Galaxia Gutenberg, Omul și era tiparului,* București, Edit. politică, 1975, p. 269.

Printre alte probleme analizate aici autorul se ocupă şi de problema religioasă urmărită sub toate aspectele sale esenţiale. Se arată astfel, că, alături de războaiele religioase, Reforma a influenţat poezia, proza, a dezvoltat un gen literar deja cu priză (memoriile), iar filozofia este şi ea în secolul al XVI-lea strîns legată de religie. Prima carte tipărită în Franţa este *Marile cronici ale Franţei*, în 1476, ceea ce demonstrează marele interes al societăţii franceze a acelei epoci pentru istorie. Nu există însă în această perioadă o adevărată istorie, din lipsa unei metode de cercetare şi a penuriei mijloacelor de informare şi documentare. Autorul presupune că nici nu se pusese problema şi nici nu apăruse cel care ar fi fost în măsură să scrie o istorie bazată cît de cît pe metode ştiinţifice, dar remarcă că în *Eseurile* lui Montaigne se găsesc totuşi interesante pagini de istorie.

Printre lucrările importante tipărite în secolul al XVI-lea, autorul enumeră: *Originea limbii şi poeziei franceze* de Claude Fauchet (1581), *Culegere de antichităţi galice şi franceze*, de Fauchet (1599), *Cercetări ale Franţei* de Thou Pasquier (1583), *Republica* de Bodin, apărută în 1576, *Istoria Franţei* scrisă în 1576 de Du Haillan, numit de către Augustin Thierry ,,părintele istoriei Franţei".

Secolul al XVII-lea, secolul în care limba franceză se impune nu numai pe plan naţional (îndepărtînd limba latină) ci şi pe plan internaţional, se caracterizează prin necesitatea resimţită pe plan european de extindere a culturii. Odată cu creşterea rolului politic şi social al burgheziei, se dezvoltă tot mai intens şi viaţa intelectuală. La Paris viaţa intelectuală trăieşte intens mai ales în saloane unde se conversează, se citeşte, se face critică. În prima jumătate a secolului, salonul marchizei de Rambouillet deţine incontestabil supremaţia, alături de care renumit în această perioada este şi cel al doamnei de Scudéry. Un rol important în viaţa intelectuală franceză a acestui secol îl vor juca de acum înainte Academia franceză înfiinţată în 1634, Academia de pictură şi sculptură înfiinţată în 1648 şi cea de muzică în 1669. Scrisorile care sînt trimise de către numeroşi reprezentanţi ai intelectualităţii franceze din această epocă, ziarele, sînt alte dovezi ale efervescenţei vieţii intelectuale. În 1631 apare ,,Gazette de France", în 1649 ,,Le Courier Français", în 1631 ,,Le Courrier Universel", în 1650 ,,La Muse Historique", care sînt primele şi cele mai importante ziare din Franţa primei jumătăţi a secolului al XVI-lea.

Actualitatea operelor din acest secol le conferă o valoare istorică, ele constituind pentru zilele noastre adevărate documente istorice. Cunoaşterea omului, a acţiunilor sale este principala preocupare a majorităţii intelectualilor francezi din secolul al XVII-lea. Printre primii care aduc pe scenă o realitate psihologică precisă, bazată pe o profundă observaţie, este dramaturgul Pierre Corneille, urmat de Racine. Problemele sociale, viaţa sentimentală, căsătoria, familia, cele politice, morale, religioase se întîlnesc în mai toate operele create în această perioadă. Reprezentanţi marcanţi ai culturii franceze din acest secol, autorul consideră pe: Boileau, Corneille, Racine, Molière, La Fontaine, Bossuet, La Bruyère. [2]

Analizînd situaţia politică din secolul al XVII-lea, evidenţiind opoziţia dintre regalitate şi nobilime în lupta pentru putere, istoricul francez demonstrează cum singura cale de rezolvare a acestui conflict a fost absolutismul. Ludovic al XIV-lea reuşeşte să îşi impună politica şi să dea o nouă turnură vieţii culturale franceze.

În ceea ce priveşte arta, secolul al XVII-lea este considerat de către autorul lucrării, secolul în care prăpastia dintre artă şi realitate se estompează. Natura este tot mai prezentă în operele de artă ale acestui secol, ajungînd să joace rolul pe care îl are decorul în teatru. Mai ales în domeniul artelor plastice, se accentuează umanizarea şi legătura strînsă cu realitatea. Arhitectura lui Mansart, pictura lui Mignard, Lenain, Lorrain, Callot, Vouet, Champaigne, Le Brun, Le Nôtre, Poussin este străbătută de realism. Curînd însă arta se detaşează de viaţă şi devine decorul şi spectacolul ei. Trecînd de la baroc la clasicism, secolul al XVII-lea prezintă un considerabil efort de organizare de coerenţă în toate domeniile.

În capitolul referitor la secolul al XVIII-lea autorul tratează în primul rînd răspîndirea culturii în rîndul unor pături tot mai largi ale populaţiei. Acum, în viaţa literară a vremii pătrund în mod din ce în ce mai masiv intelectuali din rîndurile burgheziei sau din alte straturi sociale mult mai modeste [3]. În afara academiilor oficiale, viaţa intelectuală a acestui secol se mai desfăşoară şi în saloane, cluburi, cafenele, societăţi.

Dezvoltarea învăţămîntului de toate gradele şi răspîndirea lui în sînul tuturor păturilor sociale franceze din această epocă, constituie o caracteristică esenţială a epocii. Dorinţa de cunoaştere care se manifestă în rîndul unui număr tot mai mare de oameni, face ca să se acorde un interes deosebit teoriei,

---

[2] Aceeaşi ierarhizare este acceptată şi în lucrarea fundamentală a lui Gustave Lanson: *Histoire de la littérature française*, Paris, Hachette, 1926, p. 321.

[3] Romul Munteanu, *Cultura europeană în epoca luminilor*, Bucureşti, Edit. Univers 1974, p. 42.

educației. Autorul subliniază faptul că sentimentul de familie, viața de familie, sînt caracteristice acestui secol.

Un capitol special este consacrat de autor secolului al XVIII-lea, secol în care, după cum consideră o serie de cercetători, s-a produs o adevărată „revoluție intelectuală și tehnică" [4].

Acum se înregistrează un salt calitativ substanțial în domeniul informării științifice prin apariția aceiei importante lucrări de largă erudiție care a fost *Enciclopedia* franceză. Primele volume ale Enciclopediei apărute în 1751 sînt o încoronare a eforturilor susținute atît de enciclopediști cît și de înaintașii lor care publicaseră deja numeroase dicționare și enciclopedii. Scopul Enciclopediei, inventarierea cunoștințelor umane necesare în studierea diferitelor domenii, oferea savanților din diverse domenii un prețios punct de plecare spre noi cercetări și descoperiri.

Ca și știința și filozofia, literatura se răspîndește acum în pături tot mai largi ale populației. În acest secol sînt puse în circulație noțiunile de clasicism, de Renaștere, iar literatura franceză devine o importantă disciplină de studiu în învățămînt, pe lîngă cea greacă și latină. Un rol însemnat în răspîndirea culturii în mase tot mai largi îl joacă ziarele și bibliotecile. Se răspîndesc lucrările cu caracter de critică mai ales literară. Literatura are ca subiect de inspirație nu numai istoria ci și viață cotidiană. Burghezia care triumfă pe plan social și politic vrea să triumfe și pe plan artistic. Voltaire, Prévost, Montesquieu, Diderot, Rousseau își aleg subiectele din viață care le pune la îndemînă material bogat și variat.

Istoria este legată de necesitățile vieții provinciale, parlamentare, municipale, feudale și se dezvoltă în mediul provincial, în academii unde vor lua naștere metodele concrete de cercetare și studiere. Dezvoltarea istoriei este însoțită în această perioadă și de dezvoltarea geografiei și a altor științe.

În capitolul privitor la perioada revoluției și imperiului autorul remarcă că secolul al XVIII-lea s-a interesat mai mult de problemele filozofice decît de cele de artă și că a fost mai mult secolul experiențelor decît al realizărilor. În acest sfîrșit de secol prizonier al formelor tradiționale și incapabil să se desprindă de preocupările imediate, se desăvîrșește umanismul. Criza de care vorbesc unii, „răul secolului", care se manifestă în toate domeniile, se răsfrînge nu numai asupra perioadei de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea ci si asupra secolului următor, în primele sale decenii. Revoluția răspîndește ideile politice, sociale, filozofice nu numai în sînul burgheziei ci și în rîndul maselor largi ale populației. Temele în legătură cu omul, civilizația, societatea devin în felul acesta familiare unor pături tot mai largi de oameni [5]. Această perioadă de timp este caracterizată printr-o strînsă interdependență a vieții intelectuale, politice și sociale, făcînd din prima instrumentul celorlalte două.

În capitolul privitor la secolul al XIX-lea, autorul consideră că Napoleon, deși nu a fost un animator al vieții culturale, (așa cum a fost Ludovic al XIV-lea) a oferit în schimb un bogat material de studiu, a fost făuritorul unei epoci care a constituit o bogată sursă de inspirație în toate domeniile. În jurul persoanei sale, fie că a fost în viață fie că dispăruse s-au țesut legende. Figura lui Napoleon, arată autorul, a dominat din punct de vedere politic prima jumătate a secolului XIX.

P. Barrière oferă cititorului o compartimentare personală a secolului al XIX-lea, pe care el îl divide în cîteva perioade distincte : avînd ca jaloane Restaurația. revoluția de la 1830, cea de la 1848, ajungîndu-se apoi de la imperiu din nou la republică. Este epoca romantismului, realismului, naturalismului, simbolismului. Interdependența dintre viața intelectuală și celelalte forme ale vieții este din ce în ce mai complexă și mai contradictorie.

În ceea ce privește dezvoltarea literaturii, autorul se ocupă mai întîi de romantism, apreciind că acesta a avut o epocă de glorie, caracterizîndu-se printr-o mare sensibilitate. Curentul literar al romantismului are ca obiect viața interioară a individului, afișînd însă o oarecare indiferență și lipsă de combativitate. Genul literar care cunoaște în această epocă o dezvoltare și mai mare decît poezia este romanul. Sursa sa principală de inspirație este istoria, fie că este vorba de romanul cu subiect istoric (Dumas, Vigny), fie că evenimentele se desfășoară pe un fundal istoric (Hugo, Stendhal, Balzac). Totuși, acesta din urmă considerat cel mai mare romancier al secolului XIX și a cărui operă a devenit „un bun comun al umanității" [6]. este prea puțin individualizat în raport cu alți creatori literari ai epocii. Istoria ca știință modernă este creația secolului al XIX lea, Michelet, Thierry, Quinet desăvîrșind ceea ce înaintașii lor începuseră în secolele anterioare și mai ales în secolul al XVIII-lea. Analizînd dramaturgia epocii, Barièrre arată că în teatru, reprezen-

---

[4] R. Mousnier, E. Labrousse, M. Bouloiseau, *Le XVIII-e siècle (1715—1815)*, Paris, P.U.F., 1953, p. 20.

[5] J.Robiquet, *La vie cotidienne au temps de la Revolution*, Paris, 1938, p. 162.

[6] E. R. Curtius *Balzac*, București, Edit. Minerva, 1974, vol. II, p. 275.

tative pentru creaţia romantică sînt piesele lui Dumas, Hugo, Musset, Vigny.

Poate mai mult decît în alte perioade, arta este legată acum de viaţa intelectuală. În alegerea subiectului, antichitatea cedează locul realităţii şi actualităţii, ca în creaţiile lui Gros, Delacroix, Géricault. Peisagiştii apar mai tîrziu dar bazele picturii peisagiste se pun acum. Literatura îi inspiră pe artişti, dar şi scriitorii se inspiră din artele plastice, mai ales din critica de artă. Autorul subliniază rolul caricaturiştilor nu numai în dezvoltarea artelor plastice ci şi pe tărîmul luptelor literare sau politice, ei fiind într-un fel înlocuitorii pamfletarilor de altădată. Sînt amintite numele şi creaţia unor caricaturişti celebri ca : Gavarni, Monnier, H. Daumier, Granville. În domeniul operei se impun acum lucrările unor reprezentanţi de seamă ca Meyerbeer sau Berlioz, care însă sînt influenţate de creaţiile şcolii italiene de operă (Rossini, Donizetti, Bellini, Verdi şi a celei germane : Mendelssohn, Weber, Beethoven, sau de lucrările lui Chopin, Liszt, Schumann, Schubert. Nu sînt trecuţi cu vederea nici reprezentanţii de seamă ai creaţiei scenice în domeniul teatrului, operei, baletului, interpretării instrumentale.

După două puternice ,,şocuri revoluţionare" — 1848 şi 1870 — însoţite de profunde schimbări şi crize, viaţa politică franceză se stabilizează. Burghezia financiară îşi creează puternice organisme industriale şi comerciale.

Cel de al doilea imperiu nu aduce mari schimbări. În domeniul politicii interne se oscilează între spiritul autorilor şi liberalismul parlamentar, între sentimentele personale ale împăratului şi diferitele intervenţii ale oamenilor politici sau de afaceri. Politica externă oscilează între pacifismul utilitar şi iluzia de prestigiu. Se dezvoltă industria, agricultura, comerţul, mijloacele de transport, căile de comunicaţie. Creşte rolul vieţii urbane iar ideologia care este la modă în această epocă este cea a materialismului burghez care are ca unic scop puterea şi banul.

După elanul reformator din epoca romantică, sfîrşitul secolului al XIX-lea înregistrează în cele mai diverse aspecte, o adevărată renaştere spirituală. În domeniul literaturii, autorul îi consideră pe Rimbaud, Lisle, Verlaine, Flaubert, Baudelaire, ca fiind reprezentanţii unui romantism tîrziu în care predomină elementul exterior, pitorescul în dauna celui interior, afectiv.

Într-un capitol aparte autorul studiază problema pozitivismului al cărui părinte este considerat Comte şi a scientismului. Se vorbeşte de o adevărată obsesie a istoriei, la modă fiind ideea evoluţiei. În domeniul teatrului sînt amintite creaţiile lui Dumas-Fiul, Labiche. Ca şi Mérimée în literatură, Millet şi Courbet păstrează în pictură legătura dintre romantism şi realism. Acesta pune pe primul plan preocuparea pentru problemele istorice şi sociale, mediul fiind mai important decît omul. Naturalismul lui Zola se vrea nu numai obiectiv ci şi ştiinţific.

Un capitol aparte este consacrat simbolismului, curent care porneşte de la sentiment de la idee, de la ceea ce este caracteristic umanului, la senzaţie. Imaginii plastice i se substituie imaginea muzicală. Tot acum se dezvoltă şi în pictură impresionismul şi supune pictura senzaţiei, materiei exterioare. — Muzica este aceea care contribuie în cea mai mare măsură la răspîndirea în masele largi a esteticii simboliste şi după părerea lui Barrière, Debussy sau Frank au făcut mai mult în acest sens decît Mallarmé sau Maeterlinck. Influenţa principală a fost aceea a lui Wagner ale cărui lucrări sînt mai curînd drame simfonice decît opere.

Referindu-se la perioada contemporană autorul mărturiseşte cît de greu este să aşterni pe hîrtie sentinţe privitoare la evenimente recent consumate şi necristalizate încă. Este vorba de tot ce alcătuieşte de fapt civilizaţia zilelor noastre : probleme politice, sociale, economice, morale, religioase. Genurile literare îşi pierd caracteristicile : romanul devine o proză fără o construcţie organică, teatrul tinde să devină o simplă conversaţie care se desfăşoară în faţa spectatorilor. Genul cel mai uşor de abordat este eseul care oferă o oarecare comoditate în formă şi conţinut. Sînt de menţionat traducerile care se fac masiv în această perioadă. Avem de-a face cu producţii de diferite genuri lansate din motive comerciale, de propagandă, difuzate ca reclamă, ca polemică, ilustrate prin filme pentru marele sau micul ecran, care ajung să impună moduri de a gîndi, de a simţi, de a trăi. Este trecută în revistă creaţia literară a lui Paul Valery, Claudel, Madame de Noailles, Proust, André Gide, André Maurois.

Consecinţele dezvoltării industriei şi ştiinţei afectează şi modul de viaţă, relaţiile economice, politice, sociale, filozofice. Impresia de stabilitate care domnea la începutul secolului este zdruncinată de cele două războaie. Incertitudinea domneşte în toate relaţiile : etnice, internaţionale, sociale, într-un cuvînt umane. Din toate dramele acestui secol cea mai gravă este cea a omului şi a locului său în societate. Literatura, arta, filozofia, se vor angajate, vor să aducă mesajul lor spre om şi să-l concretizeze.

Monografia lui Pierre Barrière, prezentînd o perioadă fecundă din bogata istorie a Fran-

ței, reflectă în fond progresul sensibil care a caracterizat evoluția vieții intelectuale nu numai în Franța, ci și întreaga lume. Autorul dă dovadă de vaste cunoștințe în domenii diverse, prezentînd problemele într-o manieră accesibilă atît pentru cititorul de rînd, cît și pentru lumea și specialistul obișnuit poate cu un limbaj mai sofisticat. Trebuie totuși remarcat faptul că în prezentarea făcută vieții intelectuale franceze de-a lungul a aproape jumătate de mileniu, autorul folosește pentru delimitare criteriul cronologic al secolelor și nu, cum era de așteptat, cel al epocilor istorice sau al formațiunilor social-economice. În acest fel sînt eludate caracterul dc clasă al multor opere literare, nu este reliefată poziția angajantă a creatorilor lor față de una sau alta din clasele sociale ale epocii respective. Deși deficitară prin ponderea redusă acordată secolului XX, cu toate aceste minusuri, volumul în discuție rămîne însă un instrument indispensabil de lucru pentru cei ce studiază istoria culturală a Franței.

Nicolae N. Rădulescu

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

Inscripțiile Daciei romane, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, 285 p., 124 figuri în text, 2 hărți.

Studierea vieții romane în Dacia sub toate aspectele sale se bazează pe cercetarea și interpretarea unor izvoare istorice pe cît de bogate cantitativ pe atît de diverse: arheologice (elemente materiale ale civilizației romane provinciale), literare (literare propriu-zise, istoriografice, geografice etc.), lingvistice, numismatice și, în sfîrșit, epigrafice. Importanța acestei din urmă categorii este binecunoscută și în repetate rînduri subliniată. Fără inscripțiile descoperite în orașele și satele Daciei romane am ști incomparabil mai puțin despre așezarea vremelnică (dar cu implicații deosebit de profunde și urmări trainice) a rînduielilor romane în provincia carpato-danubiană.

Conținînd informații adesea de valoare excepțională pentru cunoașterea celor mai diverse aspecte ale vieții romane provinciale, epigrafele se constituie așadar în izvoare istorice deosebit de prețioase. De mai bine de un secol, activitatea de adunare a inscripțiilor dacice (începută de cărturari încă din Renaștere) a pășit în etapa modernă deschisă de editarea volumului III din *Corpus Inscriptionum Latinarum*, lucrare fundamentală pentru informația istorică asupra epocii romane. În perioada care s-a scurs de la apariția volumului III din C.I.L. (1873) și a celor două Supplementa (1902), au apărut numeroase inscripții, grație săpăturilor arheologice sau descoperirilor fortuite. Acestea au fost publicate, interpretate, folosite pentru documentare și probe în diverse lucrări de specialitate, cărți și articole din reviste, în mod disparat, pe măsura ieșirii lor la iveală sau în funcție de scopul, tematica uneia sau alteia dintre lucrările istorice respective; n-au beneficiat însă de adunarea lor într-un corpus care să urmeze C.I.L. Pe de altă parte, unele dintre inscripțiile editate în C.I.L. reclamau anumite rectificări de lectură, elucidarea unor aspecte și umplerea unor lacune în informație. A apărut astfel ca necesară reluarea într-o unică publicație a tuturor inscripțiilor din epoca romană descoperite pe teritoriul Daciei, editarea lor cu mijloace tehnice moderne, cu descrieri complete ale pieselor și ilustrație corespunzătoare, cu rectificările necesare în lectură ori informație, completarea bibliografiei, într-un cuvînt: aducerea „la zi" din toate punctele de vedere a cunoștințelor noastre despre epigrafele dacice și, implicit, despre viața romană în Dacia, așa cum apare ea în aceste documente.

Acestui deziderat îi răspunde colecția de Inscripții antice din Dacia și Scythia Minor, îngrijită de D. M. Pippidi și I. I. Russu, din care, în prima serie: *Inscripțiile Daciei romane*, a apărut întîiul volum. Acesta cuprinde, după prefața semnată de acad. Ștefan Pascu, o *Introducere istorică și epigrafică*, urmată de prezentarea materialului epigrafic care formează obiectul volumului: diplomele militare și tăblițele cerate din Dacia, adunate, traduse și însoțite de comentarii de Ioan I. Russu.

Introducerea istorică „Ocuparea Daciei. Organizarea și dezvoltarea provinciei" schițează problemele esențiale ale istoriei Daciei romane, accentuînd aspectele de istorie politică și organizatoric-militară; sînt prezentate ultimele „încheieri" în problemele organizării administrativ-teritoriale ale districtelor provinciale dacice și totodată sînt creionate dezideratele cercetării viitoare a istoriei Daciei.

Al doilea capitol introductiv la întreaga serie de Inscripții dacice îl formează „Însemnătatea și dezvoltarea epigrafiei în Dacia". De la începuturile modeste ale acestei științe (sec. XV) și pînă la apariția vol. III din CIL, este trecut în revistă, într-o expunere succintă, aportul eruditilor renascentiști și moderni la dezvoltarea epigrafiei dacice. De remarcat este includerea în rîndul acestor înaintași a unor cărturari români mai puțin cunoscuți pe tărîmul epigrafiei: A. T. Laurian, Șt. Moldovanu, T. Cipariu.

Diplomele militare și tăblițele cerate, prin importanța lor deosebită și prin faptul

că reprezintă două categorii bine individualizate de epigrafe, au fost exceptate de la sistemul de prezentare a materialului epigrafic pe zone geografice (cum se anunță volumele următoare) și alcătuiesc astfel împreună cuprinsul volumului în discuție.

Documente excepționale pentru cunoașterea realităților din administrație, armată, organizare, ca și pentru aporturile lor lingvistice, sînt prezentate 24 de diplome militare privitoare la trupele auxiliare din Dacia, urmate de 9 diplome privind armatele altor provincii, ceea ce înseamnă prezentarea tuturor diplomelor militare descoperite în Dacia sau în alte provincii, dar privind armatele Daciei (indiferent de locul unde se păstrează în prezent), în ordine cronologică (a emiterii lor), cu ilustrații, transcrierea textului și întreaga bibliografie, uneori și traducerea în românește.

Tăblițele cerate descoperite în sec. XVIII—XIX în minele din apropierea Roșiei Montana (jud. Alba), din care se păstrează în diferite muzee din țară și străinătate 25 de bucăți, constituie documente deosebit de valoroase nu numai pentru istoria Daciei, ci și pentru întreg Imperiul. Extrem de rare, asemenea acte conțin știri revelatoare pentru cunoașterea economiei, a relațiilor sociale, a vieții spirituale și a dreptului roman; ele aduc forme de limbă interesante, noi antroponime și toponime; aduc chiar amănunte curioase asupra vieții cotidiene, care lipsesc de obicei în alte texte epigrafice. Tablele cerate sînt prezentate cu transcrierea textului, traducere, comentariu, ilustrație și bibliografie completă.

În felul acesta posedăm un volum de izvoare extrem de riguros alcătuit, care pune la îndemîna specialiștilor (istorici-epigrafiști, lingviști, juriști etc.) dar și studenților, profesorilor, publicului larg cititor de istorie, două categorii de documente antice, prezentate complet, cu toată bibliografia, ceea ce înseamnă un serviciu deosebit adus cercetării. Dar pe lîngă reproducerea textelor diplomelor militare și tăblițelor cerate, cartea sintetizează anumite aspecte care reies din aceste izvoare; ne gîndim la extrem de utilul tabel al trupelor auxiliare din Dacia, apoi la comentariul mai larg din fruntea capitolului care prezintă tăblițele cerate, cu analiza persoanelor și a toponimelor.

Un Indice masiv, judicios împărțit pe materii și două hărți (Imperiul roman, sec. II și Provincia Dacia — foarte utilă și completă topografic; unele semne din legendă lipsesc pe hartă) completează acest volum care a îmbinat acribia științifică cu o prezentare grafică de bună calitate (cartea are doar cîteva neînsemnate erori de tipar). Cu plăcere și interes (justificate de frumoasa reușită a primului volum) așteptăm apariția celorlalte tomuri ale acestei lucrări masive, utile cercetării istorice pentru provincia Dacia și chiar a Imperiului roman.

Mihai Bărbulescu

DOINA NĂGLER, *Biblioteca Brukenthal Sibiu Catalogul „transilvanicelor"*, vol. I, sec. XVI — XVII, Sibiu, 1974, 228 p. + /1/ f. + 8 il.

Într-o elegantă ținută grafică, a apărut primul volum din *Catalogul „transilvanicelor"*, cuprinzînd exemplare tipărite între secolele XVI — XVII, conservate în Biblioteca Muzeului Brukenthal, păstrătoarea unui valoros fond de carte veche europeană și românească. Potrivit concepției Doinei Nágler, în categoria *transilvanice* au fost incluse „... cărțile autorilor transilvăneni, redactate și tipărite în țară sau străinătate, lucrări tipărite în diverse centre din Transilvania indiferent de autorii lor, precum și lucrările tipografilor transilvăneni apărute în diferite țări europene. Am inclus de asemenea lucrările care s-au tipărit în străinătate despre Transilvania, indiferent de autorul lor sau de locul de apariție" (*Cuvînt introductiv*, p. 6, *Einleitung*, p. 8).

Catalogul „transilvanicelor", I, se înscrie în sfera mai largă de preocupări ale colectivului Bibliotecii Muzeului Brukenthal din Sibiu, în sensul valorificării, sub forma unor cataloage, cum este, de pildă, *Catalogul colecției de incunabule*, Sibiu, 1969, alcătuit de Veturia Jugăreanu, tezaurului cultural pe care îl are în custodie. De fapt, cataloage similare corespund unor cerințe științifice actuale chiar pe plan european, ele fiind în același timp un suport în vederea realizării în condiții optime a muncii de cercetare în domeniul istoriei culturii în general și, în special, în sfera cărții vechi.

În alcătuirea catalogului, autoarea a aplicat criteriul cronologic. În această ordine de idei, precizăm că au fost incluse în volumul I din *Catalogul „transilvanicelor"* un număr de 612 titluri, extrem de diferite în privința autorilor, conținutului lucrărilor, centrelor de tipar și tipografii, proprietarilor de cărți ș.a. O *Bibliografie* (p. 13—14), judicios aleasă din contribuții mai vechi și mai recente, premerge părții celei mai vaste din catalog, și anume *Descrierea cărților* (p. 15—205). Cercetînd cu atenție această parte din catalog, ne dăm seama de metoda folosită de D.Nägler

pentru descrierea exemplarelor din categoria *transilvanicelor*. *Numele autorului, titlul lucrării, ediția, localitatea, tipograful, anul de apariție, formatul volumului*, elemente esențiale în descrierea cărții vechi în general, au fost urmărite și de semnatara catalogului pentru fiecare volum în parte, desigur cu excepția acelor exemplare identice, cu primul volum de pildă; în cazul acesta n-au fost menționate decît caracteristicile definitorii pentru volumul respectiv.

Partea a doua din descrierea pentru care a optat autoarea însumează acele aspecte particulare, proprii numai exemplarului în cauză. În acest sens, întîlnim informații foarte interesante referitoare la *Bibliografie, Aspect grafic, Paginație, Proveniență, Legătură, Cotă* și eventuale *Observații*. Ținînd seama de faptul că lucrarea Doinei Nägler nu include numai lucrări tipărite pe teritoriul Transilvaniei sau ale unor autori și tipografi care au activat doar în zona istorică respectivă, care ar viza, în special, pe cercetătorii din țara noastră, ci și lucrări tipărite în o serie de țări ale Europei, de pildă în Olanda, Germania, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, țările baltice, Anglia etc., credem că ar fi fost mult mai potrivit în partea a doua din descrierea propriu-zisă a volumului folosirea unei limbi de circulație europeană sau, de ce nu, limba latină, chiar dacă această metodă ar fi comprimat puțin informațiile de amănunt despre fiecare carte în parte. Precizăm aceasta, chiar dacă avem în atenție *Introducerea* (*Einleitung*), redactată în limba germană. Desigur, dacă s-ar fi folosit în descrierea exemplarelor o limbă de circulație europeană sau limba latină, care a dat de fapt și unitatea culturii evului mediu continental, catalogul în sine ar fi cîștigat și mai mult în certa sa valoare științifică și ar fi fost accesibil în mai mare măsură cercetătorilor din alte țări care studiază cartea veche, aparținătoare secolelor XV — XVII și care nu posedă limba română.

Consultarea lucrării propriu-zise este cu mult facilitată prin prezența unor indici deosebit de utili, dintre care precizăm: *Indicele centrelor de tipar și tipografie* (p. 206—211); *Indicele autorilor* (p. 212—216); *Indicele titlurilor* (p. 217—224); *Indice al proprietarilor de cărți* (p. 225—227); *Indicele localităților* (p. 228—229), unde ne sînt date și echivalențele contemporane ale localităților. Ar fi fost de dorit, la *Indice al proprietarilor de cărți*, o identificare a lor, cel puțin parțială, ținînd seama de faptul că este o muncă destul de dificilă.

Catalogul „transilvanicelor”, I, datorat Doinei Nägler, se impune atenției specialiștilor din România mai ales, prin prezența unor tipărituri, care fac parte integrantă din moștenirea culturală a țării noastre, dar, care au intrat, de mult, și în circuitul cultural al continentului european pentru spațiul istoric al secolelor XVI — XVII. Menționăm, în această ordine de idei, prezența unor tipărituri de la Alba Iulia, mai ales cele care au văzut lumina tiparului în oficina princiară și la Mitropolie, volume din Baia Mare, Brașov (contribuția lui Honterus), Cluj (tipăriturile lui Heltai), Criș, Oradea, Sebeș, Sibiu și Tg. Mureș. În același timp, prezentul catalog va atrage, cu siguranță, atenția cercetătorilor din unele țări europene, cu un valoros trecut cultural de o largă difuziune, dovedit în lucrare, prin diferite tipărituri, editate în orașe ca: Altdorf, Amsterdam, Anvers, Basel, Cracovia, Debrețin, Dresda, Frankfurt/Main, Frankfurt/Oder, Frankfurt & Leipzig, Franeker, Gdansk, Hanau, Helmstedt, Ingolstadt, Köln, Kaliningrad, Košice, Leipzig, Levoča, Leyda, Londra, Nürenberg, Rostock, Sárospatak, Strassbourg, Torun, Tübingen, Utrecht, Viena, Wittenberg și Zürich. Cu siguranță, diverși specialiști europeni în carte veche își vor pune, încercînd să stabilească drumul spiritual al acestor volume, purtătoare de cultură continentală, întrebarea: Cum au intrat respectivele lucrări în fondul de carte veche de la Biblioteca Muzeului Brukenthal din Sibiu? Legat de această chestiune, se vor ivi și altele referitoare la mediile sociale unde s-au păstrat la început aceste volume, gradul de cultură și preocupările foștilor proprietari, raportate la notițele de proprietate și la adnotările marginale asupra conținutului textelor etc.

Ținînd seama de considerentele de mai sus, volumul I din *Catalogul „transilvanicelor”* ne apare ca un instrument de lucru de prim ordin, în cercetarea cărții vechi, parte organică din cultura transilvăneană și ne demonstrează, cît se poate de convingător, dezvoltarea și integrarea dialectică a culturii Transilvaniei în cadrul coordonatelor spirituale ale Europei secolelor XVI — XVII. Consultarea aspectuosului volum I al *„transilvanicelor”* ne face, să așteptăm, cu nerăbdare, apariția părții a doua din această valoroasă contribuție în domeniul cărții vechi și ne determină să ne gîndim la tezaurul de carte veche românească și europeană pentru aceeași epocă istorică, conservat în diferite biblioteci documentare și colecții particulare din România, instituții de cultură care ne rămîn datoare, pe mai departe, cu asemenea lucrări. Desigur, un catalog al tuturor *„transilvanicelor”* din țara noastră ar fi un cîștig spiritual de o netăgăduită importanță documentară, instrument de lucru de talie europeană ce ar putea și ar trebui să stea, la loc de cinste, alături de monumentala *Bibliografie românească veche*.

Iacob Mârza

Acad. V. MALINSCHI, Profesorul Virgil Madgearu (1887—1940), Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1975, 212 p.

Consacrată unuia dintre cei mai de seamă economişti burghezi români din perioada dintre cele două războaie mondiale, cercetarea acad. V. Malinschi, *Profesorul Virgil Madgearu (1887—1940). Contribuţii la dezvoltarea gîndirii economice*, adaugă un nou titlu seriei de lucrări care valorifică, pe bază ştiinţifică, moştenirea din domeniul gîndirii socio-economice şi politice româneşti. În capitole sugestive ca : I, Biografia, ; II, Formaţia ; III, Cercetătorul ; IV, Profesorul ; V, Organizatorul ; VI, Oratorul ; VII, Publicistul, autorul reconstituie, cu meticulozitate şi rigurozitate, viaţa şi activitatea bogată a lui V. Madgearu, conturează cu pregnanţă personalitatea acestuia ca profesor şi om de ştiinţă. Deşi, aşa cum arată în *Cuvînt înainte*, autorul îşi propune să releve, în primul rînd, împletirea la V. Madgearu a activităţii de cercetare ştiinţifică şi publicistică economică cu activitatea didactică, prezentarea şi a altor aspecte din viaţa şi activitatea acestuia facilitează şi completează înţelegerea mai profundă a operei şi activităţii, a contribuţiilor lui la dezvoltarea gîndirii economice. Mai mult, prin înfăţişarea principalelor momente din viaţa lui V. Madgearu şi prin prezentarea şi discutarea activităţii şi operei lui în contextul etapei istorice în care a trăit şi mai ales al problematicii ei complexe, avînd permanent în vedere şi realităţile social-economice ulterioare şi stadiul actual al gîndirii economice, elaboratul acad. V. Malinschi realizează o contribuţie preţioasă nu numai la cunoaşterea personalităţii prof. V. Madgearu, ci şi la o mai justă şi adîncă înţelegere a unor realităţi social-economice, politice şi ideologice din România perioadei dintre cele două războaie mondiale şi chiar a celor de pe un plan mai larg, îndeosebi al continentului european.

Învingînd dificultăţi inerente în procesul de reconstituire a unei personalităţi atît de complexe şi multilaterale, dinamice şi adesea contradictorii, cum a fost aceea a lui V. Madgearu, autorul, pe baza unei vaste documentaţii şi a celor cunoscute prin experienţa personală, aduce informaţii şi interpretări noi, contribuţii preţioase la identificarea şi reconsiderarea operei şi activităţii profesorului V. Madgearu.

Analiza atentă a bogatei activităţi de creaţie pe care a desfăşurat-o V. Madgearu îi permite autorului să reconstituie procesul de formare intelectuală a lui, să formuleze concluzia că cu toate influenţele pe care le-au exercitat diferite idei, teze şi concepţii autohtone sau străine, cu tot eclectismul ce se constată la V. Madgearu, procesul de formaţie la acesta, într-o măsură vizibilă, a fost influenţat nu numai şi deseori chiar nu atît de autori şi opere, de concepţii şi curente, cît de realităţile social-economice din timpul său şi de unele evenimente cu care a fost confruntat. Justeţea acestei concluzii este probată de întreaga activitate de cercetare ştiinţifică, didactică şi publicistică desfăşurată de V. Madgearu.

În acest context, concludente sînt rezultatele investigaţiei pe care o întreprinde autorul asupra principalelor studii şi lucrări publicate de V. Madgearu, prilej cu care sînt evidenţiate contribuţiile acestuia la cercetarea realităţilor social-economice româneşti, care este însoţită sau completată de studii şi referinţe comparative privind economia mondială şi îndeosebi realităţi din ţările europene. Autorul conturează evoluţia şi mobilurile cercetărilor lui V. Madgearu, subliniind aspectele şi tezele caracteristice ale operei lui, îndeosebi pe cele legate de formarea şi dezvoltarea concepţiei sale economice. Cu deosebită pregnanţă sînt reliefate, în primul rînd, contribuţiile lui V. Madgearu la cercetarea unor realităţi din ţara noastră, îndeosebi a celor din industrie, a muncii la domiciliu, a meseriilor şi industriei casnice, precum şi a situaţiei clasei muncitoare în scopul înfăptuirii unor reforme sociale. Aceste preocupări, la care se adaugă cele privitoare la relaţiile agrare, la situaţia păturilor rurale, la cooperaţie şi creditul agricol şi la schimburile comerciale, dezvăluie, aşa cum concluzionează autorul, capacitatea de analiză şi sinteză de care a dat dovadă V. Madgearu încă din primul deceniu al activităţii sale de cercetare, dar nu şi pe aceea de a formula întotdeauna soluţii eficiente pentru problemele abordate. În continuare sînt reliefate contribuţiile lui V. Madgearu la cercetarea economiei româneşti din perioada interbelică, fără a le neglija şi pe cele privitoare la economia mondială sau la economiile naţionale ale diferitelor ţări. Analiza principalelor studii, consacrate problemelor legate de agricultură, de cooperaţie, chestiunilor financiare ş.a. şi îndeosebi a operei sale capitale *Evoluţia economiei româneşti* dezvăluie faptul că deşi V. Madgearu nu reuşeşte întotdeauna să rezolve în chip ştiinţific problemele abordate, opera lui conţine o serie de analize concrete a stărilor de lucruri, multe observaţii, juste, un vast material de informare şi documentare. Ceea ce ni se pare însă deosebit de important este faptul că autorul scoate în evidenţă contribuţii reale ale lui V. Madgearu la cercetarea economiei româneşti şi la dezvoltarea gîndirii economice, ascendenţa gîndirii lui economice, fără a omite ezitări, unele incon-

secvențe și involuții chiar, precum și deficiențe, imprecizii, confuzii și prejudecăți care se constată în opera lui, reconsiderarea pe parcurs de către el a unor poziții proprii, corijarea, completarea, reformularea și abandonarea unor idei și formularea unor teze noi, dar și persistența altora, accentele critice la adresa unor realități și iluziile pe care le-a nutrit uneori în legătură cu soluționarea unor probleme. În felul acesta, activitatea de cercetare a lui V. Madgearu este înfățișată în complexitatea ei contradictorie. În același timp, autorul dezvăluie și contribuțiile metodologice ale lui V. Madgearu, inițiativa de care a dat dovadă și în acest domeniu — folosirea largă și îndemnul de a folosi, pe lîngă observație, inducție și deducție, statistica și metoda comparativ-istorică, recurgerea la datele sociologice de teren, promovarea spiritului de echipă în cercetarea științifică ș.a. Elocvente în acest sens sînt și contribuțiile sale la organizarea și îndrumarea unor cercetări social-economice pe care autorul le prezintă în contextul amplei activități de organizator pe care V. Madgearu a desfășurat-o pe multiple planuri.

Locul central în evocarea personalității lui V. Madgearu îl ocupă analiza activității de profesor, prilej cu care sînt relicfate bogata și variata sa activitate didactică și contribuțiile lui la dezvoltarea învățămîntului superior economic. Caracterizarea, scurtă cum o numește autorul, a principalelor cursuri pe care V. Madgearu le-a predat succesiv la Academia de Înalte Studii Comerciale și Industriale și anume: Studiul întreprinderilor și transporturilor, Evoluția științei economice (care în fond a reprezentat un curs de istorie a gîndirii economice), Economia Națională (Economia industriei și Economia Agrară), Economia politică, dezvăluie împletirea în cadrul lor a unor elemente științifice, a unor interpretări corecte date unor noțiuni, categorii și concepții economice, cu cele neștiințifice, cu erori, inconsecvențe și teze contradictorii, contestarea unor teze și concepții neștiințifice, prezența unor interpretări corecte date realităților și problemelor social-economice românești, amploarea și diversitatea tematică, temeinicia documentației, claritatea expunerii, preocuparea pentru legarea învățămîntului cu cercetarea și practica și pentru familiarizarea studenților cu metodele și tehnicile de cercetare și tratare sistematică a problemelor studiate. Autorul subliniază un principiu metodologic al cursurilor profesorului V. Madgearu și anume acela că un curs universitar trebuie să fie un tot organic, o metodă și un plan sistematic de prezentare a cunoștințelor din domeniul dat, el trebuie să mijlocească însușirea de către studenți a cunoștințelor respective, dar să-i și înarmeze cu metodele și tehnicile de cercetare. Autorul scoate cu pregnanță în evidență laturile metodologice și pedagogice ale laborioasei activități pe care a desfășurat-o V. Madgearu în cadrul prelegerilor și seminariilor, inclusiv în cadrul seminarului de doctorat, contribuțiile lui la pregătirea cadrelor de economiști.

Analiza activității de organizator dezvăluie contribuțiile lui V. Madgearu la organizarea unor cercetări științifice, la întemeierea și îndrumarea unor publicații și sprijinirea altora, inițiativele lui în domeniul organizării și îndrumării activități economice, precum și inițierea unor acțiuni pe plan internațional. Iar exemplificările, care sînt alese cu grijă, din conferințele publice și din discursurile rostite în țară sau peste graniță ni-l dezvăluie pe V. Madgearu și ca un talentat orator. Tot pe baza unei documentații judicios selectate este evidențiată activitatea publicistică a acestuia. Cu deosebită pregnanță sînt dezvăluite convingerile democratice ale lui V. Madgearu, patriotismul și poziția sa consecvent antifascistă. Aprecierile cu caracter de sinteză încheie valoroasa lucrare a acad. V. Malinschi care pune în adevărata lumină, cu obiectivitate științifică, personalitatea prof. Virgil Madgearu, laturile remarcabile ale activității sale de profesor și om de știință și în același timp inconsistențele, limitele și contradicțiile pe care ea le conține, explicabile prin poziția sa de clasă.

Încărcată cu o multitudine de date și fapte, scrisă într-o formă clară și atractivă, această lucrare reprezintă un act de cultură cu profunde implicații științifice. Ea oferă o lectură de viu interes atît pentru specialiști, cît și pentru toți acei care sînt interesați în cunoașterea gîndirii economice românești, a istoriei patriei noastre. Totodată, ea constituie, fără îndoială, un îndemn pentru elaborarea în viitor a unor noi lucrări care să înfățișeze personalitățile prodigioase ale gîndirii socio-economice și politice românești.

Dumitru Mureșan

ISTORIA UNIVERSALĂ

ALEXANDRU VIANU, *Revoluţia americană şi George Washington*, Bucureşti, Edit. ştiinţifică şi enciclopedică, 1975, 232 p.

Cunoscut ca autor al unor sinteze de mai mare întindere consacrate istoriei Statelor Unite ale Americii, istoricul Al. Vianu a publicat anul trecut, în cadrul colecţiei „Orizonturi" a Editurii ştiinţifice şi enciclopedice, monografia cu titlul de mai sus, asupra căreia ne vom opri în cele ce urmează.

Lucrarea, împărţită în 15 capitole de întindere variabilă, urmăreşte în principal mersul revoluţiei americane din ultimul sfert al secolului al XVIII-lea, fundal pe care sînt relevate acţiunile militare, politice şi diplomatice ale celui care avea să fie primul preşedinte al S.U.A. Monografia relevă, cu prisosinţă credem, modul cum activitatea complexă a lui G. Washington s-a împletit organic cu evoluţia şi desfăşurarea procesului revoluţionar, maniera în care faptele şi acţiunile sale şi-au pus amprenta asupra evenimentelor istorice ulterioare.

Primele trei capitole (p. 5—37) descriu copilăria şi tinereţea viitorului conducător de oşti. După ce autorul ne familiarizează cu ambianţa familială şi cadrul politico-administrativ intern în care s-au conturat şi format trăsăturile personalităţii tînărului Washington, urmărim în continuare stabilirea sa la ferma Mount Vernon a fratelui său Lawrence, începuturile activităţii ca hotarnic, precum şi unele episoade ale luptelor dintre Anglia şi Franţa pentru stăpînire colonială în America de Nord în a doua jumătate a secolului XVIII. Aceste confruntări de forţe îi oferă lui Washington prilejul de a urca noi trepte în ascensiunea sa socială şi politică. El ajunge astfel la finele anului 1758, datorită meritelor şi experienţei militare, comandant şef al forţelor armate ale statului Virginia, şi totodată deputat al comitatului Frederick.

În cadrul capitolului următor „Din viaţa unui plantator harnic" este înfăţişat un tablou de ansamblu al structurii sociale din coloniile engleze din America de Nord din perioada dată, interesele divergente care animă diversele grupuri şi clase sociale. Tot aici, în cadrul unor note de subsol, Al. Vianu efectuează o succintă, dar binevenită incursiune în istoriografia documentară washingtoniană.

Al cincilea capitol (p. 48—71) este una din părţile cele mai întinse ale micromonografiei. Autorul redă aici, cu destulă claritate, — după opinia noastră — modul în care se creează premisele cristalizării unei conştiinţe unanime a populaţiei americane, ca şi începuturile închegării doctrinei politice a coloniştilor în rîndurile cărora se numărau o serie de personalităţi politice şi ştiinţifice marcante, precum Thomas Jefferson, Benjamin Franklin, Thomas Paine, James Ottis, Patrick Henry ş.a.

Următoarele diviziuni ale volumului (cap. VI — VIII) au ca obiect relevarea apariţiei şi creşterii tensiunii în relaţiile dintre colonii şi metropola britanică. La aceasta contribuie adoptarea de către Parlamentul englez a cunoscutelor legi protecţioniste (a zahărului, a timbrului şi a ceaiului), care atrag reacţia corespunzătoare a coloniştilor; opoziţii, boicoturi, adunări de protest. Din acest moment începe să se contureze mai ferm aportul sensibil pe care G. Washington avea să-l aducă în desfăşurarea revoluţiei: este ales comandant suprem al armatei coloniilor de către al doilea Congres continental de la Philadelphia, din mai 1775.

Mersul războiului revoluţionar purtat de coloniile americane împotriva Angliei formează obiectul următoarelor cinci capitole ale volumului (p. 97—183). Într-un stil alert, dar nu lipsit de sobrietate ştiinţifică, ne sînt derulate principalele momente ale înfruntării militare dintre cele două părţi, începînd cu ciocnirile de la Lexington şi Concord pînă la victoria finală americană de la Yorktown (1781). Urmărind modul cum Washington a condus operaţiile militare, tactica adoptată în unele momente grele ale conflagraţiei, autorul lucrării îl citează pe Th. Jefferson, care aprecia că George Washington „era sigur pe el în decizie" ... ştia să tragă foloase în consiliile de război unde ascultînd toate sugestiile, desprindea pe cea mai bună şi este fără îndoială că nici un comandant de oşti nu a plănuit bătăliile sale mai judicios decît el" (p. 229).

Capitolul XIV (p. 183—205) descrie perioada primilor şase ani ce au urmat încheierii războiului, epocă caracterizată prin agravarea situaţiei economice, tulburări sociale şi puternice nemulţumiri populare, materializate într-o serie de revolte, dintre care cea mai importantă a fost cea condusă de Daniel Shays (1786). Tot acum are loc şi adoptarea unei noi Constituţii a S.U.A. ce reflecta evident un puternic spirit şi caracter de clasă, mai puţin democratică decît fusese în intenţia primilor teoreticieni ai revoluţiei, din care cauză a stîrnit în mod firesc multe nemulţumiri şi proteste din partea opiniei publice americane.

Ultima parte a volumului (cap. XV, p. 206—230) este consacrată activităţii desfăşurate de eminentul om politic american în decursul dublei sale preşedinţii (1789—1797).

Ceca ce a caracterizat conduita primului președinte al Statelor Unite — arată autorul — a fost prudența, siguranța, punerea pe primul plan a intereselor țării. Dar, se subliniază în același timp cu justețe — acțiunile sale au purtat tot timpul amprenta apartenenței sale la clasa marii burghezii americane, Washington fiind un exponent al marilor proprietari de terenuri, bancheri, întreprinzători, etc.

Volumul cuprinde totodată 3 hărți și un număr de 34 ilustrații și reproduceri, a căror plasare în text este făcută într-un mod foarte judicios și inspirat. Ar fi fost de dorit existența, la finele cărții, a unei succinte liste bibliografice, care ar fi permis cititorului o rapidă orientare asupra lucrărilor consultate.

În concluzie, considerăm că *Revoluția americană și George Washington* a profesorului Al. Vianu răspunde menirii pe care și-a asumat-o, aceea de a informa publicul larg românesc asupra unui moment fundamental din istoria poporului american, ce constituie un eveniment de seamă în epoca modernă a istoriei mondiale.

Marian Stroia

KLAUS MEYER: *Bibliographie zur osteuropaischer Geschichte. Verzeichnis der zwischen 1939 und 1964 veröffentlichten Literatur in westeuropäischen Sprachen zur osteuropaischen geschichte bis 1945* Herausgegeben von Werner Philipp, Berlin, 1972, 649 p.

Pentru mai buna cunoaștere a problemelor istoriei Europei răsăritene și a foartei bogate literaturi apărute pînă acum asupra acestei teme au fost publicate de-a lungul anilor numeroase bibliografii[1] printre care se numără și noua lucrare a lui Klaus Meyer, *Bibliographie zur ...* și care cuprinde literatura apărută în limbile Europei occidentale în anii 1939—1969 referitoare la istoria Europei răsăritene pînă în anul 1945. Prin concepția de prezentare și selecția lucrărilor, noua bibliografie își propune să fie un îndrumar pentru cercetările și studiile asupra istoriei acestei părți a continentului european. Dar dacă cele 12 000 de titluri excerptate din aproape 1 000 de periodice permit o rapidă și suficientă orientare într-o anumită problemă noua lucrare, ca toate bibliografiile selective lasă loc și eventualelor critici și acestea apar cu atît mai îndreptățite cu cît aria geografică asupra căreia se apleacă autorul nu cuprinde decît un număr limitat de state. Centrul de greutate se îndreaptă în primul rînd spre Uniunea Sovietică și apoi spre Finlanda, țările baltice, și Polonia (p. 67—584).

De subliniat totuși că prin felul în care este organizată selecția lucrărilor, noul volum reprezintă un îndreptar bibliografic util și pentru cei care ocupîndu-se de istoria românească în diversele epoci, găsesc aici numeroase titluri care permit încadrarea istoriei noastre în cea a Europei răsăritene.

Bibliografia propriu-zisă este precedată de o prezentare tot selectivă, sub titlul general „Osteuropa" (p. 1—66) a unor lucrări din științele ajutătoare, cercetări asupra Europei răsăritene efectuate în Germania, Austria, și celelalte țări ale Europei occidentale, conferințe și congrese, lucrări jubiliare, etc. Tot în capitolul introductiv sînt prezentate toate periodicele din care s-a făcut selecția bibliografică (p. XXII — XLIX). Volumul se încheie cu un registru al autorilor și editorilor noii bibliografi.

Ștefana Simionescu

[1] Klaus Meyer a publicat și în 1966, la Berlin *Bibliographie der Arbeiten zur osteuropaischen Geschicte aus den deutschsprachigen Fachzeitschriften 1858—1964.*

FERNANDO PORTUONDO, *Estudios de historia de Cuba*, Habana, Editorial de ciencias socialies, 1973, XV + 405 p.

Lucrarea de care ne ocupăm aparține istoricului cubanez Fernando Portuondo. Născut în 1903 la Santiago de Cuba, F. Protuondo este în prezent profesor de istorie la Universitatea din Havana. El s-a făcut cunoscut printr-o serie de lucrări, dintre care se distinge în mod deosebit *Istoria Cubei*, editată de 6 ori.

Lucrarea intitulată *Studii despre istoria Cubei* include 32 de articole scrise între 1943—1972, acestea fiind grupate tematic în 6 secțiuni: „Revizuiri", „Fapte și judecăți", „Oameni de seamă", „Probleme de educație", „Comentarii bibliografice" și „Despre lucrările istorice în Cuba".

Toate problemele abordate de autor sînt tratate într-un stil clar și concis, lucrarea contribuind la îmbogățirea istoriografiei referitoare la Cuba. Primele două secțiuni reprezintă coloana vertebrală a lucrării, independent de importanța pe care o au și celelalte capitole.

În capitolul *Revizuiri* sînt incluse investigații care demonstrează o serie de erori susținute de istoriografia cubaneză tradițională. Din această secțiune, merită un interes special studiile: *Trei proleme în legătură cu cucerirea Cubei și Yara, 11 octombrie 1868.*

În primul studiu, Portuondo demonstrează pe baza documentelor aflate în arhiva din Sevilla, că data începutului cuceririi Cubei

de către spaniolii conduşi de Diego Velázquez nu a fost 1511, cum au susţinut istoricii pînă de curînd. ci începutul anului 1510. O altă problemă abordată, este aceea a locului de debarcare a armatei spaniole. Pe baza celor mai vechi ştiri referitoare la această problemă, Portuondo arată că Velázquez şi armata sa au debarcat în vechiul port Palmas, localizat cu ajutorul cartografiei secolelor XVI, XVII şi XVII referitoare la Cuba, în golful Guantánamo.

De asemenea, autorul aduce clarificări în ceea ce priveşte drumul parcurs de cuceritor arătînd că acesta a navigat de la Baracov la Banas, pentru ca de aici să pornească pe uscat spre sud-vest, pînă la Bayamo, iar de aici, din nou pe calea apei, ajunge pînă la actualul Trinidad.

Cea de-a treia problemă la care se referă istoricul cubanez în acest studiu, este aceea a locului unde a fost fondat vechiul oraş Trinidad. Pe baza scrisorii lui Velázquez adresată regelui la 16 decembrie 1514, în care-i prezintă acestuia cuceririle din Cuba, autorul arată că locul în care a fost fondat vechiul Trinidad se află pe malul rîului Arimao. la o leghe de portul Jagua.

În *Yara, 11 octombrie 1868*, Portuondo se opreşte asupra datei la care a avut loc ciocnirea de la Yara. La 3 septembrie 1868, lucrătorii de la fabrica de zahăr „Demajagua", conduşi de Carlos Manuel de Cespedes, s-au ridicat împotriva dominaţiei spaniole. Momentul este bine ales, pentru că acum a avut loc lovitura de stat din Spania, cînd Isabela a II-a fost alungată de la putere. În cursul lunii septembrie şi în prima decadă a lunii octombrie evenimentele se precipită; tot mai mulţi oameni din diferite părţi se alătură lui Céspedes.

În cursul lunii octombrie are loc ciocnirea dintre spanioli şi cubanezii conduşi de Céspedes.

Problema datei la care a avut loc înfruntarea de la Yara, a fost abordată de Portuondo încă din 1945, reluînd-o ulterior. Cercetînd documentele din arhivele Cubei şi Spaniei, autorul ajunge la concluzia că lupta de la Yara între cei care luptau pentru independenţă şi autorităţile coloniale a avut loc la 11 octombrie 1868 şi nu la 10 octombrie, aşa cum se susţinuse pînă acum.

Următoarea secţiune, *Fapte şi judecăţi*, este o analiză a istoriei coloniale şi neocoloniale — văzută printr-o prismă naţională şi ca atare, antiimperialistă — de la 1848 la 1940. Dintre studiile cuprinse în acest capitol, sînt în mod deosebit de menţionat următoarele: *Rădăcinile războiului din 1895*, *Marti şi Partidul Revoluţionar Cubanez*, *Strădania lui Marti pentru pregătirea războiului necesar*, şi *De la colonie la colonie. Marea curbă a istoriei noastre*.

În prima dintre aceste lucrări, Portuondo arată că războiul de independenţă început la 24 februarie 1895 este o continuare a acţiunilor revoluţionare anterioare, depăşindu-le însă pe acestea prin amploarea şi caracterul său. Referindu-se la acestea, autorul afirmă că: „Războiul de independenţă început în 1895 a fost un război popular, un război al întregului popor al Cubei, spre deosebire de mişcările armate anterioare, care au fost promovate şi susţinute de grupuri sociale mai mult sau mai puţin numeroase şi eterogene" (p. 151).

Marti şi Partidul Revoluţionar Cubanez este titlul unui alt studiu, în care este scoasă în relief munca titanică a lui Marti pentru făurirea Partidului Revoluţionar, ca instrument necesar pentru conducerea luptei de eliberare a poporului cubanez. Înfiinţat în 1892 ca urmare a activităţii lui Marti în emigraţie (la New York), Partidul Revoluţionar Cubanez a avut un rol deosebit de important în „Marele Război" din 1895, în unirea tuturor forţelor interesate în dobîndirea independenţei ţării.

În *Strădania lui Marti pentru pregătirea războiului necesar*, vedem cum, după ce a pus bazele Partidului Revoluţionar cubanez, Marti a trecut imediat la organizarea „războiului necesar". În timp ce în Orient ridicarea la luptă a fost rapidă şi fără conflicte, în alte provincii, ca Havana, Camaguey, o serie de conducători ai mişcării din 1868 (Enrique Mola, Miguel Betancourt Guerra, Alejandro Rodriquez) s-au împotrivit reînceperii războiului eliberator. Portuondo ne relatează minuţios cum Marti, datorită geniului său politic învinge toate obstacolele şi reuşeşte să dezlănţuie războiul din 1895.

În studiul *De la colonie la colonie. Marea curbă a istoriei noastre*, Portuondo face o scurtă istorie a politicii imperialiste a S.U.A. faţă de Cuba, de la 1823 la 1920, sintetizînd în cîteva pagini faţetele fundamentale ale istoriei coloniale şi neocoloniale. De la apariţia doctrinei Monroe în 1823, se face tot mai mult simţită intervenţia S.U.A. în treburile interne ale Cubei, dorinţa ei de a lua locul Spaniei, de a-şi subordona direct Cuba din punct de vedere politic (amendamentul Platt) şi economic (tratatul de reciprocitate comercială).

Alte lucrări importante cuprinse în această secţiune sînt: *Marti, Gómez şi razvratirea din 95 în Camaguey*, în care ne sînt explicate cauzele întîrzierii intrării în război a acestei provincii; *Revoluţia universitară din anii 20*, în care Portuondo ne relatează amintirile sale despre evenimentele din anii 1920 1923, cînd studenţimea cubaneză se organizează —

20 decembrie 1922 se formează Federația Studențească Universitară în frunte cu Felicio Marinello și Julio Antonio Mella — pentru ca peste puțin timp, la 10 ianuarie 1923 să fie declarată grava generală universitară. Revendicările studenților — autonomia universitară; recunoașterea U.R.S.S.; încetarea amestecului S.U.A. în treburile interne ale Cubei (împotriva amendamentului Platt) — au un pronunțat caracter politic. O parte a acestor revendicări au fost satisfăcute de către autorități în lunile ce au urmat.

În secțiunea intitulată *Oameni de seamă*, sînt incluse date inedite despre Domingo del Monte, Antonio Macci, Marti, Silverio del Prado, Cespedes, Aguayo și Mella, autorul descoperind fațete necunoscute ale marilor personalități din istoria Cubei.

Un mare publicist cubanez, Domingo del Monte, pe care Marti îl considera "cel mai real și mai util dintre cubanezii din timpul său" (p. 185), a trăit între 1804—1853. Ca și alți intelectuali din timpul său, a tradus o serie de capodopere ale literaturii universale: versurile lui Byron, "Werther" de Goethe ș.a. Prin întreaga sa activitate publicistică, prin satiră și sfaturi, a căutat să corecteze moravurile contemporanilor săi, îndeosebi ale tinerilor.

O altă personalitate în istoria acestei țări a fost Antonio Maceo. Colonel, apoi general în armata de eliberare a Cubei (între 1868—1895), Maceo și-a dăruit întreaga viață luptei pentru obținerea independenței țării sale.

Printre cei care au luptat pentru o Cubă liberă se numără și Silverio del Prado. În 1868 va intra în armata lui Cespedes, constituind un exemplu de patriotism pentru compatrioții săi din ținutul Jarahneca.

Scriitor și pedagog, Alfredo Miguel Aguayo a trăit între 1866—1948. Ca pedagog s-a făcut cunoscut prin articolele publicate în „Revista de educație", în care analiza sistemul școlar cubanez. Ca scriitor s-a remarcat printr-o serie de lucrări de pedagogie, între care se distinge cea intitulată *Cum trebuie să fie școala primară*, publicată în 1916, în care face o sistematizare a noilor metode pedagogice existente pe plan mondial.

Un rol deosebit în istoria Cubei a avut Julio Antonio Mella, organizator al Congresului studenților din 1923, al Ligii antiimperialiste (1924) și al Partidului Comunist Cubanez (1925), revoluționar de seamă, care și-a consacrat întreaga viață și muncă pentru făurirea avangardei revoluționare a clasei muncitoare, pentru lupta de eliberare națională.

În a IV-a secțiune, *Probleme de educație*, Fernando Portuondo ne prezintă o scurtă istorie a învățămîntului public în Cuba, oprindu-se mai mult asupra problemelor învățămîntului contemporan. Învățămîntul public gratuit a fost susținut de „Societatea Economică a Prietenilor Țării", care prin *Ordonanțele privind școlile gratuite în Havana* (1794) își expunea pe larg punctele de vedere în legătură cu problemele educației, cu organizarea învățămîntului public elementar. Ca metodă pedagogică, membrii acestei societăți au adoptat metoda Lancaster, deoarece ea permitea atragerea unui număr cît mai mare de elevi în școli, contribuind implicit la extinderea învățămîntului popular.

Referindu-se la învățămîntul contemporan, se subliniază rolul deosebit de important pe care îl are studierea istoriei patriei în dezvoltarea conștiinței patriotice, căreia trebuie să i se acorde în planul de învățămînt un spațiu corespunzător importanței sale.

Comentarii bibliografice — cea de-a cincea secțiune — cuprinde două lucrări referitoare la „Revista de Cuba" și la activitatea de istoric a lui Vidal Morales.

Ultima parte a cărții conține două discursuri pronunțate de autor la Congresele Naționale de istorie în care subliniază în mod deosebit necesitatea cercetării și scrierii istoriei obiectiv, pe baza cercetării minuțioase și apoi a interpretării critice a izvoarelor.

Din modul în care Portuondo pune problema studierii istoriei, se poate observa că se situează pe o poziție științifică, marxistă. El arată că istoricul nu poate cerceta trecutul desprinzîndu-se de prezent și analizînd faptele ca aparținînd altei lumi, fără părtinire. Analizînd poziția istoricilor din cele mai vechi timpuri (Herodot, Tucydide, Suetoniu), autorul afirmă că „toată istoria este o interpretare personală a evenimentelor" (p. 398). Fără temei, istorici ca Gibbon sau Ranke considerau că au reușit să se desprindă de pasiuni atunci cînd și-au scris operele; dar nici ei, nici alți istorici n-au făcut altceva decît să reflecte concepția epocii cînd au trăit și clasei căreia îi aparțineau.

Portuondo își încheie lucrare susținînd că orice istoric demn de acest nume trebuie să se caracterizeze prin probitatea și stăruința cu care urmărește o corectă interpretare a trecutului.

Prin diversitatea problemelor abordate, prin soluțiile noi propuse, cartea lui Fernando Portuondo contribuie la o mai bună cunoaștere a istoriei Cubei. Urmărind aspirațiile și permanenta luptă pentru libertate a poporului cubanez, autorul ne ajută să înțelegem nu numai trecutul, dar și prezentul revoluționar, socialist al patriei sale.

Marieta Vârnava

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note şi comunicări originale, de nivel ştiinţific superior, din domeniul istoriei vechi, medii şi contemporane a României şi universale. În partea a doua a revistei, de informare ştiinţifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare). Viaţa ştiinţifică, Recenzii, Revista Revistelor, Însemnări, Buletin Bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări ştiinţifice din ţară şi străinătate şi sînt prezentate cele mai recente lucrări şi reviste de specialitate apărute în ţară şi peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugaţi să trimită studiile, notele şi comunicările, precum şi materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, în patru exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustraţiile vor fi plasate la sfîrşitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de iniţială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanţelor internaţionale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conţinutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondenţa privind manuscrisele, schimbul de publicaţii etc. se va trimite pe adresa Comitetului de redacţie, Bdul. Aviatorilor nr. 1, Bucureşti.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD EST-EUROPEENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE –A. D. XENOPOL – IAŞI
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  – SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  – SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
- ÉTUDES ET RECHERCHES SUR L'HISTOIRE DE L'ART
  – SÉRIE L'ART PLASTIQUE
  – SÉRIE THEATRE–MUSIQUE–CINEMA.

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

RM ISSN CO–3378

I. P. Informaţia" c. 1256

Lei 10